

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
ĢEOGRĀFIJAS UN ZEMES ZINĀTŅU FAKULTĀTE
ĢEOGRĀFIJAS NODAĻA

ROBEŽU LOMA ĢEOGRĀFISKAJĀ TELPAS ORGANIZĀCIJĀ LATVIJĀ

PROMOCIJAS DARBS

Doktora zinātniskā grāda iegūšanai ģeogrāfijas zinātņu nozarē
cilvēka ģeogrāfijas apakšnozarē

Autors: **Armands Pužulis**

Darba zinātniskais vadītājs: *Dr. geogr., asoc.*
prof. Pēteris Šķiņķis

RĪGA, 2012

Promocijas darbs izstrādāts Latvijas Universitātes Ģeogrāfijas un Zemes zinātņu fakultātes Ģeogrāfijas nodaļā. Darbs izstrādāts ar Eiropas Sociālā Fonda projekta Nr. 2009/0138/1DP/1.1.2.1.2/09/IPIA/VIAA/004 „Atbalsts doktora studijām Latvijas Universitātē” atbalstu laikā no 2007. līdz 2011. gadam.

IEGULDĪJUMS TAVĀ NĀKOTNĒ

Darba zinātniskais vadītājs: *Dr. geogr., asoc. prof. Pēteris Šķiņķis*

PROMOCIJAS PADOMES SASTĀVS

Priekšsēdētāja:

Prof. *Dr. geogr. Agrita Briede*

Locekļi:

Dr. geogr. Anita Draveniece, priekšsēdētāja vietniece

Dr. geogr., Dr. habil. oec. Pārsla Eglīte

Prof. *Dr. geogr. Oļģerts Nikodemus*

Prof. *Dr. geogr. Zaiga Krišjāne*

Prof. *Dr. habil. geogr. Māris Laiviņš*

Recenzenti:

Dr. geogr. Juris Paiders (Latvijas universitātē)

Dr. geogr., Dr. habil. oec. Pārsla Eglīte (Latvijas zinātņu akadēmija)

Asoc. Prof. Dr. phil. Jurgis Šķilters (Latvijas universitātē)

Promocijas darba aizstāvēšana notiks 2012. gada 9. martā plkst. 11⁰⁰ Latvijas Universitātes ģeogrāfijas nozares Promocijas padomes sēdē Latvijas Universitātes Ģeogrāfijas un Zemes zinātņu fakultātē Rīgā, Alberta ielā 10, 403. telpā.

Ar promocijas darbu var iepazīties Latvijas Universitātes Bibliotēkā Rīgā, Kalpaka bulvārī 4.

Atsauksmes sūtīt: *Dr. geogr., asoc. prof. Pēterim Šķiņķim*, LU Ģeogrāfijas un Zemes zinātņu fakultāte, Latvijas Universitāte, Raiņa bulvāris 19, LV-1586, Rīga, Latvija, Fakss: +371 67332704, e-pasts: peteris.skinkis@lu.lv

© Armands Pužulis, 2012

© Latvijas Universitāte, 2012

ANOTĀCIJA

Mūsdienu globalizācijas procesos valstu politisko robežu nozīmes samazināšanās apstākļos pieaug interese par robežu pētījumiem dažādos mērogos – robežas kļūst būtiskas reģionālā un lokālā līmenī. Latvijā pēdējā desmitgadē ir notikuši aktīvi teritoriālās politikas procesi veidojot jaunu administratīvu, pārvaldes struktūru, telpiski bāzētus attīstības instrumentus, kur nozīmīgu vietu ieņem robežas. Līdzšinējie pētījumi, kas saistīti ar teritorijām Latvijā, neskata robežu kā pētījumu objektu.

Robeža kā domāšanas un telpiskās rīcības produkts izpaužas teritoriālajās politikās kā līdzeklis un atspoguļojums. Pētījuma pieeja pamatojas uz ģeogrāfiskās ontoloģijas pētījumiem, kas Latvijā nav pazīstami un izmantoti. Darbā lietotā pieeja skata robežas kā attiecību telpu, kas veidojas plānošanas procesā caur privātā – publiskā attiecību prizmu Pierīgas un Piekrastes robežtelpās. Robežas izpaužas kā juridisks, fizisks un sociālo attiecību fenomens, kas ir robežtelpu analīzes fokusi. Darbs balstās uz plānošanas dokumentu, kartogrāfiskās informācijas analīzi, intervijām, teritorijas apsekojumiem, foto fiksāciju un rezultātu interpretāciju.

Darbā analizēta robežu kā fenomena, domāšanas produkta un rīcību instrumenta loma tās ietekmēs. Ir izstrādāta un aprobēta pieeja robežu pētīšanai, kas balstās uz robežtelpu konceptu teritoriālās praksēs Latvijā.

Darbā izvērtēta robežu loma un izmantošanas iespējas teritorijas apsaimniekošanā un plānošanā.

Darbu veido piecas daļas. Pirmajā daļā analizēti robežu pētījumi no ontoloģijas, funkcionālā un lietišķā aspekta un pamatota darbā lietoto pieeju. Otrā daļa pamato darbā lietotās metodes. Trešā daļa analizē formālās, funkcionālās un attiecību robežas un to darbību Pierīgas un Piekrastes robežtelpās dažādu privātā – publiskā attiecību gadījumos. Ceturtā daļa apkopo secinājumus, ieteikumus, priekšlikumus un diskusiju, jautājumus. Piektā sadaļa apkopo atziņas un secinājumus.

ANNOTATION

In current globalisation and in the situation of the diminishing role of state boundaries at the same time there is an increasing interest about boundary studies on different scales, particularly at the regional and local level. The last decade has been characterized by active territorial policies in Latvia, creating a new administrative and governance structure and spatial development instruments where boundaries play an important role. Researches in connection with territories do not consider boundaries as an object of research in Latvia.

A Boundary as a cognitive and spatial performing product represents in territorial policies as a tool and a reflection. The research approach has been based on ontological studies, which are new and not used in Latvia. With the help of the research approach used in the doctoral thesis boundaries have been looked as relation space which is formed in planning processes through the prism of public–private relations in Riga suburban and Coastal border spaces. A Boundary as a juridical, physical and social relational phenomenon is a focal point of study. The thesis has been based on the analysis and interpretation of planning documents, cartographic information, interviews, field research and photo fixation.

The doctoral thesis analyse the role of boundaries as a phenomenon, a cognitive product and an instrument of spatial action in their impacts. The research approach based on the Border space concept has been elaborated and approbated in territorial practices in Latvia. The thesis analyse the role and the possibilities of application of boundaries in land management and planning.

The doctoral thesis consists of five parts. Part 1 includes boundaries studies from ontological, functional and applied aspects and substitute approach used in the work. Part 2 explains the methods used in the work. Part 3 analyses formal, functional and relational boundaries, their role in Suburban and Coastal border spaces in different cases of public – private relations. Part 4 summarizes conclusions, suggestions, recommendations and discussions. Part 5 includes conclusions.

SATURS

Saīsinājumi.....	6
Ievads.....	7
1. Robežas loma telpiskajā organizācijā.....	11
1.1. Robežu sapratnes.....	11
1.1.1. Telpisko robežu pētījumi.....	11
1.1.2. Vieta un reģions kā mērogi.....	14
1.1.3. Teritorija un teritorialitāte.....	18
1.1.4. Robežu kognitīvās sapratnes.....	19
1.2. Robežu veidi un funkcijas.....	25
1.2.1. Robežu klasifikācijas.....	25
1.2.2. Robežtelpa kā relācija.....	30
1.2.3. Robežtelpa kā attiecību reprezentācija.....	32
1.3. Pētījuma pieeja.....	35
1.3.1. Principi un pieņēmumi.....	35
1.3.2. Formu klasifikācija.....	39
1.3.3. Teritoriju izvēle.....	41
2. Materiāli un metodes.....	44
3. Robežas Latvijā un ģeogrāfiskās telpas organizācija.....	48
3.1. Robežas administratīvi funkcionālajā struktūrā un atspoguļojumos attīstības dokumentos.....	48
3.1.1. Robežsituāciju veidi.....	48
3.1.2. Robežas sapratne tiesību un politikas dokumentos.....	49
3.1.3. Administratīvās un funkcionālās robežas telpas pārvaldībā.....	52
3.2. Telpas, vietas un teritorijas publiskā – privātā attiecībās.....	62
3.2.1. Publiskums un vērtības.....	62
3.2.2. Pierīga – publisko privāto attiecību telpa suburbanizācijas kontekstā.....	70
3.2.3. Publiskā – privātā attiecību atspoguļojumi robežsituācijās Pierīgā.....	82
3.2.4. Kolektīvās dārzkopības teritorijas – kolektīvās telpiskās reprezentācijas piemērs.....	95
3.2.5. Piekraste – robežu strukturētas telpas piemērs.....	104
4. Robežu izmantošana teritoriju pārvaldībā, diskusija.....	121
4.1. Robežas veidojošie procesi, ietekmes un to atspoguļojumi.....	121
4.2. Administratīvo teritoriju organizācija.....	127
4.3. Dabas kompleksu teritoriju organizācija.....	128
4.4. Teritoriju saskarsme un robežu loma.....	130
4.5. Robežu loma telpas pārvaldībā.....	131
5. Atziņas, Secinājumi un ieteikumi.....	137
5.1. Robežu reprezentācijas un pārvaldība.....	137
5.2. Secinājumi un atziņas.....	139
5.3. Turpmāk pētāmie jautājumi.....	142
5.4. Ieteikumi teritorijas pārvaldībai.....	142
Izmantotā literatūra un materiāli.....	144
Pielikumi.....	155

SAĪSINĀJUMI

ASV – Amerikas Savienotās Valstis
ATR – Administratīvi teritoriālā reforma
CORINE – Vides informācijas koordinēšanas rīks Eiropas Savienībā
ESF – Eiropas struktūrfondi
EUROSION – Eiropas iniciatīva ilgtspējīgai krastu erozijas pārvaldībai
ĢIS – ģeogrāfijas informācijas sistēmas
ĪAT – Īpaši atbalstāmās teritorijas
KALME – Valsts pētījumu programma - Klimata maiņas ietekme uz Latvijas ūdeņu vidi
KPR – Kurzemes plānošanas reģions
ĶNP – Ķemeru nacionālais parks
LAD – Lauku atbalsta dienests
LEADER – Programma mērķtiecīgām un savstarpēji koordinētām aktivitātēm lauku attīstībai
LĢIA – Latvijas ģeotelpiskās informācijas aģentūra
LIAS – Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija
LIFE – Finanšu instruments vides un dabas aizsardzības projektu atbalstam Eiropas Savienībā
LIZ – lauksaimniecībā izmantojamā zeme
LU ĢZZF – Latvijas Universitātes Ģeogrāfijas un Zemes zinātņu fakultāte
LVM – Latvijas Valsts Meži, Valsts akciju sabiedrība
NAP – Nacionālais attīstības plāns
NATURA 2000 – Eiropas Savienības dabas aizsargājamo teritoriju tīkls
NUTS – Eiropas Savienības Teritoriālo statistisko vienību nomenklatūra
PSRS – Padomju Sociālistisko Republiku Savienība
RAPLM – Reģionālās attīstības un pašvaldību lietu ministrija
RPP – Reģionālās politikas pamatnostādnes
RPR – Rīgas plānošanas reģions
SIA – sabiedrība ar ierobežotu atbildību
TAPIS – Teritorijas attīstības plānošanas informācijas sistēma
VARAM – Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija
VZD – Valsts zemes dienests

IEVADS

Lai gan robežu skaidrojumi ir vairāk kā 2000 gadu, daudzas robežu attiecības ar telpu ir neskaidras, paradoksāli, bet pašas robežas izpratnes ir samērā jaunas. Robežām piemīt divējāda daba, kas saistīta ar pašas robežas īpašībām – norobežot un apvienot, un to lietošanu noteiktiem mērķiem kā politikas instrumentam. Telpā tās reprezentē gan savu duālo dabu, gan politikas mērķniecības produktu, kas izpaužas daudzveidīgās attiecībās.

Darbā tiek skatīta mērķniecīga cilvēku rīcība, kur robežas tiek lietotas politikās. Telpas ar noteiktām robežām, tiek sauktas par teritorijām. Latvijā robežas kā mērķniecīgs telpas strukturējuma instruments tiek lietotas galvenokārt rajonēšanas izpratnē. Latvijā nav speciālu pētījumu par robežu lomu ģeogrāfiskajā telpas organizācijā.

Bieži vien politikas rezultāts netiek saistīts ar jaunu, atšķirīgu telpu radīšanu, kam piemīt no sākotnējā atšķirīgas īpašības, kas nav pētītas un paredzētas. Kā pareizi noteikt robežas – ir gan lietišķs, gan metodisks jautājums, uz ko mēģina atbildēt dažādos pārvaldes mērogos, kur atbilde bieži sakņojas politiskos lēmumos. Pierīga un Piekraسته ir pēdējās desmitgades aktīvu izmaiņu procesu teritorija, kas atspoguļo suburbanizācijas procesus – apdzīvojamā attīstībā piepilsētā un jūras piekrastē.

Robežu pētījumiem ir teorētiska nozīme – Latvijā nav izstrādātas robežu pētījumu pieejas un metodes. Robežas ģeogrāfijā tiek skatītas kā teritoriju šķērsošs instruments, fokusējoties uz robežu atstātajām ietekmēm un to mazināšanas iespējām. Cits virziens skata robežas kā teritoriju veidotāju. Robežas maz tiek skatītas caur politikas atspoguļojumu prizmu, kas projicējas pārvaldības jautājumos. Tie izpaužas politikas dokumentos un fiziskajā telpā, īpaši kā publiskā – privātā attiecības.

Galvenie izpētes jautājumi

- Kā robežas tiek saprastas kognitīvi un telpiski?
- Kādas ir robežu izpausmes telpiskās struktūras reprezentācijās?
- Kā robežas tiek lietotas politikas praksē dažādos gadījumos un telpiskajos mērogos?

Darba mērķis

Izvērtēt robežas kā telpiskās struktūras atspoguļojumu un līdzekli teritoriju apsaimniekošanas un pārmaiņu vadīšanas (plānošanas) praksē Latvijā.

Darba galvenie uzdevumi

- Izvērtēt robežpētījumus no ontoloģiskā, funkcionālā un lietišķā aspekta, un izstrādāt pieeju robežu analīzei teritoriju apsaimniekošanas un plānošanas vajadzībām.
- Raksturot robežtelpas kā publisko – privāto attiecību gadījumus.
- Izvērtēt robežu lomu un mērķniecīgas izmantošanas iespējas teritorijas apsaimniekošanā un plānošanā.

Darba novitāte

Pirmo reizi Latvijā pētīta robežu loma un īpašības, kas bāzējas uz robežu ontoloģiskajām izpratnēm, kas balstās uz pasaulē atzītiem ģeogrāfiskās ontoloģijas priekšstatiem. Darbā izvirzīts un pamatots robežtelpu koncepts, balstoties uz robežu objektu un lauku teoriju, saistībā ar teritoriālajām politikām. Ir izstrādāta un aprobēta pieeja robežu pētīšanai, kas balstās uz robežtelpu konceptu teritoriālās praksēs Latvijā. Promocijas darbā tika izstrādāta robežu funkcionālā klasifikācija, kas balstīta uz robežu individuāli sociālo praksi, kas lietojama analizējot robežgadījumus. Tika veikta Piekraسته un Pierīgas robežtelpu analīze Latvijas teritoriālajās politikās balstoties uz

formāli juridisko, funkcionālo un sociālo skatījumu un sagatavoti ieteikumi teritoriālo politiku veidošanā.

Pētījuma teritorija

Pētījuma pieejas izstrādei teritoriālais mērogs ietver visu Latviju, piemēru analīze un metodikas aprobācija aptver Pierīgas un Piekrastes teritoriju. Pierīga tiek analizēta bijušā Rīgas rajona teritorijā, bet Piekraste (Baltijas jūras un Rīgas jūras līča piekraste) – galvenokārt Aizsargjoslu likuma noteiktajā teritorijā. Darbā izvēlētie gadījumi – Ķekavas, Garkalnes un Lapmežciema pagasts raksturo robežu atspoguļojumu atšķirīgus aspektus.

Rezultāti

Darba rezultātā izveidota un aprobēta robežtelpu pētīšanas metode un robežu klasifikācija zemes pārvaldības mērķiem.

Apkopota esošā teritorijas organizācijas prakse dažādos telpiskajos mērogos un tās attiecības ar politikas realizāciju.

Balstoties uz analīzes datiem izstrādāti ieteikumi teritoriālo politiku veidošanai.

Pateicības

Autors izsaka visdziļāko pateicību visiem tiem, kuru palīdzība, kritika un ieteikumi ir atstājuši ietekmi uz promocijas darba izveidi, īpaši Pēterim Šķiņķim, Oļģertam Nikodemusam, Zaigai Krišjānei, Jurgim Šķilteram, Maijai Rozītei, Lailai Kūlei, Ilmāram Pužulim.

Promocijas darba izstrādi veicināja ESF projekta „Atbalsts doktora studijām Latvijas Universitātē” atbalsts.

Pētījuma rezultātu aprobācija

Starptautiska mēroga konferences un semināri:

1. DECOS conference „Describing complex systems”, Zadar, Croatia, September 4 – 7, 2008.
Referāts: Pužulis, A. *Geographical ontology as a complex cognitive system: Methodological developments of a structured distributed mereological interpretation of geography*
2. Conference „Modeling the European future: Integration the old and the new”, Klaipeda University, Lithuania, October 2 – 3, 2008.
Referāts: Pužulis, A. *Application of concept of boundaries in geographical studies*
Tēzes publicētas: Modeling the European future: Integration the old and the new. Vol. 4. Klaipeda, 2008.
3. Conference „Interaction between society and environment in the Baltic sea region: geographical research, methods and approach”, Klaipeda University, Lithuania, April 8 – 9, 2009.
Referāts: Pužulis, A. *The Baltic Coastal Area Management Issues In Latvia*
4. Conference „Social sciences in global world: possibilities, challenges and perspectives” Klaipeda University, Lithuania, October 8 – 9, 2009.
Referāts: Pužulis, A., Šķiņķis, P. *Boundaries within urban expansion areas in Latvia*
5. Conference „Legal, political and economic initiatives towards Europe of knowledge”, Kaunas, Lithuania, April 23, 2010.
Referāts: Pužulis, A., Šķiņķis, P. *Suburban settlements in the context of urban policy: Latvian example*
Tēzes publicētas: European Integration Studies. Research and Topicalities. Vol. 4. Kaunas University of Technology, 2010.

6. NORSA conference „The search: future dynamics of regional development”, Seinäjoki, Finland, June 23 – 25, 2010
Referāts: Pužulis, A., Šķiņķis, P. *Boundaries and boundaring in formation of suburban structures*
Tēzes publicētas: NORSA 2010. The Search: Future dynamics of regional development. Book of abstracts. Seinäjoki, 2010.
7. Conference „Legal, political and economic initiatives towards Europe of knowledge”, Kaunas, Lithuania, April 15, 2011.
Referāts: Pužulis, A., Šķiņķis, P. *Representations of boundaries in the context of private and public relationships: Latvian example*
Tēzes publicētas: European Integration Studies. Research and Topicalities. Vol. 5. Kaunas University of Technology, 2011.
8. Conference „Nordic Geographers Meeting 2011: Geographical Knowledge, Nature and Practice”, Roskilde University, Denmark, May 24 – 27, 2011.
Referāts: Pužulis, A., Ušča, M. *Suburban patterns of Riga: fragmentation and the search for common structures*
Tēzes publicētas: <http://ruconf.ruc.dk/index.php/ngm/ngm2011/paper/view/319>
9. EURA conference „Cities without Limits”, Copenhagen, Denmark, June 23 – 25, 2011.
Referāts: Pužulis, A., Ušča, M. *Searching for liveability in Post–Soviet suburban space: The case of Riga*
Tēzes publicētas: EURA konferences tēžu krājumā.

Raksti recenzētos izdevumos:

1. Pužulis, A. (2010). The Baltic Coastal Area Management Issues In Latvia. *Tiltai. Bridges. Brücken*. 1(50), ISSN 1392-3137 (11 lpp.)
2. Pužulis, A., Šķiņķis, P. (2010). Suburban settlements in the context of urban policy: Latvian example. *European Integration Studies*. No 4., ISSN 1822–8402 (6 lpp.)
3. Pužulis, A., Šķiņķis, P. (2011). Representations of boundaries in the context of private and public relationships: Latvian example. *European Integration Studies*. No 5., ISSN 1822–8402 (5 lpp.)

Citas publikācijas:

1. Pužulis, A. *The Baltic Coastal Area From Boundaries To Management Latvian Example*. University of Gdansk – Department of Regional Development Geography Coastal regions 12. (15 lpp.)
2. Pužulis, A. (2008). Reģiona attīstības uzraudzība. Iespējas un risinājumi. *Latvijas arhitektūra*. 2(76)/08, 142–145.
3. Pužulis, A., Šķiņķis, P. (2009). *Pierīgas apdzīvojuma struktūras izpēte*. Pētījuma apkopojums publicēts Rīgas plānošanas reģiona interneta vietnē www.rpr.gov.lv
4. Pužulis, A., Trukšāns, M. (2009). *Telpiskās plānošanas ietekme uz nekustamo īpašumu tirgu*.
5. Pužulis, A. (2010). *Rīgas jūras līča piekrastes teritorijas noteikšana*. Pētījuma apkopojums publicēts Rīgas plānošanas reģiona interneta vietnē www.rpr.gov.lv
6. Pužulis, A. Jūras Piekraste – vērtība vai utilitārs objekts publiskā un privātā kontekstā? *Latvijas arhitektūra*. 96(4)/11

Vietējas konferences vai kongresi

1. Latvijas Universitātes 63. Zinātniskā konference, Rīga, 2005.
Referāts: Pužulis, A. *Kurzemes reģiona telpiskā attīstība un plānošanas pieejas*
Tēzes publicētas: Latvijas Universitātes 63. Zinātniskā konference. Ģeogrāfija.
Ģeoloģija. Vides zinātne: Referātu tēzes. Rīga, Latvijas Universitāte, 2005, 83–87.
2. Latvijas Universitātes 66. Zinātniskā konference, Rīga, 2008.
Referāts: Pužulis, A., Šķiņķis, P. *Reģiona attīstības uzraudzības iespējas un risinājumi*
Tēzes publicētas – Latvijas Universitātes 66. Zinātniskā konference. Ģeogrāfija.
Ģeoloģija. Vides zinātne: Referātu tēzes. Rīga, Latvijas Universitāte, 2008, 132–133.
3. Latvijas Universitātes 66. Zinātniskā konference, Rīga, 2008.
Referāts: Pužulis, A., Šķiņķis, P. *Pilsētu un piepilsētu dārziņu teritoriju dzīve*
Tēzes publicētas: Latvijas Universitātes 66. Zinātniskā konference. Ģeogrāfija.
Ģeoloģija. Vides zinātne: Referātu tēzes. Rīga, Latvijas Universitāte, 2008, 157–158.
4. Latvijas Universitātes 67. Zinātniskā konference, Rīga, 2009.
Referāts: Pužulis, A. *Statistikas teritorijas, informācija un procedūras reģiona attīstības uzraudzībai*
Tēzes publicētas: Latvijas Universitātes 67. Zinātniskā konference. Ģeogrāfija.
Ģeoloģija. Vides zinātne: Referātu tēzes. Rīga, Latvijas Universitāte, 2009, 112–113.
5. Latvijas Universitātes 68. Zinātniskā konference, Rīga, 2010.
Referāts: Pužulis, A., Šķiņķis, P. *Pierīgas telpiskā struktūra un plānošanas jautājumi*
Tēzes publicētas: Latvijas Universitātes 68. Zinātniskā konference. Ģeogrāfija.
Ģeoloģija. Vides zinātne: Referātu tēzes. Rīga, Latvijas Universitāte, 2010, 191–193.
6. Latvijas Universitātes 68. Zinātniskā konference, Rīga, 2010.
Referāts: Pužulis, A., Šķiņķis, P. *Vasarnīcas un otrās mājvietas Pierīgas apdzīvojuma attīstībā*
Tēzes publicētas: Latvijas Universitātes 68. Zinātniskā konference. Ģeogrāfija.
Ģeoloģija. Vides zinātne: Referātu tēzes. Rīga, Latvijas Universitāte, 2010, 234–236.
7. Latvijas Universitātes 69. Zinātniskā konference, Rīga, 2011.
Referāts: Jansone, K., Pužulis, A. *Latvijas jūras piekraste: robežas un pārvaldības jautājumi*
Tēzes publicētas: Latvijas Universitātes 69. Zinātniskā konference. Ģeogrāfija.
Ģeoloģija. Vides zinātne: Referātu tēzes. Rīga, Latvijas Universitāte, 2011, 192–196.
8. Latvijas Universitātes 69. Zinātniskā konference, Rīga, 2011.
Referāts: Melluma, A., Pužulis, A., Šķiņķis, P. *Saiknes un sociālā aktivitāte Latgales lauku sētās*
Tēzes publicētas: Latvijas Universitātes 69. Zinātniskā konference. Ģeogrāfija.
Ģeoloģija. Vides zinātne: Referātu tēzes. Rīga, Latvijas Universitāte, 2011, 234–235.

1. ROBEŽAS LOMA TELPISKAJĀ ORGANIZĀCIJĀ

1.1. Robežu sapratnes

1.1.1. Telpisko robežu pētījumi

Robežas kā daudzdimensionāls fenomens ir dažādu nozaru izpētes objekts, starp kurām ir ģeogrāfija. Pēdējā gadsimta robežu pētījumu loma ir bijusi atšķirīga, kas analizēta vairāku autoru darbos (Alexander, Diener, Hagen, Popescu) (Popescu, 2006).

1990. gados pieauga interese par robežu pētījumiem dažādās jomās ģeogrāfijā (Hakli, Kaplan, Paasi, Kolossov, O'Laughlin, Newman), antropoloģijā (Pellow, Wilson, Donan, Conversi, Michaelsen, Johnson), Politikas zinātnē (Anderson), socioloģijā (Kearney, O'Dowd, Wilson), vēsturē (Sahlins, Martinez), starpdisciplinārajos pētījumos (Williams, Buchanan, Moore, Anderson, Eskelinen, Shapiro, Alke) (Popescu, 2006). Tomēr nav izveidota kopēja robežu teorija. Lielākā daļa pētījumu saistās ar politiskām robežām, ko ietekmē globalizācijas procesi. Ģeogrāfijā robežu studijas ir bijušas tradicionāli vērstas telpas politiskās organizācijas virzienā (Diener, Hagen, 2009).

Pēdējā gadsimta laikā robežu pētījumu virzieni un nostādnes ir mainījušies. 20. gadsimta sākumā neodarvinisma idejas radīja robežu kā valsts organisma sastāvdaļu. (Murphy, Prescott). Robežu klasifikācijas ir veidotas balstoties uz dabīgā un mākslīgā nošķiršanu, robežu funkcionālo dalījumu, robežu saistību ar ainavu (Prescott, 1987). Tradicionālie robežu pētījumi saistās ar empīriskām un morfoloģiskām studijām, mazāk ekonomiskās un strukturālās studijas (Paasi, 1996).

Dekolonizācija, pasaules kari radīja vēlmi pēc sistēmiskiem pētījumiem. Tika pētīts robežu novietojums, terminoloģija, robežu klasifikācijas pētījumi (Boggs, Hartshorne, Jones) empīriskie robežu izmaiņu pētījumi (Alexander, Hartshorne, Prescott, Spate, Weigend). Šajā laikā tika uzskatīts, ka robežas ir pasīvas līnijas, kas norobežo teritoriālās suverenitātes telpas (Taylor, 1994).

Pēc 2. pasaules kara pētnieki pievērsās robežu izmaiņu analīzei, kā tās ietekmē noteiktu teritoriju (Minghi). Vēlāk veidojās kvantitatīva statistiskā analīze. Agnevs, piemēram, uzsver, ka robežas šajā laikā tiek veidotas pēc vienotiem, universāliem principiem, bez noteikta konteksta un darbojas pašas par sevi (Agnew, 2002).

80. gadu beigās robežu studijām veidojas sociāls un daudzdimensionāls raksturs uzsverot telpas atšķirību sociālo lomu, blakus tam risinot jautājumus – kā mainīgā sociālā vide ietekmē robežas izpratni (Bucken–Knapp, Deleuse, Guattari).

Pagājušā gadsimta 80. – 90. gados mainījās pētīšanas teritorija, kas deva iespēju pāriet nacionālas robežas, kā izsakās Agnevs, – tikšana vaļā no „teritoriālajiem slazdiem”. Daudziem zinātniekiem bezrobežu pasaule kļuvusi reālāka kā jebkad (Castells, Giddens, Robertson). Radās jauna pārnozaru robežu teorija. Tā pārnesa zinātnieku interesi ārpus telpiskā nodalījuma, ietverot robežu veidošanā to spēju veidot sociāli politisko realitāti gan teritorijās, gan valsts centros. Robežas tiek skatītas kā „teritoriālo kompleksu visaktīvākās vietas”, kā fiziskās zemes institucionālais priekšpostenis, kas nojauc „teritoriālos slazdus”, kas ļauj saprast vairāk jaunās sociāli telpiskās realitātes dažādos mērogos (Delaney, 2005). Robežas sapratne attālinās no pašas teritorijas fiziskās robežas un tiek pārnesta uz visu teritoriju. Robežas ar vien vairāk tiek saistītas ar attiecībām, kas aptver ne tikai robežas, bet arī teritorijas.

Šādas pieejas ir mainījušas sociālo teoriju, kas ietver pasaules sistēmu teoriju, kas postulē telpas vietas un mēroga savstarpējo atkarību un saikni; struktūru teoriju, kas pasvīturo rīcības brīvību struktūrās; postmodernisma izpratni par diskursīvo realitāti un telpas sociālo konstrukciju (Kolossov, 2005). Jaunās pieejas un izmaiņas zinātņu

nozārēs rada interesi par sociāli telpiskām sistēmām, kurās notiek teritoriju veidošanās un pārveidošanās procesi, kas rada potenciālus konfliktus un varas izpausmes. Ņūmens uzsver, ka robežu pētījumos pēdējos gados ir iestājusies renesanse (Newman, 2006b).

Robežas ģeogrāfijā tiek skatītas caur socioloģisku prizmu, kas izpaužas caur binārām atšķirībām, pasvītrotot robežu strikto malu un skaidro nodalījuma līniju starp divām lietām vai pretnostatījumiem (Newman, 2006a). Vienlaicīgi Urri (Urry, 1999) uzsver socioloģisku virzību no sabiedrības izpētes uz mobilitātes izpēti, kur arvien nozīmīgāku vietu ieņem saikne ar teritoriju (Rumford, 2006). 90. gados robežu zīmēšana tiek skatīta kopsakarībā ar kolektīvo identifikāciju. Robežas tādējādi kļūst neterminētas, mainīgas, sociāli būvētas, daudzdimensionālas un kontekstuāli analizējamās (Paasi, Pellow, Williams).

Izmaiņas zinātniskajās pieejās ir radījušas daudzveidīgus robežu pētījumu virzienus: robežu „izzušana”; robežu loma sociālās telpas veidošanā; robežu stāsti un diskursi; robežu veidošanas telpiskie mērogi, kas bieži ir savstarpēji saistīti un pārklājas. Galvenie pētījumu vienojošie elementi ir teritorialitāte, līnijas un identitāte (Newman, Paasi, 1998). Robežas var tikt pētītas, balstītas uz teritoriālo domāšanu, bet 21. gadsimta problēma nebūs tikai robežu eksistences un ietekmju studijas, bet domāšana, balstoties uz pašām robežām (Mignolo, Tlostanova, 2006). Robežas te kalpo kā līdzeklis, lai skaidrotu teritoriālās politikas.

Pāsi uzsver robežas kā telpas sociālos produktus, kas nav viengabalaini un nav tikai kā līnijas, bet skatāmas daudz plašākā sociāli kulturālā kontekstā (Paasi, 1996). Robežas ir unikālas pašas par sevi, bet tām ir daudz kontekstu, tādēļ ir problemātiski veidot kopēju robežu konceptu (Paasi, 2005). Ņūmens saista robežas ar identitāti, uzverot tos kā savstarpēji apgriezti noteicošus (Newman, 2003). Robežas rada kolektīvo identitāti, un identitāte veido savas robežas – tā ir sociāli noteikta.

Daudzi autori uzsver robežu ietekmi caur procesiem – saistība, piederība, caur ietveršanu un izslēgšanu. Robežas atspoguļo esošas atšķirības vai veido jaunas. Robežreģioni, pārrobežu sociālie lauki, pārrobežu reģioni, diasporas telpas ir tikai daži jēdzieni, kur dalītā identitāte ir tieši vai netieši saistīta ar ikdienas prakses dinamiku, ko ietekmē kopēja robeža. Atsaucoties uz Giddensa strukturēšanas teoriju un virzīšanās no specifiskā un novietojuma uz relatīvo un procesuālo, Kolossovs robežu veidošanos skaidro ar aktīvas cīņas procesu (Kolossovs, 2005).

Pāsi uzsver robežu veidošanu kā teritoriju veidošanas daļu telpā, un caur institucionalizācijas procesu tās iegūst robežas un simbolus, kas tās atšķir no citām teritorijām. Robežas atspoguļojas institūcijās, tādās kā izglītība, masu mediji, ceremonijas. Pāsi uzsver robežu ideoloģisko dabu, veidojot robežu ikonogrāfiju, piemēram, nacionālā izglītībā, vēsturē un ģeogrāfijā, kas producē nacionālās robežas ikonogrāfiju (Paasi, 1999).

Robežu loma globalizācijas laikā ir diskusiju tēma. Lielākā daļa globalizācijas literatūras skata robežas kā iepriekšējā tirgus relikthus, pasvītrotot robežu lomas samazināšanos pasaules ekonomiskajos un politiskajos procesos. Lokālā vietas mērogā robežas saglabā to nozīmi. Harvejs uzsver – jo vairāk robežas dezintegrējas, jo vairāk cilvēki pieķeras vietai (Harvey, 1989). Andersons uzsver politisko robežu lomas samazināšanos, tomēr robežu noniecināšana nenozīmē robežu izzušanu. Kastels pretstata „plūsmu telpu” ar „vietu telpu” (Castells, 1989), uzsverot vietas nozīmības pieaugumu identitātes noteikšanā. Robežu pētījumos tiek akcentēti duālistiski: politika/ekonomika, sabiedriskais/publiskais un to apvienošana/nodalīšana (Anderson, 2001).

Pēdējās desmitgadēs ir mainījies robežu pētījumu fokuss no valstu politiskām robežām uz sociāli teritoriālām. Robežas tiek aplūkotas kā atšķirību veidotājas un

atšķirību reprezentētājas. Robežas ir mūsu zināšanu un interpretāciju produkts, kas veido skatu, caur kuru mēs uztveram un iztēlojamies pasauli. Robežas reprezentācijas skaidro vairāku zinātņu nozares, zūdot atšķirībai starp robežu ontoloģiju, robežu izpēti, robežu epistemoloģiju. Relāciju (attiecību) telpas pētījumi nosaka ne tik daudz pašas telpas un teritorijas izpēti saistībā ar robežām, cik procesu un attiecību pētījumus. Pašlaik robežu studijās jautājums – „kur” un robežu, kā sociālu konstruktus pētījumi ir izveidojušies kā atsevišķas apakšnozares (Houtum, 2005).

Preskots un Minghi pēckara darbos ir izteikta atšķirība starp dabiskām (labajām) un mākslīgām (sliktajām) robežām. Pēdējā laikā politiskajā ģeogrāfijā tiek uzskatīts, ka visas robežas ir cilvēka veidotas, un netiek diskutēts par dabiskām robežām. Tai pašā laikā, dabiskās robežas ietekmē mākslīgo robežu veidošanu, kas tiek skatītas promocijas darbā. Autors nepiekrīt dabisko robežu noniecināšanai un uzskata, ka dabiskām robežām ir nozīme mākslīgo robežu definēšanā.

Uzsvars uz to, kā veidojas robežas, ir palielinājis robežu reprezentācijas un simbolizācijas pētījumus (Foucault, Derrida, Bourdieu, De Certeau). Kā atzīmē Houtums (Houtum, 2005), netiek uzdots jautājums – „kāpēc”, vai ir citas alternatīvas robežām. Bieži robežas tiek uztvertas kā statiskas konstrukcijas, kas saistās ar teritorialitāti. Kā jauns virziens, kas varētu atbildēt uz šo jautājumu, ir psihoanalīzes ietveršana robežu pētījumos. Šajā izpratnē robežas balstās uz cilvēku bailēm un vēlmēm (Lacan, Deleuze, Guattari) (citēts pēc Houtum, 2005).

Ji Fu Tuans runā par bailēm kā ainavas veidotāju (Tuan, 1979). Bailes, kas veidojas bērnībā, tiek projicētas uz telpu, un robežas ir viens no šādu bailu izpausmēm. Psiholoģiska rakstura uztvere rada noteiktu attieksmi pret telpu kā drošu vidi. Sabiedrība šādā vidē ir norobežota gan iekšēji, gan ārēji. Nepieciešamības aizsargāties izpaužas kā uzspiests pienākums un robežas kā dabisks instruments.

Otrs faktors, kas ierobežo jautājuma – kāpēc? atbildi, ir labo un sliktu robežu idejas noliegums. Robežu noteikšanas morālie aspekti ir balstīti uz vērtībām, kas ir temporāli mainīgas. Houtums uzdod jautājumu – cik tālu personai vai sociālai grupai ir tiesības sevi aizsargāt no apkārtējiem, kāda ir cena, ko mēs maksājam par norobežošanu, kādas ir morālās sekas (Houtum, 2005). Viņš uzsver, ka robežas arvien vairāk iegūst morālo dimensiju. Valcers (Walzer, 1983) uzsver, ka kopienai nav jāpieļauj teritoriālā jurisdikcija un pārvaldība pār cilvēkiem, ar kuriem tā dalās, uzskatot to par tirānijas formu.

Robežu pētījumi pašlaik tiek saistīti ar cilvēku praksi, kas nosaka un atspoguļo telpas atšķirības. Citiem vārdiem sakot, robežas ir darbības vārds robežošanās nozīmē. Dažādās zinātņu nozarēs izpratne ir atšķirīga. Ja ģeogrāfijā robežas skata kā procesus, kas nosaka un ietekmē teritoriju veidošanos, antropoloģijā tas ir pilnīgi pretēji – robežas nozīmē sociāli telpiski konstruētas atšķirības starp kultūrām/kategorijām, un robežas tiek skatītas kā līnijas, kas tās atdala telpā (Barth, 1999).

Robežu pētījumi Latvijā saistāmi ar vairākām nozarēm, kur katrai ir savs pētījumu objekts. Ir nodalāmi teritoriju pētījumi, kur robežas tiek lietotas kā strukturēšanas rīks (ģeogrāfijā – teritorijas rajonēšana), un pašu robežu pētījumi. Teritorijas rajonēšanā teritorijas tiek apvienotas, analizētas pēc noteiktiem kritērijiem, kur robežas tiek lietotas vai nu analizējot teritorijas noteiktā griezumā, vai klasificējot tās pēc noteiktām pazīmēm, iegūst jaunas teritoriju kopas ar citām, no sākotnējām atšķirīgām, iezīmēm. Rajonēšana ir specifiska attiecībā pret izvirzīto mērķi, un Latvijā ir veikta daudzās nozarēs. Šeit ir minēti tikai atsevišķi piemēri ilustrācijai.

Atsevišķi robežu pētījumi veikti vēstures, ģeogrāfijas un ekonomikas jomā. Robežu pētījumi Latvijā saistāmi ar teritoriju pētījumiem, kur robežas tiek lietotas kā strukturēšanas rīks (ģeogrāfijā – teritorijas rajonēšana), piemēram, vēsturiskie teritoriju

robežu pētījumi (Jakovļeva, 1999; Mieriņa, 1999; Jakovļeva, Mieriņa, 1999; Mugurēvičs, 1999), socioloģijas un dzīves kvalitātes pētījumos (Tisenkopfs, 2006). Ģeogrāfijā robežu tematika ir maz pētīta (Šķiņķis, 1999).

Ģeogrāfijā robežu tematika ir maz pētīta (Šķiņķis, 1999), kas skata robežas kā teritorijas pārvaldību organizācijas instrumentu Latvijā. Robežas tiek saprastas kā ārējās teritoriju atzīšanas formas, formalizācijas un cilvēku rīcības izpausmes, telpas strukturēšanas rīks, telpas neviendabības fenomens. Ir vairāki pētījumi ģeogrāfijas un saistītās nozarēs, kur robežas tiek lietotas specifisku teritoriju analīzei.

Pēdējos gados Latvijas universitātes ģeogrāfijas un zemes zinātņu fakultātē attīstās robežu pētījumi saistībā ar teritoriālo kopienas, ainavu, valsts, administratīvo, vēsturisko robežu ietekmēm.

Teritoriju lietišķie pētījumi Latvijā saistās galvenokārt ar administratīvi teritoriālo reformu (Rivža u.c. 1999; Vilka, 2004), teritoriālo pārvaldību (Pūķis, 2007), reģionālo ekonomiku – (Rivža u.c. 1999; Francis, 2002; Klepers, Rozīte, 2009) reģionālo statistiku (Vanags, 1998; Vanags, Vilka, 2000) plānošanu (Šļara, 2005; Melluma, 1992/2000/2002/2003; Saktiņa, 2000), aglomerācijas un migrāciju pētījumiem (Bauls, Krišjāne, 2000/ 2002a/2002a; Bauls, Krišjāne, Vilciņš, 2004; Bauls, Melbārde, Šķiņķis, 1999).

Visi pētījumi Latvijā attiecas uz teritoriju dažādās to izpausmēs. Pētījumos teritorijas vai nu tiek skatītas nodalītas no robežām, vai robežas tiek analizētas tās ietekmēs uz teritoriju, vai arī robežas tiek skatītas pašas par sevi laika izmaiņās. Latvijas zinātnieku darbos robežas netiek pētītas kā objekts.

1.1.2. Vieta un reģions kā mērogi

Robežas parasti tiek skatītas kontekstā ar noteikto objektu, teritoriju, vietu vai reģionu, tās atspoguļo šajās teritorijās notiekošo. Tas savukārt atkarīgs no teritoriju, vietu, reģionu veidošanās procesa, mērķiem un rezultāta. Robežas mērogu nosaka robežojošās teritorijas un to attiecības. Robežas nosaka *vietas, reģiona, teritorialitātes* un ar šiem jēdzieniem saistītās *identitātes* jēdzienu lietojumu. Veidojas jēdzieniska atkarība starp robežu un ģeogrāfijā bieži lietotiem telpiskiem konceptiem.

Mērogu izpratne laika gaitā ir mainījusies no iepriekš statiskām sapratnēm uz dinamiskām un kontekstuālām. Mērogs kļūst par veidu, kā skatīties uz teritoriju vai vietu. Mērogi nav fiksēti atsevišķos līmeņos vai sociālās pasaulēs, bet līdzīgi reģioniem vai vietām, ir strukturēti un institucionalizēti kompleksā veidā, de-/reteritorializējas (robežu izzušanas un pārveides) praksēs un diskursos, kas var būt konkrēti, spēcīgi un ierobežoti, bet var būt arī neierobežoti, neskaidri un neredzami (Paasi, 2004).

Hovits (Howitt, 2002/2003) mērogu skata kā areālu (mērogs kā izmērs), hierarhiju (mērogs kā līmenis) un kā relāciju (Howitt, 1998). Mērogs attiecas uz robežām, kā saskarne, un vienlaikus – mijiedarbība starp mēroga lietām un citām lietām.

Dažāda mēroga lietām var būt atšķirīga nozīme cilvēku dzīvē. Pāsi uzsver dažāda mēroga atšķirības noteiktā teritorijā. Kamēr relāciju telpas starptautiskā tīklā var pārsniegt teritoriju vietējo, reģionālo vai nacionālo robežu, tās tomēr paliek nozīmīgas koordinēšanas un identificēšanas funkcijām (Paasi, 2004).

Mūsdienu izpratnē mērogam piemīt daudzdimensionāls raksturs, kas atklājas galvenajos mērogu izpētes virzienos: metodoloģiskās debates par atbilstošu telpiski temporālo analīzes un abstrakcijas līmeni; mēroga organizācijas pārveidē globalizācijas ietekmē; mēroga nozīmē sociālās un politiskās transformācijas stratēģijās; kā ideoloģisko cīņu pār sociālo un politisko telpu ierocis; mēroga politiskajā konstrukcijā (Brenner, 1989).

Telpiskie mērogi ir veidoti teritoriālajās hierarhijās, kuru struktūras un forma ir sociāli veidota un vēsturiski atšķirīga. Lefebrs uzsver, ka valsts cenšas veidot hierarhisku vietas, funkciju un institūciju ansambli, kas reproducē ražošanu, sociālās attiecības un dominanci (Lefebvre, 1978/1991).

Mērogs tiek projicēts uz vietu, reģionu vai teritoriju. Vieta ir viens no svarīgākajiem konceptiem ģeogrāfijā un cilvēku ikdienas komunikācijā, tomēr tā izpratne nav viennozīmīga un bieži pretrunīga (Relph, 1976). Dorena Maseja (Massey, 1994), uzskata, ka vieta katram nozīmē ko citu, līdzīgi kā tas, kā mēs ar vietu esam saistīti. Bieži vietas attiecības ar citiem telpiskiem jēdzieniem – apkārtni, reģions, teritorija, apvidus, novietojums – ir neskaidras (Agarwal, 2004). Vietas jēdziens tiek skatīts semantiskā kontekstā ar citiem jēdzieniem reālajā valodā. Fundamentāla pasaules uztveres sastāvdaļa ir tās uztvere caur nepārtrauktību un līdzību. Mēs nodalām apakštelpas, tās daļas un salīdzinām tās. Dažkārt atrodam atšķirības, kas ir izteiktas un citur tikai graduālas. Daļa no objektiem ir heterogēni, un to nodalīšana atkarīga no integritātes principiem. Vietas var atšķirties pēc īpašuma tiesībām, kontroles vai jurisdikcijas, kas var nebūt saistīta ar fizisko realitāti.

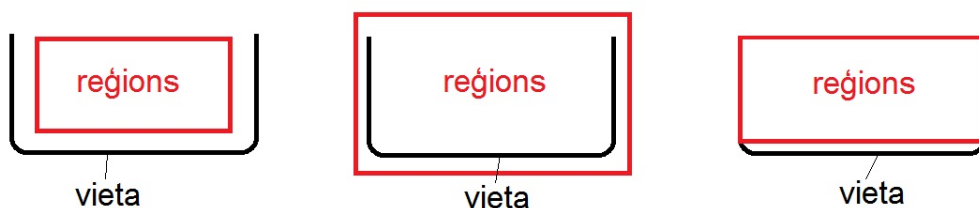
Vietas funkcija ir citu objektu izvietojuma lokalizācijā. Novietošana (location), uzņemšana (hosting) un enkurošana ir galvenās vietas funkcijas. Vietas ir sociālās, ekonomiskās un politiskās dzīves „tikšanās vietas” un savstarpējās iedarbības vietas, kas realizējas mērogu hibridizācijā (Peck, 2002).

Lingvistiski ar vietu saistās lietvārdi, kas apzīmē vietu, novietošanas apzīmējošas frāzes, vietvārdi, vietu apzīmējoši vārdi vai apraksti. Vieta šajā kontekstā tiek lietota, pirmkārt, lai apzīmētu objektu telpā, un tā ir paplašināma uz visiem objektiem – lietvārdiem, kas apzīmē vietu (ģeogrāfisks nosaukums, pilsēta, ezers). Vietas jēdzienu lieto arī, lai apzīmētu aprakstošu novietojumu telpā, nevis objektu (piemēram, valstī, starp diviem objektiem). Šeit vieta atbild uz jautājumu – kur? (Bennett, Agarwal, 2007).

Latūrs aicina attālināties no attāluma/tuvuma ģeogrāfiskās tirānijas, lietojot tīklojumu, paverot sapratni, kas nav sociāla, ne arī reāla telpa, bet asociāciju telpa (Latour, 1996).

Vieta ontoloģiski darbojas kā niša, kuru apdzīvo reģioni, teritorijas un citi telpiski objekti. Šajā sapratnē vieta ir līdzeklis, kā telpiski piesaistīt citus jēdzienus. Vietas pakārtotā nozīme citiem jēdzieniem neļauj skaidri noteikt tās robežas – tās var būt atšķirīgas atkarībā no mēroga, no tām lietām, kas apdzīvo vietu. Vieta šādā ziņā vienmēr būs vai nu tāda pati kā objekts vai lielāka.

Vietas un reģiona attiecības var izpausties, definējot reģiona robežas. Piekraste vai Pierīga, kā vieta, ir saprotama ar aprakstošu novietojumu attiecībā pret objektu – Baltijas jūru vai Rīgu. Tai pašā laikā, Piekraste un Pierīga, kā reģions, ir mērķtiecīgi definēta un veidota teritorija, kas atrodas Piekrastes un Pierīgas „vietās”. No tā mēs secinām, ka abas teritorijas (reģioni) vai nu sakrīt ar vietām vai arī tajās ietilpst (1.1. att.). Politikas praksē reģions var pārsniegt vietas sapratni, – reģions var atrasties tālu no vietas, kas ir reģiona nosaukuma pamatā. Pierobežas teritorijas var būt valsts centrā, Piekrastes reģions var ietvert teritorijas, kas atrodas tālu no jūras un tam līdzīgi.

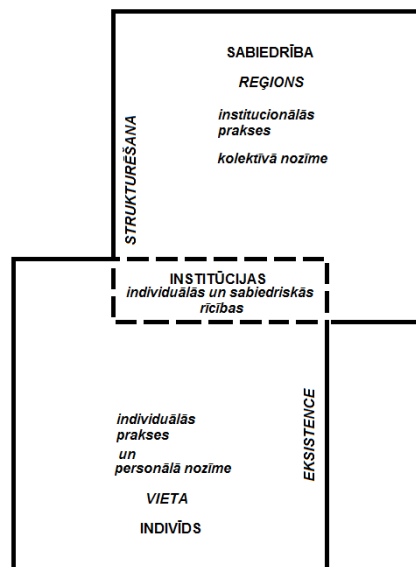

1.1. att. Vietas un reģiona attiecības

Atšķirībā no vietas reģions ģeogrāfiski saprotams, kā telpas daļa, kas ir norobežota, tam nav skaidrojuma attiecībā uz lielumu, funkcijām, telpas lomu. Latviešu valodā bieži tiek lietots „rajons” ar līdzīgu izpratni, ko nosaka ilgstoša rajona kā jēdziena lietošana vairāk administratīvā, bet arī ikdienišķā izpratnē. Reģionu bieži skaidro ar tā saiknēm ar vietu, tas ir individuālo un valsts teritoriālo organizāciju – sabiedrisko. Citiem vārdiem sakot, – reģions atrodas kaut kādā vietā.

Reģions kā ierobežota telpas daļa mūsdienās netiek saistīts tikai ar noteiktu teritoriju, kas to raksturo. Reģions tiek simbolizēts un tiek veidots ikdienišķā praksē. Reģionālā identitāte integrē materiālo fenomenu un reģionālās kopienas idejas, reģiona tēlu un sagaidāmās struktūras. Tai pašā laikā, reģiona veidošanā nozīmīga ir teritorijas fiziskā vide.

Pāsi (Paasi, 1986) reģionu uzsver kā vienu no svarīgākajiem konceptiem ģeogrāfijā blakus telpai, vietai un tās atvasinājumiem – attālumam, novietojumam, sasniedzamībai. Vietas jēdziens ir abstrakcija, ja tas tiek definēts ārpus konkrētas sabiedrības un tās vēsturiskā konteksta. Vietas jēdziens saistās ar cilvēku ikdienišķo praksi – vietas sajūtu, piederību kādai vietai. Vieta tiek traktēta ar personiskās pieredzes prizmu, kamēr reģions tiek interpretēts kā sociālās prakses kolektīva dimensija (1.2. att.). Autors uzskata, ka vietai piemīt arī sociāla rakstura identitāte, tikai tās izpausmes var būt individuālas, kas sakņojas valodā, ko mēs visi lietojam. Mēs visi zinām, kas ir jūras piekraste, bet katram var būt savs priekšstats par tās lielumu, attālumu, formu un citām īpašībām.

1.2. att. Reģionu un vietu veidošanās (adaptēts pēc Paasi, 1986)

Vietas un reģiona attiecības izpaužas arī personīgās attiecībās – indivīdam būtiska ir „mazā” telpa, kas reprezentējas ar vietu, apkārtni. Individuālais sabiedriski reprezentējas caur valsts institucionālajām struktūrām. Pāsi uzsver šīs saskarsmes nozīmi dažādu mērogu teritoriju veidošanā: vietas – individuālā, uz personīgo pieredzi veidotā, personiski nozīmīgā un reģiona – sabiedriskā, telpiski, sociāli, fiziski, juridiski strukturētā, kultūras praksē pārbaudītā.

Robežas šajā kontekstā ataino gan individuālo, gan sociālo domāšanu. Robeža nav saistīta tikai ar robežteritoriju, bet atspoguļojas institūcijās, tiesību aktos, sociālajā praksē, kultūrā, kurā veidojas socializācija un identitāte. Tā netiek saistīta tikai ar noteiktu vietu. Dažādos mērogos robežām ir atšķirīga loma un svarīgums cilvēkiem. Administratīvās un valsts iekšējās robežas ir būtiskākas iedzīvotājiem, nekā valsts ārējā robeža (Newman, Paasi, 1998).

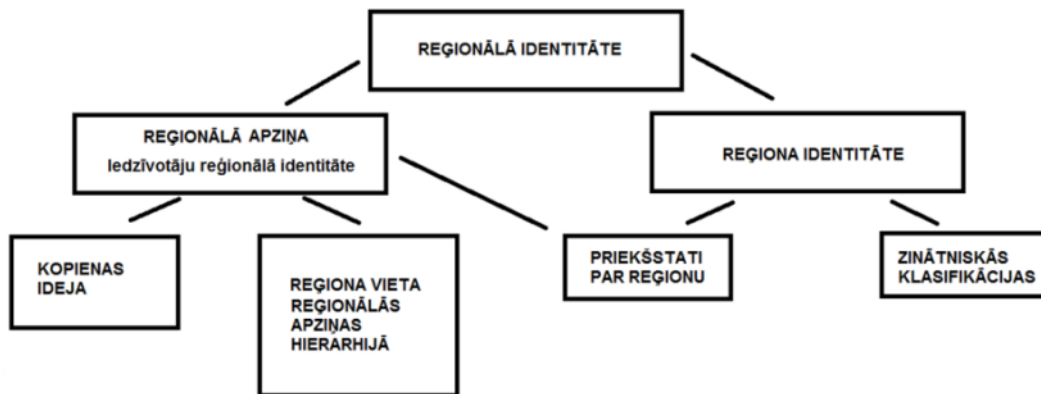
Identificējot teritoriju mēs piešķiram tai ne tikai robežas (kas to nodala no apkārtnes), bet arī piešķiram noteiktu raksturojumu, kas veido mūsu sapratni par šīs teritorijas atšķirīgo.

Reģiona identitāte ietver ne tikai materiālo bāzi (daba, ainavas, kultūra, ekonomika), bet arī domāšanas sfēru. Vietas identitāte ir daudz dziļāks jēdziens, kā reģiona identitāte. Vieta nav saistīta ar būtiskiem vietas raksturojumiem, kā novietojumu, funkcijām, kopienu, kas to apdzīvo. Relfs (Relph, 1976), vietas identitāti skata kā personālu zemapziņas intencionalitāti, kas nosaka vietu kā dziļu cilvēka eksistences centru. Vieta šādā sapratnē var eksistēt mūsu domās, atmiņās, iztēlē, vai būt virtuāla.

Pretēji tam, reģions savu identitāti iegūst sociālā procesā no personālā caur institūciju sfēru, kas atkal atgriežas un ietekmē indivīdu ikdienas praksi. Reģiona veidošanai tiek piešķirta izšķirīga loma, kas nosaka reģiona identitāti, uzsverot to mērķtiecīgo raksturu. Reģions veidojas kā sabiedrības intencionāla teritorija. Pāsi nošķir reģionālo identitāti no cilvēku identitātes, kas apdzīvo šo reģionu. Reģionālā apziņa veidojas no reģiona institucionalizācijas. Cilvēku reģionālā identitāte saistāma ar cilvēku kopienu un reģiona lomu cilvēku apziņā, tas ir to identificēšanos ar noteiktu reģionu.

Reģiona veidošanās ietver teritoriālo satvaru, reģiona lomu, institucionālo satvaru, konceptuālo satvaru. Reģiona veidošanās institucionalizācija pēc Pāsi, tiek iedalīta noteiktos posmos, kas var pārklāties vai noritēt vienlaicīgi.

Lai izveidotu reģionu, to jāidentificē kā atsevišķu vienību – jānosaka tā robežas (administratīvas, nenoteiktas, mentālas...), nodalot un kanonizējot telpu. Tā var ietvert fiziski nodalītu, vai arī cilvēku apziņā izveidotu telpu. Tālākais posms ietver institūciju izveidi, piešķirot reģionam funkcijas, veidojot reģionālo apziņu un simbolizāciju, un beidzot, – reģiona statusa iegūšanu sabiedrībā (1.3. att.).

1.3. att. Reģiona institucionalizācija (adaptēts pēc Paasi, 1986)

Pāsi uzsver divas daļas reģionālās identitātes veidošanā – dažādu priekšstatu un apziņas lomu, jeb reģionam piemītošās īpašības un tās, kas tiek piešķirtas. Robežu loma te vairāk ir nozīmīga, veidojot identitātes piešķirto „daļu”.

Sociologs Detlevs Ipsens skata reģiona veidošanos individuālā uztverē. Tam nepieciešama reģiona kontūra, kompleksums un reģiona vienotība. Tie veido mentālu produktu, kas rezultējas kā reģionāla apziņa. Telpiskais tēls (Raumbild) ietver dažādu telpisko kvalitāšu mijiedarbību, un ir uztveres produkts vienlaicīgi. Tas apraksta kulturāli ietekmētu skatu uz strukturāliem faktiem, un integrē vietas simboliku un dažādas emocionālas un izteismīgas nozīmes. Telpiskais tēls atstāj telpiskas zīmes, caur atbilstošu reģiona atspoguļojumu izvērtējumu, telpas uztveri un tās simbolizāciju.

Reģionālā identitāte ir saistāma ar dažādām sabiedrības dzīves izpausmēm, kā vienu no svarīgākajām minot plānošanu. Tā veidojas no tehniskas dabas vingrinājuma, pārtop par sabiedrības struktūru veidošanas rīku, lietojot līdzdalību kā svarīgāko rīku. Detlevs Ipsens uzsver plānošanas procesu (līdzdalības) kā reģiona identitātes veidošanas procesu (Ipsen, 1997). Tieši caur plānošanu tiek veidota teritorija un teritorialitāte, kuru formālais produkts ir reģions, kas veidojas noteiktā vietā.

1.1.3. Teritorija un teritorialitāte

Robežas ir noteicošas teritorijas un teritorialitātes veidošanās procesā. Ar teritorialitāti vispārīgi saprot teritorijas veidošanās procesu – telpas definēšanu, ierobežošanu, materializēšanu un kontroli. Teritorijas jēdziens, kaut arī plaši tiek lietots, nav daudz pētīts un tā nozīme tiek skatīta daudzos kontekstos. Kokss uzsver teritorijas un teritorialitātes savstarpējo saikni (Cox, 2002). Biežāk teritorija tiek skatīta kā zemes daļa, ko ieņem vai plāno ieņemt persona, sociāla grupa vai institūcija (Storey, 2001). Teritorialitāte tiek skatīta kā process, kur indivīdi vai grupas pretendē uz teritoriju. Teritorialitāti bieži vien traktē ar varas izpausmēm. Saks uzsver, ka tā ir telpiskā stratēģija, lai ietekmētu, iespaidotu, un kontrolētu resursus un cilvēkus, kontrolējot teritoriju. Saks (Sack, 1986) saista teritoriju ar teritorialitāti un varu – teritorija tiek aizsargāta caur teritorialitāti, tādējādi apvienojot varu un telpu. Savukārt vara tiek realizēta caur suverenitāti (Gottman, 1973) – augstāko varu pār ģeogrāfisko telpu. Robežas un suverenitāte nodrošina telpu, caur kuru teritorija un teritorialitāte tiek artikulēta sabiedrībā.

Teritorialitāti ir skaidrojuši no bioloģiskās un konstruktīvās teorijas viedokļa, kas atšķir teritoriālo uzvedību, kā dabisku dzīvnieku rīcību no sociāla fenomena. Saks skata teritorialitāti, kā sociālās varas ģeogrāfisko izpausmi (Sack, 1986). Teritorija var tikt aizstāvēta dažādos veidos un dažādos mērogos – juridiski, fiziski, sociālo attiecību izpausmēs, piemēram, īpašumtiesībās, teritorijas izmantošanas nosacījumos, kultūras normās, arī ķermeņa valodā. Visās šajās formās kā izpausmes darbojas robežas.

Cita teritorijas funkcija, ko nodrošina teritorija sabiedrībai, ir identitātes sajūta. Cilvēki sevi identificē ar vietu, ar „vietas sajūtu”, kas var būt par pašidentifikācijas komponenti, kas notiek caur teritoriāli bāzētu pieredzi, to asociējot ar noteiktām dzīves situācijām.

Pāsi izdala vairākus posmus, kā notiek teritorijas institucionalizācija, kas ir svarīgs sociāls konstrukts. Telpas iegūšana – robežu veidošana; simbolizācija caur diskursiem un sociālo praksi; institūciju veidošana; identitātes veidošana, kas atšķir to no citām teritorijām. Teritoriālitates veidošanā tiek uzsvērtā politikas loma, jo lielāka daļa politiskās varas tiek organizēta teritoriāli ierobežotā telpā (Paasi, 1997).

Teritorialitāte un telpa socioloģijā tika skatīta jau sākot ar 1950–60. gadiem, sākotnēji institucionālā kontekstā. Vēlāk notika pāreja no teritorijas struktūru funkcionālā un vēsturiskā skatījuma uz personīgo. Neidels (Nadel, 1956) lieto interstiālo (saskarsmes, tukšo) telpu starp–personu attiecībās starp cilvēku esamību, kas veido sabiedrību un ikdienas mijiedarbību un komunikāciju, caur kuru strādā institūcijas un tiesiskā mašīnērija. Visi robežreģioni šajā izpratnē ir valsts visvairāk interstiāli (saskarsmei pakļautie) apgabali, kur saskaras un iespīezas teritorija, identitāte, kultūra, vara, jo institūcijas, liekas, ir „uz malas vai starpā”. Šajā izpratnē robežām un robežteritorijām ir īpaša loma šajā saskarsmē.

Teritorijas pierobežā ir īpašas ar savām attiecībām, kas veidojas pateicoties divu teritoriju saskarei un robežu efektiem, veidojot robežainavas. Pēdējo 20 gadu aktīvie globalizācijas procesi sekmēja valstu politisko robežu nojaukšanu un attīstīja jaunas sadarbības formas, robežu abās pusēs veidojot robežreģionus (pierošanas reģionus),

pārnacionālus sociālos tīklus, pārrobežu reģionus, diasporas telpas, kur identitāte saistīta ar ikdienas praksi, ko nosaka kopēja robeža (Chen, 2005; Cold–Rauvkilde, Sing, Lee, 2004; Dobell, Neufeld, 1994; Thelan, 1999). Ir raksturīga virzīšanās prom no tradicionālas robežu izpratnes uz sociāli centrētu attiecību telpu (Minghi, 1991). Robežreģions veido jaunu teritoriālitāti un jaunas attiecības – robežattiecību telpu.

Mūsdienās tiek uzskatīts, ka teritorijai un teritorialitātei ir dažādas formas dažādās telpas sociālajās organizācijās dažādā laikā un dažādās kultūrās. Tiek runāts par deteritorializāciju – teritorialitātes zaudēšanu un reteritorializāciju – teritorialitātes izmaiņām globalizācijas procesu ietekmē. Mainās suverenitātes jēdziens un teritorialitātes izpausmes (Popescu, 2006).

Humānistiskajā ģeogrāfijā tiek uzsvērtas telpas laikā un pieredzē veidotā sociālā daba – Vincents Berdulejs (Berdoulay, 1989) definējis „izdzīvoto telpu” (*l'espace vecu*), lai raksturotu dzīvo telpu (teritoriju, sociālās aktivitātes) un sociālo telpu, un tam pievienotās vērtības. Preds uzstāj, ka telpas ir nepārtrauktā veidošanās stāvoklī – tās nav inertas, bet tiek veidotas (Pred, 1984). Teritorijai šajā kontekstā piemīt vairākas nozīmes – blakus tradicionālām – varas, personālās pašizpausmes, sociālo kontaktu, tai ir arī citas ar varu nesaistītas nozīmes, piemēram, veselību uzturoša, terapeitiska (veselības atjaunojoša) funkcija (Gesler, 1992/1993). Tas rada emocionālu, fizisku un garīgo atjaunotni (Milligan, Gatrell, Bingley, 2004). Īpaši tas izpaužas kolektīvās dārkopības teritorijās. Teritorija tādējādi jāuzskata, kā cilvēku dzīves vieta ar daudzveidīgu funkcionalitāti.

1.1.4. Robežu kognitīvās sapratnes

Robežas jēdziens ir plaši lietots, tomēr vienota sapratne par to nav izveidojusies. Tā ir atkarīga no robežas lietojuma mērķa – dažādiem mērķiem dažādās zinātnēs ir atšķirīgi robežas skaidrojumi.

Lingvistikā – latviešu valodā vārdam „robeža” ir apkopojošs jēdziens, kas iever vairāk vai mazāk citus jēdzienus, kas svešvalodās ir atšķirīgi jēdzieni. Latviešu valodā tiek lietotas 2 nozīmes – mala, šķautne, skaldne, limits, rāmis, ietvars, kas pasvītro robežas saikni ar objektu, ko tā norobežo; un robeža, sadalījums, nodalījums, līnija, šķirtne, kas pasvītro pašas robežas nodalošo, arī barjeras funkciju. Šie pamatvārdi tiek lietoti dažādās valodas nozarēs ar savu niansētu nozīmi. Bez tam pastāv citi jēdzieni, kas apzīmē robežu – limits, ierobežojums, apmale, rāmis, ietvars, līnija, šķautne, skaldne, celaine, eža, novads, puse, sadalījums, nodalījums, šķirtne, fragments, iedaļa, starpība (Skujiņa, 1997; Skujiņa, 1996; Krišāns u.c., 1997; Graudonis, 1994; Latviešu–angļu–vācu..., 1995).

Ģeometriskā izpratnē robežai nav stingras definīcijas. Eiklīds definēja robežas, kā “tas, kas ir jebkā malā” (Euclid, 1926; citēts pēc Varzi, 2007), tādējādi uzsverot robežas saikni ar objektu. Aristotelis definēja – kā lietas x malu “pirmā lieta ārpusē no kuras neviena daļa [no x] nav atrodamā, un pirmā lieta iekšienē, kuras katra daļa [no x] ir atrodamā” (Aristotle, 1995), kas saista objektu robežu un apkārtni ontoloģiski. Arī mūsdienās definīcijas ir aprakstošas – par robežām runā, kad priekšmets ir norobežots no apkārtnes. Robeža (virisma), kas norobežo sfēras iekšieni no ārienes (Varzi, 2007).

Ģeometrijas filozofijā ir jautājums par pašu robežu eksistenci. Varzi ir apkopojis robežu teoriju pētnieku darbus (Varzi, 2007). Pastāv divas teoriju grupas – reālistu un eliminatīvistu teorijas. Reālisti F. Brentāno, R. Čisholms uzskata, ka robežas ir „ontoloģiski parazīti”, tas ir – robežas neeksistē bez objekta, ko tās ierobežo. Robežas eksistē tikai kā kaut kā robežas; kaut kā robežas var eksistēt tikai kā šīs lietas robežas. Tālāk tiek risināti jautājumi par robežas un priekšmeta attiecībām. Tiek nodalītas teorijas, kas uzskata, ka robežas nepieder nevienam, tās ir pašas par sevi; pieder vienam

no objektiem, ko tās norobežo; pieder abiem robežobjektiem vai arī robežas ir divas – tās sakrīt. Eliminativisti R. Dekarts, N. Kartvraita, F. Edamss uzsver robežu abstrakciju (Varzi, 2007).

Autors uzskata, ka robežas, kā teritorijas pārvaldības instrumenti, neapšaubāmi, ir saistāmas ar teritoriju, ko tās norobežo (administratīvās, valstu, politiskās robežas). Šādas robežas, īpaši ilglaicīgā periodā veido pašu teritoriju, tās identitāti, nošķir tās no apkārtējām teritorijām. Teritorijām piemītoša dinamika attiecas uz robežu izmaiņu – ar laiku teritorijas tiek pārgrupētas – apvienotas, pārdalītas citādās teritorijās. Bijušo teritoriju robežas bieži saglabājas vai nu kā fiziskas robežas, vai kā bijušo robežu telpiskās ietekmes. Tas ir – robežas bieži vien dzīvo savu, neatkarīgu dzīvi no teritorijas, kuru tās kādreiz norobežoja. Robežām piemīt laika inerence, kas izpaužas telpā.

Katra no zinātņu nozarēm pēta atšķirīgus robežu aspektus. Ontoloģija – palīdz saprast realitāti, jēdzienus, tos formalizējot; topoloģija – pēta telpas struktūru, nepārtrauktību; mereoloģija – skaidro kopuma un tā daļu attiecības; mereotopoloģija – skata attiecības starp daļām un to robežām; morfoloģija – skata formu un uzbūvi; kognitīvā lingvistika – veido jēdzienu lingvistisko konceptualizāciju; un ģeogrāfija skaidro ģeogrāfiskā mēroga parādību telpiskos aspektus.

Pēdējās divās desmitgadēs ontoloģijā notiek pētījumi, kuru mērķis ir sakārtot jēdzienus noteiktā sistēmā. Ir izveidojusies jauna apakšnozare – ģeogrāfiskā ontoloģija, kuras galvenais pētījumu objekts ir ģeogrāfiskie jēdzieni un kategorijas. Ir sistematizēta un izveidota robežu un telpas objektu klasifikācija, balstoties uz ontoloģiskiem priekšstatiem. Robežām piemīt vairākas īpašības, kas izriet no robežu dabas: saskarsmes (ko pēta mereoloģija), neskaidrība, atkarība no objekta vai teritorijas (Casati, Varzi, 1989).

Ģeogrāfi pēta dažādus objektus – daļa no tiem eksistē reāli, daļa nē. Ja šie objekti eksistē – vai tas atkarīgs no cilvēkiem? Nošķiramas kvalitatīvas telpas atšķirības un kvantitatīvas (Casati, Smith, Varzi, 1998). Smits nodala robežas, kas ir dabiskas */bona fide/*, kuras eksistē dabiskā nepārtrauktībā, un mākslīgās */fiat/*, kas eksistē tikai virtuāli mūsu individuālajos un sociālajos priekšstatos noteiktos telpas areālos, kas tiek iezīmēti caur cilvēku domāšanu un valodu (Smith, 1994). Līdzīgi ir nošķirami mākslīgi un dabiski objekti/telpas daļas. Ģeogrāfiskās ontoloģijas pētījumi balstās uz topoloģiju. Pēc Smita uzskatiem *fiat* robežas ir katram objektam un, ja tas saskaras, tās sakrīt. *Bona fide* (dabiskās) robežas ir katram objektam savas – tās var saskarties, bet nesakrist. (Smith, Varzi, 1997). Ontoloģiskā izpratnē robežām nav teritorijas – mākslīgās robežas nenodala neko no nekā (Casati, Varzi, 1999).

Robežu piederības jautājums ir nozīmīgs, lai izprastu teritoriālo politiku relācijas jautājumus – mākslīgas robežas iezīmē vairākas politikas, kas darbojas vienā teritorijā un veido dažādus efektus. Tās var gan sakrist, gan var nesakrist, pārklāties un nepārklāties, veidojot sarežģītu attiecību struktūru.

Šajā darbā autors uzskata, ka mākslīgiem objektiem ir mākslīgas robežas, jo tas ir domāšanas produkts, un dabiskiem – dabiskas – no cilvēka domāšanas neatkarīgas. Mākslīgiem objektiem robežas var sakrist ar dabiskām robežām, pat vairāk – mākslīgi objekti teritoriāli var sakrist ar dabiskiem, tomēr, šajā gadījumā, mākslīgam objektam būs cilvēku veidotā funkcionālā nozīme, kas to atšķirs no dabīgā.

Mākslīgā – dabīgā nošķirums balstās uz pieņēmumu, ka pastāv objektīvā realitāte tās daudzveidībā, kas nav atkarīga no mūsu prāta – tāpat pastāv objekti, teritorijas un to robežas (piemēram, sala vai upe). Tai pašā laikā cilvēki saviem mērķiem veido teritorijas, kas tiek norobežotas (pārvaldības teritorijas un robežas, piemēram, salas administratīvā teritorija), kas dabā neeksistē *a priori*. Tomēr ģeogrāfiskās ontoloģijas autors B. Smits atzīmē, ka šāds duālisms nav visaptverošs, tas nozīmē, ka pastāv

gadījumi, kas nav precīzi ietilpināmi šajā duālismā (Smith, 1995a/1995b). Te ietilpst tās robežas, kas veidotas kā mākslīgas, ar laiku materializējas – kļūst „redzamas” dabā (piemēram, nožogojumi, sienas, kvartālstīgas mežos). To var uzskatīt arī par mākslīgas robežas ietekmi uz dabisko – robežas kļūst par dabiskiem objektiem, jeb dabiskās ainavas sastāvdaļu.

Ir atšķirības starp dabiskiem objektiem (reģioniem) un cilvēka noteiktiem objektiem. Piemēram, mēs zinām, kas ir mežs, ko ar to saprot, tomēr, ja likumdošanas aktos ir noteikts citādi, tas var atšķirties no vispārpieņemtās izpratnes, piemēram, zemes ierīcības dokumentos. B. Smits šajā sakarā ir ieviesis jēdzienu *fiat* (mākslīgie) reģioni. Šeit vēl papildus var būt runa par zemes lietošanas veidu. Pirmkārt, ir grūtības ar klasifikāciju, kas skaidri nepasaka, kas ir mežs, otrkārt, nav skaidru kritēriju, kā novilkt robežu (Bennett, 2001).

Visas lietas tiek iedalītas telpiskajās un laika (temporālajās). Telpiskām lietām piemīt telpiskas robežas (kas var būt dabiskas un mākslīgas). Laika procesiem – dabiskās un mākslīgas robežas. Laika procesu vienības (objekti) ir dabiski (piemēram, cilvēka dzīve), ko ierobežo dabiski notikumi (dzimšana, miršana) un mākslīgi, ko cilvēki nosaka paši ar noteiktu mērķi, piemēram – teritorijas ainavas izmaiņas 10 gadu periodā, kam ir pieņemtas mākslīgas laika robežas.

Robežas var skatīt divējādās kategorijās. Ir izveidoti vairāki koncepti, kas skaidro robežas un telpas attiecības. Viens no būtiskākajām ir objekta – lauka duālisms.

Objektu teorijā ar objektu saprot visas substances vielas, procesus, kopumus un to daļas, robežas ieskaitot (Smith, 2001). Telpiskais objekts tiek interpretēts kā telpas, jeb laika daļas, kam ir noteikta atrašanās vieta, robežas. Objekti laika gaitā var mainīties, tie var būt gan reāli, gan kā mūsu domāšanas produkti. Lauka teorijas pamatlicējs – Maikls Faradejs lauku raksturo šādi: laukam nav daļiņu, nav precīzas atrašanās vietas konkrētā laikā, tie nekustās un nav kustināmi saskarsmē ar citiem objektiem (Brogaard, Peuquet, Smith, (1998); citēts pēc (Plewe, 1998)). Tomēr šī dihotomija nav absolūta – pastāv objekti ar lauka iezīmēm un lauki ar objektu iezīmēm. Objektu piemēri ir sala, augsnes slānis, pilsēta; lauku piemēri ir mākoņi, iedzīvotāju blīvums, gaisa temperatūra. Institucionalizēti reģioni, kam ir noteiktas robežas, ir uzskatāmi par objektiem šajā izpratnē, tai pašā laikā šo reģionu vai to centru ietekmei ir lauka raksturs.

Robežu izpratnes veidojas domāšanas un tālākas rīcības rezultātā, kurā nozīmīgu lomu spēlē nenoteiktība. Nenoteiktība /*vagueness*/ ir izplatīts cilvēku domāšanas fenomens un vispārizplatīta parādība ģeogrāfiskajā telpā. Nenoteiktība izpaužas jēdzienos ar neskaidrām robežām. Ģeogrāfijā *bona fide* (dabiskās) robežas ir tendētas būt neskaidras pašas par sevi, bet *fiat* (mākslīgās) robežas ir bieži neskaidri uzzīmētas, saprastas vai interpretētas. Cilvēku domāšanas un tālākās rīcības procesa nenoteiktība atainojas ģeogrāfiskās terminoloģijas lielākajā daļā.

Nenoteiktība ir saistīta ar zināšanām par objektu un ir saistāma ar procesu. Izdala *konceptuālo neskaidrību*, kad nav skaidra definīcija, kas līdzīgs divdomībai un *sorīta paradokss*, kur nav noteikts sliksnis (piemēram, liels, mazs). Bieži objektiem piemīt abas neskaidrības. Neskaidrību nosaka gan paša objekta neskaidrība, gan jēdziena neskaidrība. *De re* – visai ģeogrāfiskajai nenoteiktībai ir semantisks raksturs. Reprēzentācijas produkts ir neskaidrs, tāpēc, ka reprēzentācijas process ir neskaidrs. Citādi ir ar *de dicto* – ģeogrāfiskā jēdziena reference nav strikti noteikta, var teikt – jēdziens drīzāk neskaidri raksturo objektu, nekā tas raksturo neskaidru objektu. Nenoteiktības un *de dicto* aizsācējs ir Deivids Luiss. Semantikā šo jautājumu skaidro Kits Fains (Varzi, 2001).

Bieži nav iespējams precīzi noteikt objektu vai notikumu robežas (Varzi, 1997). Uzskata, ka nenoteiktība ir ontoloģiska vai semantiska problēma. *De dicto* un *De re*

nenoteiktība bieži izpaužas normatīvajos un plānošanas dokumentos, kas tālāk nosaka izpratni par teritoriju un praktisko pielietojumu, apsaimniekošanā un pārvaldībā (piemēram, jūras piekraste, Pierīga, ciems, apdzīvojums).

Veidojot teritorijas, jeb organizējot telpu, robežas tiek izmantotas kā līdzeklis. Mērķtiecīgi sadalot telpu, tā tiek graduēta pēc noteiktiem principiem, jo īpaši, ja ir jānodala lietas, kas ir nepārtrauktas un pakāpeniski mainās telpā. Šādām lietām nav stingru robežu. Lai tās teritoriāli noteiktu, izdala reģiona kodola areālu */core area/*, robežu kā līniju, kas nosaka areālu vai graduālās izmaiņas zonu, un ārpusi, kas nav reģiona daļa. Šādi graduēti reģioni pastāv arī tematiskajā līmenī. Gradācija neeksistē dabā, tā veidojas no konceptualizācijas, tiek radītas konceptuālās esamības */conceptual entities/*, kad mēs vienkāršojam realitāti, lai to saprastu. Piemēram, iedzīvotāju blīvumam tiek lietotas gradācijas – augsts vai zems (Plewe, 1998).

Robežām ir nozīmīga loma telpas piepildījuma un to daļu savstarpējo attiecību analīzē. Šāda ekoloģiska pieeja balstās uz nišas konceptu, kas modelēts no dabas zinātnēm. Pirmā teorija, kas saistās ar šo jēdzienu ir attiecības starp objektiem un to nišām. Gibsons izdala ekoloģisko nišu – telpu, kur dzīvnieks ietilpst, dzīvo un darbojas (Gibson, 1986). Smits un Varzi nišu definē kā vietu: nišas ir tādas speciālas vietas, kas ierobežotas ar īpašu substanču, organismu spēju ieņemt vietas. Niša tradicionāli funkcionālajā koncepcijā tiek skatīta kā organisma vieta vai loma, ko tā ieņem ekoloģiskajā kopienā. Citāds ir vides skatījums – niša ir hipertelpa, kuru nosaka noteiktas vides vērtības, novietojums telpā ar telpas ekoloģiskajiem raksturojumiem. Nišas konceptu lieto dažādas zinātnes – no socioloģijas un ekonomikas līdz organizatoriskajām zinātnēm (Smith, Varzi, 1999). Nišas telpiskā struktūra sastāv no īpašnieka, apkārtējā tukšuma – *medium* – un tās robežām. Tipiskie *medium* piemēri ir gaiss, ūdens, dūmi (Smith, Varzi, 2001).

Ar nišas konceptu saistās teritorialitāte – attiecības starp indivīdu un grupu, un strukturētu lauku vai telpas tilpumu, ko indivīds vai grupa vēlas aizsargāt no citiem (citām grupām). Teritorialitāte izpaužas telpas personalizācijā – cilvēks telpu ap sevi pārveido, tā, kā tas atbilst paša priekšstatiem. Veidojas niša (teritorija, apkārtnē) ap personu, grupu, kura aizņem privilēģētu vietu un tās centru (Sack, 1986). Smits un Varzi secina, ka katrai nišai ir savs īpašnieks, bet ne katrs organisms aizņem nišu. Nišas nav slēgtas ietekmēm un produktiem; nišas nav sadalošas – nišai var būt daļas, kas nav nišas objektam. Ģeogrāfijā un citās zinātnēs problēmjaudātājums ir nišas robežu noteikšana. Pilsēta un pilsētas funkcionālais areāls vai pilsēta, ciems un tā (apdzīvotā, apbūvētā) teritorija ir nišas robežu piemēri.

Objekti telpā nepastāv nošķirti vieni paši, tie ir saistīti savā starpā, veidojot gan saiknes, gan hierarhijas. Šādām saiknēm ir dažādi apzīmējumi, kas dažādās zinātnēs tiek lietoti ar dažādu semantiku. Vispārīgā nozīmē tiek lietots apzīmējums aglomerācija, ko raksturo objektu kopums */entities/*, kas ir izklaidēts telpā ģeogrāfiskā mērogā. Citus aglomerāciju tipus sauc par avatāriem */avatars/* (Damuth, 1985), ciltīm, populācijām, kolonijām, kopienām, korporācijām utt. Aglomerācijas ir, ontoloģiski runājot, *telpiski objekti*, viņu dzīves vai vēstures ir *telpiski temporāli* objekti. Laika un telpas saikne veido attiecību telpu, kur noteiktā vietā, noteiktā laikā norisinās noteikti procesi. Piemēram, pilsētu aglomerācijas un to veidošanās.

Smits, raksturojot aglomerāciju, uzsver tās daudzšķautnainību: „Tipiska cilvēku esamība būs daļa no/vai ir ietverta bagātā fizisko, bioloģisko, psiholoģisko, sociālo, kulturālo, reliģisko, lingvistisko profesionālo un politisko atšķirību aglomerāciju slāņu lazanjā, kur pārstāvēta *fiat* un *bona fide* demarkāciju dažādības kombinācija”. Aglomerāciju veidošanās var būt arī no ārpusē piespiedu raksturs – veidojas uzspiestās dinamiskās robežas – *force dynamic boundaries*, kam piemīt noteikta elastība un

pārvietošanās raksturs, un kas veido uzspiestas dinamiskās aglomerācijas – *force dynamic agglomerations*. (Smith, 1999). Piemēri ir politiskajā, reliģiskajā ģeogrāfijā – robežas starp dažādām reliģijām, tautām, mainoties laika gaitā.

Slāņu konceptu */layers/* lieto bieži vien, lai attēlotu telpas objektus kartē, izsekotu objektu pārvietošanos telpā. Slāņi var pārklāties, aizņemot vienu teritoriju, tomēr tie nesakrīt (Donnelly, Smith, 2003). Slāņi var tikt skatīti saistībā ar dažādiem mērogiem noteiktā teritorijā, – piemēram, zemes īpašumi apdzīvotā vietā, publiskā, privātā attiecību telpā, kur katrā no šiem gadījumiem piemīt dažāds mērogs, ietekmes, un atšķirīga lokalizācija. Šādos piemēros būs ietverti dažādi objekti vai arī lauki.

Robežām ir būtisks to laika vai temporālais skatījums. Telpiskais – temporālais (laika) dalījums ir aizsācies jau ar Aristoteļa darbiem. Savā darbā „Kategorijas un metafizika” Aristotelis nosauc galvenās telpas un laika atšķirības – piemēram, substances eksistē pašas, procesi – atkarīgi no vielām, substances ir notikumu pārnēsējas; substances aizņem telpu, tām ir telpiskās daļas, līdzīgi kā citi telpiskie objekti, kā vietas un telpiskie reģioni, un var tikt sadalītas telpiskās vielās; substances eksistē laikā; substances apvienojas kolektīvos. Notikumi */accidents/*, kas mūdienu valodā tiek lietoti kā notikumi, procesi, stāvokļi, ietilpst substancēs */specifiska atkarība/*. Notikumi tiek apvienoti lielākās grupās un veido konglomerātu ar tiem, piemēram, atsevišķu instrumentu un orķestra spēle (Smith, 2001).

Balstoties uz šo laika – telpas dalījumu vēlāk tika attīstīta teorija, ko Rodžers Barkers nosauc par fiziskās uzvedības vienībām (PBU) – *physical-behavioral units* – būtiska, lai saprastu cilvēku domāšanu un rīcību, jo gandrīz visa cilvēka uzvedība notiek kādā no tām. Neatkarīgi pētījumus veicis Džeims Džeroms Gibsons. PBU veido divas daļas – fiziskā un uzvedības daļa. Katrai (PBU) ir strikta robeža, kas nodala organizēto iekšējo vidi (*foreground*) no ārējās (*background*). PBU robeža ir tālu no vienkāršības, jo tā var mainīties, atkarībā no iesaistītajiem dalībniekiem un aktivitātes veida. Katra PBU ieņem noteiktu norobežotu darbības vietu (*locale*), kas ir aplūkojama ģeogrāfiski, fiziski un laika dimensijā, un kam ir robežas, kas sakrīt ar robežām, kur šīs darbības notiek. Robežas var būt stingras un izplūdušas (Smith, 2001). PBU var būt pamats, lai skaidrotu identitātes, piederības un telpas noteiktu daļu robežas un attiecības.

Telpiskajai ontoloģijai jāaptver gan momentāni skati noteiktā laika periodā, gan izmaiņas un procesi. Ir divi skatījumi – laiks un telpa ir nesavienojami un laiktelpa kā pirmo divu sintēze. Tiek nošķirtas divas laiktelpas domāšanas – pirmā skata atsevišķus secīgus momentus, otrā – izmaiņas un procesus. (Grenona, Smith, 2004.). Atbilstoši tam tiek veidotas 2 veidu ontoloģijas – SNAP (objekti) un SPAN (laiks). Galvenais pieņēmums ir, ka realitāte ir veidota no objektiem, kas iesaistīti nepārtrauktos procesos. Protams, ģeogrāfijas zinātnes ir ieinteresētas precīzi tajos SPAN objektos, kuri ir ģeogrāfisko objektu attīstības modeļi laikā. Dinamisko ģeogrāfisko informāciju attīstīja Hornsbij, Egenhofers, Vorbojs, Franks, Galtons (Hornsby, Egenhofer; Worboys; Frank; Galton) citēts pēc (Grenona, Smith, (2004). Objektu un laika attiecības ir pamatā objektu, strukturētas telpas un relāciju telpas pieejām.

Ģeogrāfijā vienmēr nozīmīgi ir bijuši telpisko objektu un parādību teritoriālie aspekti. Smits uzsver, ka ģeogrāfu interese ir attiecības starp objektu (*nation*) – pilsēta, parcele un fizisko teritoriju; šo objektu atkarība no robežām, vai robežu reprezentācija. Šajā kontekstā īpašu vietu ieņem noteiktu ģeogrāfiskās telpas daļu pētīšana. Katrai šādai daļai ir savas robežas, kas raksturo pašu objektu vai parādību. Ģeogrāfijā parasti pievēršas vai nu teritorijas īpašību pētījumiem, nepievēršot uzmanību pašām robežām, vai arī tiek pētītas robežu ietekmes uz atsevišķiem cilvēku dzīves darbības laukiem, piemēram, valodu, kultūru, ekonomiku, dažādiem procesiem – migrāciju, ietekmēm (Smith, Varzi, 2000). Šādā pieejā robežas tiek atdalītas no teritorijas, ko tās šķir.

Bez zinātniskajām robežu izpratnēm pastāv sadzīviskā izpratne, kas veidojas jēdzienu ikdienišķajā lietošanas praksē. Ar robežu bieži saprot līniju, vai to, kas ir malā, kas norobežo, nošķir, sadala, aizliedz. Sadzīviskā līmenī robežas jēdziens vairāk saistās ar nodalošo barjeras funkciju. Sadzīviskām (personālajām vai kolektīvajām) robežu izpratnēm ir svarīga nozīme telpas personifikācijā, kas var veidot pamatu praktiskai telpas izmantošanas organizācijai.

Indivīdu un to grupu balstīti kolokāciju pētījumi (lingvistiski lietotu jēdzienu telpiskās interpretācijas) par teritoriju un tās robežām izplatīti apkaimju pētījumos. Apkaimju teritoriju robežas nav strikti nosakāmas, tās atšķiras no institucionāli noteiktiem mērķiem plānotajām robežām, un bieži atkarīgas no vietas drošības un piederības nozīmes indivīdam vai grupai (Minnery, et al., 2009). Robežu noteikšana, balstoties uz iedzīvotāju aptauju (Iedzīvotāju aptauja Ķekavas..., 2011) ir ar atšķirīgiem rezultātiem (domu kartes), jo var atšķirties gan paša jēdziena (objekta) neskaidrības, gan tā individuālās interpretācijas dēļ – objekta nenoteiktību nosaka personiskais faktors vai vietas atrašanās īpašības.

Robežu ontoloģiskie koncepti var palīdzēt saprast robežu būtību, veidojot metateoriju par robežām. Mēģinājums skatīt robežas to daudzveidīgā vienotībā, veido metodoloģisko bāzi robežu klasifikācijām un paplašina praktiskā pielietojuma iespējas. Tomēr pašlaik esošās teorijas ir vāji saistītas ar ģeogrāfisko telpu tās daudzveidībā. Īpaši te jāsaaka par sociālajiem un kultūras procesiem, un to atainojumu ikdienas praksē. Nav izstrādātas pieejas skatījumam uz dabiskā un mākslīgā, lauka un objekta nošķirumu, īpaši to attīstības procesā.

Robežām piemītošais pārrobežas efekts liek skatīties uz robežu ne tikai kā uz vienkāršu līniju, kas nodala divus telpiskus objektus, bet gan uz apkārtni, kā uz saistītu robežas teritoriju. Šāds skatījums atainojas arī sapratnēs un apzīmējumos, kas tiek lietoti zinātniskajā literatūrā.

Starptautiski tiek lietoti dažādi robežu apzīmējumi, kas latviešu valodā būtiski neatšķiras, vai kuriem te netiek piešķirta tik liela nozīme. Tiek nodalīti jēdzieni „*frontier*”, kas apzīmē zonu starp dažādām teritorijām (starp valstīm – nenoteikta nevienam nepiederoša teritorija vai teritorija, kur beidzas vienlaidu apdzīvojums un sākas neapdzīvota teritorija). Šāds jēdziens vairāk saistīts ar Ameriku un tās kolonizācijas vēsturi. Politiskas robežas var atrast noteiktos vēsturiskos attīstības posmos arī Eiropā. Amerikā un Eiropā atšķiras *frontier* lietošanas tradīcijas Amerikā – ekspansīva, sabiedrību transformējoša nozīme, Eiropā – robežjojoša, nodaloša nozīme. Latviski to var tulkot kā *fronti* vai *robežteritoriju*. *Boundary* un *border* ir līdzīgas nozīmes un lieto pašas robežas apzīmēšanā. Pirmajā gadījumā tā ir strikta robeža, tomēr tās lietojums angļu valodā ir plašs. Latviski var tulkot kā robežu. *Border* – ir visšaurākā nozīme, kas apzīmē pašu robežlīniju.

Frontes (*frontiers*) saprotamas ar kontaktu un ārēju orientāciju, kamēr robeža (*boundary*) saistāma ar teritoriālu ierobežojumu un nodalīšanu un tam ir iekšēja orientācija (Kristof, 1959). Valstu frontes ar laiku tika aizstātas ar robežām, tomēr pastāv izpratne par robežu kā nodalošo un telpas vienojošo elementu.

Fronšu jēdziens ģeopolitikā bieži tiek lietots amerikāniskā izpratnē. Henesi (Hennessy), kas 1990. gados iegūst vairāk reģionālās attīstības teritoriju no perifērijas uz marginālo nozīmi (Welch, 1996). Uz fronšu teorijas bāzes veidotas ekonomiskās teorijas (Hansens) (Hansen). Lai raksturotu dinamiskus procesus, tiek lietoti robežteritoriju (*frontier region, area*) vai pierobežas reģionu attīstības (*frontier development*) jēdzieni (Gradus, Lithwick, 1996). Tradicionāli izdala statiskas (administratīvas un politiskas) un dinamiskas robežteritorijas robežas – apdzīvojuma robežteritoriju robežas, kas veidojas apdzīvojuma teritoriālās ekspansijas rezultātā, un

ieguves teritoriju robežas (*Extractive frontiers*), kas veidojas jaunas teritorijas apgūvē (Turners, Vebs) (Turner, Webb). Uzsverot saikni ar vietu, tiek lietoti robežreģiona (*border region*), pierobežas kopienas (*Border community*) jēdzieni (Friedmann, 1996). Mūsdienās robežteritorijas ieguvušas daudz plašāku lietojumu un izpratni, ietverot ekonomiskos, sociālos, telpas organizācijas, psiholoģijas raksturojumus (Elazar, 1996).

Robežu piekļaujošās teritorijas jēdzieni tiek formalizēti normatīvajos aktos, tādējādi iegūstot politikas teritoriju (reģionu) nozīmi. Īpaši tas ir izteikts valsts robežas gadījumā, kur tiek lietoti jēdzieni – robeža, valsts robežas josla, pierobežas josla, pierobeža (Latvijas Republikas valsts..., 2009), kur katra no minētajām teritorijām ir ar savu režīmu un ietekmi. Šāda robežas teritoriju formalizācija skaidrojama ar Valsts robežas īpašo statusu un politiku, citām robežu teritorijām tas nav izteikts.

Politikas un normatīvajos dokumentos robežai pieguļošās teritorijas tiek sauktas dažādi, piemēram, Baltijas jūras piekrastei, atkarībā no mērķa, dažādos dokumentos ir minēta Piekraste, Piekrastes zona, josla, jūras aizsargjosla, pludmale, saprotot dažādas teritorijas robežas (jūras krasta līnija) jūras, gan sauszemes pusē.

Neizveidotā vienotā robežteritoriju formalizācijas pieeja rada jēdzienu lietotājiem neskaidrību, kas kļūst saprotama tikai iedziļinoties attiecīgā politikas normatīvā dokumenta skaidrojumā. Atsevišķos gadījumos dokumenti nesniedz skaidru atbildi par teritorijas vai objekta robežu, atstājot to dokumenta lietotāju interpretācijai.

R. Džonss uzsver kategoriju nozīmi robežu sapratnēs, īpaši, kad tās ir atvērtas un mainīgas. Būtiski ir tās ierobežot un noteikt, lai saprastu pasauli (Jones, 2009a, 175.). Tās ir saistītas ar telpiskām metaforām, neatkarīgi no tā vai tās nozīme „cenšas būt” telpiska, telpiskota, vai nav telpiska. Džonss uzsver kategoriju īpašības: nebūtiskas, fiksētas vai bioloģiski noteiktas, nepilnīgas, neprecīzas un bāzētas uz telpisku pieredzi.

Viņš uzskata, ka robežu pētījumi jāsaista ne tik daudz ar kategoriju veidošanu, bet jābalsta uz robežu lomu kategoriju veidošanā (Jones, 2009b 263.). Darbā tiek izmantota tieši šāda pieeja – skatot robežu kā kategorijas veidotās attiecības.

1.2. Robežu veidi un funkcijas

1.2.1. Robežu klasifikācijas

Mēģinājumi definēt robežas sapratnes veido robežu klasifikācijas. Kā būtiskākās var izcelt robežu morfoloģisko, robežu funkcionālo, robežu relacionālo (robežattiecību) klasifikācijas.

Robežu morfoloģiskās klasifikācijas skata robežas ārējās pazīmes vai kritērijus – ģeometriskas formas, garums, platums, kompakums, novietojums. Kā viens no gadījumiem ir robežas ģenētiskā klasifikācija, kas nav tiešā veidā ietilpināma morfoloģiskajā. Ģenētiskās robežu klasifikācijas skata notikumus to ilglaicībā un laika noturībā. Robežas ģenēzes procesā mainās iegūstot jaunas formas un saturu, bieži vien zaudējot agrākās funkcijas un iegūstot jaunas. Morfoloģisko klasifikāciju būtiskākais trūkums bieži ir robežu nesaiste ar teritoriju (robežas nav „atkarīgas” no to norobežotajām teritorijām). Šādas klasifikācijas bija īpaši izplatītas pagājušā gadsimta pirmajā pusē, kas atainoja tā laika priekšstatus par robežu kā līniju.

Robežas funkcionēšanu nosaka mērķis, kādēļ tās ir izveidotas. Vispārējā gadījumā – lai norobežotu teritoriju, taču atsevišķā gadījumā katrai šādai teritorijai ir savs izveides mērķis, kas tiek attiecināts uz robežu. Tātad robežas funkcijas ir nesaraujami saistītas ar teritorijas izveides mērķi, jeb vispārīgi – robežas „apkalpo” teritorijas mērķi. Tas ir pilnībā attiecināms uz mākslīgām robežām, tai pašā laikā, dabīgām robežām nav noteikta mērķa, jo tās nav veidojis cilvēks. Vienīgais mērķis ir kopējs – dabīgu objektu norobežošana.

Izšķir iekšējās (kas ir objektīvas un pastāvīgas) un ārējās (jeb attiecību) funkcijas. Johansons lieto daļas – veseluma funkciju kā alternatīvu ārējām funkcijām (Johansson, 2006). Iekšējās funkcijas noteiktas ar pašu objekta lomu, ko tās veic (šajā sapratnē robežām piemīt, piemēram, norobežojoša funkcija, dabisku objektu robežas). Ārējās funkcijas tiek piešķirtas kādam objektam tā izveides procesā (piemēram, cilvēka veidotās administratīvās robežas). Absolūti lielākajai daļai no teritorijām un to robežām piemīt ārējās funkcijas. To klasifikācija ir subjektīva un atkarīga no teritoriju izveides mērķiem.

Robežu attiecību (robežrelacionālās) klasifikācijas var uztvert kā vienu no robežu funkcionēšanas gadījumiem, tomēr attiecības ir atšķirīgs gadījums – robežas nepastāv tāpēc, lai būtu attiecības starp teritorijām, drīzāk – tās izriet no funkcijām. Robežu attiecības drīzāk ir uzlūkojamas kā kognitīvā procesa izpausmes telpā. Robežu attiecību klasifikācijas bieži skata attiecības nesaistot tās ar robežām, bet vairāk ar telpu kopumā.

Visas minētās robežu klasifikācijas pieejas ir relatīvas un bieži vien pārklājas, veidojot vienā klasifikācijas shēmā dažādas pieejas. Tas liecina vairāk par klasifikācijas mērķu neskaidrību vai arī pētāmo teritoriju sarežģītību. Daudzveidīgās robežas atspoguļo cilvēku uztverē – cilvēkiem ir tendence vispārināt un vienkāršot, un tās reprezentējas ārēji – rīcībās.

Viena no būtiskākajām klasifikācijas problēmām ir paša pētāmā objekta nenoteiktība un tā kognitīvais raksturs. Ja pirmo var definēt padarot objektu konkrētu, tad domāšanas produkts var būt sociāli, kulturāli, ģeogrāfiski, nozares determinēts – katram var būt sava sapratne. Robežas kā domāšanas fenomens ir daudzdimensionāls, kur nozares saplūst, lai risinātu noteiktas izpētes problēmas.

Robežu klasifikācijas ir izstrādātas noteiktiem mērķiem, un vienota klasifikācija nepastāv. Iespējams, ka tāda arī nav lietderīga, jo dažādās nozarēs jēdzienus lieto dažādiem uzdevumiem, kas ataino laika gaitā izstrādājušos jēdzienu lietošanas tradīciju.

Robežu ontoloģijā veiktie pētījumi ļauj iezīmēt galvenās pieejas robežu klasifikācijā, kaut arī kopējas pieejas nav izstrādātas (1.1. tab.).

1.1. tab. Robežu veidu sadalījums un piemēri (pēc Smita, B.)

<i>Veids</i>	<i>Piemērs</i>
Iepriekš apzināti veidotās /plānotās/	administratīvās
Automātiski veidotās /neplānotās/	ainavu, augšņu
Kompaktās	administratīvās
Izmētātas	salas
Noteiktās (precīzās)	administratīvās
Neskaidras /nenoteiktās	dabas objektu
Reģionveida robežas	religiskās, nacionālās
Divpusējas (pieder abiem)	atzītas politiskās robežas
Vienpusējas	vienpusēji noteiktās politiskās robežas
Ilgstošās	valodu
Īslaicīgās	laika prognožu kartes

Minētā pieeja ietver dažādus klasifikācijas kritērijus: *fiat* rīcību (cilvēka rīcības) mērķtiecību; robežu morfoloģisko kritēriju; nenoteiktības; temporālo; mereoloģisko (piederības) kritēriju. Robežu klasifikācija var tikt veidota uz pretstatu pamata:

- Dabīgs – mākslīgs
- Konkrēts – neskaidrs /vague/
- Objekts – lauks un tml.

Ņemot vērā šādu kritēriju salikumu, nevar viennozīmīgi spriest par atsevišķu robežu atbilstību noteiktiem veidiem. Turklāt, atsevišķas robežas var būt pieskaitāmas

vairākiem veidiem vienlaicīgi, kas raksturo konkrētas robežas īpašības vai arī funkcijas. Šī klasifikācija var būt pamats robežu ontoloģiju tālākai izstrādei, tomēr, var nebūt pietiekoša, lai veidotu teritoriāli funkcionālas klasifikācijas.

Robežas ģeogrāfijā tiek skatītas kā teritoriālas robežas. Mēs pazīstam robežas caur tās ietekmēm. Liela daļa no funkcionālās literatūras nodarbojas ar atvērto–slēgto robežu duālismu, automātiski pieņemot, ka robežas dabai ir ietekme uz pierobežu (Blake, 2000; Rumley, Minghi, 1991). Robeža nav interesanta tikai kā līnija, bet gan līnija ar ietekmēm. Šis virtuālais aspekts ir tālāk nozīmīgs jebkurai robežai. Robeža ir gan līnija, gan robeža (*limit*), gan mala.

Robežas nav tikai materiālas, bet zemes fizisko seku, un to juridisko tekstu, pārvaldības prakses un kultūrsimbolu kombinācija. Robs Šields uzsver robežas abstraktā, materiālā un virtuālā mijiedarbību (Shields, 2006). Šajā izpratnē veidojas robežas kā domāšanas un attiecību, fiziskās realitātes un juridiskās prakses kombinācija.

Robežas ir teritoriju esamības nepieciešams nosacījums un galvenā teritorijas pazīme, kura atšķir to no citām telpiskām struktūrām. Teritoriju robežas, pirmkārt, ir ārējās teritoriju atzīšanas formas. Reģionālā līmenī atzītās robežas parasti ir formalizētas. Formalizācija notiek juridisku aktu veidā, bet vietas līmenī dažkārt tā atainojas fiziski iezīmētās robežās (Šķiņķis, 1999).

Ņemot vērā robežu saikni ar objektu, robežu klasifikācijas var tikt atvasinātas no pašiem objektiem. Balstoties uz teritoriju lomu, ko tās ieņem, veic attiecībā pret cilvēku dzīvi Pēteris Šķiņķis analizējot Latvijas teritoriālās politikas izdala šādas funkcionālās teritorijas (Šķiņķis, 1999):

- politiskās jeb politiskās pārvaldes teritorijas,
- saimnieciskās jeb saimnieciskās vadības teritorijas,
- piederības jeb psiholoģiskās vai juridiskās piederības teritorijas,
- priekšstatu teritorijas.

Minētā klasifikācija balstās uz teritorijas pārvaldes un indivīda lomu teritorijas pārvaldes un izmantošanas sistēmā. Pirmās divas teritoriju funkcijas saistās ar sabiedrisko (publisko) – ārējo teritoriju izmantošanas sfēru, otrās ar individuālo – iekšējo teritorijas uztveri. Politiskās un saimnieciskās teritorijas atspoguļo funkcionālo pieeju, piederības – juridisko un kognitīvo, un priekšstatu teritorijas – kognitīvo pieeju. Šīm teritorijām var tikt definētas atbilstošas funkcionālās robežas.

Visizplatītākās robežu klasifikācijas ir veiktas politiskajā ģeogrāfijā, kur pētījumi ir notikuši vairāk kā gadsimta garumā. Hartšorns balstās uz ainavu pieeju un klasificējis robežas pēc to ģenēzes (Hartshorn, 1936):

- pirmatnējās – *antecedent* (pirms teritorijas apgūšanas),
- iekļaujošās – *subsequent* (kultūrainavas sastāvdaļa),
- kontrastējošās – *superimposed* (mākslīgi sadalošās),
- relikts – *relict* (saglabājas pēc likvidēšanas).

Šī klasifikācija ir veidota pārsvarā valstu politisko robežu gadījumam, tā ir attiecināma arī uz citiem gadījumiem – administratīvajām un citām mākslīgi veidotām robežām.

Bogs (Stephen Whittimore Boggs) iedala fiziogeogrāfiskās, ģeometriskās, antropogeogrāfiskās un kompleksās robežas (Schofield, 1994), tādējādi savienojot dabisko un mākslīgo robežu morfoloģiju.

Veidojot administratīvās robežas, ir iespējams nodalīt vairākus robežu tipus, kas raksturo administratīvo robežu izveidi, vai teritorijas, kuras tās norobežo. Pīrijs (G. Etzel Peary) izvirzījis ekonomiskos kritērijus administratīvo robežu analīzei: robežu saistībai ar iedzīvotāju blīvumu; valsts robežas attiecībā pret metropoles areāliem; valstu lielums; reģionālo centru novietojums katrā jaunā valstī; upes kā robežas; formas

kompaktums; īsu, taisnu līniju robežsegmenti; fiskālais izdevīgums (Comparison between criteria..., 2008).

Uz tā pamata tiek nodalītas dažādas morfoloģiskas robežas: nodālās (kas savieno punktus ar noteiktu raksturojumu) – apdzīvojuma, transporta, tirgus izvietojuma modelis; grēdas – pa kalnu kori; noteces baseinu, militāro teritoriālo laupījumu; topogrāfiskās vienības – pa topogrāfiskiem objektiem; militārās aizsardzības robežas; vēsturiskās; novietojuma (*locus*) – noteiktā attālumā no kāda objekta; poligonu – taisnas līnijas; ūdensceļu; taisnleņķa koordinātes – gar paralēlēm un meridiāniem; tautu un kultūru; lieluma – lai izlīdzinātu kvantitatīvus lielumus; reliģiju; bioreģionu – norobežo ekosistēmas. Daļa no tām var kombinēties (Administrative boundaries, 2009).

Šāds iedalījums var dot priekšstatu par robežu daudzveidību vai to veidošanās vēsturi, izprast vai izskaidrot atsevišķu robežu rašanos vai to funkcionālo jēgu. Tomēr tās nav visaptverošas, neietver un neskaidro atsevišķus gadījumus. Klasifikācijas balstās pamatā uz kartēm un kartogrāfisko reprezentāciju, kas pati par sevi nav pietiekoša.

Plaši tiek analizētas robežu relāciju (kognitīvās) klasifikācijas. Ir bijuši mēģinājumi skatīt robežas no telpas, kā fizikāla lauka raksturojuma, kur ģeogrāfiskās telpas raksturu nosaka nepārtrauktības un diskrētuma papildināmība (Armand, Preobrazhenskiy). Robežas izriet no pasaules diskrētuma vai mūsu pasaules diskrētas uztveres, kas var būt vai nu diskrēts, vai nepārtraukts dažādās gradācijās. Galvenais diskrētuma cēlonis ir domāšana, kas lieto vārdu valodu – viss, kas tiek pateikts valodas veidā, ir ar noteiktām robežām. Var izšķirt klasifikāciju (atšķir kategorijas, klases), laika (temporāli nogriežņi) un telpiskās robežas. Ģeogrāfiskās robežas var būt visas trīs (Rodoman, 1983).

Nepārtrauktība – nelielas atšķirības un gradienti, diskrētums ir – stipri atšķirīgas telpas, ko nodala nozīmīgas un empīriski novērojamas robežas. Tiek nodalītas atvērtas un slēgtas reģiona robežas (Kosmachev, Maksyutov, Yuill, pēc Kaganskiy, 1983), uzsverot attiecības ar apkārtējo telpu.

Juils (Yuill) skata robežu barjeras un kontaktu funkcijas starp reģioniem. Saskaņā ar šo pieeju reģionam ir centrs, kas kalpo kā vārteja, vairāk nekā robeža, caur ko notiek fiziski kontakti. Robeža nodala funkcijas, bet kontakti notiek caur centru. Barjera kā robeža un centrs, kā aktivitāšu plūsma (*pathway*) ir skatāmas vienotā sistēmā (Smirnov, 1983; Kaganskiy, 1983) Uz šādu pieeju balstās telpiskas plānošanas prakse, nosakot centrus kā attīstības kodolus, un saites kā komunikāciju vietas.

Lauku veida objektiem nav iespējams skaidri noteikt visas robežas. Robežas šajā izpratnē nav skatāmas viendabīgi visos gadījumos, bet atkarīgas no konteksta. Piemēram, administratīvi teritoriālā reforma skata robežas, kas jau ir izveidotas un veido jaunas, uz jau esošo pamata. Šajā gadījumā tās var tikt skatītas kā diskrētas, kas norobežo objektus. No otras puses, pati administratīvā teritorija pēc būtības tiek dalīta pēc kaut kādiem parametriem, kas mainās pietiekoši lielā teritorijā pakāpeniski. Šeit tas var tikt uzlūkots kā lauks ar graduālām robežām.

Balstoties uz lauka pieeju tiek izdalītas ekstrēmās robežas, kas šķir dažādas ekstrēmas vērtības, piemēram, upju noteces baseini, sociālekonomisko centru reģioni, zemes īpašumi, sienas starp istabām utt. Slietņu robežas nodala kvalitatīvi dažādus, bet iekšēji viendabīgus reģionus (Rodoman, 1983), piemēram, krasta līnija, mežs un apkārtējā ainava, pilsēta un lauki, pilsētas funkcionālie reģioni. Konfigurācijas robežas ietver jebkuras kontūras – patvaļīgas un neviendabīgas līnijas, kas veido tukša apgabala robežas, patvaļīgas līnijas, kas saista references punktus, zvaigznāju reģiona robežas, patvaļīgas līnijas, kas pārvērš pussalas reģionu slēgtā reģionā. Dažādas robežas mijiedarbojoties var mainīties.

Šuvalovs (V. Ye. Shuvalov) izdala elementārās un kompleksās robežas. Turklāt ir izdalītas kompozītrobežas, kombinētās, absorbētās, aizstājošas. Ir kvazirobežas, kas pilnībā neierobežo teritoriju (kalni). Izdala substantīvās un asociatīvās robežas. Substantīvās – atribūti, kas ir reģionalizējami un klasificējami. Asociatīvas – kas saistās ar citiem ārējiem faktoriem.

Rodomans nodala robežas, kas ir divdimensionālas – robežzonas (robežteritorijas). Šeit veidojas problēma – vai robežzonai var būt pašai savas robežas, cik tās var būt platas, jo jebkura zona var būt citas – pārejas zona (Rodoman, 1983). Neapšaubāmi, dažādu mērķu dēļ var noteikt robežas zonu (pierobežas teritoriju), kam ir nosacīti pieņemtas mākslīgas robežas. Piemēram, administratīvo vai valsts politisko robežu ietekme uz ceļu infrastruktūru, ļauj analizēt šādu robežas ietekmes teritoriju.

Šāda veida klasifikācijas ir izplatītas gan Rietumu, gan bijušajā Padomju zinātnes telpā, kas parāda meklējumus, lai atrastu kopēju izpratni par robežu kā telpas organizētāju.

Antropoloģijā bieži izplatīta pieeja ir uzlūkot robežas kā sociālu parādību – robežas vairs netiek uzskatītas kā pašas par sevi saprotamas, nedzīvas, nemainīgas, neizskaužamas līnijas, kas mums ir dotas. Tās tiek konceptualizētas, kā maz saistītas ar zemi, vismaz tajā nozīmē, kā zemes norobežotas, bet gan vairāk kā iedomātas. Tās tiek uzskatītas par sociāli reproducētu fenomenu, kas atkarībā no konteksta, var būtiski atšķirties nozīmes, formas, satura, reprezentācijas, interpretācijās. Siblijs (Sibley, 1995) nodala normālo no novirzēm, savu no svešā. Robežas, šajā kontekstā, var uzskatīt par sociālās dzīves kolonizāciju. Robežas ir uzskatāmas par iedomātām, mentālām (van Houtum), tomēr tās ir reālas ietekmēs un sekās (Houtum, 1999).

Robežām piemīt sociālas funkcijas. Sociāli konstruētas vietas piederības iedomas var sadalīt un vienot cilvēkus, prasa telpisku fiksāciju. Robežas te pilda svarīgu sociālu funkciju, kas nošķir sociālas telpas, un nav mehāniski nojaucamas. Metaforizējot robežas kā tiltu un durvis, Simmels uzskata, ka ir vajadzīgas atvērtas durvis, nevis tilts (Simmel, 1909/1997).

Uzverot robežu sociālo lomu telpas organizācijā, tiek runāts par telpas (no)robežošanu, (sa)kārtošanu, citādošanu – *bordering, ordering, othering*. Serto (Certeau) uzsver robežas kā telpiskās stratēģijas nesēju (Certeau, 1980), nodalot telpu, kas pieder, no telpas, kas ir ārpusē. Tā tiek nodalīti klienti, konkurenti, ienaidnieki, svešie. Pēc Saka teritoriālās stratēģijas nosaka varu, izvieto citus (cilvēkus), depersonalizē, neitralizē, piepilda telpu, veido tās saturu (Sack, 1986). Cilvēku teritoriālā stratēģija klasificē telpu, izplata vietas sajūtu un uzspiež kontroli pār telpu.

Robežu klasifikācijas veidojas arī citās saistītās zinātnēs. Psiholoģi pēta dažādus atšķirīgus robežu aspektus – robežu uztveres, domāšanas un sajūtu, apziņas stāvokļu un apzināšanās robežas, miega–sapņu–pamošanās, atmiņas, ķermeņa, starppersonu robežas, dzimumu identitātes, un citas identitātes formu robežas, grupu robežas, uzskatu un spriedumu robežas (Hartmann, 1991; Hartmann, Harrison, Zborowski, 2001). Hartmans (Hartmann) uzsver šauru un plato robežu lomu attiecībās, kas centrējas cilvēku psiholoģijā. Šīs psiholoģiskās atšķirības ietekmē attiecības: es un citi, un var būt pamats telpiskajām attiecībām – drošībai, grupu identitātes veidošanai, domāšanai. Divas domāšanas atspoguļojas telpas attiecību veidošanā robežu gadījumos. Šaurā pieeja ir vērsta uz norobežošanos, platā – uz vienošanos, alternatīvām (Hartmann, 2008).

(No)robežošana atgrūž un veido citādošanu (*othering*). Van Houtums (Van Houtum) atzīmē robežu paradoksu – robežas ir veidotas, lai likvidētu teritoriālās neskaidrības un divdomīgas (nenoteiktas) identitātes, lai veidotu vienotu kārtību,

tādējādi rada jaunu vai reproducē eksistējošas atšķirības telpā un identitātē (Houtum, Lagendijk, 2001).

Iespējams, daudz nepastāvīgā sabiedrībā teritorijas robežas tiek lietotas kā galvenās stratēģijas, lai piešķirtu telpai mērķus. Teritoriālo atšķirību demarkācija nodrošina ģeogrāfisko kārtību telpas pārvaldīšanai. Vietu klasifikācija un kategorizēšana telpā ļauj kartogrāfiski salīdzināt atšķirības telpiskajā institucionalizācijā, identifikācijā un izpausmēs. Robežas viennozīmīgi ataino vērtību pārvaldīšanu un saglabāšanu, un skatāmas kā mūsdienu ekonomiskās kārtības izmēģinājumu poligons (Sassen, 1999).

Dabisko robežu pētījumi vairāk saistīti ar ekoloģiskajām robežām. Ekoloģiskās robežas teoriju izstrādājis Pikets (Cadenasso et al., 2003) un kolēģi. Tā balstās uz plūsmām atsevišķā teritorijā un starp tām. Tiek uzskatīts, ka robežas norobežo zemes gabalus (*patch*) un uzskatāmas par zonām. Tām raksturīgas sekojošas īpašības: robežas var raksturot zemes gabalus un var būt pilnīgi atšķirīgas, atšķirību gradients starp zemes gabaliem ir lielāks uz robežas, nekā uz zemes gabaliem (šeit tiek lietota sliekšņa pieeja); robežas var būt platas vai šauras, kas atkarīgas no gradienta starp zemes gabaliem; vienas parādības robežas magnitūda un novietojums var atšķirties no citas parādības un novietojuma; robežas funkcija ir organisma vai materiāla, vai enerģijas vai informācijas vai kāda procesa noteikta, kas ir gradienta ietekme; robežas ir vislabāk konstruējamas 3–dimensionāli. Tiek nodalītas robežu ekoloģiskās ietekmes: ierobežojoša, veicinoša vai arī neitrāla (Cadenasso, et al, 2003).

Būtiska ir ne tikai pašu robežu noteikšana, bet tās tālākā dzīve, kas ir atkarīga ne tikai no robežas institucionalizēšanas, bet arī no tās lietošanas. Valstu robežas var būt nemanāmas un nepārejamās, līdzīgi kā privāto īpašumu robežas. Šādā kontekstā veidojas robežu veidotās ainavas.

Robežas var pildīt dažādas funkcijas vai uzdevumus, piemēram, aizsardzības/drošības, teritorijas marķēšanas/iezīmēšanas, reprezentācijas, teritoriju ikonizācijas, robežas var būt dizaina, mārketinga elements, individualitātes apliecinājums, teritorijas identitātes veidotājs. Visbiežāk šīs un citas robežu funkcijas darbojas vairākas vienlaicīgi, bet to akcentēšana ir atkarīga no pētījuma mērķa.

Robežu funkcijas ir saistītas ar to lomu – kā tās pilda savu lomu (robeža kā barjera un – kā vienojoša). Robežas darbojas kā objekts un kā subjekts vienlaicīgi. Kā objekts tā ietekmē, veido, izmaina apkārtējo telpu. Kā subjekts, tā ir funkcionāls rīks noteiktu mērķu sasniegšanai. Robežas tiek lietotas dažādās jomās, kas strukturē telpu – teritorijas attīstības plānošanā, projektēšanā, būvniecībā, zemes ierīcībā, teritorijas un dažādu objektu apsaimniekošanā un pārvaldībā, kur katrā gadījumā tām piemīt atšķirīgas funkcijas un lomas, kas izpaužas dažādos veidos.

1.2.2. Robežtelpa kā relācija

Pastāv divu veidu priekšstati par telpu. Telpa tiek uzskatīta kā kontainers, kas ietver tur esošos objektus, starp kuriem veidojas vai arī neveidojas saites. Otra pieeja ir relāciju telpa (attiecību telpa), kur telpa neeksistē kā lieta pati par sevi pār materiāliem objektiem un to telpiski temporālām attiecībām un saiknēm – telpa ir objekti, un objekti ir telpa, kas var tikt saprasta tikai savstarpējās attiecībās. Relāciju telpa ir atkarīga no attiecībām starp objektiem.

Relacionālā domāšana rada priekšnoteikumus skatīt cilvēka ģeogrāfiju kā nebeidzamu, mobilu, tīklotu, uz subjektu centrētu ģeogrāfisku esamību (Jones, 2009). Amins uzsver politikas teritoriālo neierobežotību, kas maina vietas sapratni (Amin, Massey, Thrift, 2003). Pēc relāciju pieejas, notiek nevis dažāda mēroga procesu un vietu aizvietošanas procesi, bet gan procesu un vietu savietošanas procesi (Amin, 2007). Lai

skatītu plūsmas (laika) saistību ar vietu, teritoriju, objektiem, telpas relāciju teorijā tiek attīstīta fāzu telpa (*phase space*), kas nav skatīta cilvēku ģeogrāfijā.

Neskatoties uz daudzajiem dažādu nozaru relāciju pētījumiem, teorija nav līdz galam izstrādāta un tiek kritizēta – Harvejs atgādina, ka visa reducēšana līdz plūsmām un pasvītrotot visu robežu pārejamību, ir „pateikt neko par neko” (Harvey, 1996). Tai pašā laikā, relāciju pieeja ļauj skatīt attiecības telpā un laikā, kas ir viens no svarīgākajiem faktoriem, kas to veido. Teritorijas, vietas, mērogi un tīkli ir jāskata kā savstarpēji noteicoši sociāli telpiskas relācijas.

Priekšstats par telpu kā sadalītiem ieslēgumiem/konteineriem/zonām, kas attēlo noteiktu kārtību, saskaņā ar Eiklīda telpu, rada vietu kā norobežotu zonu (Soja, 1989). Relāciju telpa ir pati ieslēgta tīklos (Murdoch, 2006). Veidojot teritoriju, piemēram, nekustamos īpašumus, nepieciešama telpas nodalīšana, ierobežošana un telpiska ieslēgšana (*containing*). Sociālās attiecības tiek iepakotas diskrētās, ierobežotās lietās (Blomley, 2010a). Apkārt īpašumam veidojas tiesiskā individualizācija – nošķiršana no citiem, aizsargājoties ar tiesību vairogu (Nedelsky, 1990). Ap īpašumu veidojas telpa. Vienlaicīgi notiek teritorijas veidošana – mājoklis, attīrīta zeme, žogi, kas ir signāls citiem un pamats attiecībām. Teritorialitātei būtiska ir īpašuma aizsardzība. Veidojot jaunu īpašumu (teritoriju), notiek iepriekšējās teritorijas kolonizācija – teritorija tiek mainīta, pārveidota, pielāgota jaunajiem mērķiem (Blomley, 2002). Īpašums tiek skatīts nevis kā dots fakts, bet gan kā aspirācija (tieksšanās) (Blomley, 2002), kas ietver attiecības.

Darbā tiek uzskatīts, ka telpā pastāv objekti, kas ir dabiski, gan cilvēka veidoti – fiziski un virtuāli, kas ir vērtējami kontekstuāli un ir laikā mainīgi. Starp šiem objektiem (teritorijām) ir robežas, kas šos objektus ierobežo (nosaka to teritoriju). Starp objektiem pastāv relācijas, kas veido relāciju telpu. Vizizteiktāk relācijas izpaužas abpus robežai – robežtelpā. Robežtelpa reprezentē gan telpas struktūru – teritorialitāti, vietas, reģionus un mērogius, gan attiecības, kas saista telpu vienkopus. Robežai šajā kontekstā ir noteicošā loma.

Robežām ir raksturīgs duālisms, ko nosaka pašas robežas daba (funkcija) un tas, kā robežas tiek lietotas. Robežu daba nosaka telpas organizāciju savā sadalīšanas un apvienošanas funkcijā. Robežu dabas izpausmes ir saistāmas ar sliekšņa efektiem, kas veidojas starp blakus esošām teritorijām, to ietekmi uz pierobežas teritorijām, no vienas puses, un teritorijas struktūras veidošanu, kas izpaužas attiecībās starp šīs struktūras elementiem, no otras. Izveidojot robežu, cilvēki nosaka autonomas telpas daļas, kam ir sava atšķirīga identitāte (raksturojoši parametri). Tā kā šīs daļas saskaras (vai ir savstarpēji atkarīgas kaut kādā veidā), tad nenovēršami starp tām veidojas attiecības, kas var aptvert gan nelielas robežteritorijas, gan tālu pārsniegt tās, veidojot lielas robežtelpas. Robežas funkcija būtībā ir teritoriju veidošanas funkcija – tā ir saistīta ar teritoriju.

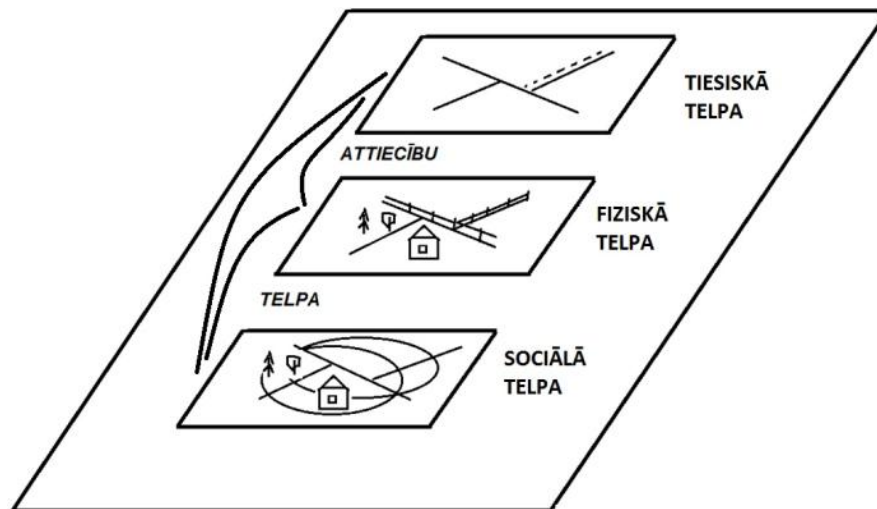
Ģeogrāfiskās robežas savu jēgu iegūst un izpaužas attiecībās, kas realizējas telpā. Gar robežu veidojas attiecību telpa, kur tiek iesaistīti blakus teritoriju dalībnieki, sabiedriskās un privātās struktūras, atšķirīgi telpiskie mērogi, ietekmes. Robežas daba var tikt skatīta no fiziskās, kognitīvās un funkcionālās nozīmes. Robežu lietojums reprezentējas plānošanas praksē.

Robežtelpas ietver savstarpējo attiecību telpas daļu, kas veidojas abpus robežas. Robežtelpas var tikt uzlūktas kā situāciju arēnas, kur savstarpēji veidojas un mijiedarbojas daudzveidīgas attiecību jomas – fiziskās, ekonomiskās, politiskās, psiholoģiskās, sociālās, ģeogrāfiskās, juridiskās. Robežas veido relāciju telpu un atspoguļojas fiziskā, tiesiskā, kognitīvā struktūrā (1.4. att.).

Robežas fiziskā struktūra (redzamā) veidojas, balstoties uz sabiedriski akceptētiem juridiskiem dokumentiem (tiesiskā struktūra) vai cilvēku telpisko rīcību (sociālo attiecību struktūra).

Robežu tiesiskā struktūra (neredzamā) tiek fiksēta dokumentos – pašvaldību teritorijas plāņos, likumos, Ministru kabineta noteikumos, zemes grāmatās, zemes reģistros un tamlīdzīgi. Šāda robežu fiksācija dokumentos ir būtiska, veidojot robežu fizisko struktūru.

Robežu sociālā struktūra (izpausmju un attiecību struktūra) veidojas cilvēku domāšanā – un tās attiecību reprezentācijās telpā. Dažādām robežām ir dažāda nozīme mūsu dzīvē. Ja dabiskās robežas bieži ir cilvēku piesaistes vietas (ūdensmalas, mežmalas), tad mākslīgās robežas var būt konfliktu vietas. Piekrauste, kā mākslīgi regulēta telpa, arī izraisa konfliktus. Atšķirīga ir arī cilvēku reakcija uz dažādām robežām – sākot ar respektu līdz pilnīgai ignorancei.

1.4. att. Attiecību telpa

1.2.3. Robežtelpa kā attiecību reprezentācija

Pastāv uzskats, ka mēs neuztveram pasauli tieši, kāda tā ir, jo informācija, ko mēs saņemam caur maņām, ir nesaprotama, tādēļ mēs veidojam reprezentācijas, kas padara mūs spējīgus reaģēt un dod visam kārtību, struktūru un nozīmi. Tādējādi, mēs dzīvojam reprezentāciju pasaulē, kur nav iespējams stingri nošķirt reālo no iedomātā (Rose, 2001). Reprezentācijas veido tiltu starp cilvēkiem, individuālo un sabiedrisko, un ir filozofijas, psiholoģijas un citu zinātņu izpētes objekts.

Reprezentācija tiek skaidrota kā prakse, caur ko notiek nozīmes veidošana un komunikācija. Vebstera vārdnīca (Representation, [S. a.]) reprezentācijas skaidro vairāk kā sociāli orientētas rīcības: kā attēlu vai māksliniecisku līdzību, kā apgalvojumu, kas atstāj ietekmi uz viedokli vai rīcību, spilgtas izpausmes, kā paziņojumus, kas vērsti pret kaut ko, vai ietekmējoši izmaiņas, vai kā bieži formālu protestu.

Reprezentācijas var izpausties dažādās formās: caur rakstisko un runāto valodu, grafiskiem un bilžu attēliem, vai to kombinācijām (Olwig, 2004). Tās var izpausties arī daudz sarežģītākās formās, piemēram, attiecībās.

Sociālās reprezentācijas teorijā tiek skatīta indivīda loma sociālā, kultūras, kolektīvajā vidē. Moskovici (Moscovici) sociālās reprezentācijas teorijas pamatlicējs, sociālo reprezentāciju skata divējādi: kā vērtību, ideju un prakšu sistēmu, kas veido kārtību, caur ko indivīds orientējas apkārtējā vidē un veido to; kā komunikāciju nodrošinot noteikumus sociālajām attiecībām un nepārprotamu daudzo pasaules aspektu un to individuālo un grupu vēstures jēdzieniskošanai un klasificēšanai. Ir būtiska

indivīda un sabiedrības attiecību stabilitāte – mēs stabilizējam savas reprezentācijas attiecībās ar citiem, ar kategoriju uztveri, simboliem un uzvedības modeļiem (Bauer, Gaskell, 1999). Pārejas ekonomikas apstākļos veidojas jauni attiecību modeļi, kas veido atšķirīgu situāciju.

Olvigs (Olwig, 2004) uzsver reprezentācijas cirkulāro dabu – atsevišķas reprezentācijas formas veido ainavu, un ainava var ietekmēt pašas reprezentācijas. Tādējādi zūd atšķirība starp pašu objektu un tā reprezentāciju. Robežas, kā teritorijas reprezentācija, klasiski izpaužas valsts robežas gadījumā, kā simboli, robežu komunikācijas, tai pašā laikā, valsts robeža reprezentējas attiecībās, kas izpaužas teritorijā – piemēram, pārrobežu preču apmaiņā.

Robežas, kā telpas reprezentācijas forma, izpaužas daudzveidīgos kontekstos un situācijās. Teritorijas pārvaldības procesā robežu reprezentācijas vizualizācijā izpaužas kā īpašumu robežas privāto un publisko attiecību kontekstā. Mūsdienās veidojas starpdisciplinārs skatījums, kas ļauj skaidrot robežu sociāli bāzētās, juridiski regulētas teritoriālās reprezentācijās. Robežas lielākajā vairumā ir juridiski definētas un regulētas. Robežas pašas par sevi nenosaka, ko drīkst vai nedrīkst darīt ar teritoriju, kas ir norobežota. Tās veido attiecību lauku, ko nosaka drīzāk sabiedrības priekšstati par teritoriju, tās piederību, teritorialitāti un tās veidotajiem institucionālajiem mehānismiem un to reprezentācijām.

Telpa ir tiesiska, kuru ietekmē ne tikai sociālie, politikas, kultūras, bet arī juridiskie procesi (Blomley, 1994), ko skaidro juridiskā ģeogrāfija (*law geography*). Tā ir relatīvi jauna zinātnes joma, kas attīstījies Kanādā pēdējo 20 gadu laikā (Blomley, Prait, 2001; Holder, Harrison, 2003; Chouinard, 1994; Bakan, Kobayashi, 2000; Razack, 2002). Īpašu vietu juridiskajā ģeogrāfijā ieņem robežas, kas ir gan juridisks termins, gan telpisks. Robežām ir nozīmīga vieta rietumu liberālajā tiesību kārtībā, kurā robežu nodalošā īpašība ir būtiskākā, kas izpaužas īpašuma definēšanā (Blomley, 2004a).

Telpiskās attiecības reprezentējas caur īpašumu formu, kas ir svarīgs teritorialitātes instruments. Caur īpašumu tiek realizētas īpašnieka privātās un sabiedriskās tiesības. Robežas determinē novietojumu un nosaka tā nozīmi, iezīmē telpiski definētās tiesības, nodala vienu īpašumu no citiem, nodala pašu no citiem. Tai pašā laikā, robežas ir porainas, kas nodrošina pārrobežu plūsmas. Tā nav tikai vieta komunikācijai, bet gan pati ir komunikācijas telpa (*medium*) (Blomley, 2004a).

Cilvēki šķērso robežas, privātpašuma tiesības nebeidzas ar robežu, robežu nozīme nav fiksēta, bet ir kontekstuāla. Īpašuma gadījumā robežas ir fiksētas ar normatīvajiem aktiem. Šajā kontekstā Nikolas Blumlejs pasvīturo svarīgu likumu īpašību – likumi pretendē uz netelpiskumu, izdzēšot telpu. Tiesību aktos telpa tiek bieži skatītākā inerta, caurspīdīga, pirms–politiska un pasīva. Juridiski tā ir līniju zīmēšana, telpas sadalīšana un teritoriju veidošana. Īpašums veido telpu kārtību, caur kuru īpašuma individuālie subjekti un objekti var kļūt saprotami (Blomley, 2010a). Tai pašā laikā Blomlejs uzsver, ka likuma un teritorijas ietekme ir abpusēja – mums jādomā kā likums ietekmē telpu, bet arī kā sociālā telpa ietekmē likumu (Blomley, 2004b).

Ģeogrāfiskā jurisprudencē nošķir duālismus: individuālo – sociālo un privāto – publisko. Ar individuālo izprotot atšķirīgo, jeb pašizpaušmi. Individuālā reprezentācijas īpaši spilgti izpaužas fiziskās (redzamās) struktūrās, piemēram, kooperatīvās dārzkopības teritorijās. Pastāv sociāli regulētas normas, kas ierobežo individuālo. Privātais un publiskais ietver dilemmu, kas veidojas īpašuma piederības jomā. Privātā–publiskā nodalījums veidojas arī īpašuma lietošanas izpratnē nošķirot funkcionālās telpas.

Džeremijš Valdrons (Waldron, 1990, 296.) runājis par publisko telpu uzsver saiti starp personu, sociālo grupu un īpašumu režģi: „Viss, kas tiek darīts, notiek kaut kur. Nevieni nav brīvi veikt darbību, kamēr kaut kur tam ir brīva vieta, ... Viens no īpašuma noteikumu funkcijām ir nodrošināt pamatu, lai noteiktu, kas kur ir atļauts ... īpašuma noteikumi dod mums ceļu, lai noteiktu katrā vietā, kam ir atļauts būt šajā vietā un kam nē.”

Pastāv dažādi uzskati par īpašumu publiskumu. Publiskās un privātās telpas nodalīšana bieži notiek īpašuma kategorijā. Blomlejs uzskata, ka mēs dzīvojam privātuma verdzībā, kur īpašums tiek definēts kā vienīgi privāts, izslēdzot un marginalizējot citus īpašuma veidus, tādējādi atstumjot to no labuma gūšanas. Valsts pašvaldību, kopīpašums ir citas formas, kur sabiedrības grupas var lietot šo īpašumu (Blomley, 2004a). Turklāt, publiskais tiek saistīts ar kopējo, kas vairāk tiek veidots, nekā ir atrodams, un bieži kopējais ir cīņa pret noslēgtību, kuras rezultāts ir kopējais. Kopējais tiek saistīts ar vietas jēdzienu – vieta veido kopējo, un kopējais ir vietas veidotājs (Blomley, 1998).

Pastāv divi pretēji viedokļi par īpašuma nozīmi. Aleksanders uzskata, ka īpašums ir sekundāra vērtība, kur augstāks mērķis ir kalpot indivīda privātuma aizsardzībai (Alexander 2003, 739). To var salīdzināt ar vecāku, bet nozīmīgu tradīciju, kas skata privāto īpašumu, lai sasniegtu publiskos mērķus (Blomley, 2005).

Veidojot īpašumu un pieņemot, ka visa zeme kaut kam pieder, notiek robežu identifikācija, vienošanās un stabilizācija. Robežas tiek noteiktas, balstoties uz izslēgšanas principu (īpašumi nepārklājas). Juridiskās robežas reprezentējas fiziskajā telpā kā objekti – žogi, sienas, un robežu veidojošās darbības (Blomley, 2008).

Īpašums nav tikai juridisks akts vai lietu tiesības vai tiesības pār lietām (Macpherson, 1975), bet arī attiecības, kas veidojas no tā, ka ir īpašums. Īpašums ne tikai veidojas caur zīmēm, bet arī tās vada, piemēram – žogi, kontrakti, TV kameras. Tas ne tikai strādā kā iedomas, bet prasa cilvēku rīcību un virzību noteiktā veidā. Žogs kā īpašuma materializācija un reprezentācija veido pieejamības ierobežojumu, veidojot telpisko disciplīnu, sociāli vadīta, veidojot uz īpašumu balstītu sociālo hierarhiju, tā ir zīme. Žogs kādreiz spēlēja un arī pašlaik spēlē aizsardzības funkciju pret dzīvniekiem, nevēlamiem cilvēkiem. Īpašums var tikt skatīts kā teritorialitāte, un kā tāda, tā var darboties arī caur pārliecināšanu, bet arī caur piespiešanu, spēku un vardarbību (Blomley, 2007b).

Robežas reprezentē sabiedrības vērtību sistēmu. Atkarībā no sabiedriskajām normām, veidojas cilvēku telpiskā rīcība, kas izpaužas gan normatīvajā regulējumā, gan fiziskajā, gan cilvēku un grupu attiecībās. Vērtības var tikt skatītas no dažādām pozīcijām: ekonomiskās, bioloģiskās, teoloģiskās..., kas veido pamatu ētiskiem lēmumiem par zemes izmantošanu. Dažādi „vērtību atskaites punkti” rada konfliktsituācijas. Ētika balstās individuālās un sociālo grupu vērtībās un cilvēku atbildībās, kas atspoguļojas vērtībās par to, kas ir labs un slikts, pareizs un nepareizs, pienākumos un nepieciešamajās rīcībās (Spaling, Wood, 1998). Beatlis uzsver, ka sociāli zemes lietošanas lēmumi ir ētikas jautājumi, piemēram, kādēļ zeme ir svarīga, kādiem mērķiem tā ir lietojama, kas zemi var iegūt, kā zeme var tikt sadalīta? (Beatley, 1994).

Morāles teorijas izšķir utilitāro, kas balstās uz sociālā labuma vai labuma maksimizēšanu, kā morālu izvēli, un uz pienākumu balstīta maksimāla sociālā labuma apsvērumus. Tiesiskuma morālās normas turēt solījumu vai rūpēties, ir piemēri pēdējai pieejai. Ir nošķirama antropocentriska pieeja, kas balstās uz vērtību noteikšanu vienīgi no cilvēku perspektīvas viedokļa (piemēram, dabas vērtību saglabāšana nākamajām paaudzēm). Cita pieeja – neantropocentriska balstās uz pieņēmumu, ka citām dzīvām

būtnēm un objektiem ir vērtība pati par sevi, kas nav atkarīga no cilvēka (dabas vērtību saglabāšana balstoties uz šo vērtību unikalitāti pašu par sevi).

Darba autors uzskata, ka morāles pieeju atšķirības nosaka būtiskus konfliktus zemes lietojuma lēmumos, īpaši dabas teritorijās. Beatley ir saistījis šīs teorijas ar dažādiem zemes izmantošanas lēmumu gadījumiem (Beatley, 1994).

Tiek nodalītas ekonocentriskā, biocentriskā, teocentriskā pieeja. Ekonocentriskā pieeja ir antropocentriska un utilitāra, balstot īpašuma vērtību uz tirgu. Biocentriskā pieeja ir neantropocentriska, balstīta uz kopienu, iesaistot dažādus dalībniekus un lēmumu pieņemšanu, ievērojot dažādu dalībnieku vajadzības. Teocentriskā balstās uz kristietības/jūdaisma vērtībām, cilvēku tiesībām un pienākumiem (Beatley, 1994).

Pēdējās desmitgades attīstības procesi raksturojas ar ekonocentrisku pieeju, kur robežas ir tirgus instruments zemes strukturēšanai. Antropocentriskās pieejas pārspīlēšana veido pašas vērtības komercializāciju – kas ietver jautājumu – ko tas dod un cik tas maksā?

Mūsdienās tirgus regulētā vērtība noved pie lauksaimniecības zemju transformācijas citos izmantošanas veidos, jo tās vērtība ir zema. Tai pašā laikā, zeme nav uzskatāma tikai par precī, bet gan ir resurss, ko var izmantot nākotnē. Lēmumi par zemes izmantošanu balstāmi uz dažādu morāli ētisko pieeju vērtējošu kopumu. Zemes izmantošanas ētikas aspekti nav jauni pasaulē, un plaši tiek lietoti nākotnes politikas pamatošanai (piemēram, ilgtspējības princips), tajā pašā laikā, prakse bieži vien ir atšķirīga, un masveidā dominē tirgus balstītas ekonomiskas vērtības.

Privāto un publisko telpu saskares vietas var būt cēloņi konfliktiem. Līdzīgi, pašas publiskās telpas ir cēloņi konfliktiem, jo tās tiek dalītas starp daudziem publiskās telpas dalībniekiem, kam ir savas atšķirīgas vērtību sistēmas (Blomley, 2007a). Jebkura publiska vieta ir potenciāla konflikta vieta un veido sabiedrības dažādu slāņu un pārstāvju komunikācijas telpu. Šajā izpratnē tā ir demokrātiska. Pastāv dažādi uzskati par publiskās telpas nozīmi – politisko, komunikācijas, valsts sniegto pakalpojumu, interešu saskarsmes, koplietošanas, pieejamības, un citi.

Svarīgs nosacījuma Publiskās telpas pastāvēšanai ir tās pieejamība. Zinātniskajā literatūrā tai ir ilgstoša vēsture ar tendenci būt kreisi liberālai un kritiskai uz publiskās telpas regulējumu. Publiskā telpa ir demokrātisks resurss, veicinot dažādības līdzāspastāvēšanu un sabiedrības iekļaušanās formas (Blomley, 2010b). Juridiskais liberālisms kļūst par „atdalīšanas mākslu” zīmējot līnijas un nodalot dažādas iedomātas sfēras (Walzer, 1984), piemēram starp publisko un privāto sfēru. Publiskā sfēra ir neviennozīmīga un ir tālu no bezrobežu un plūstošas telpas. Bieži personīgais tiek veicināts ar atvērtību, saskarsmi, bet sabiedriskais ar noslēgtību un aizdomām, kur būtiska loma ir robežām (Blomley, 2010b). Tai pašā laikā, robežu novilkšana starp publisko un privāto nav viennozīmīga.

Robežtelpas reprezentē relācijas (attiecības), kas izpaužas īpašumu struktūrā, publiskā un privātā duālismā, kas veidojas sabiedrībā akceptētās vērtībās. Šīs attiecības sakņojas, pirmkārt jau, juridiski bāzētos dokumentos un tad fiziskā telpā. Tiesiskā telpa veido uz īpašumu un regulējumu balstītu sociālo attiecību telpu.

1.3. Pētījuma pieeja

1.3.1. Principi un pieņēmumi

Mūsu telpisko rīcību nosaka sabiedrībā akceptētās normas un noteikumi, kas ir fiksēti dokumentos, kartēs, līgumos, plānos, politikās. Robežas šajā izpratnē ir visu šo dokumentu reprezentācijas. Darbā netiek mērītas robežu ietekmes uz apkārtejo

teritoriju. Robežu lomas izpausmes tiek analizētas caur politikas dokumentiem un to atstāto ietekmi uz teritorijas pārvaldību.

Ņemot vērā politikas dokumentu noteikto robežu virtuālo dabu (robežas pastāv kartogrāfiskās referencēs), darbā tiek analizēta virtuālo robežu daba, kas atstāj ietekmi uz fizisko telpu. Tiek pieņemts, ka tieši šīs virtuālās (cilvēka prātā veidotās) robežas nosaka mūsu telpisko uzvedību, ietekmē ainavas, veido īpašumus, kas sākotnēji ir virtuāli, bet vēlāk iegūst fizisku un sociālu formu, un attiecības. Pretēji tam, dabiskas robežas nodala fiziskus objektus, kam nav savas patstāvīgas nozīmes zemes pārvaldībā, bet, kam var būt piešķirta cilvēka veidota nozīme, tā iegūstot virtuālu realitāti. To regulē normatīvie dokumenti, kas fiziskā telpā iemiesojas kā šo dokumentu prasību izpausmes.

Robeža ir veids, kā skatīties uz telpu. Caur robežām iespējams saprast telpas kārtību. Robežas veido to šķirtni, kur telpas struktūra izpaužas visasāk. Robežai piemīt īpaša daba, kas veido relācijas – attiecību telpu. Blakus esošās struktūras ir atdalītas ar robežām, tomēr tās mijiedarbojas. Robeža te darbojas pastiprinot vai pavājinot šādu komunikāciju vai arī atspoguļojot attiecības starp teritorijām koncentrējot tās nelielā telpas daļā. Telpa kā teritoriāli strukturēts relacionāls fenomens reprezentējas robežās. Šajā nozīmē vieta, kur šī reprezentācija notiek ir robežtelpa. Atkarībā no relāciju veida, mēroga, robežu funkcijām veidojas dažādas relāciju telpas un robežu telpas. Darbā tiek skatīti atšķirīgi robežtelpu gadījumi.

Robeža reprezentējas semantiski, ar noteiktiem apzīmējumiem, kam mēs piešķiram jēgu – kā līnija, kā nenoteikta mala, kā saskares vieta. Par robežu runā tad, ja runā par lietas robežu, un par divu lietu robežu. Pirmajā gadījumā robeža raksturo vienu lietu (ierobežo), otrā gadījumā – tā raksturo attiecības starp lietām.

Darba fokuss ir skatīt reprezentācijas, jo pētījuma objekts bieži vien ir grūti identificējams, īpaši mākslīgo robežu gadījumā. Robežas reprezentējas dažādā veidā: caur kartēm kā teritorijas modeļiem, dokumentiem, fiziskā telpā – kā konkrēti objekti, domāšanas procesā – kā priekšstati par teritoriju. Robežu veidotās attiecības – relācijas izpaužas gan formālos dokumentos, gan cilvēku un institūciju rīcībā, gan priekšstatos.

Īpaša nozīme pārvaldībā ir kartēm, kas reprezentē telpiskus objektus un to robežas. Kartes ietver pašus objektus un reprezentē tos (Casati, Varzi, 1999). Pirmajā gadījumā – kartes veido teritoriju, nosakot robežas, pēc kurām tās tiek lietotas dabā, otrā gadījumā – kartes atspoguļo dabā esošo objektu dabiskās robežas. Darbā tiek skatītas pirmā veida robežas.

Robeža autora izpratnē nav tikai līnija, kas atdala divas teritorijas, tā ir telpisks fenomens ar savām ietekmēm, kas izpaužas gan fiziski, kognitīvi, atstājot ietekmi uz telpu, gan uz mūsu domām par to, gan rīcībām. Robežas ir daudzšķautnains ģeogrāfisks, sociāls, fizisks, filozofisks fenomens, ko pēta vairākas zinātnes. Robežtelpa ir šāda skatījuma sintēze.

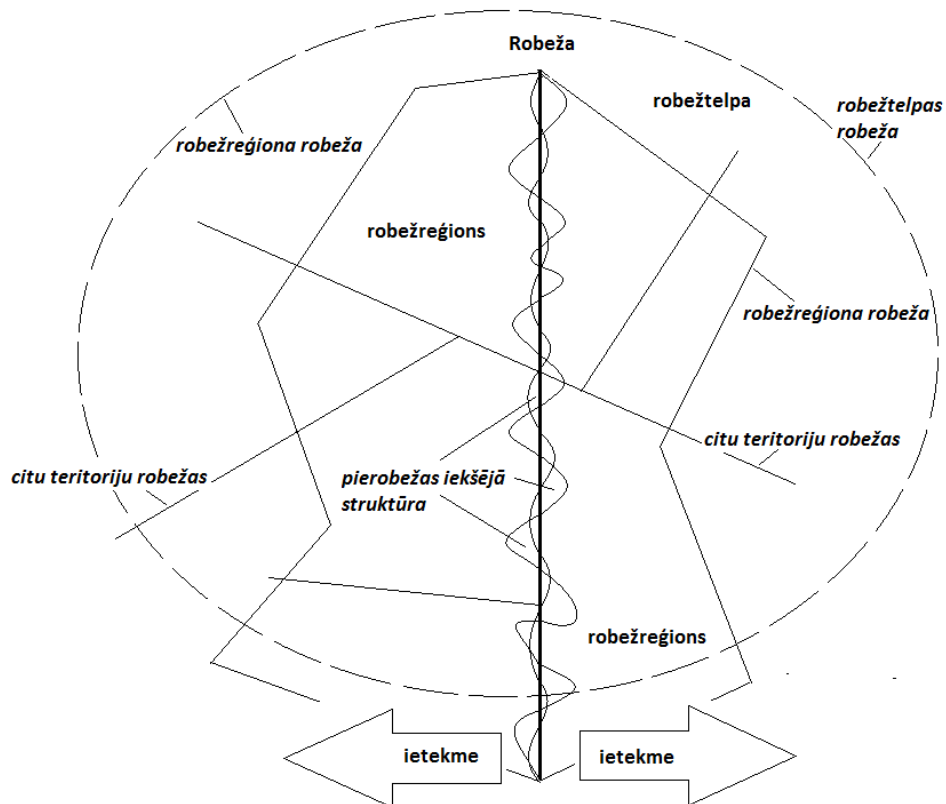
Robežtelpa darbā tiek saprasta ar attiecībām (robežrelācijas) starp dažādām teritorijām ar atšķirīgu funkcionalitāti. Robežtelpās kā attiecību telpās izpaužas gan pašas robežas funkcijas, gan to lietošana (sabiedriskā intence), gan attiecības privātā un publiskā starpā dažādās to kombinācijās.

Robeža kā sociāls artefakts reti kad nosaka teritoriālas atšķirības, ļauj izpausties konkrētās vietās vai reģionos, tajos vai citos mērogos, tai pašā laikā, uz robežām šīs teritoriju atšķirības ir jūtamas visizteiktāk.

Lai raksturotu robežas ietekmes noteiktā teritorijā, darbā tiek lietots *robežtelpas* jēdziens. Jēdziens ir līdzīgs pēc savas nenoteiktības fronteī (*frontier*), tomēr atšķiras pēc pētāmā mērķa. Fronte ir vairāk asociēta ar divām teritorijām, kas veidojas duālisma iekšējs – ārējs (savs – svešs) ietekmē, pretēji tam, robežtelpa ir daudzfunkcionāla, kas skatāma vairāku mērogu, ietekmju kontekstā noteiktā teritorijā un laikā.

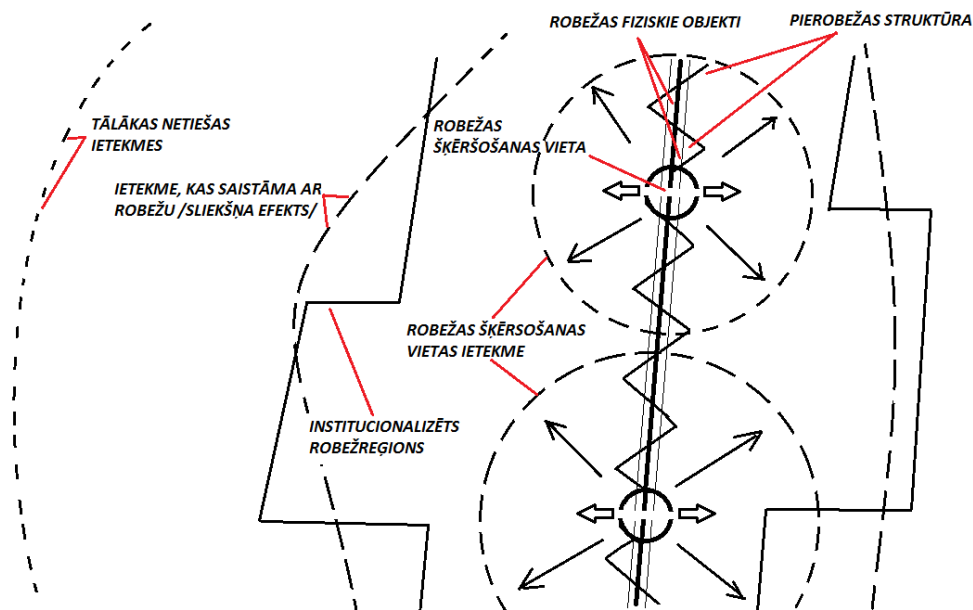
Robežas gadījumā mēs koncentrējamies uz vienu robežu, kas nodala noteiktu teritoriju/objektu. Vienlaicīgi, noteiktā teritorijā pastāv dažādas teritorijas un ietekmes, kas veido/var veidot vairākas papildus robežas objektiem/laukiem/teritorijām. Nosakot robežtelpu, kā pētījumu objektu mēs „veidojam” savu teritoriju un definējam savu pētījumu interesi.

Robeža „veido” savu struktūru apkārtējai teritorijai. Bez konkrētas līnijas, kas ir virtuāla (juridiski noteikta) vai arī fiziska, ap robežu (pierozeļa) var veidoties sava iekšēja struktūra – gan juridiska, gan fiziska. Gar robežu var tikt izveidoti reģioni, kam ir noteikts politisks mērķis, beidzot – relāciju telpa var pārsniegt minētās telpas un teritorijas. Robežtelpa kā relāciju telpa ir ar neskaidrām robežām. Būtiska šīs telpas raksturīpašība ir attiecības, kas veidojas robežas klātbūtnē vai ir tās veidotas (1.5. att.).

1.5. att. Robežtelpas koncepts

Robežtelpas vispārējo strukturāli funkcionālo modeli sniedz valsts robeža. Institucionalizētā robeža ir sākotnējais pamats turpmākiem robežtelpas procesiem – robežreģionu juridiskai noteikšanai, jaunu ietekmju veidošanai. Robeža, kas ir mūsu prāta un iztēles objekts, kļūst par reālu dabisku objektu, kas reāli ietekmē telpu un cilvēku telpisko uzvedību. Aizsardzības būves, nožogojumi, infrastruktūras objekti kļūst par reālu fizisku barjeru, ietekmē ainavu, izmaina cilvēku uzvedību, pašapziņu, identitāti. Robežas pārejas punkti veido to vārteju, kas raksturo pierobežas procesus, pretēji pārejai robežas daļai, kur ir slēgta cilvēku pārvietošanās. Kā graduāls objekts valsts robeža ir sliexsnis, kurš raksturo atšķirības starp divām teritorijām (1.6. att.).

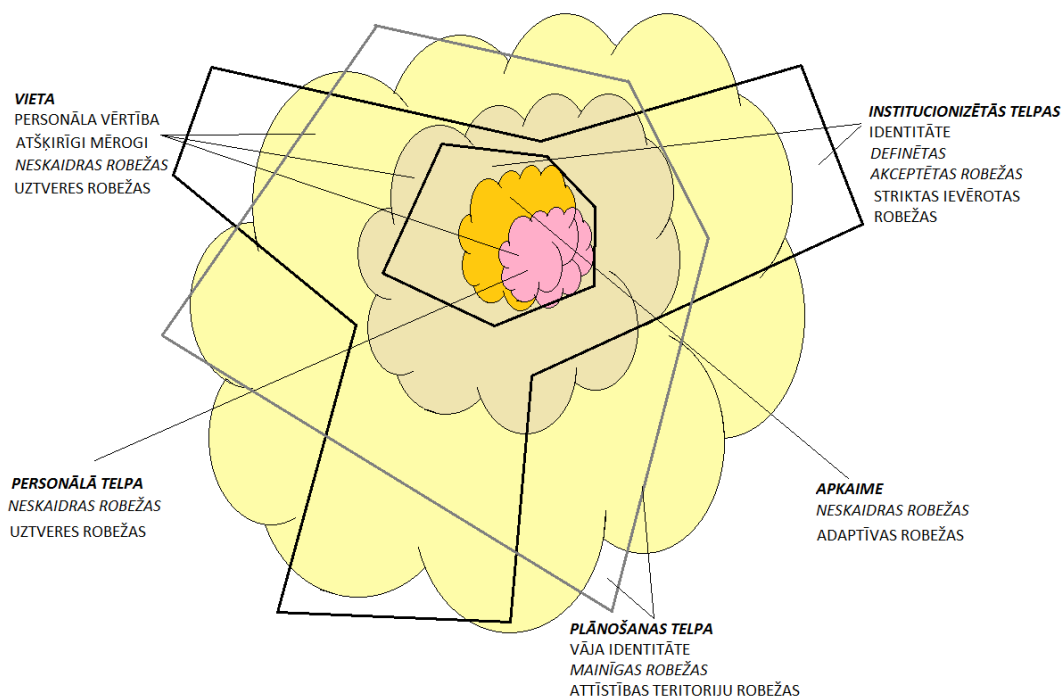
1.6. att. Valsts robežas koncepts

Tiek pieņemts, ka robežtelpas vispārējais strukturāli funkcionālais modelis raksturo arī citu robežtelpu struktūru, tomēr katrā gadījumā atšķirīgi.

Robežtelpa ir nenoteikts ietekmju, savstarpēju attiecību lauks. Robeža kā līnija var būt fiksēta dokumentos, var būt fiziski dabā vai mūsu prātos. Tas var būt vienlaicīgi visos šajos gadījumos. Gar robežas līniju, kas atdala objektus vai teritorijas, ir pierobežas (līnijas) struktūra, kas atkarībā no robežas var būt vairāk (piemēram, gar valsts robežu, īpašumu robežu, elektrolīnijas aizsargjoslu) vai mazāk (administratīva robeža, etnogrāfiska robeža) izteikta. To var saukt arī par robežas fizisko struktūru, kas ir redzama dabā. Abpus robežai var būt robežreģions, kas var būt/ nebūt formalizēts un var pārklāties vai sakrist/nesakrist ar citām teritorijām (piemēram, krasta kāpu aizsargjosla, Pierobežas zona valsts robežas gadījumā). Robežtelpa ir vēl viens slānis, ko nosaka gan pašas robežas un tās apkārtnes ietekmes, gan mūsu skatījums uz pierobežas telpu.

Robežtelpas izpaužas dažādos mērogos. Mērogu atšķirība ir gan noteikta caur teritoriju hierarhiju, gan relāciju raksturu. Būtiskākā ir personālā telpa, kas veidojas ap cilvēku – mērogs, kurā cilvēks pavada lielāko daļu savas dzīves. Vietai piemītošās nekonkrētības, personālās vērtības un pieredzes interpretācijas nosaka tās daudz mērogu skatījumu.

Kā viena no specifiskām vietām pētījumos tiek lietota apkaime/apkārtne, kam ir izteikts personāls novietojums (centrs) un apkārtējā telpa (*medium*). Apkārtne tiek saistīta ar personālo drošību, zināšanām, interesi. Katram šāda telpa var atšķirties un var tikt saprasta dažādos mērogos. Institucionalizējot apkaime tā iegūst reģiona formu (1.7. att.). Atšķirībā no iepriekšējām – institucionalizētās telpas – reģioni ir ar noteiktām robežām un identitāti.

1.7. att. Robežtelpu mērogi

Pētījuma objekta – robežu – nekonkrētība, dažādās interpretācijas un to daba nosaka nepieciešamību pēc objekta tematiskā kodola. Dabiskās robežas veido pamatu, uz kā tiek projicētas cilvēku darbībā veidotās robežas. Mēs dzīvojam fiziskā realitātē, kurā mijiedarbojas dabiskā telpa ar cilvēku veidoto. Konflikta cēloņi bieži vien ir meklējami attiecībās starp šīm divām telpām, un šo telpu interpretācijā. Īpašu lomu te spēlē robežas, robežtelpas, kas veidojas kā attiecības (relācijas).

Ar dabiskajām robežām var sākt jebkuru robežtelpas izpēti. Darbā dabiskās robežas tiek lietotas tikai tik daudz un, kur tas ir nepieciešams, lai iezīmētu mākslīgo robežu lietošanas lauku, kas veidotas cilvēku domu un darbības rezultātā un nepastāv reālajā telpā kā fiziski objekti.

Robežu analīze tiek veikta balstoties uz robežojošajām teritorijām. Darbā tiek pieņemts, ka robežas nepastāv atsevišķi kā neatkarīgas lietas, bet gan saistītas ar objektu, ko tās norobežo. Tai pašā laikā, robežas kā politikas rīks tiek plaši lietots, lai veidotu teritorijas. Tas rada zināmu pretrunu ierobežojumu – robežas nav pētāmas kā atrauti no politikas objekti. Lai risinātu šo pretrunu darbā robežas tiek skatītas kontekstā ar teritoriju, ko tās norobežo.

1.3.2. Formu klasifikācija.

Robežas reprezentējas dažādos veidos, kas telpā iegūst atšķirīgas formas. Viena no šādām formām ir robežtelpa.

Visas robežās mēs varam klasificēt pēc daudzveidīga un pietiekoši liela skaita kritērijiem un tam vispārīgi nav jēgas. Tai pašā laikā, nav vienotas pieejas kā vispār skatīties uz robežām. Darbā tiek piedāvāta pieeja robežas skatīt, balstoties uz robežas veidu un mērogu. Ar robežas veidu šeit saprot noteiktu robežu klasifikāciju, kas vērsta uz noteiktu telpas reprezentācijas kritēriju. Darbā tiek skatīta robežu reprezentācija apsaimniekošanas un pārvaldības teritorijās. Ar robežas mērogu šeit saprot atšķirīgu skatījumu uz telpu, ko nosaka attiecību (relāciju) raksturs. Darbā atšķirīgi mērogi izpaužas personālās telpas, apkaimes un reģiona līmenī.

Darbā tiek lietota robežu klasifikācija, kas atspoguļo relāciju telpu, – robežu darbību/ietekmi. Klasifikācijas izstrādi nosaka robežu pētījumu konteksts, kas balstās uz teritorijas apsaimniekošanas un pārvaldības (plānošanas) aspektiem, ņemot vērā to publisko un privāto attiecību raksturu un to izpausmes telpā. Robežu klasifikācija izmanto robežu ārējās funkcijas, šajā gadījumā saistot to ar teritorijas attīstības mērķiem.

Striktās robežas – fiziskās, sociālās, tiesiski akceptētās un ievērotās:

- fiziskās un tehniskās,
- institucionālās labi pārvaldītās (+regulētās un kontrolētās),
- administratīvās,
- valsts īpašumu.

Attīstības teritoriju robežas – veido un atspoguļo izmaiņu procesus:

- teritorijas plānojumu zonējumi,
- funkcionālās robežas.

Adaptīvās robežas – attīstības nosacījumu personālā interpretācija un adaptēšana, īpašumi un personalizācija (tiesiski noteikta vai praktiski izmantota).

Uztveres robežas (identitāte, sociālā pieredze, paradumi, piedzīvojumi, gadījumu robežas).

Robežu funkcionālo klasifikāciju nosaka teritoriju funkcijas, kas veidojas, balstoties uz attiecībām. Striktās robežas ir sabiedriskās, kas veidojas, balstoties uz sabiedrībā noteiktām normām, un kuru esamību/darbību nodrošina valsts pārvaldes institūcijas. Parasti šīs robežas tiek pieņemtas sabiedrībā, un tās „strādā”/funkcionē saskaņā ar to mērķi, kādam tās ir domātas.

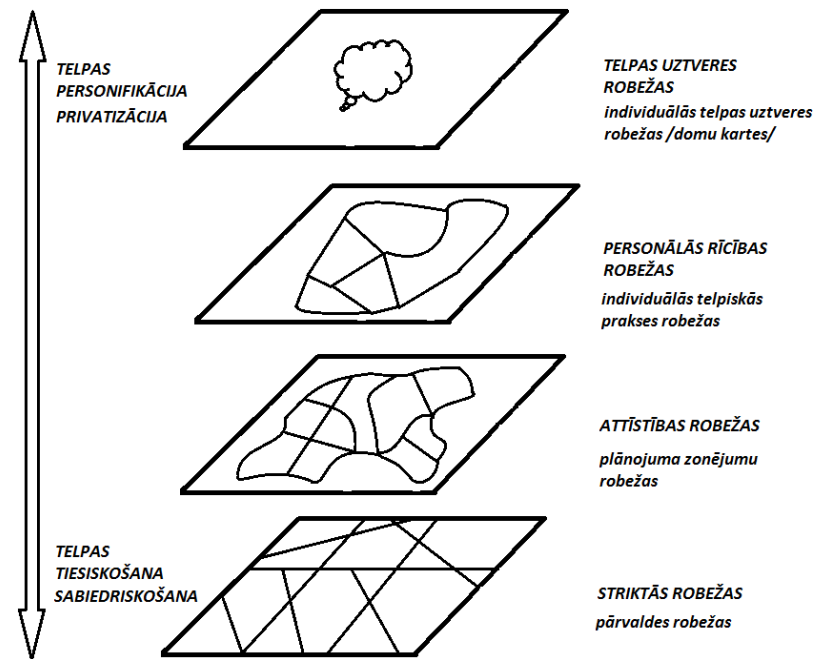
Attīstības teritoriju robežas ir arī sabiedriskas, tomēr to funkcionēšana ir pakļauta vairākiem apstākļiem, kas liedz tās uzskatīt par stabilām un neapšaubāmām, līdz ar to ilgtspējīgām un sabiedriski akceptētām. Attīstības teritorijas veidojas politikas plānošanas procesā, rezultējas politikas plānošanas dokumentos un atspoguļojas ikdienas praksē, pieņemot lēmumus attiecībā pret konkrētu zemes izmantošanu. Te visvairāk izpaužas sabiedriski privātā kopspele, vērtības un intereses.

Adaptīvās robežas vairāk ir privātas un drīzāk attēlo privātu reakciju uz pirmajām divām, kas ir sabiedriskas. Ja valsts pārvaldes regulējoša loma tiek uzskatīta par sabiedrisku, tad tās ieviešanā saskaras dažādas intereses, bet lēmumus bieži pieņem konkrēti cilvēki, kas darbojas publiski – privātajā attiecību laukā, tos pielāgojot „savai sapratnei”. Adaptīvās robežas ir tās, kur atspoguļo politikas, gūstot reālas izpausmes.

Uztveres robežas balstās mūsu zināšanās un praksē par apkārtējo telpu un ir sociāli determinētas. Tās ir būtiskas veidojot teritoriāli balstītu politiku dažādos mērogos, kas ir informācijas pamats lēmumu pieņemšanā un politikas rezultātu analīzei. Uztveres robežas ir psiholoģijas un kognitīvās ģeogrāfijas izpētes lauks.

Balstoties uz izveidoto robežu klasifikāciju to var skatīt kā sabiedriskā – privātā relāciju pāreju, kur uztveres un striktās robežas ir divi (privātās un sabiedriskās telpas) galējie pretpoli. Privātajā – veidojas telpas privatizācija un personifikācija, sabiedriskajā – sabiedriskošana un tiesiskošana (1.8. att.).

Robežtelpas gadījumā – darbojas vairāki (vai visi) relāciju gadījumi, kas atspoguļojas dažādās robežās, tomēr tas notiek dažādā, mērogā, apjomā un attiecībās. Reālajā telpā visas minētās robežas darbojas vienlaicīgi, ietekmējot viena otru, veidojot dažādas ietekmes un dažādas telpiskās attiecības.

1.8. att. Robežu klasifikācija publisko privāto attiecību kontekstā

1.3.3. Teritoriju izvēle

Robežtelpas fokusējums

Tā kā apskatīt visas robežu situācijas jebkurā gadījumā nav lietderīgi, ir izvēlētas atsevišķas teritorijas un robežgadījumi, lai raksturotu darbā izvirzīto mērķi un uzdevumus.

Šādu izvēli nosaka teritoriālo politiku konteksts, kas balstās uz mākslīgiem objektiem. Teritoriālā politika atspoguļojas realitātē ar noteiktām ietekmēm un fiziskiem objektiem. Darbā tiek skatītas Latvijas iekšējās teritoriālās politikas un ar tām saistītās robežas.

Teritoriālās politikas tiek veidotas ar plānošanas instrumenta palīdzību. Robežas ir visizplatītākais teritorijas attīstības plānošanas rīks, kas nosaka teritoriālās politikas referenci. Robežas izpaužas gan plānošanas dokumentos, gan to ieviešanas gaitā.

Publisko un privāto attiecību jautājumi veido plānošanas juridisko pamatu. Divu šo jomu mijiedarbība atstāj ietekmi gan uz teritoriālajām politikām, gan to veidošanu, gan reālajām ietekmēm telpā. Attiecībām nepieciešami vismaz divi iesaistītie. Plānošanā attiecības tiek veidotas starp privātām un sabiedriskām interešu grupām. Te nav svarīgi, kuras ir pārsvarā, bet gan svarīgs ir attiecību līdzsvars, kas var izpausties kā dažādu spēku (interesu) pretspēle. Varas līdzsvars ir viens no svarīgākajiem varas reprezentācijas virzieniem. Tas izpaužas dažādās telpās, piemēram, apbūvētajā telpā (Goverde Henri, 1992), kas atspoguļo noteikta laika politiku un ar to saistīto vērtību sistēmu, piemēram, iežogotajās kopienās „gated community”. Darbā attiecību līdzsvars ir viens no robežtelpu gadījumu atlases kritērijiem.

Teritorijas, kas veidojas kā plānošanas objekti, iever dažāda mēroga robežtelpas, kur katra no tām veido savu „kārtību”, pārklājoties, ietekmējot viena otru, veidojot jaunu „robežu un teritoriju salikumu”, kas veido atšķirīgu situāciju dažādos gadījumos. Teritoriālais konteksts tiek skatīts noteiktos mērogos, atsevišķi izvēlētajās teritorijās (gadījumos). Kā ģeogrāfiskā telpa tiek analizēta Pierīga, Piekraste, administratīvās teritorijas. Gadījumu izvēle un analīze ir galvenā darba empīriskā daļa.

Mākslīgo robežu loma pārvaldības instrumentu pielietošanā teritoriālajās politikās publisko privāto attiecību kontekstā atsevišķās Latvijas robežtelpās ir tēmas fokusējuma skaidrojums.

Gadījumu atlases kritēriji

Darba empīriskā daļa ir mērķēta uz robežu atspoguļojumiem publiskā un privātā kontekstā dažādos mērogos. Robežtelpu atlase ir balstīta uz relāciju īpatnībām dažādās robežtelpās. Gadījumu atlase veidota balstoties uz teritorijām, kurās visspilgtāk izpaužas darbā lietotie konteksti.

Izvēlētas robežtelpas reprezentē publisko–individuālo, saliktās (daudzveidīgās) intereses, izteiktu attīstības pārmaiņu arēnu, attīstības vadības motīvus.

Robežu loma ģeogrāfiskajā telpas organizācijā Latvijā tiek skatīta caur attiecību telpām (robežrelācijām). Telpa darbā tiek saprasta ar vietu, kurā notiek teritoriju pārvaldība, bet teritorija un robežas – kā teritoriju pārvaldības arēna, kur robežas un teritorijas, to funkcijas reprezentē to funkcionālo struktūru.

Robeža tiek skatīta kā fenomens, kas izpaužas teritorijā – robežtelpā, robežu funkcijās un nolūkos teritoriju pārvaldībā. Darbā tiek skatīts, kā veidojas dažādas attiecības dažāda tipa arēnām /telpām/. Darba pieeja saistīta ar mērķtiecīgu, apzinātu attīstības vadīšanu /intencionālo/ – lietišķo pusi. Ar pārvaldību šajā darbā saprot n teritorijas apsaimniekošanu un pārmaiņu vadīšanu /plānošanu/.

Relāciju robežtelpas reprezentē robežas teritoriāli un izvēlētas balstoties uz plānošanas praksi, kas nosaka šo telpu aktualitāti. Pierīgā /piepilsētā/ un Piekrastē ir izteiktas publiskās – privātās attiecības dažādos mērogos. Lai raksturotu atšķirīgus mērogus, kur šīs attiecības izpaužas atšķirīgi, ir izvēlēti vairāki izpētes gadījumi. Ķekavas novads ir Pierīgas pašvaldība, kurā ir izteikta privātā dominānce pār sabiedrisko, kas izpaužas un tiek skatīta gan lokālā vietas līmenī, gan reģionālā līmenī. Garkalnes novada mežu un ūdens teritorijas ir piemērs attiecībām, kas veidojas valsts un pašvaldības interešu dominances apstākļos. Lapmežciema piemērs raksturo valsts dabas aizsardzības interešu dominanci. Dārziņu teritorijas ir īpaša piepilsētas relāciju telpa, kur saskaras un izpaužas privātā telpa, lokālās vietas un apkaimes attiecības, tai pašā laikā tā ir lielāka mēroga plānošanas teritorija.

Piekraste kā specifiska robežtelpa veidojas dabisko robežu attiecībās ar mākslīgajām, kas izpaužas gan plānošanas praksē, gan atspoguļojas fiziski. Pierīgas gadījumā tiek analizēts zemes lietojumu veidu nošķirums kā plānošanas prakses un fizisko robežu reprezentācija.

Administratīvās pārvaldes telpa raksturo administratīvo robežu lomu teritorijas pārvaldē. Šeit saskaras un izpaužas divas valsts pārvaldes robežu īpašības – administratīvi regulējošā (teritoriju norobežojošā) un funkcionālā.

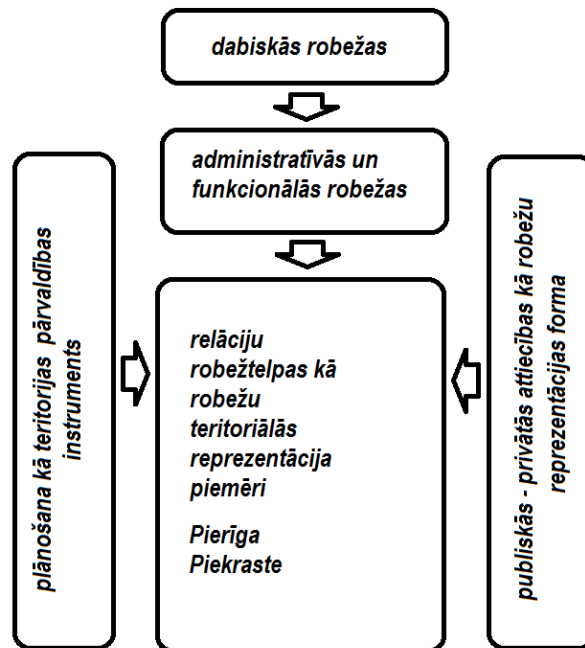
Analīzes sastāvdaļas un to attiecības

Pierīga/piepilsēta kā kompleksa robežtelpa reprezentē attiecības, kas veidojas plānošanas rezultātā. Robežtelpas būtību nosaka Rīgas aglomerācija un tās izaugsmes veidotās attiecības starp laukiem un pilsētu. Robežstruktūra veidojas sarežģītās izaugsmes plānošanas attiecībās, kur galveno lomu spēlē apdzīvojums. Robežtelpas struktūru nosaka plānošanas dokumenti, relācijas atspoguļo izvēlētie gadījumi (1.9. att.).

Piekrastes/jūras piekrastes robežtelpa reprezentē attiecības, kas veidojas starp dabas procesiem un sabiedrību nelielā ierobežotā teritorijā. Teritorija ir tiesiski regulēta ar normatīvajiem aktiem, kas nosaka robežtelpas struktūru.

Pirmajā gadījumā tiek skatīta plānošanas robežu ietekme, otrajā – juridiskā regulējuma ietekme uz telpu. Dabiskās robežas veido pamata režģi, uz kura tiek veidotas pārvaldes robežas – administratīvās un funkcionālās. Plānošana kā

mērķtiecīgas teritorijas pārvaldības instruments balstās uz publiskā – privātā duālismu un atspoguļojas cilvēku telpiskajā rīcībā.

1.9. att. Darba loģika

Analizējot robežtelpās, tiek skatīta dabisko robežu struktūra. Lai gan dabiskās robežas nav nepārvarams šķērslis, tās veido pamatstruktūru tālāku politikas lēmumu pieņemšanai un ietekmē robežtelpas struktūras veidošanos.

Administratīvās un funkcionālās robežas veidojas, definējot teritoriālās politikas robežas. Kā robežu analīzes elements, administratīvās/funkcionālās robežas reprezentē politiku, gan nosaka attiecību telpu.

Robežtelpu piemēri (Piekraste un Pierīga) un atsevišķie gadījumi tiek analizēti no juridiskās, fiziskās un sociālo attiecību struktūras viedokļa dažādos mērogos, publisko – privāto attiecību izpausmēs.

Robežas tiek skatītas kā teritorijas apsaimniekošanas un pārvaldības (plānošanas) instruments caur to izpausmēm politikas dokumentos un praksē. Plānošana un telpiskās sekas ir cieši saistītas ar robežām kā instrumentu un robežām, kā politikas atspoguļojumu.

2. MATERIĀLI UN METODES

Vispārējā pieeja materiālu un metožu izvēlē

Robežu izpētes teorētiskā daļa balstās uz ontoloģijas pētījumiem un robežu literatūras analīzi. Ģeogrāfiskās ontoloģijas publikāciju analīze balstīta uz pagājušā gadsimta 90. gadiem un pēdējās desmitgades pētījumiem, kad izveidojās zinātniskās atziņas par robežas dabu. Literatūra balstās pārsvarā uz amerikāņu pētījumiem. Robežas kā kognitīvs produkts ir nozīmīgs darba aspekts, kas ļauj saprast un vispārināt atsevišķus robežu gadījumus.

Robežu pētījumu analīze fokusējas uz robežu nozīmīgiem kontekstiem – vietu, reģionu, teritoriju, teritorialitāti, kas skaidro robežu kontekstuālo lomu. Robežu klasifikācijas apskats balstās uz atsevišķiem piemēriem, lai pamatotu savu robežu klasifikāciju, kas tālāk tiek izmantota darbā. Uzsvars likts uz robežu kognitīvajiem, funkcionālajiem un attiecību skatījumiem. Izvēlētā literatūra atspoguļo darbā lietotos kontekstus. Publiskā – privātā attiecības balstās vairāk uz Kanādas skolu (Vankūvera).

Darbā lietotā pētījumu pieeja neparedz robežu attiecību mērījumus, bet gan robežu noteikto attiecību līdzsvaru analīzi, un tā lomu pārvaldībā un apsaimniekošanā konkrētās izpausmēs noteiktās teritorijās. Lai to vērtētu, ir izvēlētas tipiskas teritorijas. Teritoriju izvēli noteica zemes izmantošanas un īpašumu tiesību kritēriji. Robežu loma darbā nav skatāma kā skalārs lielums, bet gan kā telpas organizācijas funkcionāla izpausme.

Darbā lietoto materiālu un metožu izvēle balstās uz atsevišķiem gadījumiem – valsts politikas dokumentiem, kas raksturo robežu lietojumu funkcionālā izpratnē un teritorijām, kas raksturo robežu lietojumu attiecības dažādos mērogos. Katrs no izvēlētajiem gadījumiem paredz tam specifisku materiālu un pielietojamo metožu izmantošanu. Darba izstrādes laikā tika veikti teritoriāli (pēc mēroga, attiecību rakstura, funkcijām) atšķirīgi fokusēti pētījumi aptverot robežu lietojuma atšķirības.

Darbā lietotie galvenie materiāli – *Kartogrāfiskā informācija, Normatīvie akti un politikas un plānošanas dokumenti, Arhīva materiāli, Plānošanas procesa dokumenti, Publiskās informācijas vietnes.*

Darbā lietotās galvenās metodes – *Attīstības dokumentu analīze apstrāde un sintēze, GIS analīzes un reprezentācijas rīki, apsekojumi dabā, līdzdalības analīze, nestrukturētas intervijas.*

Darbā lietotās metodes un materiāli

Teritorijas attīstības dokumentu analīze balstās uz darba pieejā noteiktiem kontekstiem. No mērogu viedokļa ir skatīti valsts, reģiona un vietējo pašvaldību attīstības plānošanas dokumenti, valsts normatīvie dokumenti. Normatīvie akti tiek analizēti, salīdzinot mērķus, pielietotos instrumentus, analizējot robežu izpausmes juridiskā, formālā, sociālā kontekstā. Pašvaldību plānojumu analīze balstās galvenokārt uz to saistošo daļu – teritorijas izmantošanas un apbūves noteikumiem un kartēm. Tika analizēti teritorijas plānojumi, kas reprezentē robežtelpas: Piekrastē – ar Baltijas jūru robežojošās pašvaldības, Pierīgas – galvenokārt – bijušā Rīgas rajona pašvaldības.

Darbā ir plaši lietota kartogrāfiskās informācijas analīze, apstrāde un sintēze. Tika izmantota gan valsts institūciju, gan paša autora sagatavotā kartogrāfiskā informācija telpas analīzes un rezultātu prezentācijas vajadzībām. Uz kartogrāfiskās informācijas pamata ir veidoti vispārinājumi.

Intervijas ar pašvaldību un valsts institūciju darbiniekiem ir veiktas atsevišķu fokusēto teritoriju izpētes ietvaros. Intervējamo atlase veikta, balstoties uz konkrēto tematisko fokusu.

Darbā ir izmantoti Rīgas plānošanas reģiona attīstības uzraudzības ziņojumu materiāli – „Rīgas jūras līča piekrastes teritorijas noteikšana”, „Pierīgas apdzīvojuma struktūras izpēte”, kurus izstrādājis autors, Rīgas plānošanas reģiona teritorijas attīstības uzraudzības ietvaros.

Autors ir piedalījies „Pārskata par problēmām un konfliktsituācijām piekrastes pašvaldībās Rīgas plānošanas reģionā” izstrādē, kura laikā 2008. gada decembrī un 2009. gada janvārī un februārī tika veikts visu piekrastes pašvaldību apsekojums, intervēti pašvaldību speciālisti.

Lai iegūtu nepieciešamos materiālus, tika veiktas konsultācijas ar pašvaldībām, RAPLM, Vides ministriju, Valsts meža dienestu, Valsts vides dienestu, Ziemeļvidzemes biosfēras rezervāta darbiniekiem un *LIFE* projekta „Piekrastes biotopu aizsardzība un apsaimniekošana Latvijā” ekspertiem. Baltijas jūras Latvijas krasta procesu apzināšanai tika izmantoti Valsts pētījumu programmas „Klimata maiņas ietekme uz Latvijas ūdeņu vidi” (KALME) materiāli. Tika izmantoti saņemtie Valsts būvinspekcijas, Valsts vides dienesta, Valsts meža dienesta dati. Veikta pašvaldību aptauja, atsevišķos gadījumos, teritorijas apskate dabā. Tika izvērtēti pašvaldību teritoriju plānojumi un attīstības programmas. Izmantoti GIS materiāli un METRUM 2008. gada sagatavotie dati par piekrasti, METRUM projekts „Piekrastes pašvaldību teritorijas plānojumā noteiktās Baltijas jūras un Rīgas jūras līča piekrastes aizsargjoslas konstruēšana uz 2007. gada radītā 1:2000 ortofoto, tās atbilstības izvērtējums atbilstoši aizsargjoslas noteikšanas metodikai”.

Pētījums par Pierīgas apdzīvojuma struktūru tika veikts Rīgas plānošanas reģiona uzraudzības kontekstā 2009. gada vasarā un rudenī (Pužulis, Šķiņķis, 2009). Mērķis – iegūt analizējamus datus apdzīvojuma plānošanai Pierīgā. Teritorija – Rīgas rajona pašvaldības – tika izvēlēta kā pilotteritorija, kas raksturo Pierīgas funkcionālo telpu. Pētījums balstījās uz GIS pieeju, teritorijas plānojumu analīzi un intervijām ar pašvaldību darbiniekiem. Tika analizēta esošā un plānotā apbūve.

Pētījums balstījās uz GIS pieeju teritorijas plānojumu analīzi un intervijām ar pašvaldību darbiniekiem 2009. un 2011. gadā. Tika izveidota datu bāze par apbūvētajām teritorijām balstoties uz LĢIA 2007. gada aerofoto.

Ar apbūvi šajā pētījumā saprot dažādas teritorijas, kurās ir reāla apbūve, kurās tā ir bijusi, vai kurās tā tiek veidota. Kolektīvās dārzkopības teritoriju gadījumā tiek iekļautas arī teritorijas, kurās nav pastāvīga apbūve (lecektis), bet, kas funkcionāli saistās ar apbūvēto teritoriju. Apbūvei tika noteiktas 4 gradācijas: dzīvojamā apbūve pirms 1990. gada., pēc 1990. gada cita apbūve, mazdārziņu teritorijas. Lai raksturotu apbūves tendenci tika izveidots datu slānis, kas raksturo plānotās apdzīvotās vietas un teritorijas, kas paredzētas apbūvei un atrodas ārpus apdzīvotajām vietām. Dati tika veidoti, balstoties uz pašvaldību teritorijas plānojumiem 2009. gada augustā (aktuālā pašvaldību plānojumu informācija). Apdzīvotās vietas un to robežas tika attēlotas pēc teritorijas plānojumiem.

Dati ir pieejami analīzei pašvaldību un apdzīvoto vietu griezumā. Analīzei tika izmantoti arī citi RPR pieejamie dati (LĢIA topogrāfiskā karte 1:50000, ENVIROTECH Latvijas karte 1:500000, Rīgas rajona padomes dati par ciemu teritorijām M 1:10000). Ņemot to vērā, konkrētas platības var tikt vērtētas kā aptuvenas, relatīvie rādītāji raksturo situāciju adekvāti mērogam 1:50000. Dati tika sagatavoti kamerāli, tādēļ tiem ir ticamības ierobežojumi, nepieciešams veikt apsekojumu dabā. Bija izjūtams pašvaldības plānojumu vektordatu trūkums.

2009. gada oktobrī un novembrī tika organizētas intervijas ar pašvaldību darbiniekiem, kuru mērķis bija noskaidrot pašvaldību politiku apdzīvojuma attīstībā

Pierīgā. Kopējie secinājumi un priekšlikumi tika iekļauti Rīgas plānošanas reģiona attīstības uzraudzības ziņojumā 2009.

2009.–2010. gadā tika veikta Piekrastes pašvaldību izpēte, lai sagatavotu Piekrastes teritorijas konceptu un priekšlikumus Piekrastes teritorijas noteikšanai (Pužulis, 2010.). Mērķis bija analizēt un precizēt normatīvajos aktos un plānošanas dokumentos lietotās Piekrastes izpratnes un tās noteikšanas metodikas, analizēt Piekrastes politikas, un instrumentu savstarpējo atbilstību, sagatavot priekšlikumus pārvaldības teritoriju noteikšanā Piekrastē.

Darbs balstījās uz apsekojumiem dabā, salīdzinošu normatīvo aktu un plānošanas dokumentu analīzi. Dati tika apstrādāti ar GIS rīkiem. Tika izmantoti pieejamie GIS dati – Valsts zemes dienesta kadastra materiāli, Lauku atbalsta dienesta 2010. gada LIZ apsekojumu materiāli, teritorijas plānojumu dati, Rīgas plānošanas reģiona sagatavotie dati, METRUM un LGIA aerofotografēšanas dati, LU ĢZZF datu servisi u. c. Kā pilotteritorija tika izvēlēts Lapmežciema pagasts, kas reprezentē Piekrastes teritorijas struktūru dabas teritoriju (Ķemeru Nacionālā parka un Baltijas jūras un Rīgas jūras līča piekrastes aizsargjoslas) dominances apstākļos.

2008.–2011. gadā tika veikts Pierīgas kolektīvās dārzkopības teritoriju (dārziņu) apsekojums, Baložu, Ķekavas, Olaines, Saulkrastu novadā un Rīgas pilsētā (kopā ar Pēteri Šķiņķi un Aiju Mellumu). Teritoriju atlase balstījās uz attiecību reprezentācijas raksturu, kas izpaužas dažādi atkarībā no īpašumu tiesībām, atrašanās vietas, attāluma no Rīgas.

Teritoriju atlase balstās uz atšķirīgu procesu raksturu un īpašuma atšķirībām. Saulkrastu gadījumā dārziņi veido formālu ciemu struktūru, pārsvarā ar vasaras apdzīvojumu. Baložos – dārziņi reprezentē transformāciju uz pastāvīgu apdzīvojumu un teritorijas „patvaļīgas ieņemšanas” gadījumus, Olaines novadā – izpaužas esošās dārzkopības (ar sezonālu apdzīvojumu) saglabāšanās, Rīgā – dārziņi, kā pilsētas īpašums ar nomas tiesībām. Dārziņi reprezentē izmaiņu procesus no kolektīvās īpašuma formas uz individuālo, un no lauksaimnieciska zemes izmantojuma uz pastāvīgu apdzīvojumu. Ķekavas pagasts ir zemes izmantošanas transformācijas piemērs, daļēji pastāvīga apdzīvojuma gadījumā. Tika veikta situācijas foto fiksācija, pašvaldību plānošanas dokumentu analīze, literatūras analīze, intervijas ar pašvaldību darbiniekiem.

2011. gada ziemā un pavasarī tika veikta gadījumu teritoriju izpēte Ķekavas pagasta Katlakalna un Rānavas ciemos. Teritoriju izvēli noteica atrašanās novietojums starp Ķekavu, kā vēsturiski veidotu apdzīvotu vietu un Rīgu, kas reprezentē pārmaiņu procesus Pierīgā. Ķekavas pagasts reprezentē Pierīgas suburbanizācijas telpu, kas pēdējā desmitgadē attīstījās kā pārsvarā privāti regulēta telpa, kas atspoguļojas gan telpiskajā struktūrā – kā izkaisīta apbūve, gan nesakārtotās privātās – publiskās telpas attiecībās. Rāmava un Katlakalns, kā divi formāli (plānošanas dokumentos noteikti) ciemi, atspoguļo robežu lomu apdzīvojuma struktūru veidošanā Pierīgā. Tika veikta apdzīvojuma kartēšana, teritorijas apsekojums, foto fiksācija (kopā ar Margaritu Miklašū un Maiju Uščū). Tika sagatavota kartogrāfiskā informācija ĢIS.

Garkalnes pagasts reprezentē plānošanas situāciju, kur dominē sabiedriskās intereses monopols, ko pārstāv valsts un pašvaldību uzņēmumi un teritorijas. Darbā tika vērtēti pašvaldību un iestāžu dokumenti, veiktas intervijas ar speciālistiem.

2008.–2009. gada vasarā tika veikts pašvaldību apsekojums un intervijas Kandavas novadā un Sabilē. Teritorijas izvēli noteica atrašanās divu kultūrvēsturisko reģionu telpā, administratīvās teritorijas pārmaiņu 10 gadu pieredze, teritorijas funkcionālo un administratīvo robežu izpētes kontekstā. Tika izmantotas vēsturiskās kartes, lai pamatotu robežu pārmantojamību.

Eiropas līmeņa dokumentos attīstības analīze tiek veikta balstoties uz datiem, kas ir pieejami un salīdzināmi. Šajā gadījumā tie ne vienmēr adekvāti raksturo lokālas vai reģionālas īpatnības. Apbūvēto zemju platības Eiropas Vides aģentūrā tiek skatītas balstoties uz CORINE datiem NUTS3 līmenī (Pužulis, 2010.). Tomēr, te jāatzīmē, ka šāds skats var dot tikai virspusēju salīdzinājumu, jo nepiedāvā nelielu teritoriju (mazāk kā 5 km²) zemes izmantošanas dešifrējumu. Latvijas īpatnības ir daudzi nelieli ciemi un viensētu grupas.

Krastu dinamikas analīze ne vienmēr ataino reālo situāciju, piemēram, Eiropas vides aģentūras 2006. gada pārskatā atsaucoties uz EUROSION datu bāzi lielākā daļa Latvijas piekrastes ir attēlots kā akumulācijas krasts (The changing faces..., 2006), kas pēc KALMES projekta pētījuma pārsvarā ir erozijas krasts (Eberhards, Lapinskis, 2007). Arī piekrastes garums ir neprecīzs, kas, Latvijas gadījumā, atšķiras par 148 km (645 km reāli – 497 km), kas padara šo datu izmantošanu neadekvātu Latvijas mērogam.

3. ROBEŽAS LATVIJĀ UN ĢEOGRĀFISKĀS TELPAS ORGANIZĀCIJA

3.1. Robežas administratīvi funkcionālajā struktūrā un atspoguļojumos attīstības dokumentos

3.1.1. Robežsituāciju veidi

Visas robežsituācijas no mērķniecības aspekta var iedalīt cilvēku mērķniecīgi veidotajās un to reprezentējošās. Pirmās raksturo cilvēku darbību virtuāli un fiziski, otrās raksturo šīs darbības sekas, kas atspoguļojas daudzveidīgās izpausmēs. Mērķniecīgās robežās ir, piemēram, zemes īpašumu, plānošanas teritoriju, aizsargājamo teritoriju, aizsargjoslu, arī zemes izmantošanas veidu – mežu un lauksaimniecības teritoriju robežas. Kā šo robežu reprezentējošas attiecības ir, piemēram, īpašumu demarkācija un norobežošana dabā, zemes izmantošanas veidi ainavā, teritoriju apsaimniekošanas īpatnības.

Telpa var ietvert bezgalīgu robežsituāciju daudzumu. Daļa no tām būs virtuāli domāšanas produkti, citi – izpaudīsies fiziski vai sociāli. Darbā tiek lietots kontekstuāli ierobežots robežsituāciju skatījums. Teritorijas pārvaldības nozīmē tiek skatītas apdzīvoto vietu robežas, dabas teritoriju robežas un administratīvo teritoriju robežas. Pārvaldības instrumentu līmenī skatīta plānošanas prakse, fokusējot to uz privāto – publisko attiecību telpu un reprezentācijas gadījumiem.

Valsts pārvaldes teritorijas veidojas valsts institūciju teritoriālajam izvietojumam un pakalpojumu nodrošināšanai, valsts un pašvaldību administratīvo funkciju veikšanai, valsts attīstības plānošanas vajadzībām. Kā pārvaldības teritorija administratīva vienība konfliktē ar funkcionālo telpu. Padomju laika mantotā pakalpojumu teritoriālā struktūra pašlaik tiek pārveidota, mainot gan pakalpojumu centrus, gan formālās robežas, veidojot jaunas funkcionālās teritorijas. Valsts reģionālās politikas atbalsts funkcionālajām teritorijām rada jaunu plānošanas situāciju šādu teritoriju un to robežu noteikšanai.

Darbā tiek uzskatīts, ka dabiskās robežas norobežo dabiskus objektus, kas nav atkarīgi no kognitīviem aktiem. Veidojot mākslīgas teritorijas /ko nosaka mākslīgas robežas/ tās tiek „ierakstītas” dabīgajā vidē. Mākslīgi veidotā teritorija atrodas kādā noteiktā dabīgā teritorijā. Kā piemēri dabīgām teritorijām (un dabīgām robežām) ir meži, purvi, ūdeņi – upes, ezeri, dīķi, lauksaimniecības zemes, pludmale, kāpas, jūra. Lauksaimniecības zemes var uzskatīt par nemeža zemēm, kas ir ar mākslīga objekta īpašībām. Darbā tiek lietota antropocentriska izpratne – robežas tiek skatītas, izejot no cilvēka redzes punkta.

Dabīgas robežas tiek izmantotas cilvēka veidoto robežu definēšanai. Tas izpaužas tekstuālajā un kartogrāfiskajā, arī vizuālajā reprezentācijā. Nosakot mākslīgās robežas izmantojot dabiskās, veidojas reference uz dabiskām robežām, kas ne vienmēr ir attaisnojama, jo dabīgām robežām ir tendence būt neskaidrām. Piemēram, atsauce uz vienlaidu dabiskās sauszemes veģetācijas sākumu aizsargjoslu likumā, veido neskaidru robežu, kas laika gaitā var mainīties.

Cilvēks ir mēģinājis dzīvot robežu malās, veidojot teritorijas, ievērot dabiskās robežas kā referenci, kas atvieglo robežu demarkāciju dabā. Analizējot dabisko un mākslīgo robežu sakritību, nākas secināt, ka dažādos mērogos teritorijas ir veidotas pēc atšķirīgiem principiem, tomēr vispārējā situācija liecina, ka mākslīgās robežas maz ievēro dabiskās.

Veidojot mākslīgās robežas, ar laiku tās iegūst noteiktu simbolizāciju – veidojas īpašumu apzīmējošie atribūti – žogi, mainās zemes izmantošanas veids, kas atdala vienu teritoriju no otras. Caur mākslīgām robežām teritorija „dabiskojas” tikai atšķirīgā veidā, kā tas notiek bez cilvēku iejaukšanās. Pastāv uzskats, ka ainava ir vienota bez dalījuma cilvēka veidotajā un dabiskajā. Robežas šeit ir vēl viens instruments, kas apstiprina šāda pieņēmuma pareizību.

Darbā kā mērķtiecīgs pārvaldības rīks tiek analizēti plānošanas gadījumi.

3.1.2. Robežas sapratne tiesību un politikas dokumentos

Robežas kā telpas strukturējuma rīks ir skatāmas mēroga kontekstā. Ģeogrāfiskās informācijas sistēmās tiek lietota mēroga noteiktība, lai pasvītrotu datu precizitātes pakāpi. Mērogs atstāj ietekmi uz teritoriju plānošanu. Mērogam ir arī cita loma – tas nosaka funkcijas, veido attiecības.

Plānošanas īpatnības nosaka atšķirīgu abstrakcijas pakāpi dažādos plānošanas mērogos, kas veido atšķirīgu skatījumu uz vienu un to pašu robežu un teritoriju. Tas savukārt var atstāt atšķirīgas ietekmes uz teritoriju. Nacionālā vai reģionālā plānojumā noteiktās plānošanas telpas robežas ir drīzāk kā ietekmes lauka graduālas robežas, kam nav precīza teritoriāla piesaiste. Tai pašā laikā, vietējos plānojumos nacionālu plānošanas teritoriju, robežas iegūst konkrētu mēroga noteiktību un sekas zemes izmantošanā.

Latvijā nav stingri definēti plānošanas līmeņi un to kompetences attiecībā uz mērogu. To nosaka drīzāk atbildību sadalījums starp institūcijām, nevis konkrētās teritorijas plānošanas mērogs. Valsts patur savā atbildībā vispārējo nozaru politiku, konkrēto nozaru valsts monopolu (piemēram, energoapgādi, valsts mežus, dabas aizsardzības teritorijas), nododot atsevišķas funkcijas vietējā un reģionālajā līmenī, attiecīgi pašvaldībām (Par pašvaldībām, 2011, 15. pants) un plānošanas reģioniem (Reģionālās attīstības likums, 2011, 16. pants).

Teritorijas attīstības plānošanas izpratnē ar nacionālu mērogu saprot valsts reģionālo politiku, valsts telpisko plānošanu, Valsts un atsevišķu nozaru attīstības plānošanu. Reģionālā plānošanas līmenī ir visneskaidrākā situācija, kas saistīta ar paša plānošanas līmeņa nenoteiktajām funkcijām un statusu (Reģionālās attīstības likums). Darbā ar reģionālo mērogu saprot robežas, kas veido lielas telpiskas struktūras. Šāda pieeja var arī nesakrist ar normatīvajos aktos lietoto regulējumu. Vietējais, vietas, apkārtnes līmenis aptver teritorijas, kas skata zemes īpašumus, personālo telpu. Plānošanā vietēja līmeņa kompetence ir pašvaldībām.

Visizteiktāk vairāklīmeņu plānošana reprezentējas vietējā līmenī. Šeit saskaras valsts plānošanas intereses ar pašvaldības no vienas puses, un pašvaldības un iedzīvotāju, no otras. Valsts /un to institūciju/ plānošana savas intereses realizē caur vietējo līmeni, saskaņojot dokumentus. Pašvaldībām ir ierobežota telpa, ko tā var reāli plānot savā teritorijā. Šis ierobežojums veidojas balstoties uz valsts noteiktajām institūcijām, kas sniedz noteikumus un atzinumus (Vietējās pašvaldības teritorijas..., 2011, 13. pants). Ierobežojums nav absolūts – valsts interešu plānošanas teritorijās var realizēt pašvaldību attīstības intereses, tomēr, kā liecina pieredze, daudzos gadījumos panākt vienošanos ir grūti.

Vietējā plānošanas līmenī veidojas dažādu līmeņu teritoriju un to robežsituāciju pārklājums. Nacionālais līmenis izpaužas vispārējos regulējumus, kas nosaka plānošanas normatīvo un metodisko satvaru un attiecas drīzāk uz pašvaldību, kā par plānošanu atbildīgo institūciju. Daudzveidīgās nacionālās intereses izpaužas caur normatīvajiem aktiem, kas nosaka teritorijas izmantošanas noteikumus atsevišķās teritorijās. Pašvaldība te ir starpnieks starp zemes īpašnieku un valsti. Bieži nesakārtotās

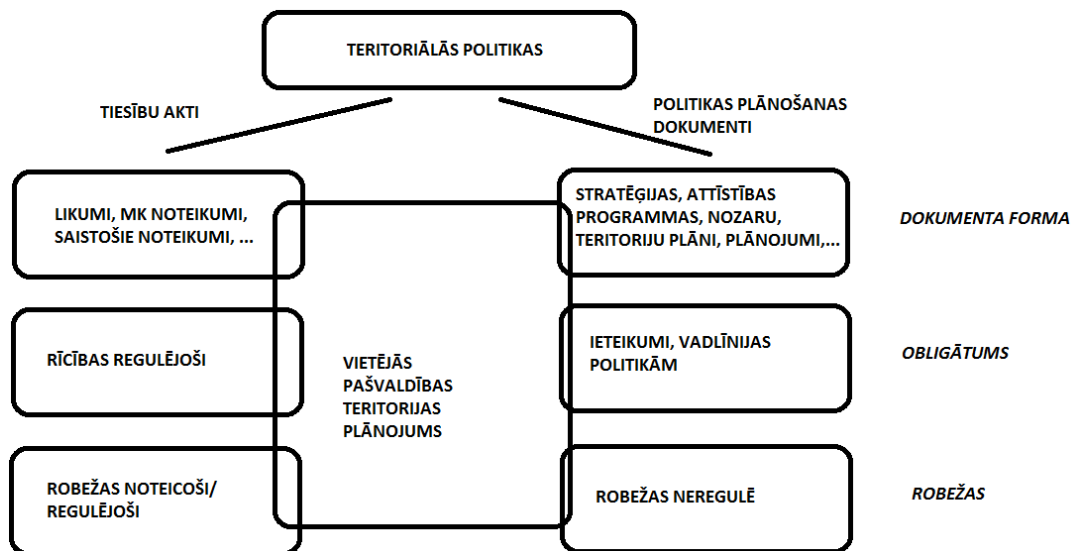
valsts un privāto interešu attiecības (īpaši zemju atsavināšanas un kompensācijas jautājumi), veido konfliktus. Beidzot, teritorijas organizācija, plānošana saskaras ar privātām interesēm, kur pašvaldībai ir ekskluzīvas tiesības un atbildība.

Robežas „materializējas dabā” caur institucionālajiem līdzekļiem – izstrādātajiem dokumentiem un to lietošanas praksi. Lielā mērā to nosaka plānošanas sistēmas īpatnības un tradīcijas.

Visi teritoriālās politikas dokumenti Latvijā ir nošķirami kā normatīvie akti – likumi, Ministru kabineta noteikumi, rīkojumi, saistošie noteikumi, kam ir saistošs raksturs un juridiskas sekas. Otra dokumentu grupa – attīstības plānošanas un politikas plānošanas dokumenti ir ar vadlīniju, tas ir, nesaistošu raksturu. Šādiem dokumentiem nav juridisku seku (tās var būt netiešas). Politikas plānošanas dokumenti kalpo par pamatu tālāku dokumentu izstrādei, konkrētu politikas rīcību definēšanai.

Normatīvo aktu sistēmā likumiem ir augstāks spēks par citiem aktiem. Politikas plānošanas dokumentos lietotais regulējums ir pakļauts likumam, augstāks (valsts) likums – zemākam (pašvaldības saistošajiem noteikumiem). Tiesvedībā tiek skatīta normatīvo aktu ievērošana.

Īpašu vietu šajā tiesību aktu sistēmā ieņem teritorijas plānojumi. Atkarībā no plānošanas līmeņa tie var būt gan politikas plānošanas dokumenti (visos plānošanas līmeņos), gan dokumenti ar tiesiskām sekām – normatīvie akti (vietējās pašvaldības plānojuma saistošie noteikumi) (Teritorijas plānošanas likums, 2011). Ņemot vērā Vietējā plānojuma komplekso raksturu, tas ietver abu iepriekš minēto dokumentu pazīmes. Vietējās pašvaldības teritorijas plānojums ietver vadlīniju daļu, kas ir paskaidrojuma daļā, nosakot teritorijas attīstības mērķus, virzienus, risinājumus 12 gadiem (Vietējās pašvaldības teritorijas..., 2011). Šajā izpratnē dokuments iezīmē konceptuālus risinājumus, jeb vadlīnijas. Saistošajā daļā, kas ir grafiskā daļa (plānotā (atļautā) zemes izmantošana), un teritorijas izmantošanas un apbūves noteikumi ietver saistošas prasības katrai zemes vienībai, vai atsevišķos gadījumos, sīkākām teritorijām ar zonējuma palīdzību (3.1. att.).

3.1. att. Teritoriālās politikas dokumenti Latvijā

Saistošā daļa veido prasību, noteikumu formulējumu, un šo formulējumu ģeogrāfisko referenci. Formulējumiem, attiecībā pret zemes izmantošanas robežām, bieži ir pārklājošs raksturs – viena veida zemes izmantošana ir atļauta vairākās zonās, kas paver zemes izmantošanas plašu interpretāciju. Viena veida zemes izmantošanas robežas ietver vairāku zemes izmantošanas zonu teritoriju.

Ģeogrāfiskā reference tiek noteikta mērogu noteiktībā, kas var atšķirties dažādos teritorijas plānojuma dokumentos, piemēram – teritorijas plānojums 1:10 000 vai detālplānojums 1:500. Teritorijas attīstības plānošanas likumprojekts nosaka arī lokālplānojumu, kas ieņems vietu starp šiem diviem līmeņiem (Attīstības plānošanas sistēmas..., 2011).

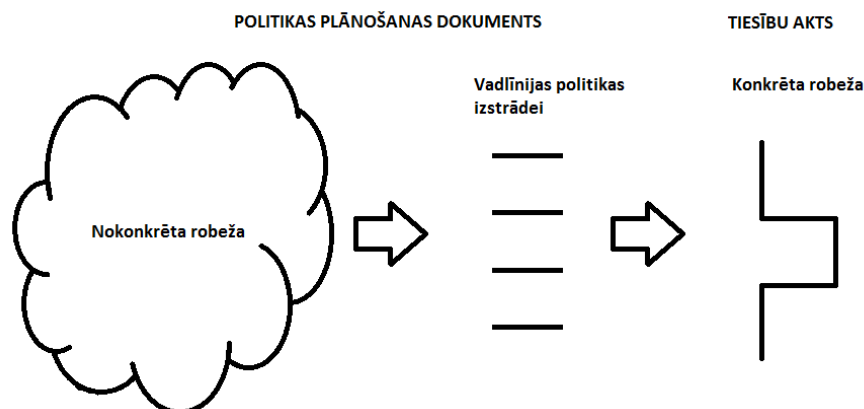
Robežas teritorijas attīstības plānošanas dokumentos, atkarībā no mēroga, tiek pieskaņotas esošām citām struktūrām, ko izmanto citiem mērķiem – administratīvām vienībām, apdzīvoto vietu robežām, normatīvajos aktos noteiktajām vai citos plānošanas dokumentos definētajām un formāli akceptētajām. Katrā no šiem dokumentiem robežas ir ar atšķirīgu mēroga izpratni, noteiktības pakāpi.

Tiesību aktos robežas nosaka divējādi – nosakot robežas ar koordinātēm un robežu aprakstiem, parādot kartogrāfiskajā reprezentācijā (piemēram, Ministru kabineta noteikumi, kas nosaka dabas aizsargājamās teritorijas un to robežas, zemes grāmatas), vai nosakot skaidru referenci, pēc kuras iespējams noteikt robežu atrašanos (piemēram, aizsargjoslu likums). Koordinātes sniedz mums skaidru un saprotamu referenci, otrajā gadījumā – robežu aprakstā ir kļūdu iespējas, kas veido neskaidrības un var radīt pārpratumus.

Latvijā ir definēta hierarhiskā plānošanas sistēma, kur augstāka līmeņa plāni ir obligāti zemāka līmeņa plānošanai. (Reģionālās attīstības likums, 2011; Attīstības plānošanas sistēmas..., 2011). Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģijas (LIAS) telpiskā perspektīva veido vadlīniju satvaru, kas no robežu izpratnes ir nekonkrēts. Šāda pieeja ir raksturīga poststrukturālisma pieejai plānošanā (Davoudi, 2009), kur ir virzība no konkrētā uz vispārīgo, no konkrētas teritorijas un vietas uz saitēm un attiecībām. Kartogrāfiskā reprezentācija lieto lauka pieeju, iezīmējot centru, bet nenosakot ietekmes funkcionālās robežas. Tās tiek aprakstītas balstoties uz centru, attēlojot kartogrāfiski – balstoties uz atpazīstamām robežām – pierobeža, piekraste, Pierīga, pieūdeņi. Līdzīga pieeja ir arī reģionālā līmenī (piemēram, Rīgas reģiona telpiskais (teritorijas) plānojums) (1. pielikums).

Sabiedrībā un praksē valdošais uzskats – neskaidrs, nekonkrēts, neobligāts, veido tiesisku konsekvenci šādas teritoriālas politikas tālākai ieviešanai kā vēlamu, bet ne obligātu (Rīgas plānošanas reģiona..., 2009). Visizteiktāk šāda nekonsekvence izpaužas vietējā plānošanas līmenī – politikas principi un risinājumi plānojumu paskaidrojuma daļā bieži kontrastē ar tā paša dokumenta saistošajos noteikumos noteikto (Rīgas plānošanas reģiona nepublicētie uzraudzības materiāli). Vietējā līmeņa plānojumam ir ļoti konkrēts adresāts – zemes īpašumi (2. pielikums).

Kā svarīgākais priekšnosacījums vadlīniju politikas ieviešanai, ir vadlīniju robežu (mērogu) tulkošana saistošajos noteikumos, tas ir, pārejai no vispārējā uz konkrēto. Latvijā tiesiskā prakse neskata politikas plānošanas teritorijas attīstības dokumentus no šāda rakursa (tiek skatīti tiesību akti un to savstarpējā atbilstība un veikta interpretācija). Līdz ar to formālā atbilstības kontrole, ko veic valsts institūcijas, Latvijas gadījumā pašlaik ir neefektīva, un nenodrošina dažādu līmeņu teritoriālo politiku sasaisti (3.2. att.).

3.2. att. Robežu interpretācija teritoriālās politikas plānošanas dokumentos

3.1.3. Administratīvās un funkcionālās robežas telpas pārvaldībā

Administratīvajām un funkcionālajām robežām ir izšķirīga nozīme, ja tiek analizētas teritoriālās politikas. Administratīvās robežas veido juridisko pamatu politikas teritoriju noteikšanai. Kā jēdzieni tie tiek lietoti politikās, bieži ar dažādu sapratni. To saprot kā valsts pārvaldes teritorijas šaurākā nozīmē (pašvaldību, to teritoriālo vienību, plānošanas reģionu, mazāk valsts pārvaldes institūciju teritoriju robežas). Juridiskā nozīmē tās ir robežas, kas veidotas ar administratīviem aktiem (zemes gabalu, detālplānojumu teritoriju robežas).

Funkcionālās robežas galvenokārt tiek lietotas, lai pamatotu ietekmi un saites, kas veido teritoriālas aglomerācijas, kur centrs, jeb fokuss ir pilsēta, uzņēmums, valsts iestāde un tam līdzīgi, kas aptver noteiktu saistītu teritoriju. Latvijā teritoriālās politikas dokumenti atsaucas uz šādām teritorijām, bet bieži nav skaidri ne funkcionālo teritoriju noteikšanas kritēriji, ne arī to robežas.

Administratīvās un funkcionālās robežas ir vienas telpas divas reprezentācijas formas. Tām ir būtiska loma teritoriju un teritorialitātes veidošanā. Administratīvā/pārvaldes teritoriju iedalījuma jēga ir veidot valsts pārvaldi un pakalpojumus pieejamus iedzīvotājiem. Administratīvās robežas nosaka teritoriju sadalījuma režģi. Atšķirībā no daudzām citām robežām, tās ir neredzamas un nesajūtamas, bieži ignorējot apkārtējo telpu (Campari, 1996).

Darbā ar administratīvajām robežām tiek saprastas visas valsts un pašvaldību teritoriālās pārvaldes robežas, kas ir plašāka sapratne, nekā tradicionāli lietotās valsts administratīvā iedalījuma robežas. Šādu pieeju nosaka administratīvo robežu daba un funkcijas.

Tās pilda divu veidu funkcijas – valsts pārvaldes teritorijas demarkācijas un funkcionālās telpas veidojošās funkcijas. Pirmajā gadījumā teritorija tiek sadalīta noteiktās pašvaldību, pakalpojumu, statistiskās, pasta, tiesu apgabalu vai kādās citās pārvaldes iestāžu struktūrās, kuru teritorijas un centri var nesakrist, daļēji vai pilnīgi pārklāties (3. pielikums).

Tā kā telpa nav tukša, robežu plānošana šajā izpratnē veidojas uz jau esošās un mantotās funkcionālās struktūras bāzes. Jaunu administratīvu teritoriju veidošana rada jaunu funkcionālo situāciju. Valsts institūciju un pašvaldību pārvaldes teritorijas ir laika gaitā mainīgas.

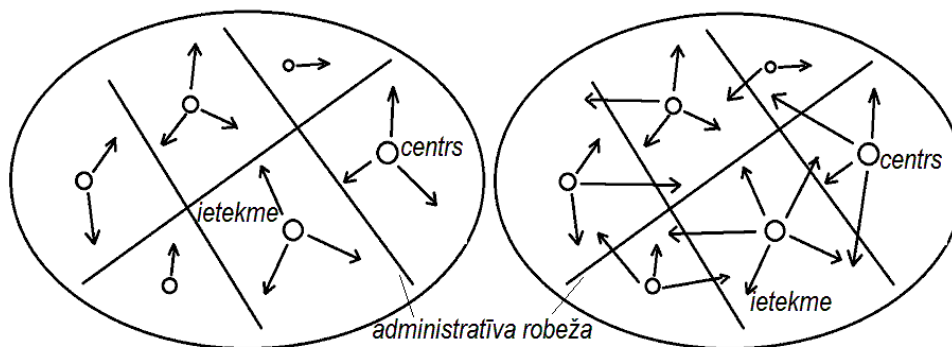
Funkcionālās robežas raksturo gan pašas teritorijas funkcijas, ko nosaka teritorijas izveides mērķis, gan teritorijas veidoto funkcionālo lauku, kas ir atvasināts no reālās teritorijas darbības. Pašvaldību administratīvās teritorijas pilda savas funkcijas ar robežām definētā teritorijā (Par pašvaldībām, 2011), kamēr citām pārvaldes teritorijām

ir tikai teritoriāli organizatoriska loma, kas maz skar iedzīvotājus. Šajā gadījumā funkcionālā teritorija var nesakrist ar teritorijas administratīvajām/pārvaldes robežām.

Administratīvās robežas reprezentējas kā noteiktas, striktas, ievērotas, valstiski regulētas robežas. Funkcionālām robežām piemīt divējāda daba. Kā mērķtiecīgi vadības instrumenti, funkcionālās robežas pēc formas ir nenoteiktas, kas atkarīgas no plānošanas mērķiem politiskas vienošanās, kas balstās/nebalstās uz racionāliem argumentiem (noteiktiem kritērijiem). Šajā izpratnē tās var attiecināt uz plānošanas robežām, kam raksturīga laika gaitā nenoteiktība un mainība, un līdz ar to – mazāks sabiedrības akcepts.

Pēc funkcijām tās reprezentē teritoriālo politiku, un kā tādas, ir administratīvas, tas ir, valsts vai pašvaldību regulētas, relatīvi pastāvīgas, juridiski saistošas. Nosakot funkcionālās robežas (tas ir ierobežojot telpu noteiktiem mērķiem), tās iegūst citu raksturu. Tās kļūst par administratīvajām pārvaldes robežām, jo uz teritoriju tiek attiecināta politika, kas skar tikai konkrēto teritoriju.

Funkcionālās robežas nav nosakāmas kā striktas, jo ietekmei nepastāv strikta noteiktība. Tas ir, funkcionālās robežas vispārējā gadījumā nav nosakāmas. Funkcionālo teritoriju robežas, kas mērķētas uz noteiktas politikas teritorijām, šajā izpratnē ir nekonkrēti robežreģioni, uz ko ir grūti attiecināt politiku. Balstot pārvaldības instrumentus uz koncentrācijas centriem, tiek pieņemts, ka ietekme izplatās nenoteiktā apkārtnē (3.3. att.). Šajā gadījumā ir būtiski uzraudzības instrumenti, kas ļauj teritoriāli precīzi noteikt šādas ietekmes.

3.3. att. Formālās un funkcionālās robežas

Funkcionālās teritorijas tiek lietotas ar ietekmes nozīmi politikas dokumentos (Reģionālās politikas pamatnostādnes..., 2011) (RPP). Atbalsts Rīgas metropoles areālam vai attīstības centriem ir pieeja, kas raksturo funkcionālo teritoriju nozīmi valsts reģionālajā politikā. Problēma ir funkcionālo teritoriju robežu noteikšana, tas ir, tās ir jāinstitucionalizē. RPP tiek lietotas divas pieejas: funkcionālo teritoriju robežas noteikšana (piemēram, piekrastei, pierobežai, piepilsētai, laukiem) tādējādi nosakot teritoriju vai atbalstu koncentrējot teritorijas funkcionālajā centrā, nenosakot pašu teritoriju.

Pirmā gadījuma piemērs ir īpaši atbalstāmās teritorijas, kuru teritorija tika definēta pēc noteiktiem kritērijiem, kas laika gaitā mainījās, nosakot arī robežu starp īpaši „atbalstāmām” un „neatbalstāmām” teritorijām (Potenciālo īpaši atbalstāmo..., 2009). Saskaņā ar Ministru kabineta regulējumu, statuss tiek piešķirts uz trijiem gadiem, mainot arī noteikšanas metodiku. (Īpaši atbalstāmās teritorijas..., 2003). Īpaši atbalstāmās teritorijas (ĪAT) kā teritoriālās politikas mērķteritorija pastāv no 1998. gada (Par īpaši atbalstāmajiem..., 1997.). Tomēr to teritorija un noteikšanas kritēriji ir mainījušies. ĪAT ir uzskatāmas par temporāli mainīgu reģionu ar definētām mainīgām robežām. Šajā gadījumā nevar runāt par vienu kā politikas teritoriju. Neskatoties uz kopējo nemainīgu mērķi – atbalstu ekonomiski un sociāli atpalikušajām teritorijām (Par

īpaši atbalstāmajiem..., 1997; Reģionālās attīstības likums, 2011), kritēriji tika apstiprināti ik pēc 3 gadiem. ĪAT parāda Latvijas teritoriālo politikas mērķu nošķirtību no teritorijas. Saskaņā ar Reģionālās Attīstības likumu ĪAT ir: „...teritorija, kurā ilgstoši saglabājas negatīvas ekonomiskās un sociālās attīstības tendences un kurai ar likumu piešķirts īpaši atbalstāmās teritorijas statuss” (Reģionālās attīstības likums, 2011, 22. pants). Likuma formulējums nosaka teritoriju formālo raksturu, kur politika ir vērsta uz formāli, pēc mainīgiem kritērijiem, apstiprinātām teritorijām (30. pielikums).

Jaunā pieeja – virzīšanās no teritoriāli noteikta atbalsta uz funkcionālām teritorijām, nenovēršami noved pie jautājuma, par šo teritoriju robežām – RPP ir definēta tikai Austrumu pierobeža.

Otrajā gadījumā, problēma ir centru noteikšana, pieņemot, ka izvēlētie centri pareizi reprezentē funkcionālās teritorijas. Atbalsta centru noteikšana ir signāls jaunu vai esošo funkcionālo teritoriju attīstībai. Esošā prakse liek domāt, ka centru noteikšana ir politiskas izvēles akts.

Esošā valsts pieeja policentriskas attīstības atbalstam tika koncentrēta izvēlētos centros (administratīvi – 17 pilsētās), pamatojot to ar ietekmi funkcionālā teritorijā (funkcionālās saites). Tomēr paliek neskaidrs, cik liela ir ietekmes teritorija, un, cik tad tālu šādai ietekmei būtu jāsniedzas (Noteikumi par darbības..., 2011). Šāda situācija rada problēmas izvērtēt ieguldītās naudas izmantošanas efektivitāti – tas ir, to mērķi, uz ko pasākums ir vērsts.

Jaunā valsts reģionālā politika ir vērsta uz pilsētregionu pieeju, kas balstīta uz pakalpojumu centriem un funkcionālajām saitēm (Reģionālās politikas pamatnostādnes..., 2011). Pilsētregions tiek definēts kā: „pilsēta un tās funkcionālā ietekmes zona, saskaņā ar reģiona teritorijas plānojumā noteikto” (Kārkla, 2010).

Pilsētregions kā teritorija netiek definēts formālos politikas dokumentos. Reģionu teritorijas plānojumi nenosaka šādas robežas. Stratēģija Latvija 2030 (Latvijas ilgtermiņa attīstības..., 2010) runā par reģionāli balstītiem funkcionāliem pilsētu tīkliem, Rīgas aglomerāciju, Rīgas metropoles areālu, kā nacionālo interešu telpu, kas tiek aprakstīta kā atsevišķu attīstības centru areāls, par funkcionālo papildinātību kā sadarbības principu starp dažādām teritorijām, nenosakot robežas un nedodot skaidru sapratni par šo teritoriju lokalizāciju (5. pielikums). Pilsētregions nav definēts arī struktūrfondu regulējošos dokumentos, kas ir būtiski, lai izvērtētu politikas ietekmes rezultātus.

Tika pieņemts, ka ietekme sniedzas administratīvajās teritorijas robežās. Funkcionālo (ietekmes) teritoriju nosaka ne tikai administratīvās robežas, pakalpojumi ir ne tikai pašvaldības vai valsts, bet arī privāti – tas ir, centrs strādā kā attīstības dzinējs ietekmes teritorijā.

Centra un perifērijas saikne izpaužas funkcionālo teritoriju skatījumā. Ņemot vērā ierobežoto datu apjomu, funkcionālās telpas tiek saistītas ar konkrētām administratīvām teritorijām. Lai gan nepastāv dalījums starp centru kategoriju – pilsētām un to administratīvo apkārtni un lauku centriem, un to administratīvo apkārtni, politikas analīzē bieži tiek lietots šāds sadalījums (Reģionu attīstības Latvijā..., 2011). Tiek nodalītas administratīvās teritorijas ar pilsētām (pilsētnovadi) un administratīvās teritorijas bez pilsētām (lauku novadi).

Ņemot vērā pilsētu atšķirīgo funkcionālo lomu un administratīvo teritoriju robežas, šāds dalījums ir mākslīgi nosacīts. Piemēram, Rēzeknes novads, kas ir lauku novads pēc šādas sapratnes, ir, iespējams, daudz pilsētnieciskāks nekā Varakļānu pilsētnovads, ko nosaka gan darbavietu tuvums, gan pieejamie centra pakalpojumi. Šāds dalījums iegūst nozīmi, kad politikas tiek attiecinātas uz attīstības centriem, balstoties uz konkrētu pašvaldību izstrādātiem dokumentiem. Par ietekmi, kas izpaudīsies lielākā

– funkcionāli saistītā telpā lemj citas pašvaldības iedzīvotāji. Piemēram, Saldus pilsēta kā novada centrs atstās ietekmi uz Brocēnu novadu, kas ir vienota funkcionāla telpa līdzīgi kā Rēzekne uz Rēzeknes novadu.

Attīstības centru atbalstam būtu jāatsakās no administratīva un pilsētu – lauku nošķiruma līdzekļu saņemšanā, nosakot nepieciešamību pēc kopējas pašvaldību un valsts institūciju sadarbības potenciālās ietekmes telpās. Ietekmes analīze būtu jāveic visā ietekmes telpā. Galveno lomu šeit var spēlēt plānošanas reģioni gan kā plānošanas, gan kā uzraudzības institūcija.

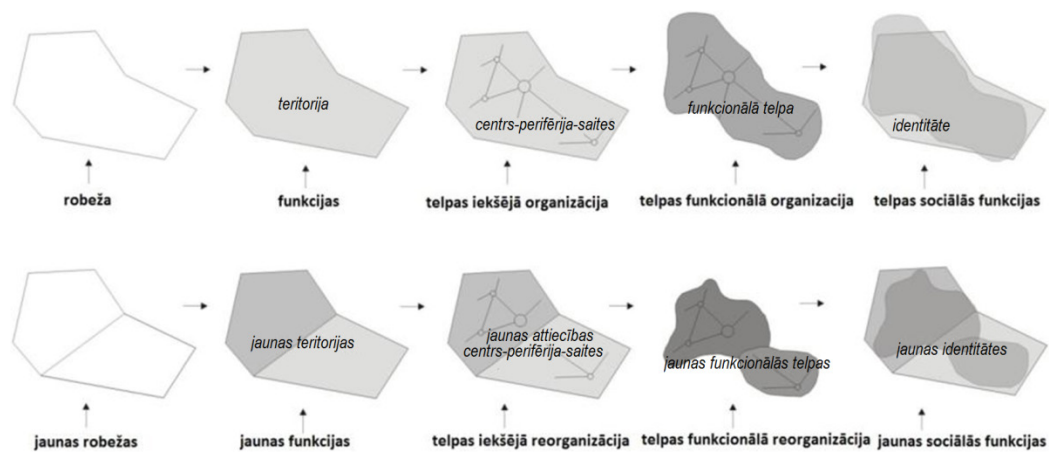
Jaunā ATR situācija veido jaunu administratīvu situāciju, kur vecās administratīvās robežas nav izmantojamas politikas ietekmes definēšanai, bet jaunās neveido pamatu funkcionālo teritoriju noteikšanai. Piemēram, nevar attiecināt Gulbenes kā bijušā rajona centra un vienotas jaunās pašvaldības robežas un ilglaicīgi veidojušās pakalpojumu funkcionālās teritorijas centru ar Saldu, kur funkcionālās teritoriālās ietekmes ir veidojušās kopēji ar Brocēniem, kas pašlaik ir administratīvi atšķirīgas teritorijas. Līdzīgi var skatīt Piekrastes teritoriju, kur piekrastes pašvaldības ir papildinājušās ar teritorijām, kas atrodas ievērojamā attālumā no jūras (piemēram, Līmbažu novads vai Ventspils novads, kur Usmas ezers – 40 km – ir potenciāla piekrastes teritorija).

Pēdējos gados pieaug Eiropas Savienības loma reģionālajam atbalstam funkcionālajiem pilsētoreģioniem (Eiropa 2020 – Stratēģija..., 2010). Funkcionālo teritoriju veidošana panāk attīstības koncentrēšanu teritoriāli. Visbiežāk esošās funkcionālās teritorijas robežas ir noteiktas, ņemot vērā administratīvi teritoriālo iedalījumu.

Administratīvi teritoriālā reforma (ATR), kas noslēdzās 2008. gadā ar Administratīvo teritoriju un apdzīvoto vietu likumu (Administratīvo teritoriju un..., 2008) būtiski mainīja administratīvo robežu sadalījumu – tika likvidēti 26 lauku rajoni un apvienotas 575 teritoriālās vienības (pašvaldības) izveidojot 9 pilsētas un 109 novadus.

Rajonu līmenis reprezentē gan reģionālu mērogu, gan nacionālo teritorijas pārvaldības politiku. Pēdējo 100 gadu laikā šis līmenis ir vairākkārt mainīts gan pēc nosaukuma (apriņķis, rajons), gan pēc tā būtības un funkcijām – reģionālā pašvaldība, valsts funkciju realizētājs, gan pēc teritorijas lieluma – Cariskās Krievijas un Neatkarīgās Latvijas 1. republikas, un pēc Otrā pasaules kara padomju laiku lielie (skaits mainīgs) apriņķi, 1950–60. gadu mazie rajoni (skaits mainīgs), 1960–2008. rajoni. Detalizēta teritorijas pārvaldes struktūras un funkciju analīze ir veikta Pētera Šķiņķa promocijas darbā Teritorijas un teritoriālās stratēģijas Latvijā.

Latvijā nav vērtēta šādu teritoriju veidošanas prakses ietekme uz teritorijas attīstību. Administratīvās robežas veido ne tikai teritoriju, bet teritorijas identitāti. Skatot to no pārvaldības viedokļa, administratīvās robežas ietekmē (ierobežo) teritorijas funkcionālās telpas veidošanos. Nosakot administratīvās teritorijas robežas, veidojas telpisku seku virkne, kas ietekmē gan telpisko organizāciju, struktūru, gan teritorijas identitāti (3.4. att.).

3.4. att. Administratīvo robežu ietekmes uz telpas organizāciju

Sociologs Eds Stefans (Stephan, [S.a.]) modelējis administratīvā iedalījuma veidošanos apdzīvotuma izplešanās un fronšu (*frontier*) veidošanās apstākļos. Stefans lieto pārvaldes uzticamības līmeni, kas mūsu situācijā varētu būt saprotams ar funkcionālo teritoriju. Darbā lietotā administratīvo un funkcionālo telpu struktūra ir daļēji atvasināta no minētās pieejas.

Esošā ATR Latvijā veidojas dažādos apstākļos – Piepilsētā tai ir resursu izaugsmes, teritorijas attīstības, strauju ekonomisko un sociālo izmaiņu fons, kas daļēji nosaka nelielas izmaiņas robežās (saglabājas daudzas pašvaldības esošajās robežās). Pārējā Latvijas daļā notiek iedzīvotāju skaita un resursu relatīvs samazinājums, kas atsaucas uz ekonomiskajiem un sociālajiem rādītājiem un arī uz administratīvo teritoriju lielumu (lielas teritorijas).

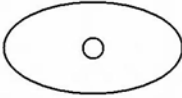
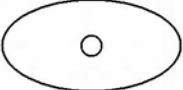
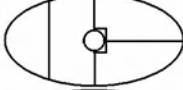
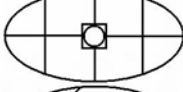

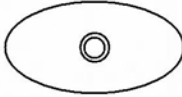
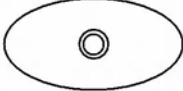

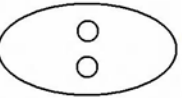
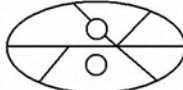
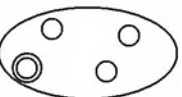

Pašlaik ir pārāgrī spriest par telpiskajām sekām esošajā ATR posmā. Esošās funkcionālās teritorijas veidojušās ilgā laika posmā. Īpaša loma pakalpojumu centru veidošanā bija diviem posmiem padomju periodā. Pēc Otrā pasaules kara tika veidota jauna pārvaldes teritoriālā struktūra, kas paredzēja izveidot 19 apriņķu vietā 62 rajonus (Карта районов Латвийской..., 1949). 1950. gadā tika izveidoti 58 lauku rajoni. Daudzi pakalpojumu centri laukos veidojās, pateicoties šim periodam. 1950. gadu beigās, 1960. gados pārvaldes teritorijas tika paplašinātas, kā rezultātā tika izveidoti 26 lauku rajoni, kas koncentrēja arī iepriekšējo 58 rajonu centru infrastruktūru. Kā sekas bija daudzu veco centru attīstības stagnācija.

Rajonu centri kalpoja kā attīstības, pakalpojumu centri rajonu teritorijām. Padomju laikā pašvaldībām nebija reālas varas, kas tika koncentrēta saimnieciskajās struktūrās (piemēram, padomju saimniecības, kolhozi, rūpnīcas) (Šķiņķis, 1999). Jāatzīmē, ka rajoni atšķīrās pēc to iekšējās struktūras un saitēm. Šāda telpas struktūra tika mantota, atjaunojot Latvijas neatkarību 1990. gados. Arī 90. gados rajoni pildīja pašvaldību koordinējošas un atsevišķas valsts pārvaldes funkcijas, kas tika nodotas pēc reformas vietējām pašvaldībām (Par pašvaldībām, 2011).

ATR var skatīt divējādi – kā 575 pašvaldību apvienošanos un arī kā 26 – sadalīšanu. Otrajai pieejai pamatojums balstās uz pakalpojumu centriem, kas veidojošies un darbojas pusgadsimta garumā. Vienkāršoti var pieņemt, ka pirms ATR ir bijuši viens, divi vai vairāki pakalpojumu centri, bet administratīvais centrs/reizē arī pakalpojumu centrs/atradies rajona iekšienē vai arī rajona ārpusē.

Pēc administratīvās reformas rajonu teritorijas tika sadalītas dažādi: saglabājās iepriekšējā rajona robežās (Ventspils, Gulbenes), no rajona atdalījās atsevišķas pašvaldības (Rēzeknes, Madonas, Kuldīgas, Talsu) vai arī sadalījās daudzos novados (Rīgas, Liepājas, Cēsu, Valmieras). Vairākos gadījumos robežas tika novilkas gar pašu pakalpojumu (rajona) centru (Saldus, Tukuma, Ogres, Ludzas, Preiļu rajonos), veidojot

pilnīgi atšķirīgu teritoriālo struktūru. Vairākās pašvaldībās palika pilsētas, kas bija rajonu centri ar atbilstošu infrastruktūru, citur tās ir rajonu „otrās”, jeb mazās pilsētas, dažās pašvaldībās nav izteiktu pakalpojumu centru – bijušie saimniecību un lauku pakalpojumu centri (3.5. att.).

Administratīvo rajonu morfoloģija pirms ATR	Administratīvo rajonu morfoloģija pēc ATR
 <p>viens pakalpojumu centrs</p>	<p>Rajonu piemēri</p> <p>Gulbenes</p> <p>Saldus, Tukuma, Ogres, Ludzas</p> <p>Cēsu</p> <p>Jēkabpils, Valmieras</p> <p>Kuldīgas, Talsu, Alūksnes, Madonas, Limbažu, Balvu</p>
 <p>pakalpojumu centrs ārpus administratīvajām robežām</p>	<p>Ventspils</p> <p>Jelgavas, Rēzeknes, Daugavpils</p>
 <p>divi pakalpojumu centri</p>	<p>Preiļu, Valkas</p>
 <p>vairāki pakalpojumu centri, centrs ārpus administratīvajām robežām</p>	<p>Rīgas, Liepājas</p>

3.5. att. Rajonu robežu morfoloģija ATR kontekstā

Robežu morfoloģiskie rādītāji veido pamatu teritoriju funkcionalitātei. Robežu situācija veido 3 atšķirīgus gadījumus – pašvaldības, kas ir saglabājušas bijušo rajonu robežas (vai nedaudz mainījušas), pašvaldības, kas ir saglabājušas bijušās pagastu robežas (vai nedaudz mainījušas), pašvaldības, kas no jauna izveidojušās un aptver pietiekoši lielas teritorijas. Katra no šīm grupām ir iekšēji atšķirīga, jo tā var būt funkcionāli saistīta ar attīstības centriem – lielajām pilsētām, ar atšķirīgu novietojumu, resursiem.

ATR rezultātā, likvidējot rajonus un apvienojot pašvaldības, pašvaldību funkcijas neizmainījās, bet rajona pastāvīgās funkcijas tika svītrotas, nedelegējot to izpildi kādai citai valsts vai pašvaldību institūcijai (Par pašvaldībām, 2011, 2005. un 2010. g. red.) un nosakot iespēju deleģēt funkcijas. Pašvaldības apvienojās, lai pildītu rajona līmeņa funkcijas, veidojot jaunas funkcionālas teritorijas.

Latvijas politikās ir raksturīga robežu atrautība no robežojošā objekta – teritorijas un to funkcijām. Īpaši spilgti tas izpaužas ATR gadījumā. Pēdējos desmit gados ir bijuši

vairāki projekti, kas paredzēja dažādu teritoriju apvienošanu variantus, kas laika gaitā mainījās. Tas norāda uz šī procesa politisko un morfoloģisko raksturu, kur forma – teritoriju skaits, tika izvirzīts par būtiskāko politisko kritēriju.

Administratīvi teritoriālā reformas prakse, no robežu un teritorijas saiknes viedokļa, ir attīstījusies vairākos posmos. Sākotnēji robežas ir saistītas ar teritoriju, jo tās ir teritorijas noteicoša pazīme. Pirms reformas – teritorija ar tās raksturlielumiem ir svarīgāka nekā robeža. Būtisks ir reģions, kas ir konceptualizēts un institucionalizēts, tas ir – izveidota akceptēta struktūra, kas darbojas noteiktā teritorijā.

Veidojot jaunus variantus, robežas un teritorijas tiek nodalītas (piemēram ATR gadījumā). Būtiska kļūst robeža, kas apvieno vai sadala noteiktas teritorijas. Robežu zīmēšana kļūst par galveno plānošanas uzdevumu. Šajā gadījumā teritorija, kā funkcionējoša telpa ir maznozīmīga. Par to liecina reformas „nosaukumi”, kas balstās uz skaitu (piemēram, „109 novadi”), kas laika gaitā mainās (4. pielikums). Reformas beigu stadijā – atkal iestājas līdzsvars un teritorijas kļūst nozīmīgas, jo jāveido jauna pārvaldes struktūra.

Veidojot administratīvi teritoriālo iedalījumu, mēs to varam skatīt kā atklātu telpu (lauku), kura robežas ir graduāla lauka robežas (mākslīgas robežas), kur lauks ir pakalpojumu funkcionālā telpa ar nenoteiktām robežām, kas sadalāms noteiktās teritorijās, izvirzot noteiktus principus. Administratīvā teritorija kā funkcionāla teritorija, kopā ar tās pakalpojumu/attīstības centru veido aglomerāciju, kas skatāma vienkopus.

Teritorijas administratīvā iedalījuma uzdevumi tiek risināti visur, ar vairāk vai mazāk politisku kontekstu, kas, ieguvis gerrimanderinga (*gerrimandering*) nosaukumu (Kai, Yue, Sheng, 2007). Tas ir, teritorijas tiek pakārtotas politiskiem mērķiem, bet robežas kalpo šo mērķteritoriju definēšanai.

Administratīvo pārvaldes teritoriju robežu atrautība no funkcijām izpaužas arī ikdienas pārvaldības praksē. Latvijā kopš 1999. gada pašvaldību un to teritoriālo vienību administratīvās robežas juridiski nepastāv. Tās tika atceltas ar 1998. gada 28. oktobrī pieņemto likumu „Par Latvijas PSR normatīvo aktu piemērošanas izbeigšanu”, kura 1. pants nosaka, ka ar 1999. gada 1. janvāri spēku zaudē Latvijas PSRS likumi, kā arī Latvijas PSR Augstākās padomes lēmumi un tās Prezidija dekrēti un lēmumi, kas pieņemti pirms 1990. gada 4. maija (Par Latvijas PSR..., 1998).

Ņemot vērā, ka 11 gadu laikā situācija nav mainījusies, norāda uz to, ka robežas turpina pildīt savas funkcijas pat tad, ja tās juridiski nepastāv. Šajā gadījumā darbojas robežu atmiņa, tradīcijas un pārmantojamība.

Pašlaik esošais risinājums nosaka administratīvo robežu noteikšanu. Administratīvā teritoriju iedalījuma robežas ir sekundāras, un to nosaka pēc noteiktām referencēm. Kā reference tiek izmantota bāzes līnija jūrā, zemes kadastra robežas, un dabiskās ūdensteces robežas. Pēdējās nozīmē robežu, kas laika gaitā var mainīties. Likumdevējs nosaka iespēju tās koriģēt reizi piecos gados (Administratīvo teritoriju un..., 2010).

Ilgstoši nerisinātās problēmas var novest pie konfliktiem starp pašvaldībām, kā tas ir bijis Jūrmalas un Rīgas gadījumā. Lielupes upe laika gaitā ir mainījusi savu ieteku un teritorija, kas kādreiz bija Rīgas sastāvā ir nonākusi pretējā, Jūrmalas krastā. Robeža starp abām pilsētām tika noteikta ar LPSR Augstākās padomes prezidija 23.02.1984. dekrētu ar robežaprakstu. Vēsturiskā robeža ir bijusi pa Lielupes upes vidu. Administratīvā robeža šajā gadījumā nozīmēja arī zemes piederības jautājumu. Konflikta pastiprināja dažādie padomju un neatkarīgās Latvijas likuma normu piemērošanas traktējumi (Par Rīgas pilsētas..., 2007) (3.6. att.).

3.6. att. Rīgas – Jūrmalas administratīvā robeža dabīgo robežu izmaiņu kontekstā (pamatne: Google)

Robežu attiecināšana uz nesaistītām politikām

Cita būtiska robežu prakse ir vienas politikas robežu attiecināšana uz citu nesaistītu politiku. Šādā gadījumā politikas mērķi ir atšķirīgi, bet teritorijas sakrīt, veidojot politikas teritoriju pārklāšanos, kas atvieglo uzraudzību, datu analīzi. No otras puses, mehāniska politiku attiecināšana uz noteiktu teritoriju, var apgrūtināt pašas politikas realizēšanu.

Lielākās Latvijas reģionālās politikas teritorijas – Plānošanas reģioni tiek lietoti, lai salīdzinātu teritoriālās politikas, pamatotu reģionālās politikas instrumentu reģionālo sadalījumu. Turklāt, plānošanas reģioni ir pietiekoši lielas teritorijas (NUTS 3), kas ļauj apkopot dažāda līmeņa un nozaru datus. Reģionālās politikas pamatnostādņu projektā, veidojot atbalsta mehānismu teritoriāli diferencētai politikai, plānošanas reģioni tiek izmantoti, lai kotētu atbalsta intensitāti, paredzot mazāku finansējuma intensitāti attīstītākām teritorijām. Lielās Rīgas plānošanas reģiona iekšējās atšķirības nomales pašvaldības nostāda neizdevīgākā situācijā, nekā blakus esošo plānošanas reģionu teritorijas.

Imigrācijas likumā noteiktās minimālās īpašumu iegādes vērtības, lai iegūtu uzturēšanās atļauju, (Imigrācijas likums, 2011, 23. pants) tiek pieskaņotas Rīgas plānošanas reģiona robežām. Šajā gadījumā ieguldījumi Ādažu novadā tiek pielīdzināti ieguldījumiem, piemēram, Alojās novadā, kur zemes kadastrālā vērtība atšķiras vairākas reizes.

No otras puses, attiecināmā reģiona robeža veido sliksni starp blakus esošajām teritorijām citos reģionos, kas pēc savām īpašībām ir līdzīgi. Reģiona robeža šajā gadījumā nekalpo mērķim – koncentrēt nekustamā īpašuma iegādi – lielajās pilsētās un Pierīgā. Pieeja skaidrojama ar valsts politikas teritoriju nenoteiktajām robežām – nav noteikta Pierīga, uz ko var attiecināt šādas prasības.

Cits piemērs ir reģionālās politikas atbalsta instrumentu koncentrēšana ārpus Rīgas plānošanas reģiona valsts nacionālas un reģionālas nozīmes pilsētu prioritātē (Notekumi par darbības..., 2010). Rīgas plānošanas reģiona robežas bija izslēdzošais kritērijs, lai definētu atbalsta saņēmēju teritorijas. Tukums, Ogre, Sigulda un Limbaži Rīgas reģiona teritorijas plānojumā tika definētas kā reģiona nozīmes centri, kam ir liela teritoriāla ietekme (Rīgas plānošanas reģiona..., 2007). Šādi centri nebija noteikti politikas plānošanas dokumentos, bet Rīgas plānošanas reģiona teritoriju izslēgšana no atbalsta saņēmējiem nebija pamatota ar reģionālās politikas dokumentiem.

No pārvaldības viedokļa, plānošanas reģions nav vērtējams kā pārvaldības teritorija administratīvajā izpratnē. Plānošanas dokumenti drīzāk ir koordināciju veicinoši, vai arī kalpo kā references dokumenti vietējas politikas pamatošanai. Atrāšanās noteiktā plānošanas reģionā negarantē valsts mērķtiecīgu politiku un atbalsta instrumentus, bet atsevišķu instrumentu pielietošana, attiecinot tos uz reģiona teritoriju, var netieši radīt zaudējumus noteiktā teritorijā. Reģionu robežas pašas par sevi ir mākslīgas un nevar sakrist ar funkcionālām teritorijām, tai pašā laikā, valsts funkcionālās ietekmes atbalsta instrumentu koncentrēšanās nav saistāma tikai ar administratīvām robežām, šajā gadījumā – plānošanas reģioniem.

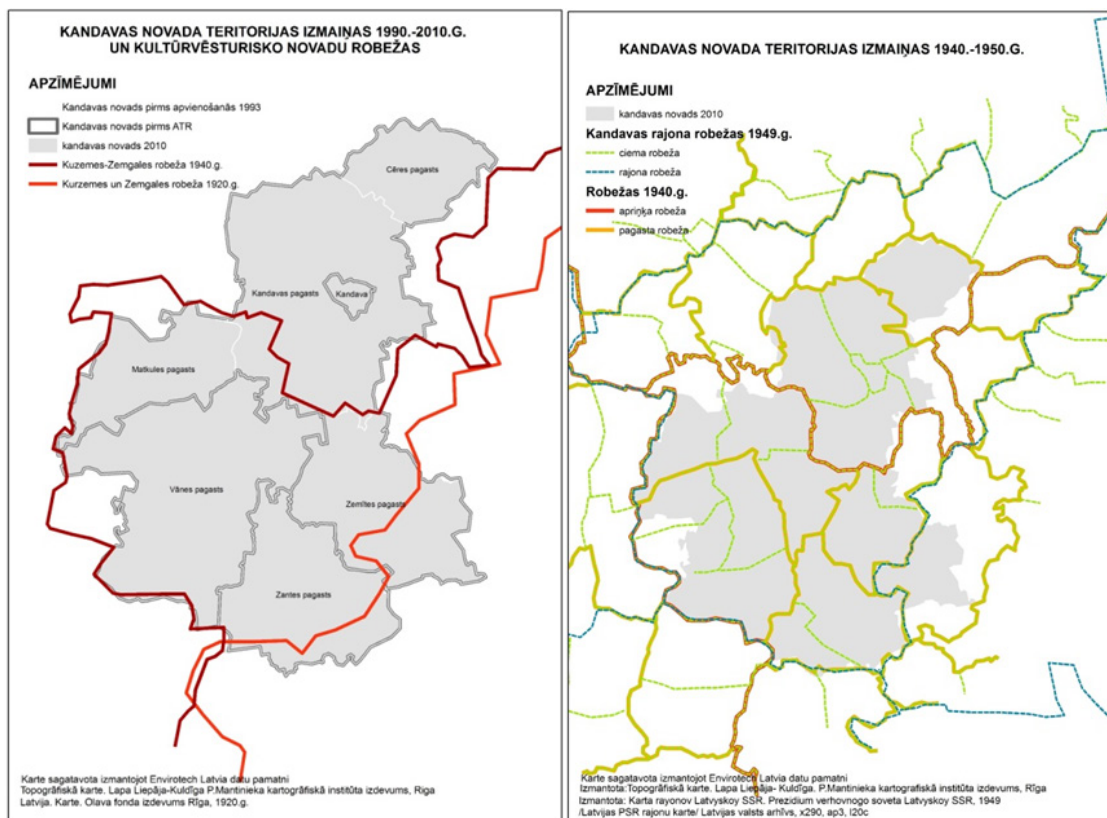
Kandavas novads – robežu pārmantojamība

Teritoriālajai identitātei ir būtiska robežu atmiņa, kas veidojusies pietiekoši ilgā laika periodā, kam ir nozīme jaunu teritoriju veidošanā. Kandavas novads ir teritorija starp Kurzemes un Vidzemes kultūrvēsturiskajiem reģioniem. Lai gan Kandavai, kā centram, ir bijusi ievērojama novada veidojoša nozīme viduslaikos, kā mūsdienu novada centrs tas ir izaudzis padomju laikos, izveidojot Kandavas rajonu (1950.–1960.g.). Robežas, kas veido Kandavas novadu, ir vēsturiski mantotas un veido pārejas teritoriju starp Kurzemi un Zemgali. 1920. un 1940. gada kartogrāfiskie materiāli rāda atšķirīgas teritoriju robežas (Latvija. Karte., 1920; Topogrāfiskā karte, 1940). Esošie Matkules, Vānes, Zantes un daļēji Zemītes pagasti ir kultūrvēsturisko novadu robežteritorijas.

Veidojot jaunu administratīvo iedalījumu 1949. gadā sastādītā karte ir balstīta uz 1940. gada administratīvo iedalījumu, sadalot pagastus vēl sīkākās vienībās (ciemos), kas vēlāk ieguva ciema padomju nosaukumu (3.7. att.).

Robežu piemērs Kandavas novada kartē uzrāda administratīvo teritoriju pēckara robežu pārmantojamību, kas balstīta uz pagājuša gadsimta sākuma administratīvajām robežām, tai pašā laikā maz izteiktu vēsturisko pārmantojamību padomju gados. Padomju periodā veidotās robežas maz sakrīt ar pirmskara robežām. To var izskaidrot ar administratīvo robežu veidošanās īpatnībām padomju laikā, kur būtiskas bija saimnieciskās funkcijas un to robežas, bet administratīvās robežas ilgu laiku nepastāvēja vispār, kaut gan bija administratīvās varas centri – ciema padomes (Šķiņķis, 1999).

Desmit gadu ilgs periods rajona centra statusā, Kandavai deva iespēju ātrākai attīstībai, salīdzinot ar Sabili, kas šajā laikā bija otrā pilsēta Kandavas rajonā (Latvijas Republikas pilsētas..., 1990). Ar to var skaidrot arī esošo Sabiles apvienošanos ar lielāko Talsu novadu, kas atrodas stipri tālāk no Sabiles.

3.7. att. Kandavas novada teritorijas izmaiņas

Kandavas administratīvais novads, kā plānošanas teritorija, ietilpst Rīgas plānošanas reģionā. Vēsturiski atrašanās starp Zemgali un Kurzemi, Rīgas reģiona identitātes trūkums nosaka Kandavas tieksmi gan Kurzemes, gan Zemgales virzienā. Līdzīga situācija ir Alojas un Limbažu novadā, kas vēsturiski ir Vidzeme, bet atrodas Rīgas plānošanas reģionā (Rīgas plānošanas reģiona uzraudzības nepublicētie materiāli).

Gan Kandava, gan Aloja ir Rīgas plānošanas reģiona (RPR) nomales teritorijas, ar vājākajiem ekonomiskajiem rādītājiem, kas palielina tieksmi uz blakus reģionu teritorijām. Kandavas novada funkcionālās saites ir maz izteiktas ar lieliem centriem (Rīgu, Ventspili, Liepāju) un tādēļ var pieņemt, ka svarīgākā nozīme ir robežu pārmantojamībai. Mēģinājumi skatīt RPR, kā teritoriju organizējošu formu, ietver noteiktu robežu pastāvēšanas ilgumu, teritoriālās kompetences (funkciju nozīmību) un pašlaik konkurē ar ilgi veidotajām vietējām un kultūrvēsturiskajām robežām.

LEADER programma kā pārvaldības administratīvās robežas

Viena no tipiskākajām teritorijām, kas ataino alternatīvu pārvaldību ir LEADER tipa pasākumi, ko finansē Lauku un Zivsaimniecības fonds.

Lai saņemtu finansējumu vietējām iniciatīvām, tiek veidotas brīvprātīgas teritoriālas nevalstiskas organizācijas, saskaņā ar noteiktiem kritērijiem (iedzīvotāju skaits teritorijā, pilsētu lielums). Saskaņā ar Ministru Kabineta noteikumiem Nr. 515 (Valsts un Eiropas..., 2011), vietējās rīcības grupas veido vietējās attīstības stratēģijas, kas tiek saskaņotas ar plānošanas reģionu, bet netiek – ar vietējo pašvaldību. Vietējās rīcības grupas lemj par finansējumu saskaņā ar apstiprināto partnerības apstiprināto stratēģiju.

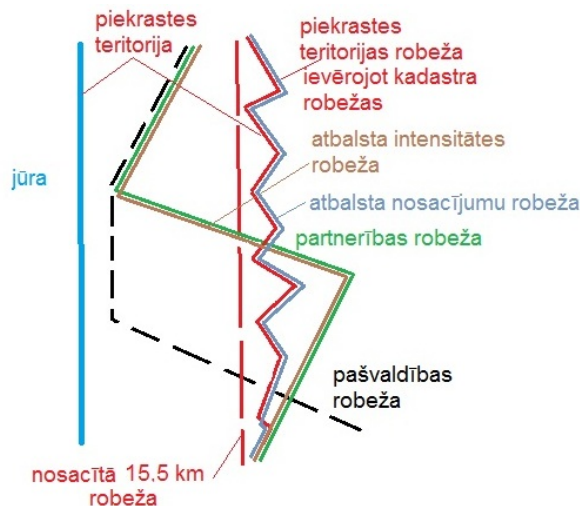
Tātad vietējās rīcības grupas ir virspašvaldību/no pašvaldībām neatkarīga līmeņa esošas pārvaldības teritorijas, kuru robežas ir noteiktas atšķirīgi no pašvaldību administratīvajām robežām. Latvijā ir izveidotas 40 partnerības (36., 37. pielikums), no

kurām 17 sakrīt ar bijušajiem rajoniem, 8 sakrīt ar esošo pašvaldību teritorijām. Daļa no partnerībām aptver vairāku pašvaldību daļas (bijušos pagastus) un var atrasties dažādos plānošanas reģionos.

Finansiālajam atbalstam tiek lietota jaukta atbalsta teritoriju robežu noteikšana. Kā atbalsta saņēmējteritorijas tiek noteiktas pašvaldību teritorijas, ņemot vērā LEADER atbalsta kritērijus, atbalsta intensitātei tiek lietotas partnerību teritorijas, bet atbalsta nosacījumiem – īpaši definēta piekrastes teritorijas robeža. Nosakot zivsaimniecības atbalstu, tiek lietots ciemata jēdziens, kas nekur nav definēts un paskaidrots. Šajā gadījumā uz ciemata teritoriju attiecināma visa piekrastes teritorija, kas tiek definēta zivsaimniecības atbalstam (izņemot pilsētas virs 5000 iedzīvotāju).

Lai noteiktu papildus finansējuma atbalstu, tiek definēta piekrastes teritorija, no jūras krasta līdz novilktaī līnijai, kas sakrīt ar Latvijas administratīvo teritoriju jūras robežu projekciju 15,5 kilometru attālumā iekšzemē ietverot visu reģistrēto kadastra objektu, ja to šķērso novilktaī līnija. Izvēlētais nosacītās līnijas attālums no jūras atspoguļo kritēriju pakārtojumu mērķim atbalstīt noteiktas intereses.

Atbalsta politika nosaka atšķirīgu atbalsta intensitāti rīcības grupu teritorijās, kas robežojas ar jūru un citās „zvejniecības līdera” teritorijās. Piedevām, Ministru Kabineta noteikumu 35. punkts nosaka šī atbalsta intensitātes saikni ar administratīvajām robežām nevis ar partnerību robežām (Valsts un Eiropas..., 2011, 35.3. pants). Ar piekrastes teritorijas noteikšanu pastāv atšķirības starp atbalsta nosacījumiem piekrastes un citās teritorijās (3.8. att.).

3.8. att. LEADER programmas aktivitāšu robežas jūras piekrastē

Minētais piemērs atspoguļo atbalsta teritoriālo struktūru, kas veidota uz divām administratīvajām un plānošanas teritoriju robežām un papildus atbalsta nosacījumu robežām. Pašvaldību administratīvajā teritorijā šādā gadījumā izveidojas vairākas atbalsta teritorijas ar atšķirīgiem nosacījumiem. Šāda struktūra var sarežģīt tālāku datu analīzi tikai vienam atbalsta instrumentam.

3.2. Telpas, vietas un teritorijas publiskā – privātā attiecībās

3.2.1. Publiskums un vērtības

Publiskā – privātā attiecības

Telpiskās struktūras reprezentē publiskās un privātās attiecības. Ikdienas un plānošanas prakse ir pārsvarā saistīta ar privātā un publiskā attiecību līdzsvarošanu, kur kopienas intereses realizējas individuālās praksēs. Privāto interešu dominances

apstākļos veidojas publisko interešu ignorance. No sabiedrisko interešu viedokļa – lēmumi par attīstību ir ētiskas dabas jautājums. Zemes izmantošanas ētika nav uzskatāma par absolūtu un ir diskusiju objekts. Privāto interešu dominance apdzīvojuma attīstībā, valsts un pašvaldību interešu un dabas aizsardzības teritoriju dominances teritorijas ir apskatāmie gadījumi.

Būtiska ir sabiedrisko (publisko) interešu reprezentācija. Tā nav skaidri regulēta – tiek pieņemts, ka publiskās intereses pauž valsts institūcijas, pašvaldības, sabiedriskas organizācijas. Reālajā dzīvē tas tā var arī nebūt – valsts vai pašvaldība var iestāties par noteiktām privātām interesēm, bet sabiedriskas organizācijas var reprezentēt privātas intereses, kas var atšķirties no vietējās kopienas interesēm.

Telpa var tikt uzlūkota kā attiecību poligons, kur spēlētāji ir dažādi zemes izmantošanas ieinteresētie dalībnieki – valsts, pašvaldības, institūcijas, zemes privātpašnieki un nomnieki, sabiedriskas organizācijas, teritoriālas kopienas, nekustamā īpašuma attīstītāji, zemes spekulanti. Būtiskākais konteksts ir robeža starp privāto un publisko, kas bieži nosaka lēmumus zemes izmantošanā. Publiskā un privātā robežas telpā atrod savu atspoguļojumu, tai pašā laikā pats publiskā un privātā jēdziens bieži ir diskusiju objekts.

Privātums tiek skatīts kā mūsdienu civilizācijas nozīmīga vērtība blakus demokrātijai, cilvēku tiesībām, līdztiesībai. Padomju periodā privātums tika saglabāts ierobežotā telpā – galvenokārt ģimenē. Telpiskais privātums tika nodrošināts piešķirot valsts īpašumu personīgā lietošanā – dzīvoklis, māja, zeme.

Pēc neatkarības atgūšanas Latvijā tika atjaunots 1937. gada Civillikums, kas reglamentē privātas tiesības. Privātā īpašuma atgūšana (restitūcija), iespējas veidot savu biznesu, iegādāties savu mājokli, bieži absolutizēja privātuma tiesības. Civillikumā noteiktie privāto tiesību ierobežojumi ne vienmēr tika izmantoti, lai telpiski sabalansētu privāto un publisko. Atteikšanās no visa padomiskā noveda pie attiešanās no plānošanas. Princips – tirgus regulē visu, kas reāli darbojās Latvijā, neņēma vērā uzkrāto pozitīvo praksi Eiropas valstīs un pasaulē.

Būtisks attīstības faktors teritorijas zemju struktūra, ko pamatos noteica 1990. gadu zemes reforma. Sākotnējā iecere paredzēja veidot zemes reformu paralēli teritorijas plānošanas procesam, tomēr teritorijas plānošana atpalika, bet savukārt zemes reformu valsts veicināja. Tiesību akti bieži bija pretrunīgi (Zeme..., 2002). Pagājušā gadsimta 90 gadu vidus situācijas analīze rādīja zemes reformas kļūdas (Linkola, 1994/1996), bet ieteikumi situācijas uzlabošanai netika ņemti vērā. Teritorijas plānošana „atgriezās” pēc vairāku gadu pārtraukuma, tomēr zemes politika Latvijā vēl tikai veidojas – 2008. gadā pieņemtas Zemes politikas pamatnostādnes (Par zemes politikas..., 2008).

Mūsdienu sabiedrībā privātajam īpašumam nav absolūts raksturs. Tāds tas nav bijis arī agrāk. Publiskās pašvaldības doktrīna (Public trust doctrine, 2011) ir princips, ka noteikti resursi tiek rezervēti sabiedriskai lietošanai un ka valdībai ir jānodrošina to sabiedriska saprātīga izmantošana, eksistē jau 1500 gadus. Mūsdienās šai doktrīnai ir gan atbalstītāji, paplašinot doktrīnas aptverto regulējumu loku, gan kritiķi, kas aizstāv privātas tiesības globalizācijas laikmetā. Vides tiesības tiek saistītas ar Publiskās pašvaldības doktrīnu, kas veido pamatu vispārējām cilvēku tiesībām uz vides kvalitāti (Takacs, 2008).

Privātās tiesības ierobežo valsts likumi, īpaši tas attiecas uz teritorijas plānošanas jomu, kura „veido vidi”, nosakot prasības zemes izmantošanai. Neatkarības gados veidotā teritorijas plānošana bieži vien nav balstīta uz pamatotām vērtībām. Tā kā pieņemtie lēmumi par teritorijas izmantošanu bieži tiek skatīti tiesās, tad pamatojums

no lēmumam tiek meklēts dokumenta argumentācijā. Tiesa izspriež par sabiedriski pausto interešu leģitimitāti. Te būtiskas ir vērtības, politikas mērķi, principi un intereses.

Mūsdienās ir grūti identificēt, kur ir privātā un publiskā nošķirums. Liberāli ekonomiskais skatījums paredz, ka publiskais ir valsts un tās administratīvās funkcijas, privātais ir ekonomikas telpa. Republikāņu modelis paredz, ka publiskā sfēra attiecas uz kopienu, politiku, pilsoņiem, bet privātā uz mājsaimniecību un privātīpašumu. Marksistiski feministiskais skatījums publisko saprot kā valsti un ekonomiku, un privāto saista ar māju un ģimeni.

Privātuma jautājumi atspoguļojas pētījumos un praksē. Staeheli un Mitčels (Staeheli, Mitchell, 2007) analizējot ģeogrāfu zinātnisko literatūru un intervijas, secina, ka publiskais saistās ar kopienu, politiku, pilsonību, uzsverot sabiedriskumu. Publiskā telpa reprezentējas fiziskos atribūtos, tikšanās un komunikācijā, bet visvairāk tā tiek saistīta ar īpašumu. Minētais norāda uz dažādiem publiskā – privātā skatījumiem.

Publiskās un privātās telpas plānošanas dokumentos nav viennozīmīgas. Lai noteiktu publiskā – privātā nošķirumu, tika analizēti Pierīgas pašvaldību teritorijas plānojumi (teritorijas izmantošanas un apbūves noteikumi – tekstuālās un grafiskās daļas).

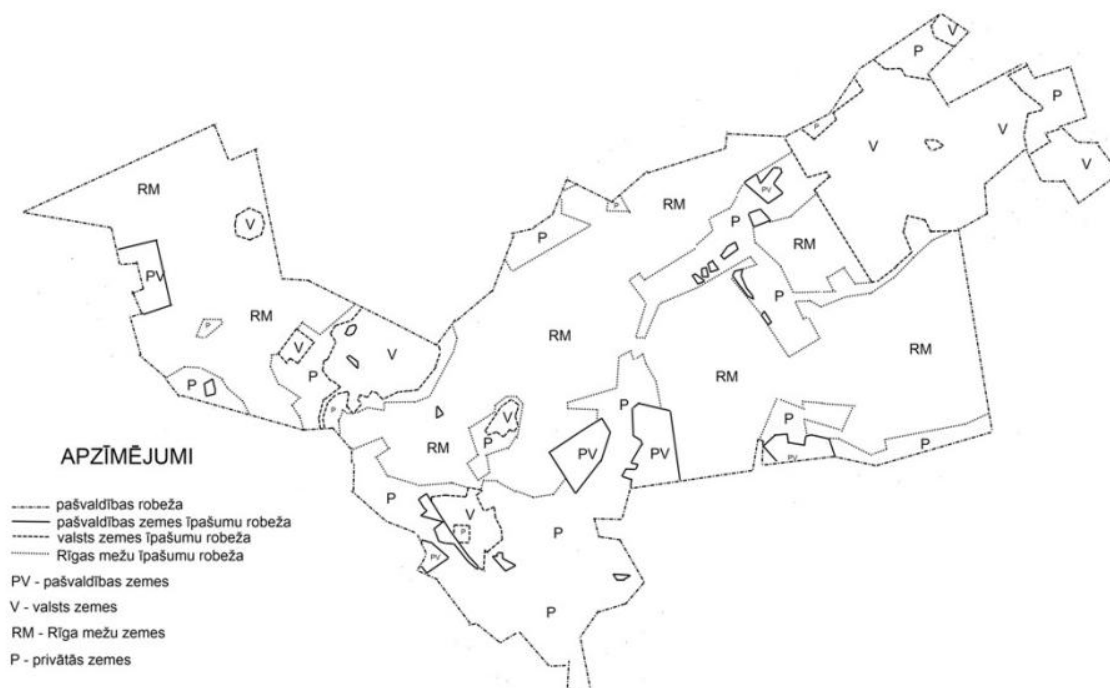
Pašvaldību plānojumos publiskums un privātums ir reti skaidrots un bieži nekonkrēts. Tas saistās ar zemes vai telpu izmantošanas sabiedriskajām funkcijām un, mazāk, ar īpašuma piederību. Plānojumos visbiežāk neparādās dalījums pēc zemes piederības formas, kas neļauj novērtēt pašvaldības rīcībā esošās zemes publisko funkciju veikšanai. Pašas pašvaldības argumentē to ar nelielajām pašvaldības zemju platībām (Rīgas plānošanas reģiona..., 2009). Plānojumos sabiedriskais netiek uzsvērts kā būtisks – zonējumi neatklāj zemes izmantošanas sabiedrisko raksturu – maz tiek lietots jēdziens – sabiedriska, publiska, tā vietā piedāvājot jaukta veida zemes izmantošanas zonējumu. Teritorijas plānojumos visbiežāk tiek akcentēta apbūve kā zemes izmantošanas galvenais mērķis, atdalot to no pārējā – atklātās telpas. Publiskums parādās nekonkrēti – publiska zemes izmantošana tiek pieļauta parasti vairākos zonējumos, kam ir cits pamata izmantošanas veids.

Uz publiskās privātās telpas robežām var skatīties caur īpašumu piederības prizmu, teritorijas funkcionālo nozīmi un komunikāciju vietu. Īpašumu struktūrā (īpašnieka, tiesiskā valdītāja, lietotāja statuss) nodala fiziskas, juridiskas personas, pašvaldību un valsti. No publiskās telpas viedokļa nozīmīgākais nošķirums ir valsts un pašvaldību īpašumi. Tomēr šāda pieeja neatbild pilnībā uz zemes izmantošanas publisko raksturu. No funkcionālā viedokļa nošķirums veidojas, balstoties uz to, cik telpa ir atvērta sabiedrībai, neskatoties uz īpašuma piederību. Komunikāciju telpa veido trešo publiskās telpas izpratni, kur nozīmīgās ir 3. vietas starp māju un darbu, jeb vietas, kur notiek komunikācija.

Garkalnes novadā pašvaldības zemes aizņem nelielu teritoriju, kas pārsvarā ir meža zeme. Lielas teritorijas pieder valsts un pašvaldību uzņēmumiem – Rīgas mežiem un Latvijas Valsts mežiem, kas realizē savu zemes izmantošanas politiku (3.9. att.). Privātās zemes atrodas ap ezeriem, kas ir valsts īpašumi, gar upēm, ciemos, lauksaimniecības zemēs, kas jau tagad ir daļēji vai pilnīgi transformējušās par apbūvi, kā arī Rīgai piekļaujošos mežos.

Minētā publisko – privāto zemju īpašumu piederības struktūra veido pamatu attiecībām – piekļuves iespējas publiskiem ūdeņiem – ezeriem un upēm, Pierīgas mežu ekoloģiskās funkcijas un privātās peļņas intereses, apbūves teritoriju izplešanās uz mežu rēķina ir daži zemes izmantošanas konfliktu piemēri, kas veidojas publisko – privāto interešu sadurs vietās.

Īpašumu juridiskā struktūra un pats īpašuma jēdziens un sapratne ir balstīti sabiedrības vērtībās, kas laikā gaitā ir mainījušās.

3.9. att. Publiskās un privātās telpas robežas Garkalnes novadā (balstoties uz Garkalnes novada teritorijas plānojumu), ģeneralizētas

Vērtības

Vērtībām nav skaidras definīcijas – tās ir lietas, ko mēs paturam prātā pieņemot lēmumus, virzoties uz ideālo, piemēram – vienlīdzība, autonomija, cieņa, vecāku godāšana, pašpaļāvība, godīgums, drošība, pašapmierinātība, īpašumtiesības, brīvība, solidaritāte, personas atbildība, pašsaglabāšanās. Vērtības realizējas caur mērķiem (prioritātēm), kas ir politiski un kam jābūt samērojamiem. Principi veido pāreju no vērtībām, kas var būt nekonkrētas un mainīgas, uz konkrētu darbību. Intereses saistās ar personām un institūcijām, kas ir vērtību definētas (Shiffrin, 2006).

Bieži vien Latvijā teritorijas plānošanas dokumentos nav atrodamas vērtības, un politikas mērķi nav skaidri definēti, vai arī tie ir pretrunā ar principiem un paustajām interesēm.

Publiskais tiek lietots interešu līmenī, kas ir diskutējams un neskaidrs jēdziens. Tai pašā laikā, publiskās intereses tiek lietotas kā princips, lai pamatotu politiku. Publiskajam atšķirībā no privātā, nav īsti definēts interešu paudējs – tā var būt valsts pārvalde, sociālas grupas, kopienas. Šiem publisko interešu paudējiem tiek piedēvētas tiesības reprezentēt vērtības, kas ir pārindividuālas (Keleš, 2011). Sabiedrības intereses ir definētas ļoti vispārīgi – kā kopējas vai vispārējas labklājības sasniegšana.

Bieži sabiedriskās intereses tiek saskaņotas ar privātajām, lietojot ilgtspējības jēdzienu, kam ir politisks konteksts. Ilgtspējība balansē starp esošo un vēlamu, ko ietekmē novietojums, ekonomiskie un kultūras apsvērumi, kas ir lielākoties subjektīvi (Dixon–Gough, Hernik, 2011).

Blakus individuālā tiesībām, svarīgi akcentēt atbildības. Parasti individuālais/privātais tiek saistīts ar efektivitāti un racionalitāti. Darbojoties katrs atsevišķi, tas var būt sabiedrības vērtības graujošs un destruktīvs. Lai panāktu sabiedriski nozīmīgu rīcību, svarīga ir piedalīšanās un atbildība (participatory responsibility). Svarīga ir katra individuālā kopējā atbildība, kas saistīta ar

reprezentatīviem lēmumu pieņēmējiem. Lenks uzsver individuālo atbildību saikni ar sociāli samērojamam līdzatbildībām (Lenk, 2009).

Latvijā pēdējā desmitgadē ir izteikta privāto individuālo vērtību dominance, kas atspoguļojas Eiropas sociālajā aptaujā. Starp 15 indikatoriem Latvijā ir izteiktas vērtību orientācijas uz personīgo bagātību, uz sociālo taisnīgumu un vienlīdzību, ambiciozitati (nepieciešamība pēc atzīšanas), avantūriskumu (risku uzvedība) (The European social..., 2011). Vērtību situācija atspoguļojas politikā, institūciju un cilvēku rīcībās.

Latvijā, līdzīgi kā citur Austrumeiropā, piepilsētu teritoriju attīstība nozīmēja lielu spekulatīvu tirgu, kas savukārt padara neiespējamu adekvātu teritorijas plānu izstrādi un ieviešanu. Privātais īpašums uz zemi veido monopolstāvokli zemes īpašniekam. Apbūves zemes vērtība daudzkārt pārsniedz tās vērtību citos lietošanas veidos. Izņemot zemes no lauksaimniecības vai mežsaimniecības (transformējot uz apbūvi), tās tiek zaudētas uz visiem laikiem.

Zemes vērtība tirgus apstākļos netiek vērtēta pret ilgtspējības kategorijām. Zemes politikas pamatnostādnes skata vērtību no kadastrālās un tirgus vērtības (Par zemes politikas..., 2008), kas veidojas gan teritorijas plānošanas, gan zemju spekulācijas rezultātā. Pašreiz Latvijā lauksaimniecības zemes nav pietiekami novērtētas un pilnvērtīgi izmantotas – lielākās neapstrādāto zemju platības atrodas Rīgas piepilsētā (LIZ apsekojums, 2010), veidojot 30–60% no LIZ un ekonomiski atpalikušajos reģionos.

Ja teritorijas tiek transformētas par apbūvi, tad būtiska ir jaunā zemes lietošanas kvalitāte, kas pamato nepieciešamību pēc jaunas apbūves. Ar kvalitāti te jāsaprot ne tikai augstvērtīgu arhitektonisku, bet arī infrastruktūras, ainavisku vidi, kas veido ilgtspējīgu risinājumu attiecībā uz vides kapacitāti un personālo patēriņu, kas orientēts uz potenciālajām izmaiņām un ilgstošu patēriņu. Publiskais un privātais saskaras un savijas, vietas un cilvēku identitātē. Tā var tikt dažādi tulkota, bet jēga ir – apkārtnes izprašanā un sevis atrašanā šajā apkārtņē (Yilma, Keleş, 2009).

Zemes izmantošanas prakse balstās uz racionāliem, bieži naudā izmērojamiem risinājumiem. Patiesībā pieņemot lēmumus par attīstību, mēs saduramies ar ētiskiem jautājumiem – vai tas ir labi, vai drīkstēja (nevis juridiski, bet cilvēciski). Teritoriju sociāla rezervēšana jaunai zemes izmantošanai ir ētikas problēma, jo tai ir lielas sociālās un vides ietekmes. Morāli par to atbild indivīdi un arī institūcijas. Zemes izmantošanas ētika balstās uz vērtībām, kas nav uzskatāmas par absolūtām, bieži tiek dažādi interpretētas (Beatley, 1994).

Būtiska ir vietas apziņas veidošana, kas veido pamatu tālākām sociālām attiecībām, vietas identitātei un ilgtspējai. Vietas dzīvīgums (liveability) veidojas, pateicoties vairākiem faktoriem, starp kuriem nozīmīgākie ir teritorijas plānošana, cilvēku vērtības un attieksme pret apkārtni (teritoriālā piederība), atvērtība un komunikācija.

Fiziskajā struktūrā svarīgi ir esošās – gan veidotās, gan dabiskās mantotās struktūras. Nozīmīgi var kļūt plānotie objekti, kas sašķeļ teritoriju, apgrūtina pieejamību, veidojot jaunas telpas struktūras, piemēram, veidojot jaunu transporta infrastruktūru.

Sociālā struktūra teritoriāli atspoguļojas nosacīti, jo piepilsētas gadījumā tā tikai veidojas – cilvēki neidentificē sevi ar konkrētu vietu. Vietējā piederība ir izteikta kodolteritorijās, kas veido ciemu pamatu. Vairāk izplatīta jaunajās apdzīvotās vietās “pļavu ciemos” ir sevis identifikācija ar plašāku teritoriju – pagastu vai pat Rīgu (Intervija ar Ķekavas..., 2011).

Vērtības, kas veidojušās ekonomiskā uzplaukuma laikā, pašlaik ir pārvērtēšanas stadijā. Ideālais pašlaik kļūst reāls, tomēr savādākā veidā, kā tas tika sagaidīts iepriekš.

Savukārt individuālais un privātais saskaras ar objektīvām publiskām vajadzībām, uz kuru risinājumiem pašlaik iedzīvotāji ne vienmēr ir gatavi (Intervija ar Ķekavas..., 2011).

Teritorijas pārvaldība šajā kontekstā var būt nozīmīgs attīstības instruments, kas balstāms uz dažādiem teritorijai piemērotiem mērogiem, sociālajām kopienām veicinot savstarpēju izpratni, atbildību un aktīvu teritoriālu rīcību.

Kas ir teritoriālas vērtības un kā tās atspoguļojas teritorijā, vai tas, kas ir, ir tas, ko vēlas/vēlējās, vai apmierinātība ar esošo ir pietiekama, jeb citiem vārdiem sakot – vai tās vērtības/to atspoguļojumi, kas ir pašlaik, ir ilgtspējīgi – ir jautājumi, ko būtu jāuzdod, vērtējot teritoriālās politikas.

Mainoties sociāli ekonomiskajai iekārtai, mainījās vērtību sistēma, ko atspoguļoja gan formāli pieņemtie juridiskie akti, gan masu saziņas līdzekļi, gan cilvēku ikdienas rīcības. 1990. gadu sākums iezīmējās ar padomju vērtību pārvērtēšanu, kam sekoja to noliegšana. Vietā nāca vērtības, kas tika mantotas no Latvijas pirmās republikas laika (1918.–1940.), importētas no Rietumos dzīvojošiem latviešiem, pārņemtas no R konsultantiem un padomniekiem. Padomju laika ieguvumi netika novērtēti, bet R – tika pārvērtēti. Tai pašā laikā pastāvēja idilliski priekšstati par Latvijas pirmās republikas laiku. Gorbačova laika iesāktās ekonomiskās reformas no kooperatīvu formas 90. gados ātri pārtapa par privatizētu īpašumu. Šis fons radīja pamatu tai vērtību sistēmai, kas veidojās turpmākajos 20 gados.

Par kopējām sabiedrības vērtībām kļuva privātīpašums, privāta iniciatīva, atbildība, tirgus ekonomika, integrācija Eiropas Savienības ekonomiskajās un Ziemeļatlantijas drošības struktūrās. Daudzu vēlme uzlabot dzīves apstākļus tika papildināta ar banku kredītu piedāvājumu, ko pavadīja aizņemšanās ideoloģija – dzīve uz parāda kā ātrs visu problēmu risinājums.

Nekustamā īpašuma spekulatīvās cenas, padarīja īsā laikā Rīgu un Pierīgu par ļoti dārgu dzīves vietu, palielinot emigrāciju (īpaši no laukiem). Privāta māja vai jauns dzīvoklis jaunbūvē bija standarta vērtība, kas tika kultivēta sabiedrībā.

Uz sabiedrības vērtību sistēmu reaģēja arī formālie dokumenti – Teritorijas plānojumi atvēlēja apbūves teritorijas privātmājām – mazstāvu dzīvojamā apbūve paredzēja 1–2 stāvu atsevišķas mājas vai arī dvīņu mājas. Daudzstāvu mājas bija drīzāk izņēmums, galvenokārt Rīgā. Privātās „attīstītāju” kompānijas piedāvāja jaunus projektus, bieži nepiemērotās vietās – nestabilās gruntīs, zemās teritorijās, aizmirstot brīdināt īpašniekus par sagaidāmajām problēmām.

Sabiedrība, kas apdzīvo piepilsētu, ir nevienmērīga – atšķirības veidojas starp sociālajām grupām ar atšķirīgiem ienākumiem un noteiktā vietā nodzīvotā laika – pensionāri, kas stabili pārsvarā ar zemiem ienākumiem, ko var uzskatīt par vietējiem iedzīvotājiem; jauni un vidēja gada gājuma cilvēki, kas ir kopumā nestabili ar dažādu ienākumu līmeni, kas veido lielāko ienācēju daļu; bērni. Katrai sociālajai grupai ir atšķirīgas vērtības un vajadzības (Intervija ar Ķekavas..., 2011).

Hellstroms uzsver plānošanas procesa nozīmi, kas ietver izvēli par to, kādas vērtības būtu jāatlasa, jāietver un jāsver lemšanas procesā (Hellstrom, 1997). Esošā plānošanas pieredze piepilsētā rāda, ka dažādās intereses netiek respektētas, īpaši runājot par publisko telpu.

Zaļā telpa kā vērtība

Būtiska ir zaļā telpa kā vērtība, lai izvēlētos dzīves vietu. Absolūti lielākajai daļai no lielpilsētu iedzīvotājiem tas ir ļoti svarīgi, kā dzīves telpas kvalitātes rādītājs (Caspersen, Konijnendijk, Olafsson, 2006).

Elementāro cilvēku vajadzību – komunālo, transporta, drošības, darba, izglītības... nodrošinājums teritorijā veido pamatu „normālai” dzīvei – eksistēšanu.

Reālajā dzīvē visas šīs prasības nav iespējams un arī nav nepieciešams nodrošināt tuvākajā apkārtnē. Tai pašā laikā, veidojas augstāka līmeņa vajadzības, kas nav nodrošināmas ar parasto vajadzību piedāvājumu. Savstarpējā komunikācija, kopēju jautājumu risināšana, kurā ir iesaistītas noteiktā teritorijā dzīvojošas dažādas sabiedrības grupas, apvienošanās interešu paušanai. Ilgtspējības aspekts veidojas komunikācijā. Tas nav uzbūvējams līdz ar ēku vai infrastruktūras palīdzību.

Pašvaldība bieži vien nenodrošina iedzīvotāju vajadzības. Tā var arī neapzināties konkrētas teritorijas specifiku. Pašorganizēta teritoriāla kopiena ir tā forma, kā paust noteiktas teritorijas dažādu grupu intereses. Tai pašā laikā, pašvaldībai „ir ar ko runāt” (Intervija ar Ķekavas..., 2011).

Izvēloties dzīves vietu blakus finanšu izmaksām, novietojumam, būtiska bija „lauku”, „zaļumu”, „ainavas”, „privātmājas” ideja. Atnākot uz tukšu lauku, kur var aiziet līdz upei, ieraugot blakus tukšu ceļu, kas ātri noved Rīgā, iekārtojoties nelielā ciematiņā ar dažām mājām ir grūti iedomāties, ka pēc dažiem gadiem ciemata māju skaits būs desmitkārtšojies, pieeja ūdeņiem būs slēgta ar uzrakstu „privātpašums”, pļava, kur spēlēt bērnēm, būs apbūvēta, tukšais klusais ceļš pārvērties ar mašīnām pieblīvētos „korķos”, kur brauc ne tikai ciema iedzīvotāji, bet arī tranzīts... Zaļā teritorija, kas asociējās ar laukiem, ir urbanizējusies un sašaurinājusies līdz 1300 m² un tajos tad arī jāapmierina visas idilliskās idejas. Cilvēki ir kļuvuši par savu idilliskās pasaules sapņu upuriem (Ušča, Miklaša, 2011).

Teritorijas attīstības mērķi – teritorijas dzīvīgums un aktīvas kopienas

Teritoriālā politika pēdējās desmitgadēs ir orientēta uz telpas kvalitāti cilvēkam. Tiek lietoti vairāki koncepti, no kuriem tiek akcentēta vietas dzīvīguma un uz vietu (kopienu) bāzēta politika, kā jaunā pārvaldības paradigma.

Anglijā “vietu veidošana” (*place shaping*) ir viens no būtiskākajiem konceptiem, lai izveidotu vispārējo vietējo pārvaldi (*holistic local governance*), kas ved pie vietējās pārvaldības lomas pieauguma. Dzīvīgums saistāms ar cilvēku pašsajūtu – pakalpojumiem, kopienas vajadzībām, kontekstiem un uzvedību, kas liek vietai justies „dzīvai”.

Vietas dzīvīgums (*liveability of place*) nav obligāti vietas sakārtošana un atvērta kontrolei, bet gan uz vietas balstītu vajadzību rīcības (Franck, Stevens, 2007).

Dzīvīguma jēdziens saistīts ar vizuālo kārtību, kas ir jāsakārto, un kā tāds, tas ir publisko interešu un plānošanas jēdziens.

Dažādās valstīs dzīvīgums ir ar atšķirīgu lietojumu. ASV (*liveability*) pieeja ir ilgtermiņa plašu pasākumu kopa, lai uzlabotu dzīves kvalitāti, paaugstinātu vides ilgtspējību, cīnītos ar pilsētu izplešanos (*urban sprawl*), palielinot blīvumu un lietojot jauktu zemes izmantošanu, uzlabojot sabiedrisko transportu un veicinot nostalgiskās urbānās formas un arhitektūru. Lielbritānijā uzsvars likts uz plānošanu un esošās vides sakārtošanu, nevis uz jaunu attīstību. Liveability koncepts iever arī neolīberālisma uzdevumus, kas vērsti uz kopienas stiprināšanu, ekonomisko vitalitāti, plānošanu un publiskās telpas pārraudzību un personālo brīvību/atbildību.

Dzīvīgums ir uztverams kā valsts programma (piemēram ASV un Lielbritānijā), lai sakārtotu pilsētas/piepilsētu attīstību. Tai pašā laikā, tā ir cilvēku uztveres un viņu veidotās apbūves izmantošana ikdienā, cik labi šī vietējā vide kalpo cilvēka vajadzībām. Tas ietver vizuālo un estētisko komfortu, drošību, ekonomisko dzīvotspēju (*livelihood*).

Dzīvīgums tiek saistīts ar komfortu un izskatu vienlīdzības izpratnē (Godschalk, 2004). Bieži vien politikas, atsaucoties uz konceptu, realizē savus atšķirīgus mērķus, kam ir maz sakara ar pašu koncepta jēgu.

Lielbritānijā politika vairāk skar marketingu (Living Places, 2002).

Piepilsētā kopienas veidojas dažādos procesos – esošajās struktūrās, kas transformējas un papildinās (piemēram, dārzkopības sabiedrības vai vēsturiski veidojusies apbūve, kam piekļaujas jaunas teritorijas), jauni ciemi, kas veidojas kā kompleksi pabeigti projekti (slēgti no apkārtnes), jaunas pakāpeniski apbūvējamās teritorijas („pļavu ciemi”). Pirmie divi ir tradicionāli veidotas kopienas, kur iedzīvotājus vieno kopējā teritorijā esošas līdzīgas problēmas. Dārzkopības biedrība ar savu pārvaldes struktūru, vai tradicionāli veidota iedzīvotāju apvienība, jaunā ciema projekta īpašnieku kopsapulce var būt formas, kas reprezentē noteiktu kopienu. Pēdējais gadījums ir atvērts izmaiņām un neparedzamām ietekmēm, kur interešu paudējs nav skaidri noformējies. Šādā gadījumā iespēja ietekmēt situāciju par labu teritorijā dzīvojošiem ir ierobežota.

Relāciju gadījumi

Apdzīvotās vietas piepilsētā veido robežtelpu starp laukiem un pilsētu, kur izpaužas daudzveidīgi attīstības procesi. Apdzīvoto vietu koncepts Latvijas tiesību aktu sistēmā nav skaidri definēts. Plānošanā tas iegūst formālu robežu, tai pašā laikā pastāvot atšķirīgai realitātei. Piepilsēta, kā apdzīvojuma robežu teritorija, ir sarežģīta, ar daudzveidīgu mērogu pārklāšanos, kur lokālās formālās robežas ietekmē situāciju lielā reģionā. Piepilsētas apdzīvojums veido daudzdimensionālu attiecību telpu starp dažādām pārvaldes struktūrām, iedzīvotājiem, starp formalizētu telpu un privāto uztveri. Telpa raksturīga ar privāto interešu dominanci. Būtiskākās robežu problēmas saistās ar apdzīvoto vietu robežu veidoto formālo struktūru un reālo telpu.

Mazdārziņi, dārzkopības kooperatīvi, dārziņi, kas var tikt lietoti, kā sinonīmi veido īpašu zemes pārvaldības situāciju piepilsētā. Veidoti pārsvarā pagājušā gadsimta 60. un 70. gados, dārziņi daudzviet saglabājuši savu sākotnējo telpiskās organizācijas struktūru, zemes izmantošanas mērķi. Sadrumstalota iekšējā struktūra, mazie zemes gabali, kolektīvā pārvalde, bieža norobežošanās no apkārtnes, daudzviet veiktās zemju transformācijas un zemes izmantošanas izmaiņas rada jaunu pārvaldes situāciju. Dārziņi kalpo kā individuālā izpausmes teritorija (adaptīvās situācijas). Tai pašā laikā tie reprezentē kolektīvās saimniekošanas struktūru, kas izpaužas un ietekmē esošo zemes izmantošanu un attiecības. Mēģinājumi veidot apdzīvotas vietas – ciemus, saskaras ar mantotajām struktūras noteiktajām robežām. Raksturīga robežu neatbilstība jaunajai paredzētajai zemes izmantošanai (dzīvojamai funkcijai).

Dabas teritoriju dominance (publiskā telpa) nosaka īpašu robežu situāciju piepilsētā un piejūrā. Aizsargājamās dabas teritorijas veido lielu Piekrastes teritoriju daļu. Dabas teritoriju sabiedriskā pieejamība konfliktē ar privāto zemju statusu. Dabas interešu aizsardzībai tiek izmantoti plānošanas instrumenti, kas paredz zonējumus. Konflikta teritorijas veidojas privāto interešu saskarsmes vietās. Būtiskākā robežproblēma ir dabas teritoriju integrācija piekrastes attīstības procesos.

Atsevišķās teritorijās Piepilsētā publiskie īpašumi atrodas valsts un pašvaldību pārvaldībā. Rīgas meži, Latvijas Valsts meži, Rīgas ūdens veido bezkonflikta monopoltiesību attīstības teritorijas. Valsts un Rīgas pašvaldības īpašumi nosaka plānošanas un zemes izmantošanas situāciju „savā” teritorijā. Publisko interešu pārvaldītāji bieži darbojas kā privātu interešu subjekti. Noteiktās robežas bieži nav racionāli pamatotas, atstājot ietekmi uz apkārtējo teritoriju attīstību.

Piekraste kā kompleksa robežtelpa veido sarežģītu normatīvo regulējumu „audumu”, kas tiek papildināts ar teritorijas plānošanas instrumentiem. Teritorija ir nozīmīga ar publiskajām vērtībām un to izmantošanas nodrošinājumu. Lietojot normatīvos aktus, kā gandrīz vienīgo līdzekli, nav iespējams regulēt zemes izmantošanas situāciju katrā vietā. Veidojas konflikts starp valsts izvēlēto līdzekli un šī

līdzekļa pielietošanas iespēju. Likums Latvijas gadījumā kalpo kā zonēšanas (robežu noteikšanas) līdzeklis, kas tam nav paredzēts.

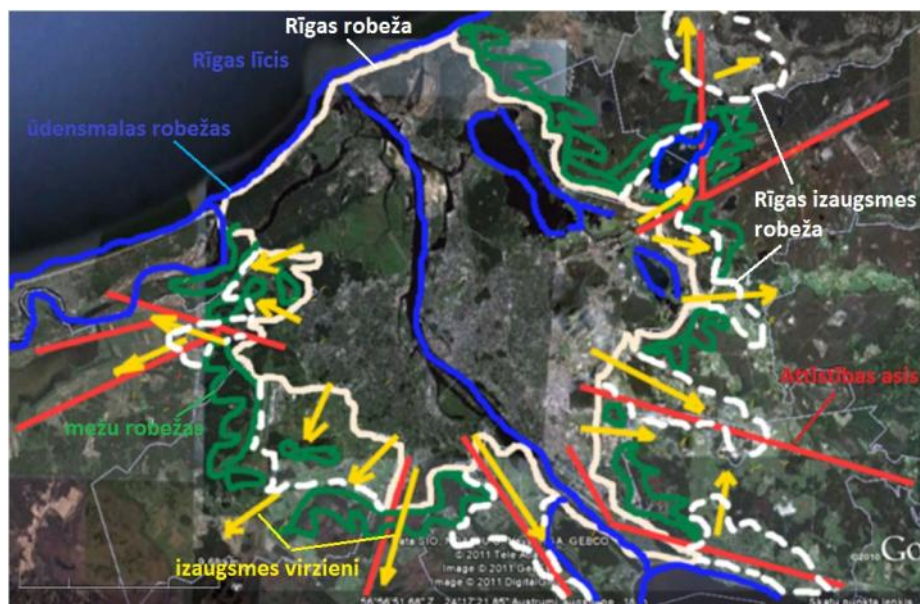
3.2.2. Pierīga – publisko privāto attiecību telpa suburbanizācijas kontekstā

Rurbānā telpa – suburbanizācijas procesi Pierīgā

Pierīga darbā tiek lietota, lai apzīmētu robežtelpu, kas veidojas Rīgas un apkārtējo teritoriju attīstības procesu ietekmē. To nosaka gan dabisko robežu mozaīka, gan attīstības procesi, kas veido teritoriālas saites un attiecības. Pierīgas robežtelpas struktūru veido Rīgas aglomerācijas procesi.

Piepilsētas dabisko robežu struktūru veido ģeogrāfiski unikāla telpa. Rīgu norobežo mežu – lauku robeža, kas ap Rīgu veido dabiski norobežotu telpu tālākai pilsētas attīstībai šajos virzienos. No attīstības procesu viedokļa, dabiskās robežas nav absolūtas, tomēr ietekmē telpiskās attīstības virzienus. Lauksaimniecības zemes Stopiņu, Salaspils, Babītes, Salas, bet jo īpaši Ķekavas un Mārupes virzienā, paver iespējas turpmākajai pilsētas teritoriālajai izaugsmei. Dabīgo ūdeņu teritorijas ir vēl viens pilsētas teritorijas izplešanās virziens. Mežu – purvu dabiskās robežas gan veido dabiskus šķēršļus, tomēr pietiekoši tuvais attālums veido savu pievilcību integrējot Salaspili, Olaini, Ādažus Rīgas piepilsētas struktūrā (3.10. att.).

Piepilsētas teritorijas administratīvo robežu struktūru veido pašvaldību robežas. Arī pēc ATR pašvaldības pamatā ir saglabājušas savas robežas – ar Rīgu robežojas 9 pašvaldības.

3.10. att. Rīgas robežrobežu struktūra (pamatne: Google)

Pilsētas funkcionālās robežas stiepjas krietni vien tālāk, nekā dabiski noteiktās Pierīgas izaugsmes teritorijas. Rīgas kā darba, izglītības vai pakalpojumu saņemšanas vietas ietekme pārsniedz ne tikai bijušā Rīgas rajona robežas, bet sniedzas arī pāri Latvijas robežām.

Piepilsēta (Pierīga) ir telpa, kurā saskaras un visasāk izpaužas esošās un iepriekš veidotās politikas un intereses. Piepilsētas telpai nav noteiktas definīcijas un robežu. Tā uzlūkojama kā divu telpu – pilsētas un lauku mijiedarbības robežteritorija, kurā saskaras un pārklājas rurālās un urbānās dzīvesveids, atspoguļojoties ainavā. Ap pilsētu veidojas ietekmes lauks – aglomerācija, kas ir šī darba izpētes objekts.

Aglomerācija darbā skatīta kā perifērija, kas veidojas aglomerācijas kodola ietekmē. Socioloģijā aglomerācijai ir jautājums par kodolu, kā par fokusu un tā

attiecībām ar apkārtni. Pierīgas gadījumā izpētes fokuss ir perifērija, kas adaptē urbāno un rurālo, izpaužoties dažādās attiecību formās.

Eiropas Savienības kohēzijas politika pēdējos gados centrēta uz policentriskas struktūras veidošanu, akcentējot reģionālo lomu, tai pašā laikā uzverot attīstības centrus, kas nodrošina konkurētspējas pieaugumu. Šajā kontekstā Piepilsētas (Rīgas aglomerācijas) teritorijas noteikšana ir būtiska nozīme teritoriālajā politikā. Piepilsēta kopā ar centru veido plašu teritoriju, kam ir reģiona veidojošas, un bieži daudz plašākas sociālas, politiskas un citas lomas, kas skatāmas pilsētu un reģionālās politikas kontekstā.

Latvijā ir veikti pētījumi, lai noteiktu Rīgas aglomerācijas robežu (Metodoloģiskie norādījumi Rīgas..., 2004; SIA CTB, Rīgas aglomerācija, 2004), balstoties uz darbaspēka svārstmigrācijām. Ir izdalīti vairāki loki, kuru robežas ir novilkas balstoties uz pašvaldību administratīvajām robežām. Šādā izpratnē aglomerācija kļūst par politikas teritoriju, ko lieto dažādiem mērķiem. Rīga to skata kā plānošanas un mārketinga instrumentu, valsts reģionālā politika kā atbalsta teritoriju vai atsevišķu nozaru plānošanas teritoriju (Rīgas un Pierīgas mobilitātes plāns).

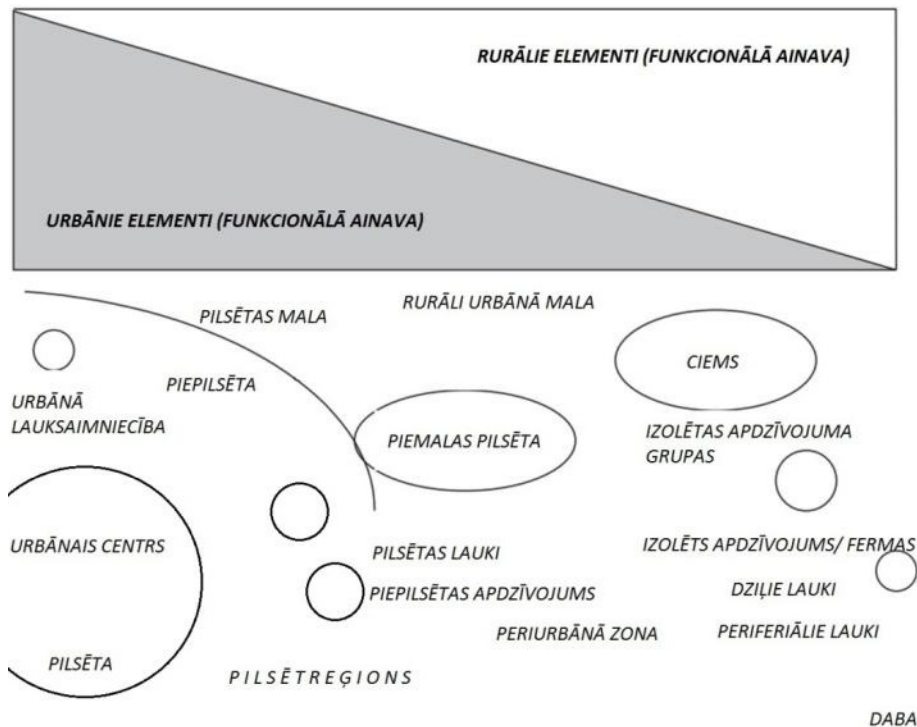
Aglomerācijas iekšējās zonas kodola areāls atbilst pašvaldībām, kas robežojas ar Rīgu, ko papildina Ādaži, Saulkrasti, Ikšķile un Ogre, kas atrodas pie galvenajiem transporta koridoriem (5. pielikums).

Latvijā nav izveidojusies metodoloģiskā pieeja funkcionālo telpu noteikšanai noteiktu politikas instrumentu pielietošanai. Pieejas tiek balstītas vairāk uz ekspertu viedokli nekā uz empīriskiem mērķorientētiem pētījumiem. Pierīga publikācijās tiek lietota Rīgas metropoles reģiona (areāla), aglomerācijas vai pilsētoreģiona sapratnē. Katrai no šīm teritorijām var būt atšķirīgs lietojums. Pierīga ir ģeogrāfisks vietas apzīmējums, kas var iegūt teritoriālu nozīmi, ja uz to attiecinā politiku. Ja aglomerācija ietver saistītu objektu vai parādību kopumu, kam var nebūt skaidru robežu, tad pilsētoreģions ir politikas definēta teritorija ar skaidrām robežām. Minēto jēdzienu neskaidra lietošana liecina par teritoriālās politikas mērķu neskaidrībām.

Valsts politikas ikgadējā analīzes izdevumā „Reģionu attīstība Latvijā 2010” Rīgas metropoles reģions – Pierīga – tiek uzlūkots kā ar galvaspilsētu funkcionāli saistīta ekonomiskās un iedzīvotāju ikdienas darba un izglītības kustības telpa (Krūmiņš, 2011). Pierīgas robežu noteikšanai izmantoti Valsts kases dati par iedzīvotāju ienākuma nodokļa pārskaitījumu pašvaldību budžetos, nosakot pašvaldību budžeta ieņēmumu sliekšni 40% no Rīgā strādājošiem. Minētā robeža ir atkarīga no izvēlētā gradienta sliekšņa. Minētā Rīgas aglomerācijas robeža atšķiras uz migrāciju balstītiem pētījumiem 2004. gadā. Pašlaik var secināt, ka Pierīga ir nenodefinēta telpa ne analīzes un uzraudzības, ne arī kā politikas mērķteritorijas izpratnē.

Pierīga reprezentē centra un perifērijas attiecības aglomerācijā, lauku un pilsētas attiecības. Apdzīvojumam Pierīgā ir divas sejas – kā pilsēta tas veido individuālu pilsētnieku apdzīvotu, pilsētā nodarbinātu, ārpuspilsētas pakalpojumiem saistītu vairāk vai mazāk kompakto dzīvotni. Apdzīvojumam kā laukiem piemīt ārpusrīgas lokalizācija, individuāls privāts īpašums, kas gan nav pats par sevi lauku pazīme, tomēr konkrētā situācijā raksturo cilvēku uztveri. Divu pretpolu nodalīšana nav iespējama un varbūt nav lietderīga. Robežas šeit ir drīzāk kognitīvas, nevis telpiskas.

Pilsēta un lauki sadzīvo, un iespēžas viens otrā: lauki pilsētā kā urbānā lauksaimniecība, zaļās teritorijas, mežaparki un meži; laukos – apbūves, ražošanas teritorijas, piepilsētas apdzīvojums, kam ir savas ar pilsētu saistītas attiecības, veidojot pilsētoreģionu. Šīm teritorijām nav stingru robežu (3.11. att.).

3.11. att. Urbāni rurālie elementi un koncepti (adaptēts pēc Kūle, 2008)

Latvijas pilsētu politika pēdējos 20 gados nav bijusi mērķtiecīgi virzīta. Rīga šajā kontekstā gan zaudēja daļu no iedzīvotāju un iepriekšējos gados uzkrātā ekonomiskā potenciāla, gan saglabāja savu centra lomu reģionā un valstī kopumā. Pierīga (Rīgas piepilsēta) ir palielinājusi iedzīvotāju skaitu, koncentrējot ražošanas un pakalpojumu objektus Rīgas tuvumā, radot kopēju funkcionālu rurbānu teritoriju.

Rīga pēc 2. pasaules kara strauji attīstījās, palielinājās tās platība, blakus tam auga piepilsētas. Padomju laikā teritorija attīstījās kompakti, raksturīgas atsevišķas apdzīvotās vietas, kas veidojās vai nu pie vecajām muižām, vai jaunās vietās – saimnieciskie centri, dārzkopības sabiedrības, vai arī turpināja Rīgas pilsētas apbūves struktūru ārpus pilsētas robežas. Šādu apdzīvojuma attīstību noteica tā laika vērtības. Par būtisku vērtību tika uzskatīta lauksaimniecības zeme. Lauku ražošana nodrošināja pilsētniekus ar tuvu izaudzētu produkciju.

Situācija mainījās pēc padomju iekārtas sabrukuma un tirgus attiecību izveides. Ekonomiskā vērtība kļuva par būtiskāko zemes izmantošanas lēmumu argumentu. Pēc neatkarības atjaunošanas pirmajos 10 gados, turpinājās kompakta esošo apbūves struktūru augšana. Situācija piepilsētā izmainījās pēdējo 10 gadu laikā – strauji tika plānotas un apbūvētas platības, kas vairs nesaistījās ar kādām esošām apdzīvotām vietām. Radās tā saucamie „pļavu ciemi”. Plānošanā valdīja princips – atļaut būtēt visur, kur tik vēlas. Šajā laikā tika uzskatīts, ka lauksaimniecības teritorijām piepilsētā nav tālākas izmantošanas nozīmes, tās zemās tirgus vērtības dēļ. Lauksaimniecības zeme Pierīgā tika vērtēta kā perspektīvā apbūves zeme. Šādu situāciju veicināja plānojumi, kas nepildīja telpas organizatora funkcijas. Bankas caur aizdevumiem, veidoja jaunu vērtību sistēmu – privātmājas ārpus Rīgas jaunos attīstītāju projektos, kas radīja principu – plānojums seko attīstītāja vēlmei.

Pēc 1990. gadu sākumā un vidū raksturīgā “apbūves klusuma” visaktīvākā attīstība norisinājās pēdējā desmitgadē, īpaši 2003.–2008. gados. Rīgai pieguļošajās pašvaldībās jaunās apbūvētās platības svārstās 2–6 % no pašvaldību teritorijas (Pužulis, Šķiņķis, 2009). Tās izvietojušās galvenokārt bijušajās lauksaimniecības zemēs blakus

lielajiem autoceļiem. Dažkārt jauno apbūvēto ciemu novietojums ir nepiemērots to mērķim (applūstošas pļavas vai neatbilstoši grunts apstākļi).

Vispilgtāk apbūves tendenci raksturo pašvaldību teritorijas plānojumi. Pierīgai raksturīgas lielas plānoto ciemu platības, kas bieži saplūst un veido nepārtrauktu apdzīvoto vietu telpu. Šādu ciemu veidošana balstās galvenokārt uz zemes struktūru (parcelācija) un attīstītāju vēlmēm. Atsevišķās pašvaldībās plānotie ciemi noklāj visu lauksaimniecībā izmantojamo zemi. Bijušajā Rīgas rajona teritorijā tie veido apmēram 1/5 no rajona platības, bet apbūvētās platības – tikai 4%, kas liecina par lielām zemju rezervēm un neadekvātu teritorijas plānošanu (22. – 26. pielikums).

Daudzās Pierīgas pašvaldībās teritorijas plānojumi nosaka iespēju parcelēt un apbūvēt lauku teritorijas, kas atrodas ārpus apdzīvoto vietu robežām uz līdzīgiem principiem, kā tas ir ciemos. Tas iezīmē apdzīvojamības plānošanas robežu nojaukšanu un izšķīdina atšķirības starp ciemu kā apdzīvotu vietu un atklātu lauku telpu.

Apbūves struktūru noteica galvenokārt dabiskie apstākļi, kas atšķiras lauksaimniecības teritorijās gar autoceļiem, veidojot saplūstošus pļavu ciemus, meža teritorijās – veidojot salu veida apdzīvojumu ar tendenci tām saplūst, un tiešā pilsētas tuvumā, kur pilsēta pakāpeniski pāriet lauku zemēs.

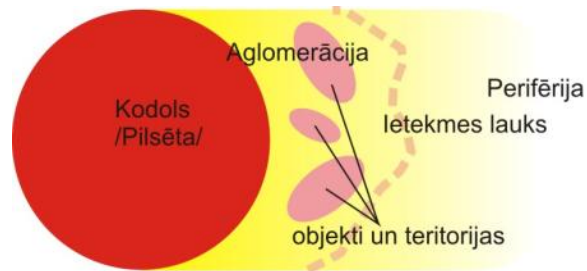
Tiešā Rīgas tuvumā visas lauksaimniecības zemes tika sadalītas formālos ciemos. Šajā gadījumā tās nav atsevišķas plānošanas teritorijas, bet gan adresācijas un uzskaites teritorijas. Kā plānošanas teritorijas bija attīstītāju izstrādātie detālplānojumi un zemes ierīcības projekti. Tā kā tie savstarpēji nebija saskaņoti, tad šāda formāla ciema teritorijā atradās gan vēsturiskā apbūve, gan jaunie projekti, gan dārzkopības kooperatīvi, gan brīvas neizmantošanas lauksaimniecības teritorijas.

Var apgalvot, ka piepilsētā pēdējā desmitgadē ir notikusi nekontrolējama un vāji regulēta telpas izmantošanas transformācija no rurālās uz urbānu, kas rezultējas pieaugošā slodzē uz jau esošo infrastruktūru un vidi, un nepieciešamībā pēc jauniem risinājumiem. Vietēju darbavietu trūkums, pieaugošas svārstmigrācijas, nodokļu plūsmas pārdale starp pilsētu un piepilsētu, publiskās infrastruktūras trūkumi ir daži piemēri šiem procesiem.

Pašvaldībām nav savas mērķtiecīgi veidotas politikas teritorijas attīstībai, bet valsts ar savu politiku maz iejaucas šajos procesos. Noteicošie ir tirgus konjunktūras un iedzīvotāju ienākuma nodokļu faktori (31. pielikums). Piepilsēta un pilsēta netiek uztverta kā vienota reģionālās politikas mērķteritorija. Pašlaik jaunveidojamās struktūrās ir vājas iekšējās sociālās un teritoriālās saites, kas ietekmē priekšstatu par ciemu kā apdzīvotu vietu piepilsētā. Pašlaik esošie piepilsētas attīstības procesi ir difūzi, telpiski maz strukturēti. Ir jāmeklē jauni abpusēji izdevīgi risinājumi pilsētas un piepilsētas attiecībām, kas ir valsts reģionālās politikas jautājums.

Pierīgas urbānā politika ir noteikta Rīgas plānošanas reģiona teritorijas plānojumā un ietver galvenos principus – izvairīšanos no apdzīvoto vietu saplūšanas, zemju parcelācijas ierobežojumus, kompakto apdzīvoto vietu plānošana, pamatota argumentēta uz prognozēm balstīta perspektīva (Rīgas plānošanas reģiona..., 2007). Tai pašā laikā vairākos dokumentos norādītas tendences, kas ir pretējas vadlīnijām (Rīgas plānošanas reģiona..., 2008).

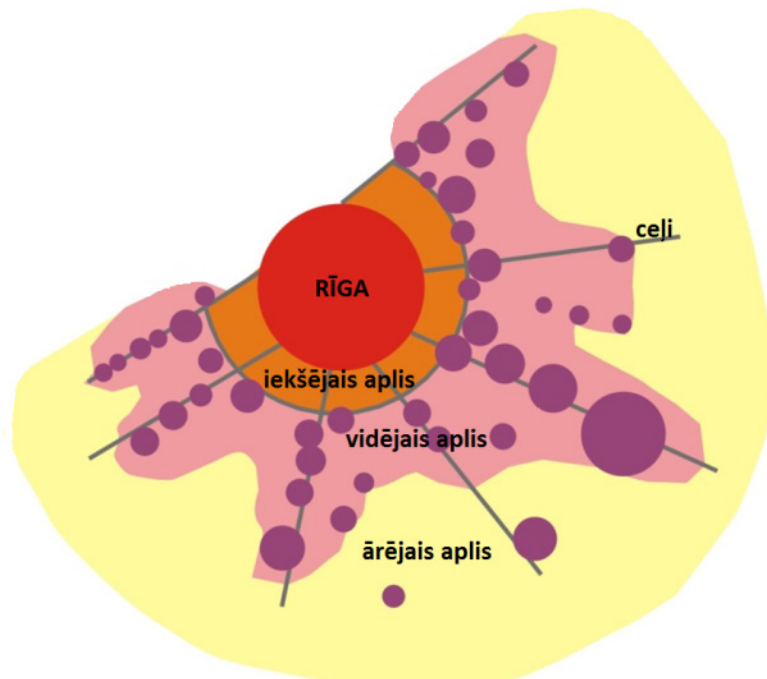
Pilsētas aglomerācija ir tā telpa, kas aptver robežtelpas ietekmju lauku starp pilsētu un perifēriju. Kā lauka objektam, aglomerācijai nav izteiktu robežu, tomēr, visintensīvākie procesi notiek tiešā pilsētas tuvumā (3.12. att.).

3.12. att. Pierīgas telpas funkcionālā struktūra

Pēdējās desmitgades attīstība Pierīgā ir notikusi nevienmērīgi, kas izpaužas gan radiāli – gar galvenajām ceļu maģistrālēm, gan koncentriski. Ir izšķirami 3 attīstības loki, kas raksturojas ar atšķirībām attīstības procesos. Tuvākais loks veidojas kā Rīgas pilsētas turpinājums, ar pilsētai raksturīgu struktūru, augstām nekustamā īpašuma cenām – teritorijas Rīgas apvedceļa iekšpusē. Nākamo loku veido teritorijas, kur ir lieli zemju resursi, lielas rezervētās apbūves teritorijas un esošā lauku – ciemu mozaīka (teritorijas, kas ir ārpus apvedceļa). Attālākās teritorijas veido Pierīgas nomali, kur šis „attīstības spiediens” nav jūtams tik izteikti un izpaužas ciemu platību palielināšanās virzienā, atsevišķu teritoriju rezervēšanā zemes īpašnieku attīstības interesēs. Dabiski tās veido lielas, tradicionāli lauksaimnieciskas un mezsaimnieciskas teritorijas. Dalījums un robežas ir nosacītas, jo teritoriju transformāciju nosaka ne tikai tuvums Rīgai, bet arī ainavas īpatnības. Visvairāk tiek transformētas lauksaimniecības teritorijas un privātās mežu teritorijas (3.13. att.).

Šīm teritorijām būtu nepieciešams veidot dažādas plānošanas perspektīvas risinājumus. Pastāv politikas dokumentos un zinātniskajā literatūrā neatbildēts jautājums – kur ir Rīgas pilsētas ārējā robeža. Ja pirmais attīstības loks ir cieši saistīts ar Rīgas kā pilsētas fizisko izplešanos, kas varēja būt Rīgas pilsētas teritorija, ja tā tiktu paplašināta, tad vidējais loks ir piepilsētas apdzīvotās vietas, kas tuvākajā laikā fiziski nesaplūdīs, bet būs cieši saistītas ar pilsētu.

3.13. att. Piepilsētas apdzīvojuma telpas struktūra

Iekšējais aplis ir nosacīts tajā nozīmē, ka tā robežas ietekmē arī dabiski veidotās struktūras, kas ietekmē telpas struktūru tiešajā Rīgas tuvumā. Izteikta Rīgas izplešanās vērojama Ķekavas, Stopiņu, Mārupes, Babītes novados.

No plānošanas viedokļa nozīmīgākais būtu robežu noteikšana starp ārējo un vidējo apli. Ārējā apla teritorijas ir mazāk saistītas ar Rīgu tajā nozīmē, kā darba vai dzīves vietas. Šīm teritorijām piemīt izteikta vietējā identitāte. Plānošanas dokumentos šādu teritoriju centri tiek pozicionēti kā reģionālās nozīmes attīstības centri, piemēram, Sigulda, Ogre, Tukums (Rīgas plānošanas reģiona..., 2007).

Pastāv dažādu mērogu atšķirības, kur iekšējo apli var skatīt saistībā ar Rīgu un kā relatīvi autonomu. Pēdējā gadījumā piemēri ir Baldone, Olaine, Ādaži. Nozīmīgs jautājums Rīgas aglomerācijā ir Salaspils pilsētas statuss, kam pašlaik Rīgas plānošanas reģionā ir vietēja līmeņa attīstības centra statuss. Šo teritoriju pozicionējumu nosaka lielā mērā pašas pašvaldības politiskie lēmumi un attīstības dokumenti.

Apdzīvojuma koncepts

Latvijas gadījumā apdzīvojums ir neskaidrs koncepts. Likums nenosaka skaidrus kritērijus apdzīvoto vietu noteikšanai un pastāvēšanai (Administratīvo teritoriju un..., 2008) pieļaujot brīvu traktējumu attiecībā pret iedzīvotāju skaitu, infrastruktūras, komercdarbības, inženier–infrastruktūras, ielu tīkla kritērijiem. Ciemu gadījumā kritēriji ir esoša vai plānota koncentrēta apbūve, pastāvīgi dzīvojoši cilvēki, izveidota infrastruktūra. Viensētas gadījumā – kritēriji ir lauksaimnieciskā vai mežsaimnieciskā zemes izmantošana. Nav skaidru robežu, kas raksturotu pilsētas un ciema nošķirumu, līdzīgi kā ciema un viensētu nošķirumu.

Saskaņā ar likumu apdzīvotas vietas ir tikai tās, kur dzīvo cilvēki, ir izveidoti materiālie priekšnoteikumi tās apdzīvošanai un kurai ... ir piešķirts apdzīvotās vietas statuss (Administratīvo teritoriju un..., 2008, 2. pants). No tā izriet, ka neizpildoties kādam no šiem priekšnosacījumiem, mēs nevaram runāt par apdzīvotu vietu. Formulējums izslēdz neapdzīvotas viensētas vai viensētu grupas, vai apdzīvotas vietas bez formāla statusa no apdzīvoto vietu sapratnes.

Apdzīvojuma veidošana ir viens no galvenajiem plānošanas uzdevumiem (Vietējās pašvaldības teritorijas..., 2011, 3. pants). Teritorijas plānojums veido juridisku pamatu apdzīvoto vietu noteikšanai. Teritorijas plānojumā tiek iezīmētas apdzīvoto vietu (ciemu) robežas. Samazinoties pieprasījumam pēc apbūves zemēm, vairākās pašvaldībās ir samazinātas apbūvējamo zemju, arī ciemu robežas.

Apdzīvojuma jēdziens ietver plašāku sapratni par apdzīvotu vietu, akcentējot funkcionālās saiknes. Šajā gadījumā apdzīvojumā ietveramas arī neapdzīvotas vai sezonāli apdzīvotas vietas un vietas, kam nav formāla statusa. Veidojoties apdzīvojumam piepilsētā, jeb pilsētas teritoriālās izplešanās gadījumā, apdzīvojums ietver dažādas teritorijas, kuru robežas un formalizācija ir laika gaitā mainīga. Būtiskāks kritērijs šeit ir pašu iedzīvotāju/kopienas skatījums/pašidentifikācija.

Mēs intuitīvi runājam par „pļavu ciemiem”, par „mazdārziņu” kolonijām, kas saskaņā ar likumu formāli nepastāv, tādējādi izceļot tās apdzīvojuma struktūras, kas būtiski raksturo procesu vai tā rezultātu.

Ciems un apdzīvota vieta Pierīgā

Likums nosaka šādas apdzīvotās vietas gradācijas (Administratīvo teritoriju un..., 2008): pilsēta, ciems, viensētas. Pierīgas īpatnība – apdzīvojums ir grūti ietilpināms formālās kategorijās, tas ietver arī mentālo kultūras mantoto izpratni, kas bieži parādās vietvārdos vai piederības sajūtā. Pierīgā šim pamatam klājas pāri jaunā izpratne par apdzīvotu vietu, kas veidojusies tirgus apstākļos īsā laika periodā suburbānā telpā.

Ciema izpratne ir veidojusies padomju gados vai arī mantota no senākiem laikiem. Vienā polā ir ciema sociālā izpratne – vieta, kur cilvēki dzīvo, tiekas, komunicē, strādā un ar to saistītie atribūti: skola, pasts, veikals, baznīca, kultūras centrs, pagastmāja, ražotne...; otrā polā ir jaunais dzīvojamais “guļamvagns”, kur nav šo atribūtu.

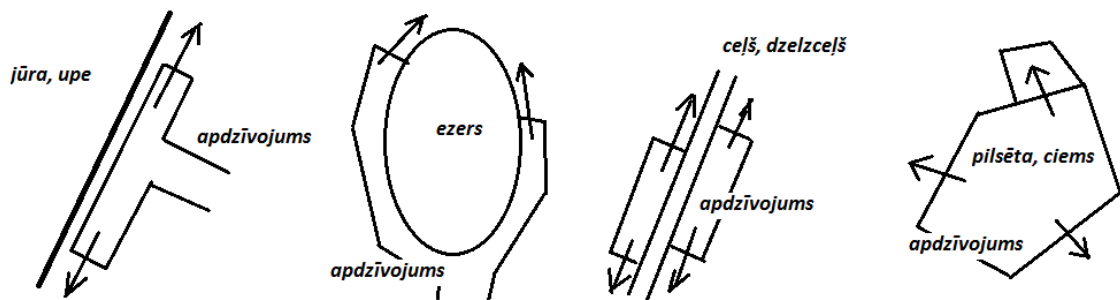
Formāli – ciemi ir noteikti teritorijas plānojumos, kas ir pamats adrešu reģistram. Tai pašā laikā, plānojumos noteiktās apdzīvoto vietu robežas bieži vien nav saistītas ar adresāciju. Šāda situācija ir iespējama, jo adrešu reģistrs, zemes kadastrs un teritorijas plānojums nav savā starpā saistīti vienotā sistēmā. Situācija var mainīties veidojot vienotu teritorijas attīstības plānošanas informācijas sistēmu (TAPIS).

Cienu teritorijas robežas, neatspoguļo reālo apdzīvoto vietu, bet gan mehāniski plānoto. Cienu robežas Pierīgā ir plānošanas telpas struktūra, kam nav racionālu plānošanas kritēriju. Kā nodokļu, adresācijas un teritorijas izmantošanas mērķu teritorijas, tās neatspoguļo sociālo izpratni par apdzīvotu vietu. “Pļavu cienu”, kam ir sava arhitektūra, var uzlūkot par māju grupu (puduri). Bieži šādas māju grupas ir norobežotas no pārējās teritorijas, un iekšēji tam var nebūt savas sociālas organizācijas. Tai pašā laikā, ir piemēri, kur jaunie ciemi tiek kopēji organizēti.

No sociālās infrastruktūras plānošanas viedokļa tiek sagaidīts, ka cienu, kam ir savas robežas, paredzamā blīva koncentrēta apbūve, ir kopēja komunālā infrastruktūra un iespējas piesaistīt finansējumu šādas infrastruktūras nodrošināšanai. Šeit cienu statuss iegūst arī finansēšanas iespējas un ir saistīts ar atbalsta nosacījumiem. Veidojot ciemus ne visur ir noteiktas cienu robežas, daudzi ciemi ir nepabeigti (tajos nav pietiekams iedzīvotāju skaits), visa zeme pieder privātajiem īpašniekiem, kas liedz runāt par iespējam finansēt kopējus infrastruktūras projektus.

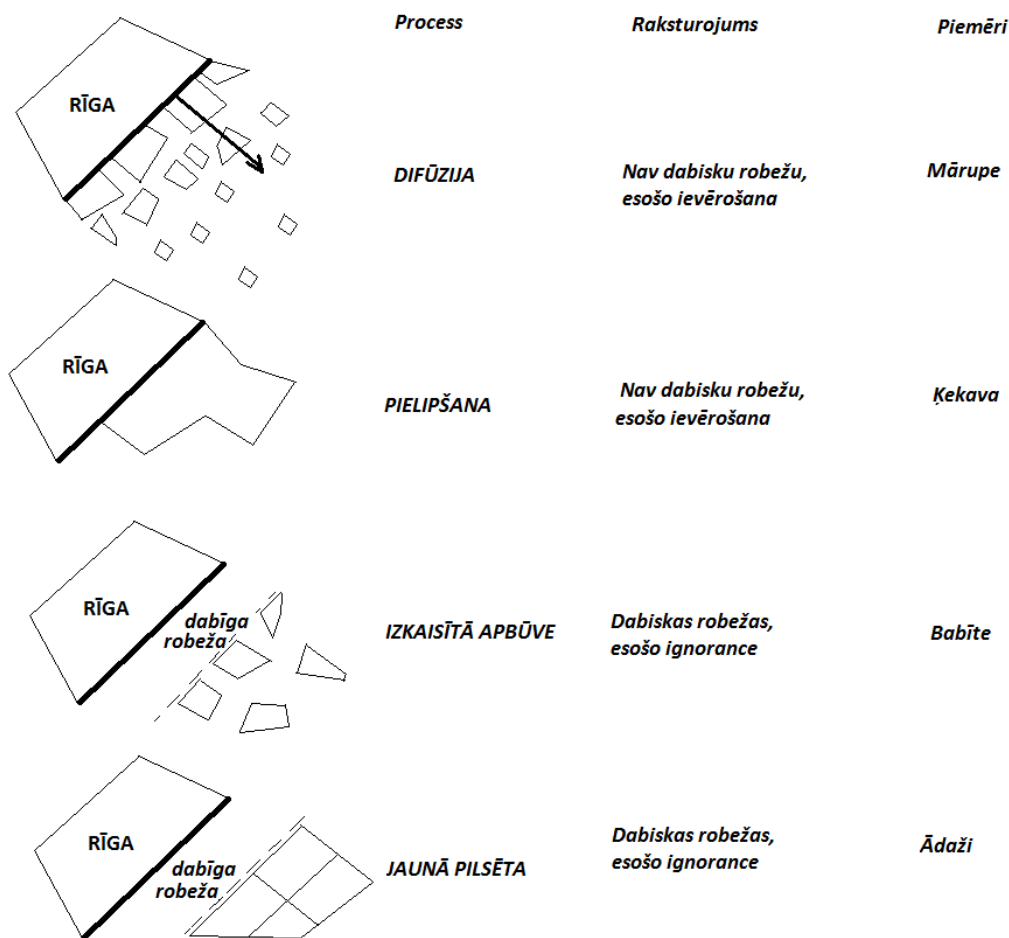
Pierīgā nevar runāt par cienu klasiskā izpratnē. Drīzāk var runāt par rurbānu telpu, kas pamazām tiek aizpildīta ar jaunu saturu, veidojot funkcionāli daudzveidīgu apbūves struktūru. Gan teritorijas plānojumos, gan ikdienā tiek lietots apzīmējums „apbūve”, kas tiek saistīts ar „cienu”. Ciens iegūst „jaunā projekta” formu, kas ir ierobežots ar detālplānojumu juridiski un bieži vien dabā – ar nožogojumu. „Cienu” nav attīstīta apdzīvotās vietas forma – kā dzīvotnes funkcija – vieta, kur dzīvot, tā pilda savas funkcijas. Darba vietas funkcija atrodas ārpus cienu. Sociālā funkcija tiek realizēta ārpus cienu. Cerētā vietas ainaviskā funkcija realizējas ne visos gadījumos – pabeigtos attīstības projektos.

Morfoloģiski apbūve veidojas gar izteiktiem „magnētiem”. Par tādiem var uzskatīt ezerus, upes, jūru, autoceļus, un Rīgas tiešo tuvumu. Blakus tam, kā papildus magnēts, darbojas arī esošās izveidotās vai transformējamās apbūves struktūras – pilsētas, ciemi, dārziņi. Jūra kā piesaistes objekts ir pievilcīga visā piekrastē, ko ierobežo ar plānošanas instrumentu un likumu noteiktajām teritorijām, piemēram, Vārzas ciens Skultes pagastā. Mazais un Lielais Baltezers, Langstiņu ezers Garkalnes novadā, ir tipiski piemēri ezera krasta apbūvei. Apbūves teritorijas veidojas gar ceļiem un dzelzceļiem (mazāk, jo orientācija ir uz privāto transportu) – Olaines, Salas pagasti ir tipiski piemēri šādi attīstībai. Baldone, Ķekava, Sigulda, Ādaži, Baloži ir piemēri pilsētu un cienu attīstībai Pierīgā (3.14. att.).

3.14. att. Pierīgas apbūves izplešanās "magnēti"

Atkarībā no novietojuma un procesiem Pierīgā var noteikt 4 struktūras, 2 tieša novietojuma (kas atrodas tiešā Rīgas robežas tuvumā) un 2 netieša (kas nodalītas no Rīgas administratīvās robežas). Būtiskas struktūras veidotājas Rīgas piepilsētā ir dabīgās robežas, kas „atbīda” apbūvi noteiktā attālumā no pilsētas (3.15. att.). Kā dabīgas robežas darbojas, piemēram, meži. Tā rezultātā palielinās spiediens uz šīm robežām, jo apbūves robežai kā mākslīgai dinamiskai procesus raksturojošai, katrā gadījumā, nav tendence ievērot dabiski izveidoto struktūru. Konkrēti tas izpaužas teritorijas plānojumos, kas paredz mežu transformāciju apbūves zemēs, piemēram, Stopiņu novadā, Garkalnes novadā, kur meži veido dabīgu robežu starp Rīgu un apbūvi ciemos, lauku teritorijās (Stopiņu un Garkalnes novadu teritorijas plānojumi).

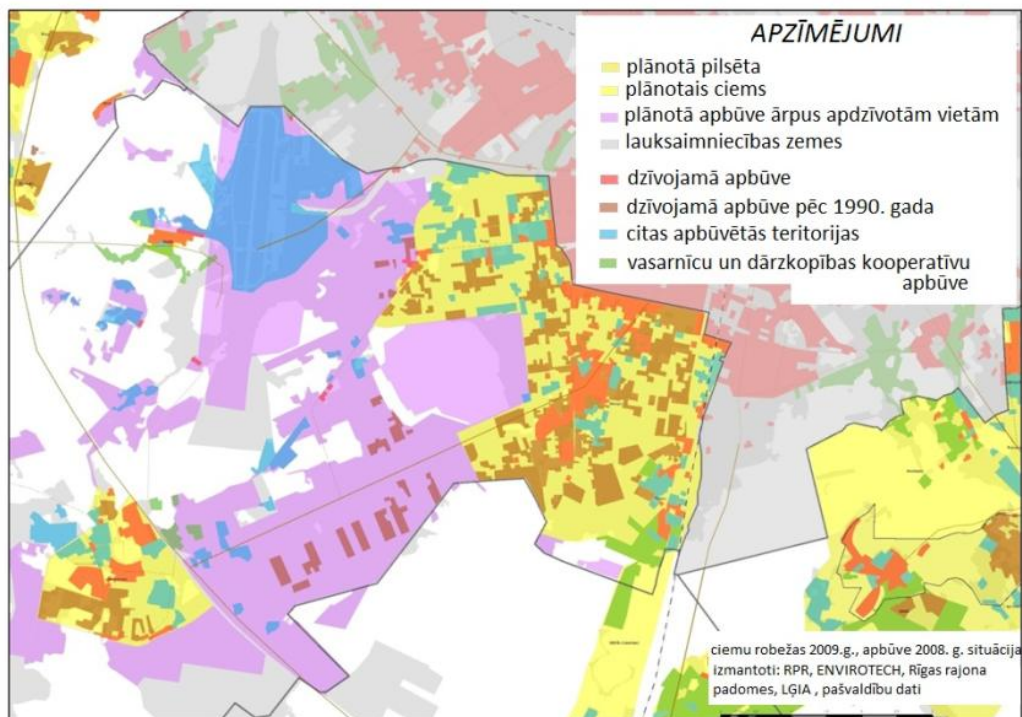
3.15. att. Pierīgas apbūves struktūru morfoloģija

Analizējot apbūves neformalizēto un apdzīvoto vietu formālo morfoloģiju Pierīgā, var izdalīt vairākus tās attīstības procesus, kas veidojas robežu ietekmē. Rīgas tuvumā, kur nav izteiktu dabisku robežu, veidojas apbūves difūzija, kas izpaužas formalizēti kā

ciemi, kas robežojas ar Rīgu. Klasisks piemērs te ir Mārupe (3.15. att.). Mārupes ciems robežojas ar Rīgas pilsētu, veidojot pāreju no Rīgas uz laukiem. Ciema struktūrā ir gan padomju laika apbūve, gan veidojas jauna, ietverot lauksaimniecības zemes, kas ir pamīšus ar apbūvētajām. Ir izveidots taisnstūra ielu tīkls, kas veido strukturālu pamatu tālākai apdzīvotas vietas attīstībai (41. pielikums).

Pielipšanas gadījums veidojas Rīgas pierobežā, kad apbūve veidojusies vēsturiski un funkcionāli saistīta ar Rīgu, piemēram, Valdlauči Ķekavas pagastā. Atšķirība no difūzijas izpaužas apdzīvojuma kompakstumā. Valdlauči ir veidojušies kā kompakta apdzīvota vieta blakus Rīgas administratīvajai robežai. Tai nav bijusi pastāvīga funkcija agrāk vai arī tās saite ar pagasta administratīvo teritoriju. Arī esošās iestādes un funkcijas gan morfoloģiski, gan funkcionāli ir saistītas ar Rīgu. Pašlaik Valdlauči ir Ķekavas novada plānojumā noteikts kā ciems, kas ietver gan apdzīvoto Valdlauču struktūru, gan neapbūvētās lauksaimniecības teritorijas (40. pielikums). Kā atsevišķus funkcionālus piemērus, kas morfoloģiski neveido augstāk minēto gadījumu var minēt piemēram, Titurgu Baložu pilsētā.

Izkaisītā apbūve veidojas tiešā piepilsētās tuvumā tūlīt aiz dabiskiem šķēršļiem – mežiem, purviem, vai applūstošām teritorijām, piemēram, Babītes pagasta jaunie ciemi – Mežāres, Spilve, Vīkuļi, Skārduciems, Dzilnuciems. Apbūve te ir savstarpēji maz saistīta, formāli apvienota ar ciemu robežām. Izkaisītā apbūve var būt arī neformalizēta ar ciemu robežām – piemēram, Mārupes novadā starp Mārupes ciemu un Jaunmārupi veidojas apbūves teritorijas, kam nav īpaša statusa, bet visa teritorija plānojumā paredzēta apbūvei (42. pielikums) (3.16. att.).

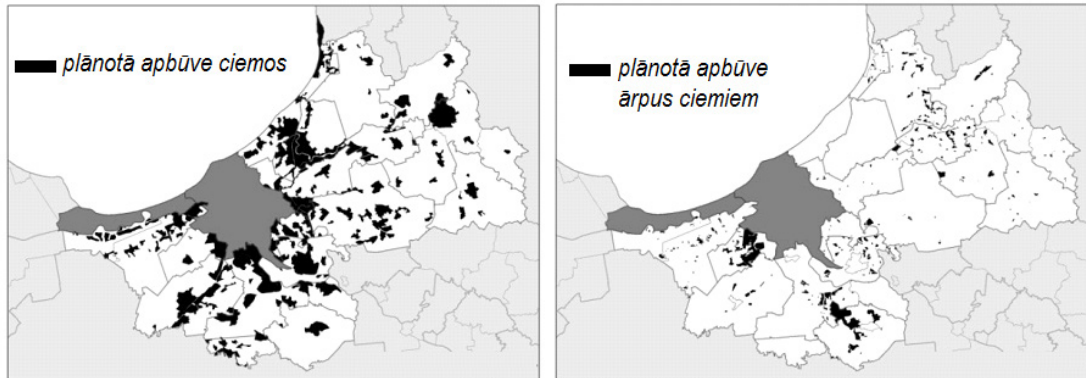
3.16. att. Telpiskās difūzijas piemērs: Mārupes attīstības telpa

„Jaunā pilsēta” veido kompaktu apbūvi ārpus Rīgas mežu loka – piemērs – Ādažu ciems. Šajā gadījumā raksturīgs salīdzinoši liels iedzīvotāju skaits (5,5 tūkst., 2010.g.) (Ādažu novada domes dati), vēsturiski izveidota morfoloģiskā, funkcionālā un sociālā struktūra, kas attīstās paplašinoties uz blakus esošām teritorijām (43. pielikums). Te nav jājauc ar Ādažu pašvaldības teritoriju, kur ir sastopamas arī citas formas – izkaisītā

apbūve. Līdzīgi var skatīties arī uz Salaspili, kas pilsētas statusu ieguva tikai 1993. gadā un pašlaik meklē savu vietu apdzīvojamā funkcionālajā struktūrā.

Apdzīvojuma struktūra teritorijas plānojumos

Pierīgas suburbanizācijas process veidojas uz pieguļošajām lauksaimniecības, bijušo dārzkopības sabiedrību un daļēji meža teritorijām. Katras zemes izmantošanas veids nosaka savādāku īpatnēju ainavu transformāciju, kas atstāj ietekmi uz plānošanas situāciju un risinājuma meklējumiem katrā konkrētā gadījumā (3.17. att.).

3.17. att. Plānotā apbūves struktūra ciemos un ārpus ciemu teritorijām

Tika analizēta apbūvējamā teritorija divās gradācijās – ciemos un pilsētās to robežās (apdzīvotās vietas) un ārpus apdzīvoto vietu robežām. Pēdējos gados tiešajā Rīgas tuvumā pašvaldību plānojumos ir noteiktas apdzīvotās vietas, kas ievērojami pārsniedz apbūvētās teritorijas un iespēju tās apbūvēt tuvākajā laikā. Ādažu novadā, Garkalnes novadā, Stopiņu novadā plānotās ciemu teritorijas aizņem gandrīz visu bijušo lauksaimniecības zemju platības. Līdzīga situācija veidojas arī Carnikavas novadā un Saulkrastu novadā, ko veido Saulkrastu pilsēta un lauku teritorija.

Pašlaik ir iestājusies stabilizācija apdzīvojuma plānošanā – esošās robežas tiek precizētas, bet Pierīgas perifērijā – samazinātas plānoto apbūvējamo teritoriju platības.

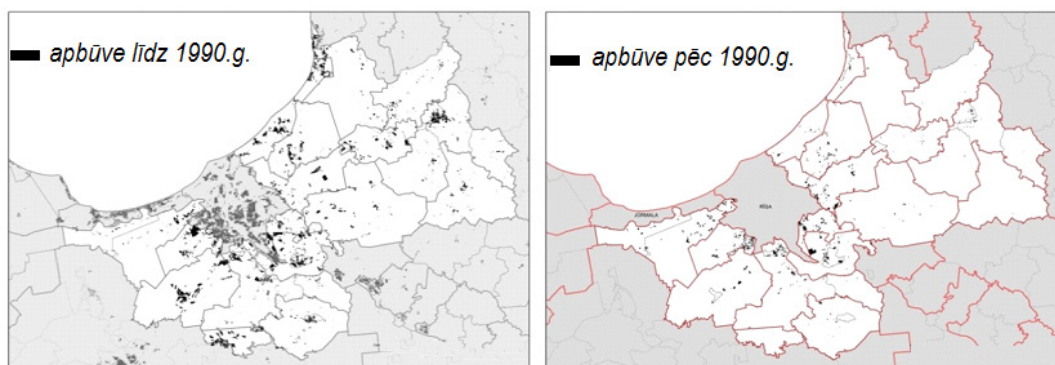
Kopumā pēdējās desmitgades plānošanā novērojama ciemu platību palielināšanās. Ciemu platību plānotās izmaiņas varētu iedalīt divās grupās – pašvaldības, kurās platību pieaugums ir nenozīmīgs vai saglabājas iepriekšējā plānošanas periodā perspektīvās teritorijas – Babītes, Salas, Mārupes, Olaines, Stopiņu, Ādažu, Carnikavas, Sējas, Ropažu novads, un pašvaldības, kurās vērojama ciemu platību palielināšanās – Ķekavas, Salaspils, Garkalnes, Mālpils novadā. Apdzīvoto vietu platības ir stabilas pašvaldībās, kur jau iepriekšējos plānošanas periodos ir noteiktas lielas apbūvējamās platības vai arī, kur visa pieejamā teritorija (LIZ) ir jau noteikta apbūves vajadzībām.

Daudzviet ir ievērojamas plānotās apbūves platības ārpus ciemu un pilsētu robežām. Tam ir vairāki skaidrojumi. Pirmkārt, tās ir struktūras, kas ir jau tradicionāli veidojušās ārpus ciemu teritorijām, piemēram, saimnieciskas teritorijas, dārzkopības kooperatīvu ciemati, kas nav ieguvuši ciemu statusu, bijušās militārās teritorijas, kompaktas apdzīvotās vietas, kas ir nelielas, lai iegūtu ciema statusu, viensētu grupas. Otrkārt, tās ir teritorijas, kas tiek plānotas kā saimnieciskas vai dzīvojamās apbūves teritorijas, atrodas pietiekoši tālu, lai tiktu iekļautas ciemu teritorijās. Treškārt ir saimnieciskas, sabiedriskas vai apdzīvojuma teritorijas, kas tieši piekļaujas ciemiem, bet kaut kādu iemeslu dēļ nav iekļautas ciemu robežās. Beidzot, tās ir teritorijas, kas tiek plānotas galvenokārt apdzīvojuma apbūves vai citu mērķu apbūvei attālu no ciemiem, bieži balstoties uz zemes īpašnieku attīstības interesēm. Dažādās pašvaldībās šo grupu attiecības platības izvietojums ir atšķirīgs.

Vislielākās apbūves platības plānotas Ķekavas, Ādažu, Olaines, Ropažu pašvaldībās, kur paredzētas lielas ciemu teritorijas. Tai pašā laikā vislielākās teritorijas, kas plānotas apbūvei ārpus ciemu robežām ir Baldones, Mārupes, Sējas pašvaldībās. Tas izskaidrojams ne tikai ar pašvaldību teritorijas lielumu, bet arī ar pašvaldību teritorijas plānošanas atšķirībām.

Apdzīvoto vietu iekšējā struktūra

Analizējot apdzīvoto vietu iekšējo struktūru tika noteiktas šādas gradācijas: dzīvojamā apbūve, kas veidojusies pirms neatkarības gadiem, jaunā dzīvojamā apbūve, citas apbūvētās teritorijas, atsevišķi izdalītas dārzkopības kooperatīvu un mazdārziņu teritorijas, kam ir mantotu plānojumu struktūras iezīmes. Mazdārziņi tika skatīti pēc to transformācijas pakāpes. 2009. gadā pilsētu un ciemu platības Rīgas rajonā veidoja 16% no rajona teritorijas, bet apbūvētās platības tikai 4%, kas liecina par lielajām teritoriju rezervēm un plānoto teritoriju nepamatotu izplešanos (3.18. att.).

3.18. att. Apbūves struktūra Rīgas rajona pašvaldībās līdz 1990. gadam un apbūve, kas izveidojusies pēc 1990. gada

Ārpus apdzīvoto vietu robežām apbūve veido 1% no rajona platības. Lielākā šādu teritoriju koncentrācija vērojama Mārupes, Salaspils, Baldones, Garkalnes pašvaldībās. Daļēji tas izskaidrojams ar padomju laika militāro apbūvi, lieliem saimnieciskiem objektiem, kas nav iekļauti apdzīvoto vietu statusā un teritorijām, kas veidojas Rīgai izplešoties (Mārupes novads).

Kopumā pēc esošās apbūves ir nodalāmas vairākas pašvaldību grupas. Pirmo grupu veido pašvaldības, kur ir ievērojama vēsturiski veidojusies apbūve un ir lielas jaunās apbūves teritorijas, kas samērojamas ar vēsturisko apbūvi vai pārsniedz to. Tās atrodas tuvu Rīgai – Ādažu, Babītes, Garkalnes, Ķekavas, Mārupes, Olaines, Salaspils, Stopiņu. Otra grupa ir pašvaldības, kurā ir ievērojama vēsturiski veidotā apbūve, bet pēdējo gadu apbūve nav bijusi tik intensīva – Siguldas, Saulkrastu, Baldones. Trešā grupa ir tās pašvaldības, kur nav bijusi izteikta vēsturiskā apbūve, bet kur tā attīstās pēdējos gados – Salas. Ceturtā grupa ir pašvaldības, kurās nav izteiktas jaunas apbūves teritorijas – Mālpils, Sējas, Vangažu, Krimuldas, Daugmales, Allažu.

Esošās apbūves teritorijas pēdējos gados ir pieaugušas Pierīgā, tomēr to platības nav nozīmīgas Pierīgas kontekstā. Būtiskā problēma ir apdzīvojamā izkaisītā struktūra, ko sekmējuši un veicinājuši vietējo pašvaldību teritorijas plānojumi. Šajā kontekstā vietējo pašvaldību līdzdalība teritorijas struktūras veidošanā ir bijusi nepietiekoša un pasīva.

Apdzīvojamā struktūra pēdējos gados ir veidojusies, pateicoties tirgus un galvenokārt spekulatīvo darījumu „spiedienam”, kas ietekmēja vietējo plānošanas procesu, noteica un regulēja zemes izmantošanas transformācijas Pierīgā. Par izdevīgu kļuva apbūvei paredzētā zeme, neatkarīgi no tā vai tā nākotnē tiks apbūvēta. Tas

savukārt bija atkarīgs no „attīstītāja” vai zemes īpašnieku investīcijām. Šādas zemes tirgum tika piedāvātas teritorijas plānojumos no pašvaldību puses.

Plānošana kā teritorijas attīstības un virzīšana izmaiņu instruments Latvijā darbojas nepietiekoši – plānošanas instrumenti reaģē uz zemes tirgus situāciju, netieši veicinot spekulatīvā tirgus attīstību (Pužulis, Trukšāns, 2009). Plānošanas ētikas jautājumi nav analizēti Latvijā. Pašreizējā plānošanas posmā tā ir tirgus antropocentriska plānošana, kas nerēķinās ne ar kādām citām normām. Autors uzskata, ka šādu situāciju veido gan profesionālu speciālistu trūkums, kas spētu strādāt mainīgos tirgus apstākļos, gan valsts politikas pasivitāte tirgus regulēšanā.

Intervijās ar pašvaldību plānošanas speciālistiem 2009. gadā tika pausts dominējošais viedoklis – pašlaik nemainām neko (Rīgas plānošanas reģiona..., 2009). Tika cerēts uz ātru krīzes posma pārvarēšanu un turpmākajiem straujiem izaugsmes procesiem, ko tajā laikā pauda arī ekonomisti un politiķi.

Intervijās 2011. gadā ar pašvaldību plānošanas speciālistiem uzrādīja attieksmes maiņu – gatavību pārskatīt plānojumus, lai zemes izmantošanu saistītu ar reālo situāciju (Intervija ar Ķekavas..., 2011).

Jauns plānošanas posms ir sācies pēc 2008. gada ekonomiskās krīzes. Tika uzsākti grozījumi vai arī jaunu plānošanas dokumentu izstrāde daudzās pašvaldībās. Ir pārargri spriest par šī posma rezultātiem. Taču kopējā tendence ir apbūves teritoriju samazināšana, apbūves noteikumu pastiprināšana (piemēram, pastiprinot prasības detālplānojumam), lauku teritoriju nodalīšana no apbūvējamajām teritorijām.

Robežu ietekme uz apdzīvojuma struktūras veidošanu Pierīgā izpaužas caur lokālo mērogu. To ir noteikuši divi savstarpēji saistīti, bieži vien pretēji procesi. No vienas puses, apdzīvojuma struktūras veidošanu nosaka zemes pieprasījums, kas veido reālu vai virtuālu vajadzību. Pēdējās desmitgades „apbūves bums” ļauj runāt drīzāk par virtuālu, nekā reālu vajadzību, kas tika uzturēta publiskajā telpā, veidojot vērtību orientāciju. Šim pieprasījumam bija maz sakara ar teritoriju, tajā nozīmē, kā attīstības teritoriju. Būtiskāks bija virtuālais darījums – naudas aprite.

Teritorijas plānojums, kas ir apdzīvojuma struktūras veidošanas un organizēšanas instruments, reaģēja uz šo pieprasījumu, ne tik daudz kā regulējošs un organizējošs instruments, bet gan šī virtuālā pieprasījuma teritoriālais akcepts. Veidojoties jaunām detālplānojumu teritorijām, veidojas zemes parcelējums, kas ietekmē apdzīvoto vietu veidošanu. Kā viens no galvenajiem kritērijiem pēdējā desmitgadē ciemu robežu noteikšanā, ir detālplānojumu teritorijas, kas tiek iekļautas ciemu teritorijās (38., 39. pielikums). Ādažu gadījumā ciemu robežas gan tika noteiktas politiski 2004. gadā un tikai pēc tam tika pieņemts teritorijas plānojums 2006. gadā. Tomēr vairākās pašvaldībās tas ir izšķirošais arguments ciema robežu noteikšanai (Rīgas plānošanas reģiona..., 2009). Piemēram, Lielkancersili Ikšķiles novada plānojumā 2006., 2009. gada variantos, arī 2011. gada jaunajā plānojumā joprojām ir noteikti kā ciems, kaut gan tur nekāda apbūve nav notikusi. Ciema teritorijā ir viena viensēta un izstrādāts detālplānojums.

Kā apdzīvojuma aktīvs veidotājs, plānošana vietējās pašvaldībās iesaistījās virtuālā pieprasījuma fiziskā teritoriālā lokalizācijā, nosakot šī pieprasījuma izvietojuma robežas. Tā ļaujot attīstīt apbūvi, neatkarīgi no teritoriālās struktūras. Teritoriālā struktūra tika pakārtota virtuālajam pieprasījumam, pretī izvirzot nebūtiskas regulējošas prasības. Apdzīvojuma struktūra Pierīgā veidojās kā virtuālā pieprasījuma virtuāls atspoguļojums, kas fizisko formu iegūst konkrētā vietā un teritorijā.

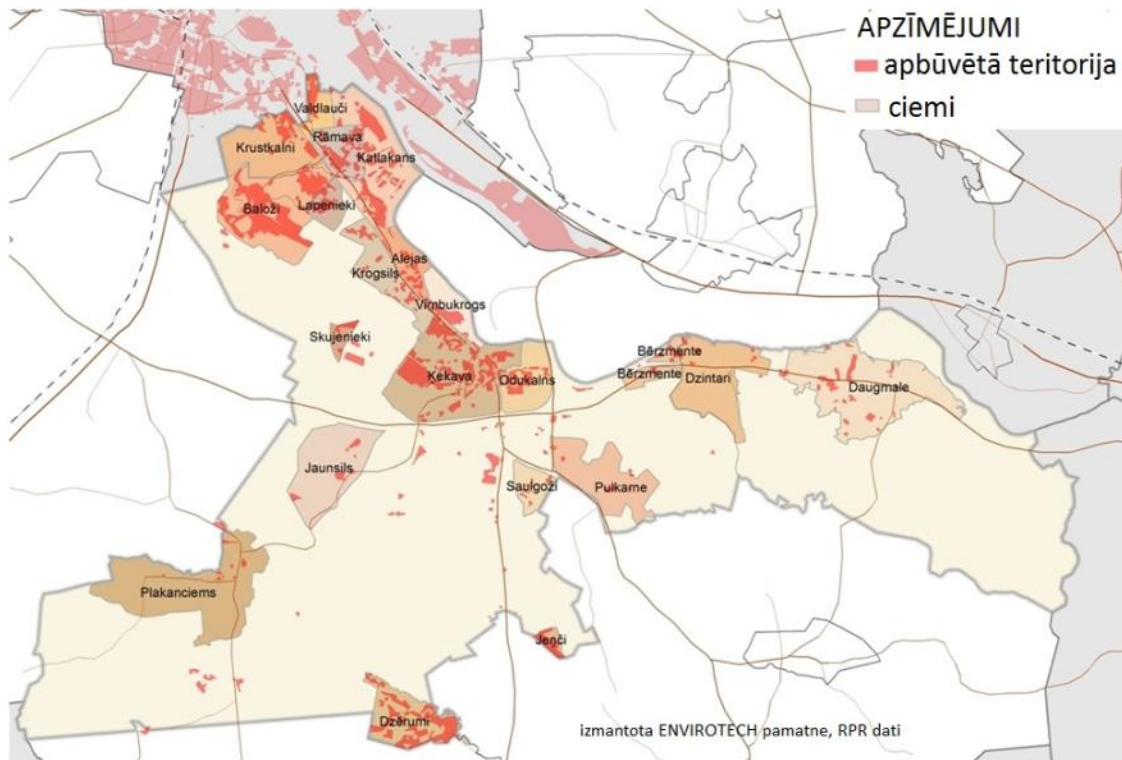
3.2.3. Publiskā – privātā attiecību atspoguļojumi robežsituācijās Pierīgā

Ķekavas novads kā privāto interešu dominances piemērs

Ķekavas pagasts robežojas ar Rīgas pilsētu un ietilpst jaunizveidotajā Ķekavas novadā, kurā turklāt ir iekļauta Baložu pilsēta un Daugmales pagasts. Apdzīvojuma struktūru Ķekavas novadā saskaņā ar Pašvaldību plānojumiem veido 21 ciems un 1 pilsēta. No Rīgas līdz Ķekavas ciemam veidojas vienlaidus ciemu teritorija (3.19. att.).

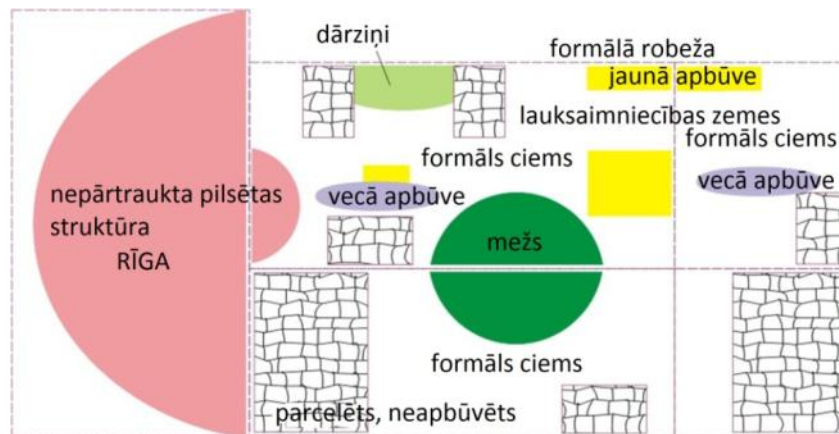
Ķekavas pagastā ir notikusi ievērojama attīstība pēdējo 10 gadu laikā. Iedzīvotāju skaits 2000.–2010. gadā pieaudzis no 11 tūkstošiem līdz 14 tūkstošiem iedzīvotāju, ko pavadīja intensīva jaunās dzīvojamās apbūves attīstība (Ķekavas novada domes dati).

Kādreiz pārsvarā lauksaimniecības zemes pēc privatizācijas ir kļuvušas par nepabeigtas apbūves zemēm (6. pielikums).

3.19. att. Ķekavas novada apdzīvoto vietu robežas

Ķekavas pagastā morfoloģiski ir nodalāmas atšķirīgas teritorijas: Rīgas apbūves struktūra laukos, kam raksturīga pilsētas daudzstāvu (3–9 stāvu) apbūve un cieša funkcionāla saikne; vecā lauku ciemu apbūve, kas veidojusies piemēram uz bijušas muižas centra pamata; jaunā parcelētā apbūve “pļavu ciems”, kas veidojusies lauksaimniecības zemēs; dārzkopības sabiedrības teritorija; izkaisītā apbūve, kas nav kompakta. Šādas struktūras var veidoties viena “plānotā” ciema ietvaros (3.20. att.).

3.20. att. Ķekavas pagasta apbūves struktūra

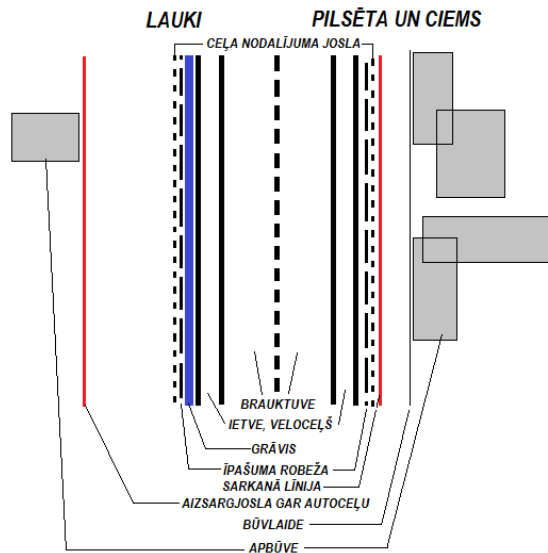
Cienu teritoriju apbūve notika pakāpeniski, ar atsevišķu daļu detālplānojumu palīdzību. Detālplānojumu teritorijas lielumu un lokalizāciju nosaka teritorijas plānojumā un Ministru Kabineta noteikumos. Regulējums paredz detālplānojumu izstrādes privātās iniciatīvas un izstrādes finansēšanas iespējas. Sākotnēji ar detālplānojumu varēja grozīt teritorijas plānoto izmantošanu un veikt būvniecību. Iniciatīva šajā procesā piederēja privātajām struktūrām.

Daļa no formālo cienu teritorijām bija saplānotas, daļa – pārdotas privātpersonām, daļa – tikai gaidīja šī procesa „rindā”. Līdzīgi var vērtēt arī pašu apbūves procesu – sākot ar parcelētu lauku, ar apbūvētu un, beidzot, ar apdzīvotu ciematu. Strukturālās atšķirības starp dažādām teritorijām veido atšķirīgu infrastruktūru, komunālo un sociālo pakalpojumu attīstības līmeni.

Lai analizētu publiskās un privātās telpas attiecības, tika veikts apsekojums un apbūves analīze Ķekavas pagasta 2 ciemos, kas atrodas pie Rīgas robežas. Pētāmajā Ķekavas pagasta Katlakalna un Rānavas ciemos gandrīz visa zeme pieder privātajiem īpašniekiem, izņemot galvenos ceļus, kas ir valsts īpašums un nelielus zemes gabalus pie sabiedriskām ēkām, kas ir pašvaldības īpašums. Šāda īpašumu piederības struktūra veidojusies zemes restitūcijas laikā un tagad ierobežo publiskās telpas attīstības iespējas.

Viena no nedaudzajām publiskajām telpām ir iela, kas veido gan piekļuvi, gan kalpo par cilvēku komunikācijas vietu. Iela kā sabiedriskā telpa skatāma no formālā funkcionālā un priekšstata (kognitīvā) viedokļa. Kā formāla sabiedriskā telpa iela ir zemes īpašums, ko raksturo piederība un iekšējā struktūra. Formālā piederība ir skatāma caur robežām, kas parādās kadastrā. Zemes reformas laikā tika privatizēta gandrīz visa teritorija, bet pēdējo 10 gadu plānošanas (parcelācijas) prakse to padarīja vēl sarežģītāku.

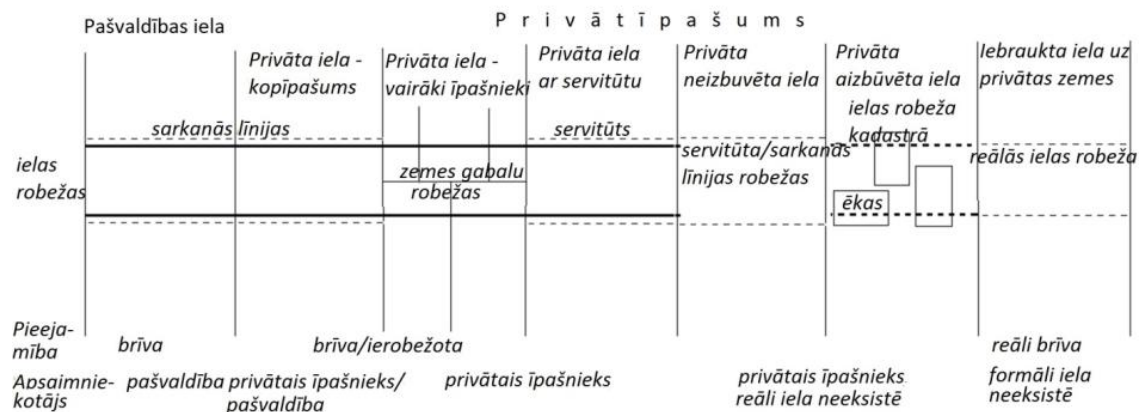
Formālā ielas/autoceļa struktūra ir noteikta tiesību aktos un fiksēta zemesgrāmatās (3.21. att.). Būtiskākās robežas, kas to nošķir ir zemes īpašuma robežas, kas nosaka esošo formālo statusu un sarkanās līnijas, un ceļa nodalījuma josla, kas nosaka iespējamo perspektīvo ielas robežu. Laukos un pilsētās ielu/ceļu aizsargjoslas atšķiras (Aizsargjoslu likums, 2011).

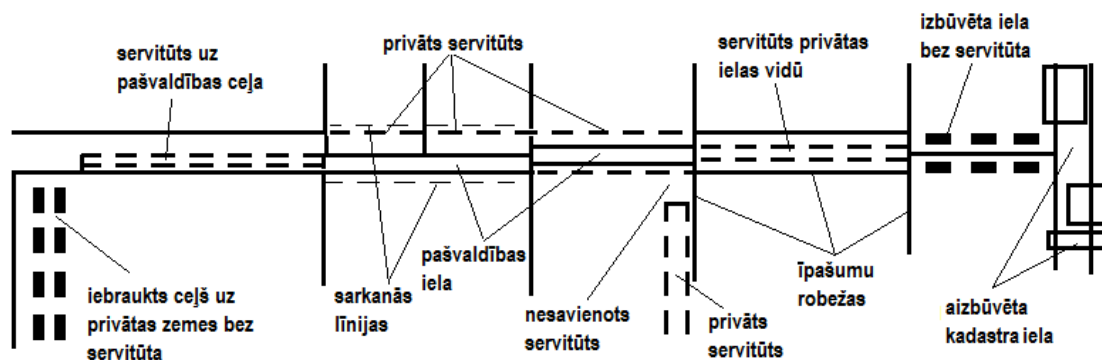
3.21. att. Ielas formālā struktūra (izmantots Aizsargjoslu likums, 2011 un Par autoceļiem, 2008)

Ķekavas pagastā nedaudzās valsts un pašvaldību ielas nenodrošina piekļuvi zemes gabaliem. Zemju parcelācijas laikā daudzviet ielas netika paredzētas, vai arī balstoties uz Civillikumu tika veidotas minimālā 4,5 m platumā, kas ir nepietiekoši. Ķekavas pagasta teritorijas plānojums paredzēja ielas kā iespējamās, bet ne kā plānā noteiktās – „vēlamās ielas un ceļi” (Ķekavas pagasta teritorijas...). Turpmākā ielu plānošana tika atstāta detālplānojumiem. Te gan jāsaņem, ka lielākā daļa no detālplānojumiem jau bija izstrādāta. Pašlaik daudzviet ir situācija, kur ielas tiek veidotas pēc tam, kad mājas ir uzbūvētas. Kā līdzekļi tiek izmantoti servitūti, kopīpašumi (3.22., 3.23 att.; 32. pielikums).

Servitūtiem kā zemes izmantošanas regulējumam ir piespiedu raksturs, kas izveidots, lai risinātu piemēram piekļūšanas problēmas vienam īpašniekam caur otra īpašnieka zemes gabalu, ja nav iespējami citi risinājumi (Civillikums, 2011). Tas ir, servitūts nav plānošanas instruments. Reālā situācija, ka plānojums nenosaka ielu robežas, nav izveidotas sarkanās līnijas, bet teritorija, kas funkcionāli kalpotu ielai, pieder vairākiem īpašniekiem, servitūts tiek lietots, lai risinātu tās kļūdas, kas tika pieļautas plānošanas procesā.

3.22. att. Ielas juridiskā struktūra privāto interešu dominances apstākļos

3.23. att. Iela kā servitūts privāto interešu dominances apstākļos

Servitūti, kā ielas alternatīvs risinājums, veidojies vairākos procesos – gan zemes reformas laikā veidojot sākotnējo piekļuvi zemes īpašumiem, ar kuriem klājas pāri vēlākā laikā veidotās ielas, gan veidojot ielas plānošanas procesa laikā uz privātas zemes. Šeit izpaužas gan mantoti servitūti no iepriekšējas zemes izmantošanas regulējuma, gan jaunizveidoti.

Runājot par ielu apsaimniekošanu un komunikāciju nodrošināšanu, būtiski ir ielas piederības publiskais raksturs. Publiskā īpašumā esošā iela var būt ar pietiekošu vai arī nepietiekošu platumu. Pēdējā gadījumā – tiek veidots servitūts uz privātas zemes. Privātu ielu gadījumā – var būt viena īpašnieka, vairāku īpašnieku, kopīpašuma forma, ar formālu apgrūtinājumu regulējumu vai arī bez tā. Pēdējā gadījumā var būt izbūvēta iela vai arī iebrukta neizbūvēta. Tomēr formālais regulējums nav garants, ka iela funkcionē – pastāv arī aizbūvētas ielas, kas formāli kadastrā ir noteiktas kā ielas. Šie piemēri parāda Zemes izmantošanas apgrūtinājumu sistēmas nesakārtotību.

Valsts normatīvais regulējums paredz turpmāk zemju atsavināšanu zem ceļu servitūtiem, jaunu ielu veidošanu ceļa nodalījuma joslā kā vienu zemes gabalu, nodalījuma joslu nodošanu pašvaldībām un valstij (Likumprojekts "Zemes pārvaldības...", 2011). Šādi pasākumi var izraisīt pretestību no zemes īpašnieku puses privāto ielu un ceļu gadījumā, un būtu risināmi katrā gadījumā individuāli.

Ielu formālā piederība daudziem privātajiem īpašniekiem apgrūtinā publiskās infrastruktūras attīstību – daudzviet līdz galam neizbūvētas ielas un/vai ziemā nekoptas ielas, pēc Civillikuma prasa saskaņojumus ar visiem īpašniekiem (Civillikums, 2011). Kā kompensējoša adaptācija pieejamības ierobežojumiem privātiem īpašumiem ir patvaļīgi iebrukti ceļi/ielas caur citiem zemes gabaliem.

Iela kā funkcionāla telpa ietver gan brauktuvi, gan ietvi, velosliņus, ūdens aizvades sistēmas, ielu komunikācijas, dažkārt apstādījumus. Ideālā gadījumā šīs funkcijas būtu savietojamas ar juridisko struktūru – tas ir ar ielas juridiskajām zemes īpašuma robežām. Esoša situācija Ķekavā parāda, ka ir liela atšķirība starp juridisko un fizisko robežu formu. Privātās ielas var būt uzbūvētas, funkcionēt, bet var nebūt teritorijas plānojumā vai zemes grāmatā. Tas rada konfliktsituāciju gadījumā, ja kāds vēlas izmantot vai pārveidot šo funkcionāli sabiedrisko telpu pretēji privātajām interesēm.

Iela, kā publiska telpa, kā mēs to parasti saprotam, ir sabiedriski pieejama. Bieži vien privātās ielas ir slēgtas „svešajiem” (33. pielikums). Ielu veido ne tikai tās funkcionālais, bet arī ainaviskās, estētiskās, kultūras komponentes. Ielas vizuālo robežu nosaka apstādījumi, nožogojums, vai to neesamība (atvērtība), māju fasādes. Veiktie apsekojumi Ķekavas pagastā norāda uz ielas kā sabiedriskas vietas zemo funkcionalitāti, kas atspoguļojas sabiedrisko vietu ierobežotībā (34. pielikums). Sociālo kontaktu vietu koncertēšanās ir vecajos centros – skola, bērnudārzs, sporta laukums,

bērnu spēļu laukums, tautas nams, bibliotēka, pasts, autobusu pietura, informācijas stends, veikals. Jaunajos ciemos tā visa nav. Te nav ievērojamu darbavietu, izņemot minētos sociālos objektus.

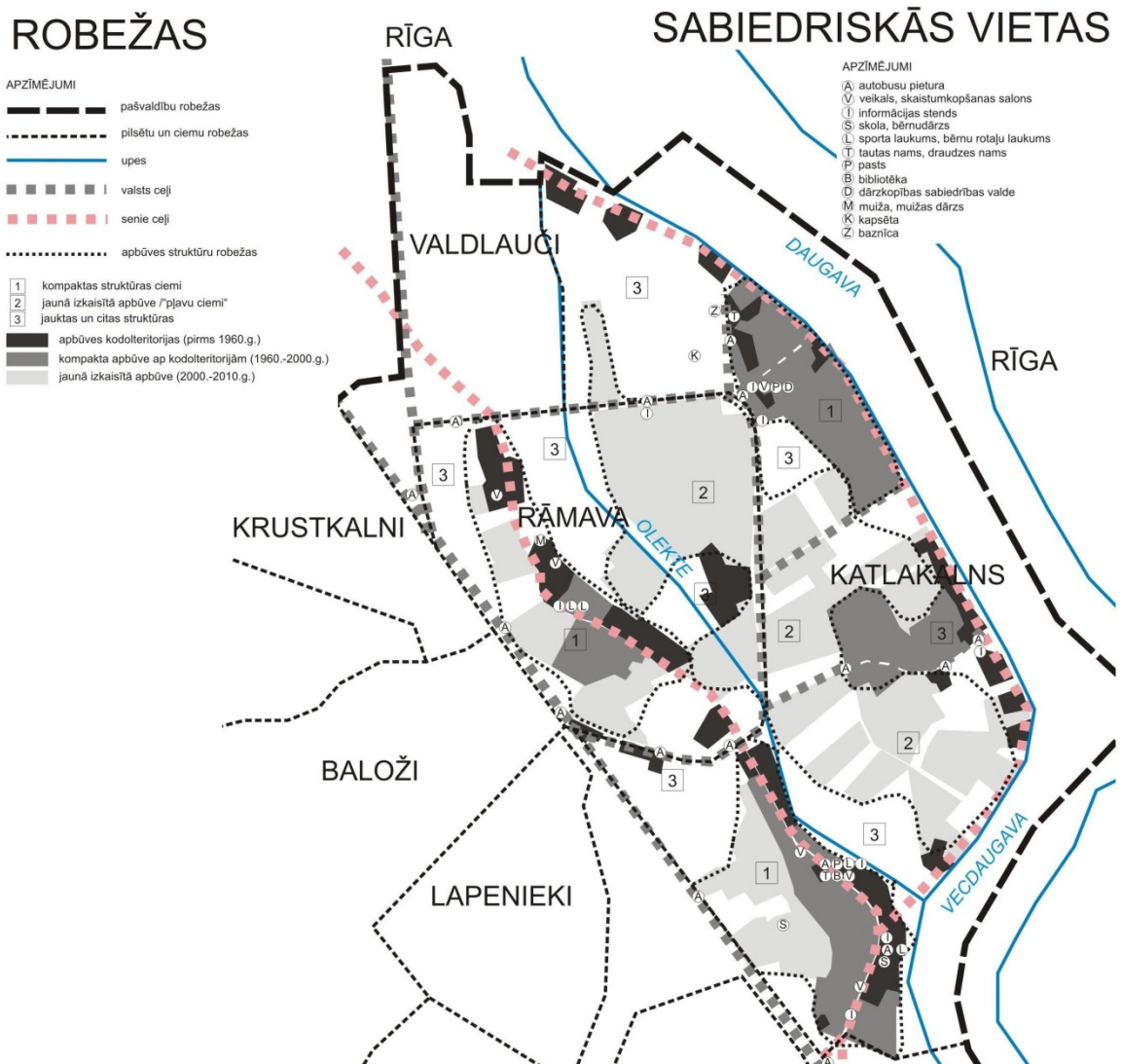
Jāņem vērā, ka teritorijas apbūve veidojās kā atsevišķi attīstītāju projekti, kam bieži vien nebija intereses par publisko telpu, pieslēgumiem, komunikācijām, tādējādi palielinot iegūto peļņu uz platības vienību, bet pašvaldība neizvirzīja publiskās telpas prasības no attīstītājiem.

Tas atstāja ietekmi arī uz sociālo telpu – pastāv nošķirtība starp jauno un veco apbūvi. Saskaņā ar aptaujas datiem (Iedzīvotāju aptauja Ķekavas..., 2011) veco centru iedzīvotāji neuzskata jaunus par „savējiem” pat tad, ja jaunā apbūve veido vienotu kompakto ciemu. Izkaisītās apbūves ”pļavu ciemu” gadījumā iedzīvotāji sevi identificē ar lielāku teritoriju neizmantojot, pat tuvākos nosaukumus. Daļa no iedzīvotājiem sevi identificē ar rīdiniem. Rezultātā izveidojusies sociāli, mentāli un telpiski sašķelta vietējā sabiedrība, kas izmanto galvenokārt Rīgas pakalpojumus.

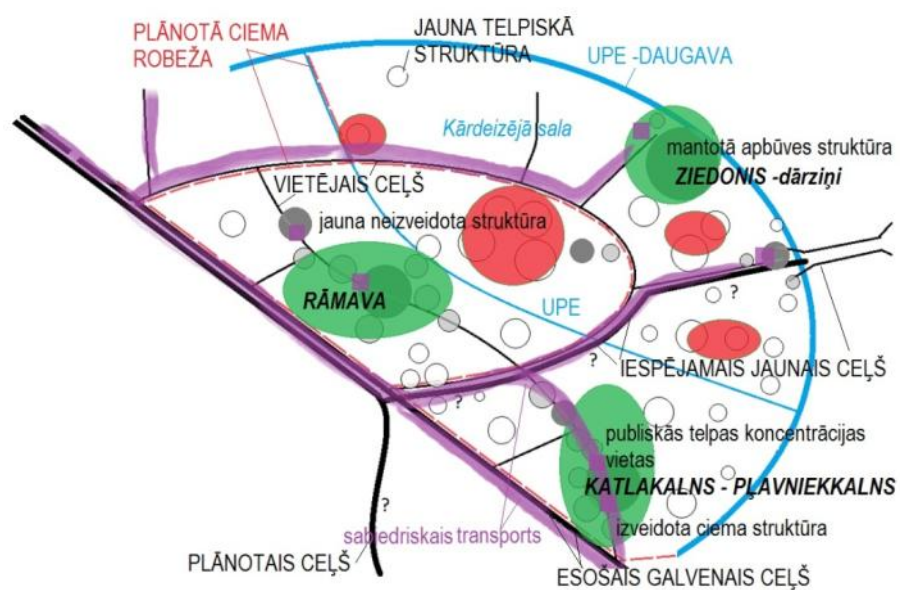
Piepilsētas teritorija attīstījusies, neparedzot vietu Rīgas funkciju un nacionāla līmeņa infrastruktūras risinājumu attīstībai. Jauns izaicinājums – sabiedriskās apspriešanas laikā 2011. gadā tika aktualizēts jautājums – jauna šķērsojuma izbūve pār Daugavu. Blakus plānotajam jauna valsts galvenā autoceļa izbūvei, tas sašķel esošo ciemu struktūru, maina ielu un ceļu kategorijas un nozīmi, atstājot ietekmi uz pieklūstamību īpašumiem, paredzot atpirkt jaunus iegādātos zemju īpašumus vai to daļas. Par to visu īpašnieki nebija informēti, bet speciālistiem un politiķiem pašlaik nav vēl vienots viedoklis (Sabiedriskās apspriešanas sanāksme Ķekavas novadā).

Dažādajās teritorijās veidojas atšķirīgas telpas un kopienas. Dārzkopības kooperatīvs „Ziedonis” pamazām transformējas uz pastāvīgu dzīvojamo apbūvi (apdzīvota aptuveni 1/6 daļa no īpašumiem), saglabājot ievērojamu dārzkopības funkciju, kā dominējošo, jaunajos ciemos apdzīvota ir 1/2 līdz 2/3. Tiesu darbi, konflikti starp zemes īpašniekiem, teritoriju tiesiskā statusa sakārtošana ir pašvaldības ikdiena. Risinājums šeit meklējams zemes atsavināšanā un kopējas infrastruktūras izveidē. Cits, bet ne mazāk smags izaicinājums, ir veidot cilvēku kopienas kolektīvo atbildību par teritoriju, kurā dzīvo, jo pašlaik cilvēki ir maz aktīvi (Intervija ar Ķekavas..., 2011).

Detālāk pētāmā teritorija – Rāmava un Katlakalns ir divi plānotie ciemi, kas piekļaujas Rīgai veidojot formālu iekšēji strukturēti daudzveidīgu telpu (3.24., 3.25. att.).

3.24. att. Rāmas un Katlakalna ciemu struktūra formālās/plānotās struktūras kontekstā

3.25. att. Rāmas un Katlakalna ciemu struktūras konceptualizācija

Dabisko struktūru veido Daugavas upe un Olektes upe, kas ierobežo bijušo salu, vēsturisko mantoto struktūru veido 2 senie ceļi un gar tiem veidotā apbūve. Plānotā struktūra neņem vērā ne dabisko, ne arī vēsturisko struktūru. Līdzīga pieeja bija padomju gados, plānojot lielos dzīvojamos rajonus Rīgā. Tomēr šeit būtiskākais struktūru veidojošais elements ir brīvās lauksaimniecības zemes, kas īpaši strauji tika apbūvētas pēdējo 10 gadu laikā. Ir nodalāmas kompaktas teritorijas, kas mantotas no padomju laika (apbūves kodolteritorijas), teritorijas, kas attīstījās ap šīm teritorijām (kompaktā apbūve līdz 2000. gadam) un jaunā izkaisītā apbūve, kas nerespektē esošas struktūras.

Sociālā infrastruktūra – (trešās vietas), kas ir svarīgas komunikācijām – veikals, skola, bērnudārzs, pasts, sporta laukums, tautas nams, bibliotēka ... veidojas apdzīvojuma kodolteritorijās. Salīdzinoši ar padomju periodu – šo vietu skaits nav būtiski palielinājies, kaut gan iedzīvotāju skaits ir pieaudzis vairākkārt. To noteica plānošana (netika paredzētas teritorijas sabiedriskām funkcijām, attīstītājiem bija svarīgi gūt peļņu no katra kvadrātmetra, gandrīz visa zeme ir privātās rokās). Otrs apstāklis ir iedzīvotāju mobilitātes uzvedība – uz privāto transportu orientēta, Rīgā nodarbināta un patērējoša sabiedrība.

Rezervētās un iepļānotās teritorijas piepilsētā ir tik apjomīgas, ka spētu akumulēt vairāk kā miljons iedzīvotāju – tas ir vairāk, kā Rīgā iedzīvotāju jebkad ir bijis. Pašvaldību plānojumi no valsts puses netika koordinēti, kas radīja visatļautību – attīstītājs ieguva tiesības plānot un būvēt gandrīz jebkurā lauku vietā.

Tirgus vērtības absolutizācija krīzes apstākļos ir apstādinājusi vai krietni nobremzējusi būvniecību, bet tai pat laikā radījusi krietni daudz nepabeigtības problēmu. Infrastruktūra, kas bija paredzēta noteiktam iedzīvotāju skaitam, nav pašlaik pieejama klientu nepietiekamības un privāto īpašnieku vienoties nespējas dēļ. Neizbūvētas ielas, nespēja piekļūt īpašumam, neizbūvēti kopējie komunālie tīkli atsaucas uz vides kvalitāti. Agrākie galvenie aģenti – attīstītāji nu ir projām, bet iedzīvotāji visas šīs problēmas adresē pašvaldībai, kas saskaņā ar likumu ir atbildīga gan par teritorijas plānošanu, gan par vides uzturēšanu un apsaimniekošanu (7. pielikums).

Dažādās teritorijās veidojas atšķirīgas sociālo grupu kombinācijas, kam ir dažāda izpratne par vērtībām, līdz ar to atšķirīga sociālā uzvedība. Kodolteritorijas veido teritoriju, kur iedzīvotāji dzīvo jau 3 un vairāk paaudzēs. Te ir visbiežāk sastopami pensionāri. Viņu vajadzības balstās uz padomju laika un pirms 10 gadiem veidoto infrastruktūru. Kompaktās apbūves teritorijas veidojušas pie vēsturiski esošās apbūves, kas kopā ar kodolteritorijām veido ciemus. Taču šeit iedzīvotāji ir jauni, kas ienākuši pirms 10–15 gadiem, laikā, kad veidojās pirmās Pierīgas apdzīvojuma struktūras. Viņu vajadzības jau ir pakļautas augstākai mobilitātes pakāpei un saiknei ar Rīgu (Miklaša, 2011).

Dārzkopības sabiedrība ir īpaša tajā nozīmē, ka veidojusies 1970. gados, lai audzētu lauksaimniecības produktus pašu patēriņam, ir tipiska piepilsētas apdzīvojuma struktūra, kas vietumis veido veselas kolonijas. Būtiskākie raksturojumi ir īpašumu mazā platība (0,06 ha), šauras ielas, liels blīvums (vairāk kā 500 zemes gabalu). Jau padomju laikā, bet, jo īpaši pēdējos gados, daļa no apbūves tika pielāgota pastāvīgai dzīvošanai. Transformācija no dārzkopības uz dzīvojamo funkciju ietver jaunus izaicinājumus – kopējo komunikāciju izveidi, ielu paplašināšana. Te veidojas daudzveidīga sociālā telpa, kur blakus „jaunbagātņiem”, jauniem īpašniekiem ir nabadzīgi, veci īpašnieki – ar dažādām interesēm un orientāciju, kurus vieno kompakta teritorija.

Pļavu izkaisītās apbūves ciemi veidojušies balstoties uz izstrādātajiem detālpļānojumiem, kas savstarpēji nebija saistīti. Iedzīvotāji ir mobili, kuru vērtību

ārējās izpausmes ir – privātmāja, žogs, mašīna, „nikns suns”. Vēlēšanās izlauzties no pilsētas uz „laukiem” no betona daudzdzīvokļiem uz idillisko „viensētu” ir novedusi gan pie privātmājas, bet ne vairs īsti laukos, bet gan nepabeigtā dzīvojamā telpā, kur „remonts var turpināties visu mūžu”. Apdzīvota ir $\frac{1}{2}$ – $\frac{2}{3}$ no apbūvētajiem zemes gabaliem. Vienīgā kopējā vērtība ir privātajās atšķirībās un vienotā kompaktā teritorijā ar līdzīgām publiskām problēmām.

Katrā no minētajām struktūrām ir atšķirīgas kopienu veidošanas tradīcijas un jaunās iespējas.

Publiskā telpa skatāma juridiskā, plānošanas, sociālā (kognitīvā) kontekstā. Juridiskā kontekstā publiskā telpa izpaužas kā sabiedrisko – valsts un pašvaldību īpašumi. Veicot zemes reformu pašvaldības saglabājušas maz zemes, kas neļauj efektīvi plānot teritorijas attīstību. Ķekavas pagasta plānojumā Katlakalna un Rānavas ciemos publisko telpu veido valsts un pašvaldību ceļi un ielas, kas ne tuvu neaptver visu teritoriju, sociāla un izglītības rakstura objektus – skola, bērnudārzs, bibliotēka, klubs, baznīca, kapsēta, parks, muiža, daudzdzīvokļu māju dzīvojamo apbūvi. Daļa no īpašumiem ir apbūvēta, daļa ir rezervēta turpmākajai izmantošanai. Blakus tam kā juridiski īpašumi var būt valsts mežu zemes, Rīgas mežu zemes, publiskie ūdeņi (3.26. att.).

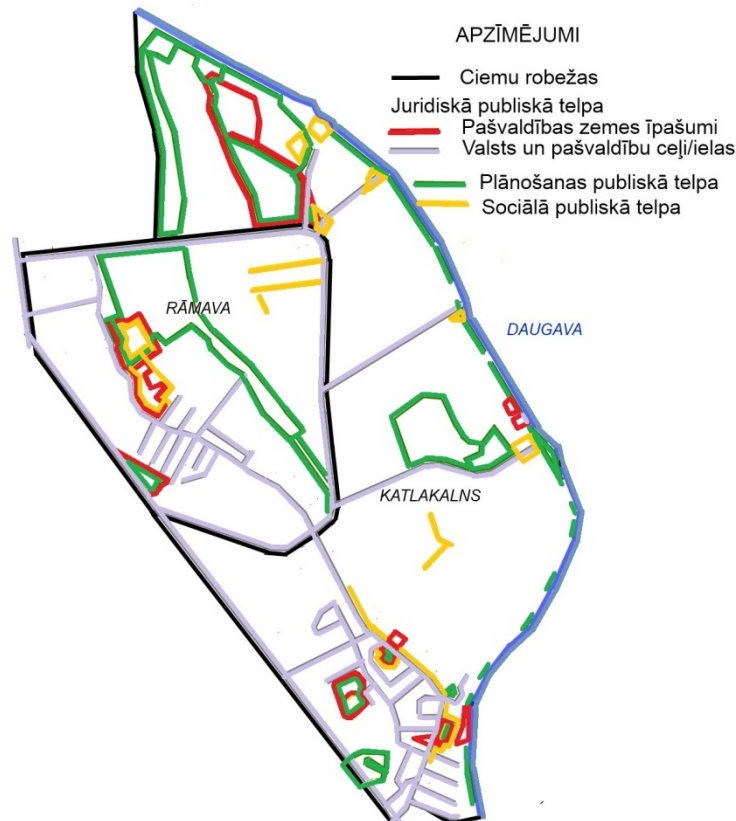
Teritorijas plānojumi neskaidri nosaka publisko telpu. Tā saistīta ar zonējumiem un atļauto izmantošanu. Izplatītākā publiskā telpa tiek attiecināta uz ielām, sociāliem objektiem, pieūdeņu rekreācijas teritorijām, mežaparkiem, parkiem, mežiem, arī uz komercpakalpojumu sniegšanas vietām – veikaliem, frizētavām, remontdarbnīcām. Teritorijas izmantošanas noteikumi bieži vien stingri neregulē sabiedrisko funkciju, pieļaujot tās esamību gandrīz jebkurā zemes izmantošanas mērķa teritorijā. Tas, protams, negarantē, ka publiskās telpas veidosies. Ar privātu telpu saistās visvairāk apbūves teritorijas, komerciāla rakstura un ražošanas uzņēmumu teritorijas. Katlakalna un Rānavas piemērā šīs teritorijas aizņem absolūti lielāko daļu no teritorijas (22. – 26. pielikums).

Rānavā un Katlakalnā plānošanas publiskā telpa ir gar Daugavu, atsevišķās zaļajās teritorijās – kas pārsvarā ir zemas pļavas gar upēm, nedaudzās meža teritorijas bijušas kaļķa cepļa zemes. Liela daļa no šīm zemēm ir privāti īpašumi. Būtiski, ka plānotās publiskās telpas nav brīvi pieejamas, kas nozīmē, ka tās tādas var kļūt, ja tiks izveidota publiskā infrastruktūra un nodrošināta publiskā pieejamība. Plānošanas publiskās telpas ir vēlamais priekšlikums, kam netiek garantēta šīs vēlamības realizācija.

Sociālās publiskās telpas ir balstītas esošajā sociālajā infrastruktūrā – līdzīgi kā tas ir juridiskajā un Plānošanas telpā. Kā attiecību telpas, tās var būt dinamiskas, veidoties spontāni vai arī saglabāt tradicionālu laika regularitāti. Viena no reprezentācijām izpaužas vietas sajūtā – piederībā konkrētai vietai. Katlakalna un Rānavas ciemos cilvēki sevi identificē ar vairākām lokālām vietām – Katlakalna baznīca, Ziedonis, Auglīšu iela, Rāmava, Makoņkalns, Akmeņsala, Staru iela – Salas iela, Kaļķu ceplis, Slokas iela – Skultes iela, Rudzāji, Papeļu iela, Katlakalns/Pļavniekkalns, Korintes/Ādiņas, kas liecina par kopienas veidošanos šajā teritorijā (Miklaša, 2011) (35. pielikums). Sociālās publiskās telpas veidojas pakalpojumu vietās, un tām piekļaujošās ielās.

Juridiskajām robežām ir raksturīga lielāka pastāvība laikā, tās tiek mantotas. Plānošanas robežas, kas nosaka konkrētu zemes izmantošanu ir vairāk mainīgas un esošajā praksē bieži atkarīgas no īpašnieku interesēm un iecerēm nekā no plānotajām situācijām. Sociālās telpiskās robežas ir visvairāk dinamiskas, jo to nosaka cilvēku un

grupu iniciatīva. Tā var mainīties dažu mēnešu laikā un var saglabāties ilgstošu laiku kā izveidotas tradīcijas vai to neesamība.

3.26. att. Ķekavas pagasta Katlakalna un Rāmavas ciemu publiskā telpa (izmantoti Ķekavas novada domes, M. Miklašas, Ķekavas pagasta teritorijas plānojuma materiāli)

Rīgas pilsētas un valsts īpašumu dominance Garkalnes pagastā

Publiskais var izpausties kā privāts caur attiecību formu teritorijās, kurās monopols pieder sabiedriski pārvaldītām struktūrām, pēc to mērķiem, bet uz peļņu orientēts pēc formas. Latvijā valsts vai pašvaldības var organizēt kapitālsabiedrības saskaņā ar Likumu par pašvaldībām, Valsts pārvaldes iekārtas likumu. Likumos noteikti gadījumi, kad valsts un pašvaldības veido kapitālsabiedrības. Abos gadījumos būtiskais mērķis ir pakalpojumu sniegšana, jeb valsts un pašvaldības pārvaldes funkciju veikšana. Komercedarbības forma nodrošina pakalpojumu augstāku efektivitāti. Komercedarbība šajā izpratnē ir privāta forma, kur privātīpašnieks ir valsts vai pašvaldības.

Atsevišķos ekonomikas sektoros pastāv valsts vai pašvaldību monopols, kas izpaužas teritoriāli. Darbā apskatīti daži gadījumi, kas atspoguļo attiecības Pierīgā. Rīgas pilsētas komercsabiedrības nodrošina Rīgas iedzīvotājus ar nepieciešamajiem pakalpojumiem. To darbības vieta atrodas ārpus Rīgas teritorijas citu pašvaldību teritorijās.

Kā eksteritoriāla struktūra darbojas Rīgas uzņēmums „Rīgas ūdens” un SIA „Rīgas meži”, kam ir prioritāra lēmšana par saviem īpašumiem attiecībā pret pašvaldību, kurā tie atrodas. Ņemot vērā Rīgas pilsētas ūdens apgādes teritoriālo izvietojumu, prioritāte ir apstiprināta normatīvajos aktos, kas regulē teritorijas robežas un izmantošanu (Aizsargjoslu likums, 2011), kļūstot par nacionāli nozīmīgu objektu vai teritoriju. Vietējo pašvaldību uzdevums šajā gadījumā aprobežojas ar likumos noteikto regulējumu ievērošanu.

Rīgas mežu gadījumā normatīvie dokumenti speciāli neregulē mežu izmantošanu. Aizsargjoslu likums teritorijās ap pilsētām nosaka nepieciešamību izveidot piepilsētas

mežus. Veidojas konflikts starp Rīgas mežiem valsts piepilsētas mežu izmantošanas politiku un pašvaldībām, kuru teritorijā tas notiek.

Valsts monopolu mežu nozarē reprezentē „Latvijas Valsts meži”, kas darbojas kā jebkura privāta komercsabiedrība. Gan valsts, gan Rīgas mežu izmantošanu regulē meža nozares normatīvie akti.

Atšķirīga situācija veidojas dabas aizsardzības teritorijās, kuras pārstāv valsts pārvaldes institūcijas. Neskatoties uz pārvaldes un apsaimniekošanas sabiedrisko regulējumu, dabas aizsargājamajām teritorijām ir monopolstāvoklis attiecībā pret citām zemes izmantošanas prasībām, kas nosaka nepieciešamību pēc dabas aizsardzības pasākumu ievērošanas un saskaņojumiem ar atbildīgajām institūcijām.

Rīgas, valsts mežu un dabas aizsargājamo teritoriju plānošana pašvaldībā ir saistīta ar vienošanos par tālāku zemes izmantošanu. Tomēr esošā plānošanas pieredze rāda, ka bieži vien lēmumi tiek pieņemti nekonsultējoties ar pašvaldībām.

Baltezera ūdens ņemšanas vietas

Rīgas pilsētas ūdens ņemšanas vietas Baltezera apkaimē ir veidojušās no 1904. gada un pašlaik nodrošina ievērojamu daļu no Rīgas ūdens patēriņa. Saskaņā ar aizsargjoslu likumu ir noteiktas un teritorijas plānojumā attēlotas vairākas aizsargjoslas, kuru uzdevums ir ūdens resursu saglabāšanas un atjaunošanās, pasargāšana no piesārņojuma (Aizsargjoslu likums, 2011).

Stingrā režīma aizsargjosla ir noteikta diviem areāliem, robežas R areālam ir nosacītas un sakrīt ar dabiskiem objektiem, ceļiem, daļēji ar aizsargājamo teritoriju robežām (daļa no robežas ir gar dzelzceļu), A – areālam nosacītas. Ķīmiskā aizsargjosla ir noteikta nosacīti pa dabiskiem objektiem, ieverot arī apdzīvotas vietas – Baltezers, Langstiņi, Makstenieki, Garkalne, piedevām teritorijas A daļā tā sakrīt ar stingrā režīma aizsargjoslu. Plānojums neparāda bakterioloģisko aizsargjoslu. Pēc „Rīgas ūdens” informācijas tā sakrīt ar stingrā režīma aizsargjoslu. Metodika skaidri nepasaka aizsargjoslu platumu, atstājot to noteikšanu atbildīgo institūciju ziņā (Aizsargjoslu ap ūdens..., 2009).

Stingrā režīma aizsargjoslā nav atļauts atrasties cilvēkiem, kas nav saistīti ar ūdens ieguvu (faktiski tā ir pieejas lieguma zona). Vislielākie ierobežojumi, bez minētajiem, ir bakterioloģiskajā aizsargjoslā, bet konkrētā gadījumā šie ierobežojumi ir līdzvērtīgi stingrā režīma joslai. Ķīmiskajā aizsargjoslā ierobežojumi ir saistīti tikai ar IVN sākotnējo izvērtējumu. Papildus prasības 500 m teritorijā ap stingrā režīma zonu attiecībā uz apbūvi ir parādījušās tikai ar 2009. gada redakciju, kad apbūves teritorijas jau tika saplānotas, un šīs prasības visur netiek ievērotas. Robežas nosaka Rīgas uzņēmums „Rīgas ūdens”.

Garkalnes novada Rīgas piepilsētas meži

Piepilsētas meži veidojušies kā pilsētnieku rekreācijas teritorija, nodrošinot mežu loku ap pilsētu. Padomju laikā Piepilsēta tika plānotā atsevišķi paredzot zaļā loka teritoriju, kas ietvēra teritoriju ap Rīgu – Carnikava – Vangaži – Ropaži – Saulkalne – Ķekava – Mārupe – Babīte, un zaļo zonu, kas aptvēra lielākas teritorijas Baldones, Jelgavas un Engures virzienos. Tāpat bija paredzētas atpūtas teritorijas (Пригородная зона города..., [S.a.]).

Pēc neatkarības iegūšanas meža zemes nonāca galvenokārt valsts, Rīgas pašvaldības, privātā īpašumā. Meža likums, kas mērķēts galvenokārt uz meža un meža zemju pārvaldību, orientējas uz to saimniecisko izmantošanu (Meža likums, 2011). Pašlaik piepilsētas mežu noteikšanu un izmantošanu regulē Aizsargjoslu likums. Aizsargjoslu likumā ir vāji iezīmēta piepilsētas mežu nozīme, bet Meža likums par to nerunā vispār.

Saskaņā ar metodiku aizsargjoslu nosaka nosacīti pa izteiktām kontūrām dabā – Rīgai – ne vairāk kā 15000 ha. Patiesībā šis ierobežojums attiecas uz Rīgas mežiem, kam piepilsētā ir vislielākās platības. Aizsargjosla ap Rīgu veido 4471 ha (Rīgas rajona teritorijas plānojums (GIS dati), no kuriem Garkalnes pagastā 766 ha (Par meža aizsargjoslas..., 2006). Rīgas pilsētas tiešajā apkārtnē ir 45000 ha Rīgas pilsētas mežu. Kopējās platības ir 66,5 tūkst ha (Rīgas meži, 2010), kas izvietojusies Rīgas un Jūrmalas pilsētu, bijušo Rīgas, Ogres un Limbažu rajonu teritorijās (8. pielikums).

Bez Rīgas mežiem Rīgas apkārtnē vēl ir Latvijas Valsts mežu īpašumi, privātās mežu zemes. Valsts ir ierobežojusi šīs aizsargjoslas platības, nosakot, ka meža apsaimniekošanas galvenais mērķis ir komerciāls, pat lielu pilsētu tiešā tuvumā. Patiesībā, daudzām mazajām pilsētām šādas meža aizsargjoslas nav noteiktas vispār.

Blakus tam, pašvaldības savos teritorijas plānojumos meža teritorijas bieži vien nosaka kā mežsaimniecības teritorijas, tas ir, piešķirot tām komerciālu raksturu. Šajā gadījumā Valsts mežos juridiski nepastāv ierobežojumi kailcirtēm lielos apjomos (19. pielikums). Piemēram, Baldones novadā Latvijas Valsts meži paredz izcirst mežus, kas var būt traucējošs faktors Baldones attīstībai kā kūrorta un rekreācijas teritorijai nākotnē (Rīgas plānošana reģiona telpiskais plānojums).

Mežu aizsargjoslas ap pilsētām nav juridiski sakārtotas. Saskaņā ar aizsargjoslu likumu tās nosaka, vienojoties ar pašvaldību, kuras teritorijā ir šī aizsargjosla, slēdzot līgumu un attēlojot pašvaldības teritorijas plānojumā (Aizsargjoslu likums, 2011). Visām pašvaldībām nav noslēgti līgumi (Intervija ar Vazdiķi..., 2011), bet noslēgtie – nesakrīt ar teritorijas plānojumu – pašvaldības nosaka lielākas aizsargjoslu platības (Garkalnes gadījums). Rīgas meži šajā gadījumā respektē teritorijas plānojumu zonējumu (Intervija ar Vazdiķi..., 2011). Tai pašā laikā, Garkalnes teritorijas plānojuma izstrādes laikā tika izcirstas lielas platības teritorijās, kuras bija paredzētas Piepilsētas mežu aizsargjoslai (Intervija ar Čakāni..., 2011).

Garkalnes pašvaldības teritorijas plānojums neskaidri nosaka mežu aizsargjoslu ap pilsētām. Tā ir iekļauta atklātās telpas kategorijā, paredzot iespēju būvēt. Rīgas pašvaldības īpašums „Rīgas meži” noteikts par Rīgas pilsētas aizsargjoslas mežu, kam ir divas funkcijas – ekoloģiskā un rekreatīvā, kas būtībā atšķiras ar labiekārtojuma līmeni (Garkalnes novada teritorijas..., 2009). Mežaparka statuss rekreatīvajiem mežiem paver iespēju tos legāli transformēt pilsētas tipa zemes izmantošanā. Turklāt, Rīgas mežu īpašumi paredzēti citiem mērķiem, tai skaitā apbūvei, neiekļaujot tos aizsargjoslā.

Ierobežojumi aizsargjoslā saistīti ar lauksaimniecības, ķīmiskās rūpniecības, un citu „netīro” nozaru noliktavu izvietojumu, atkritumu novietnēm un kailcirtes aizliegumu un galvenās cirtes ierobežojumiem (Meža aizsargjoslu ap..., 2009). Turklāt Garkalnes Teritorijas izmantošanas un apbūves noteikumi nosaka ierobežojumus zemes parcelācijai šajā teritorijā – parcelācija ir aizliegta (Garkalnes novada teritorijas..., 2009).

Pati aizsargjoslas noteikšana vēl negarantē, ka meži kalpos tiem mērķiem, kādiem to likums ir paredzējis. Rīgas mežu galvenais pārvaldības mērķis ir peļņas gūšana, kas pakļauj citus mērķus. Tai pašā laikā, tiek uzsvērtā meža sabiedriskā vērtība: ”Meža transformācija ... veicama ar nolūku iegūt papildus līdzekļus, kas novirzāmi meža ražības, ekoloģiskās un sociālās meža vērtības palielināšanai” (Sabiedrības ar ierobežotu..., 2010). Garkalnes gadījumā teritorijas plānojums paredz vairākas „Rīgas mežu” meža zemju transformācijas privātās apbūves teritorijās, balstoties uz ilgtermiņa līgumiem. Tas izpaužas arī citās pašvaldībās, piemēram, Stopiņu pagasta teritorijas attīstības plāns (Stopiņu pagasta teritorijas..., 2004) ietver neskaidru rekreācijas funkcijas definēšanu, kas rezultējas ar detālplānojuma izstrādi lielai meža platībai,

paredzot veidot apbūvi un golfa laukumu. Šeit pašvaldības uzņēmums darbojas kā privāta struktūra, kuras mērķis ir gūt peļņu pat uz sabiedrisko interešu rēķina.

Garkalnes meži – dabas aizsardzības teritorija

Dabas aizsardzības teritorijām ir visstingrākā ietekme attiecībā uz ierobežojumu raksturu. To nosaka atšķirīga tiesiskā bāze – tiesību akti, kas regulē un plāno šo teritoriju izmantošanu. NATURA teritorijām ir izstrādāti savi individuālie aizsardzības un izmantošanas noteikumi. Šī ir valsts prerogatīva un atbildība. Zemes izmantošanas noteikumus šajās teritorijās turklāt regulē vispārējie aizsargājamo teritoriju noteikumi, teritorijas plānojuma saistošie noteikumi (Īpaši aizsargājamo dabas..., 2010). Pašvaldības teritorijas plānojums šajā gadījumā tikai attēlo šīs teritorijas.

Dabas liegums „Garkalnes meži” izveidots, lai aizsargātu putnus un meža biotopus. Ir izdalītas vairākas zonas ar atšķirīgiem ierobežojumiem un noteikumiem – regulējamā režīma (visstingākie ierobežojumi), dabas lieguma, dabas parka un neitrālā zona (visvājākie ierobežojumi) (Dabas lieguma “Garkalnes..., 2008). Garkalnes novada teritorijas plānojumā izvirzītas papildus prasības dabas lieguma neitrālajā zonā, (reāli tā ir neliela dabas lieguma teritorija), kas pieļauj apbūvi, pēc saskaņošanas ar Vides pārraudzības valsts biroju (Garkalnes novada teritorijas..., 2009).

Dabas lieguma robežas ir noteiktas mākslīgi, kas izmanto esošos ceļus, kvartālstigas, zemes gabalu robežas un citus orientierus. Šīs mākslīgās robežas vietām pārklājas ar ūdens aizsargjoslas robežām. Pēc īpašuma piederības liegums veidots galvenokārt uz valsts mežu un Rīgas mežu zemēm, ietverot atsevišķās nelielas privāto īpašumu platības, kas lielākoties ir neapbūvētas.

Lapmežciems – dabas teritoriju dominance

Viss Lapmežciema pagasts atrodas Ķemeru Nacionālajā parkā. Turklāt tā daļa (6%) ir Piekraustes zonā, kur pastāv speciāli ierobežojumi un tikai 14% teritorijas atrodas ĶNP neitrālajā zonā (Ķemeru Nacionālā parka..., [Bez. dat.]). Lapmežciema pagastā bez ierobežojumiem ir tikai 8% teritorijas, tai skaitā minētā teritorija, atrodas Piekraustes ierobežotās saimnieciskās darbības zonā, kurā ir ierobežojumi meža izstrādē. Kā tad sadzīvo šīs dažādās intereses?

Vēsturiski Lapmežciems, līdzīgi kā citi piekraustes ciemi bija zvejniekiems, kur blakus galvenajai nodarbei jūras piekrastē, bija ganības pļavās uz zemes gabaliem, kas pat nesasniedza 1 ha (Lapmežciema pagasta teritorijas..., 2009). Esošā situācija – Eiropas Savienības politika piekraustes zvejniecības likvidēšanā (zvejas kuģu sagriešanas programma), augstais pieprasījums pēc dzīvojamās teritorijas Piejūrā tuvu Rīgai un Jūrmalai, ir izmainījusi gan zemes izmantošanas prioritātes, gan privātīpašnieku struktūru. Zeme ir interesanta galvenokārt apbūvei, un īpašnieki vairs nav vietējie iedzīvotāji (Intervija ar Vilciņu..., 2011).

Esošais plānojums ataino nekustamā īpašuma tirgus pieprasījuma un Ķemeru Nacionālā parka (ĶNP), Piekraustes aizsardzības interešu kompromisu. Līdztekus ĶNP noteiktajām rezervāta, dabas lieguma, aizsargājamo ainavu un neitrālajām zonām, pašvaldība ir izveidojusi sarežģītu zonējumu struktūru, kas īpaši labi redzama Bigauņciemā. Izteikta pāreja no ĶNP dabas aizsardzības funkcijām uz apbūvi un piekraustes dabas aizsardzības funkcijām. Lai gan detalizētais zonējums veido sarežģītu struktūru, tas patiesībā maz atspoguļo vides aizsardzības intereses īpaši aizsargājamo ainavu teritorijā. Tā ir veidota pamatā kā buferzona, lai amortizētu blīvo apbūvi gar ciema galveno ielu un dabas teritorijām ĶNP (Lapmežciema pagasta teritorijas..., 2009).

Teritorijas plānojumā skaidri nodalās ciemu teritorijas, kur galvenā zemes izmantošana ir apbūve un dabas teritorijas, kur galvenā ir dabas aizsardzības funkcija. Ciemu robežas ir novilkta respektējot ainavu aizsardzības zonu ĶNP.

Teritorijas plānojuma zonējumu robežas ir izvilktas ievērojot privātīpašnieku apbūves intereses pa zemes gabalu robežām. ĶNP ainavu aizsardzības zona, no kuras 90% ir neizmantojama daļēji aizaugoša pļava, teritorijas plānojumā ir sadalīta 4 zonās, kuru izmantošanas mērķis ir apbūve.

Ierobežojumi skar teritoriju, kur ir konstatēti aizsargājami biotopi, tai pat laikā ainavu aizsardzību nosaka izmantojot apbūves blīvumu un jaunveidojamo zemes platību (Lapmežciema pagasta teritorijas..., 2009). Teritorijas plānojuma zonējums ĶNP ainavu aizsardzības zonā ir veidots pamatā kā buferzona, lai amortizētu blīvo apbūvi gar ciema galveno ielu un dabas teritorijām ĶNP (Intervija ar Vilciņu..., 2011). Risinājums būtu veidot visai teritorijai vienotu ainavisku pieeju paredzot prasības iežogojumiem, ēku izbūvei, veidojot komunikāciju un ieteikumus ekoloģiskās pieejas skaidrošanai iedzīvotājiem.

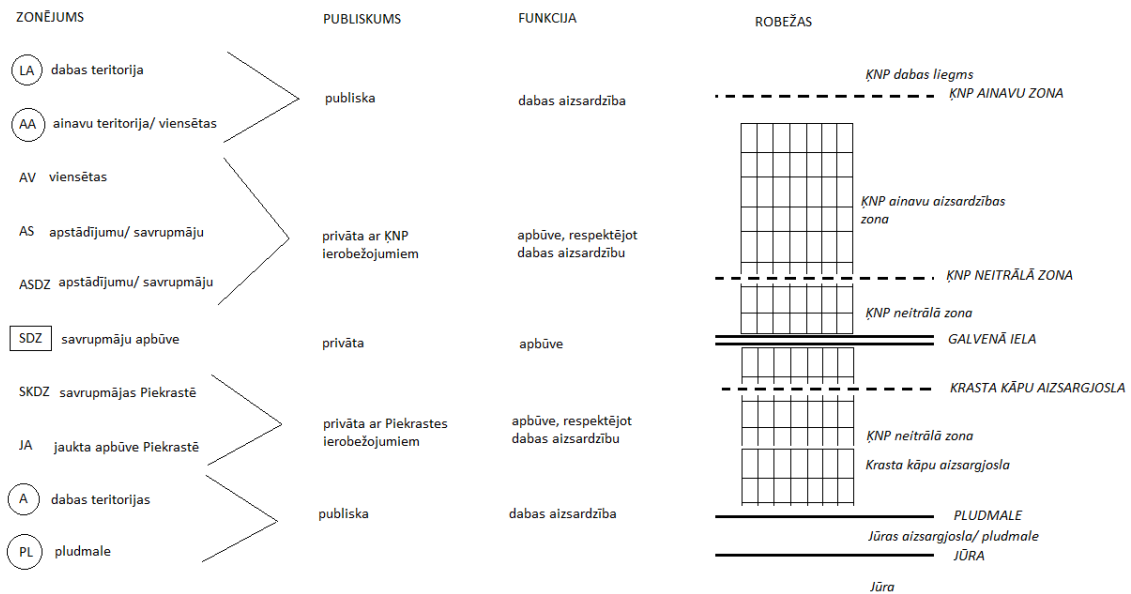
Lapmežciemā ir izveidojušās vēsturiski lielas privāto zemju platības, kas pašlaik atrodas lieguma zonā – tas ir – īpašnieki gandrīz neko tur nevar darīt. Līdz 2012.g. privātīpašnieki nevar saņemt kompensācijas, bet jaunie īpašnieki, kas ir iegādājušies zemi pēc ĶNP izveides nevar uz to pretendēt (Par zemes īpašnieku..., 2011). Dabas aizsargājamās teritorijas ierobežo attīstības iespējas teritoriāli un tiesības uz privātas zemes izmantošanu īpašniekiem.

ĶNP ainavu aizsardzības zonā un tai pieguļošajā neitrālajā zonā raksturīga pārlietu liela atļautā apbūves teritorija, kas laika gaitā nav apbūvēta. Jaunā apbūve pēdējā desmitgadē veidojusies galvenokārt papildinot esošo apbūvi ĶNP neitrālajā zonā. Tai pat laikā, pļavas tiek maz izmantotas un aizaug (49. pielikums).

Lapmežciema plānojuma izstrādes laikā tika samazinātas ciemu robežas atvirzot tās no ĶNP dabas lieguma robežas virzienā uz krastu, tādējādi ainavu aizsardzības josla ir gan ciemā, gan ārpus ciema robežām, kas atsaucas uz plānoto zemes izmantošanas raksturu.

Neskatoties uz lielo dabas teritoriju īpatsvaru pašvaldībā, izstrādāto teritorijas plānojumu, papildus saskaņojumu procedūrām, pašvaldība teritorijas plānojumā lielā mērā nav paredzējusi ekoloģisku pieeju dabas vērtību saglabāšanā, zemju īpašniekiem nav izpratnes par personiskām rīcībām, kas saudzētu dabas vērtības privātā īpašumā, bet ĶNP nav pārliecības par iespējamo apbūves ietekmi uz teritoriju.

Lapmežciemā dabas aizsardzības un plānošanas robežas veido lineāru, gar krastu orientētu struktūru, kas pakāpeniski maina zemes izmantošanas noteikumus un aprobežojumus virzienā no piekrastes uz iekšzemi – no piekrastes ierobežojumiem caur piekrastes apbūves teritorijām uz aizsardzības režīmu ĶNP. Mainās arī funkcijas no dabas aizsardzības kā pamatfunkcijas piekrastē un ĶNP dabas liegumā, uz apbūvi kā pamatfunkciju ciema centrā. Publisko telpu reprezentē piekraste un ĶNP, kamēr ciemu apbūves teritorijas pārsvarā ir privātas, kas izvietojas gar ciemu galveno ielu. Prasības dabas aizsardzībai samazinās virzienā no krasta uz iekšzemi kā piejūras teritorijai, un palielinās kā ĶNP teritorijai (3.27. att.).

3.27. att. Publiskās un privātās intereses Lapmežciema novada teritorijas plānojumā

Šādu struktūru nosaka gan divu dabas aizsargājamo teritoriju mijiedarbība, gan plānojamās teritorijas lineārā konfigurācija. Neskatoties uz lielo publiskā sektora nozīmi un ietekmi plānojuma struktūrā, plānotā privātā zemes izmantošana aizņem pārlietu lielas platības, īpaši Ķemeru Nacionālā parka ainavu aizsardzības zonā. Te izpaužas atšķirības starp Ķemeru Nacionālā parka dabas aizsardzības plānu kā plānošanas dokumenta regulējumu un Aizsargjoslu likumu kā normatīvu regulējumu, kas ir spēcīgāks un vairāk respektēts.

3.2.4. Kolektīvās dārzkopības teritorijas – kolektīvās telpiskās reprezentācijas piemērs

Kolektīvās dārzkopības teritorijas ir īpašs zemes izmantošanas veids, kas Pierīgas apstākļos veido jaunu plānošanas situāciju. Kā tradicionāls zemes izmantošanas veids, tas saglabājis zemju un struktūru un daudzviet organizatorisko struktūru – apsaimniekošanas biedrības. Kā attiecību telpa – tā ir daudzveidojusies papildinoties ar jaunienācējiem ar citu zemes izmantošanas vērtību un mērķiem. Kā plānošanas teritorija tā ir dilemma starp tradicionālo zemes izmantošanu un jauno transformāciju, kur būtiskākais ir pastāvīgs vai sezonāls apdzīvojums un rekreatīvā (nelauksaimnieciskā) funkcija.

Kolektīvās dārzkopības teritorijas tiek lietotas ar dažādiem apzīmējumiem – dārziņi, mazdārziņi, dārzi pilsētās. Dārzkopības teritorijas ir izplatītas daudzās valstīs. Lielbritānijā tiek nodalīti – mazdārziņi (*Allotments*), kopienu dārzi (*Community Gardens*), pilsētas fermas (*City Farms*). Minētās formas tiek noteiktas kā sabiedriskās teritorijas (Survay..., 2006). Darbā ar dārziņiem (mazedārziņu teritorijām) saprot sākotnēji veidotas dārzkopības kooperatīvu un citas teritorijas, kuru sākotnējais mērķis ir bijis pilsētnieku lauksaimnieciskās produkcijas audzēšana. Pašlaik šīs teritorijas tiek izmantotas gan sākotnējam mērķim, gan transformējušās uz sezonālu vai pastāvīgu apdzīvojumu. Daļa no šīm teritorijām ir transformēta pilnīgi citos zemes izmantošanas veidos, pārtopot jaunās apbūves teritorijās.

Funkcionāli dārziņi ir uzskatāmi par urbānās lauksaimniecības formu, kas ir lauksaimniecības produktu ieguve pilsētā un piepilsētā pārtikai un citai izmantošanai – lauksaimniecības produktu un nelauksaimniecisko pakalpojumu, ko sniedz urbānie lauksaimnieki, transportēšana, pārstrāde, pārdošana (The development of..., 2007).

Daudzās valstīs zeme tiek piešķirta kopienām, kur cilvēki dalās ar zemes ūdens un saules gaismas resursiem. Pilsētas vadība ar dārziņiem rada legālu iespēju kopienai/sabiedrībai lietot zemi, lai audzētu dārzeņus, augļus un ziedus, bet neizmanto to dzīvošanai (Allotment Gardens for..., 2003).

Dārziņi (dārzkopības kooperatīvi, mazdārziņi, dārzi pilsētās) ir teritorija, kur robežas starp privāto un publisko ir sairušas un neskaidras veidojot „starpesamību” „betweenness”, starp ražošanu un patēriņu, darbu un atpūtu (DeSilvey, 2003). Kā sabiedriska teritorija tā ietver komunikāciju, kopdarbu, savstarpēju izpalīdzību, preču un pakalpojumu maiņu, informācijas apmaiņu, kopējas organizatoriskās struktūras un pārvaldības procedūras. Kā privāta tā pašizpaušmes, nosacītas personālās anarhijas teritorija, ko katrs veido, apsaimnieko pēc saviem ieskatiem. Dārziņu fenomenu pašlaik skaidro ar reakciju uz telpas privatizāciju, kā cilvēku nepieciešamību pēc jauniem sociāliem kontaktiem (Wiltshire, Azuma, 2000).

Skatot dārzus (šajā kategorijā var ietilpināt privātmāju apbūvi ar dārziem Latvijas gadījumā), var nodalīt publisko telpu, kas regulē priekšdārzu, nožogojumu uz ielas pusi, ar kaimiņiem apbūves dziļumu (būvlaide, sarkanās līnijas ielām), būvniecību gar kaimiņu robežām, būves augstumu, dažkārt – materiālus un ēkas fasādes elementus, apbūves blīvumu; un privāto telpu, kas paliek ārpus šīm regulām.

Dārziņi kā publiskās un privātas telpas saskare ir pētīti dažādos kontekstos – terapeitiskā dārzkopība, atpūta, dzimumvienlīdzība (gender), kultūras prakses, kopienas, ekoloģiskā aktīvisma, dzīvnieku lomas, ekonomiskā, hortikultūru ģeogrāfijā, dārziņu vēstures, ainavu dizaina, botānisko dārzu, tūrisma, dārzu kā metaforas, kas ir tikai daži piemēri.

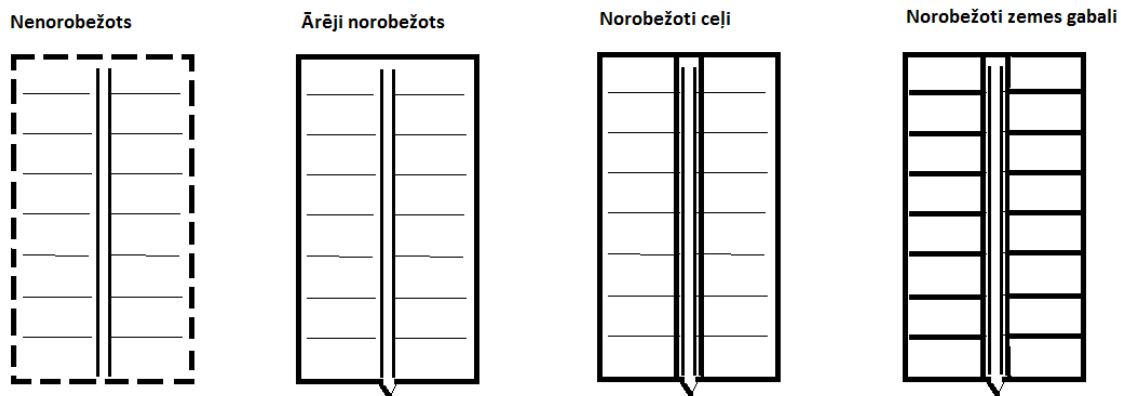
Dārziņi, kā nenoteikts līdzsvars starp privāto un publisko, var būt arī privātu interešu dominances teritorijas, kur sabiedriskās aktivitātes spēlē nenozīmīgu lomu (piemēram, Uriely, Ron, 2004).

Kā robežu gadījums, Dārziņi reprezentē personālo telpas uztveri, veidojot adaptīvās robežas. Šeit robeža „stāsta” par teritorijas īpašnieku, tai pašā laikā, adaptējoties tiem nosacījumiem, kādi ir izveidoti konkrētā vietā. Dārziņu sabiedrība ir uztverama kā pilsētas anklāvs apkārtējā ainavā, gan tās sabiedrības organizācijas, gan zemes izmantošanas rakstura dēļ, gan tās atspoguļojošas struktūras dēļ. Dārziņu kopiena veidojās gan kā amorfa teritoriāli balstīta kopējo interešu apvienība, gan kaimiņattiecību apkaime, kas aptver daudz ciešākas saites nelielā apkārtnē.

Dārziņi kā robežtelpa skatāma no iekšējās struktūras viedokļa, tās funkcionālās un sociālās transformācijas kontekstā. Dārziņi, kā plānošanas teritorija, ir nozīmīga to specifisko funkciju un attiecību dēļ, kas izpaužas telpas struktūrā.

Dārziņu robežu struktūru noteica vairāk zemes izmantošanas statuss, gan vietas novietojums, gan tradīcijas. Parasti dārziņu teritoriju bija nozogota no ār pasaules (ekstrēms gadījums, kas, izplatīts Pierīgā, ir vērti ar iebraukšanas kontroli – piemēram, Saulkrastu apkaimē, Baložos). Dārziņi ar tikai lauksaimniecisku zemes izmantošanu bieži nav norobežoti. Galvenais robežu noteicošais faktors te ir apbūves esamība – jo dārgāka apbūve un mazāk saiknes ar lauksaimniecisku zemes izmantošanu, jo būtiskāku lomu spēlē robežas.

Iekšējā struktūra ir daudzveidīga – parasti norobežojumi ir gar iekšējiem ceļiem, starp zemju gabaliem tie ir retāk. Šāda struktūra veidojusies vēsturiski un atspoguļo arī dārziņu kolektīvo raksturu. Ienākot jaunajai apbūvei, transformējoties zemes izmantošanai vai arī mainoties īpašniekiem palielinās privātā dominance par sabiedrisko un tā nodalošas izpaušmes robežu ainavā (3.28. att.).

3.28. att. Dārziņu robežas

Iekšējās robežas nosaka dārziņu izmantošanas funkcijas. Izteiktas aizsardzības funkcijas robežām ir teritorijās, kuru izmantošana ir apbūve, maz izteiktas ir teritorijās, kur izmantošana ir galvenokārt lauksaimnieciska (piemēram, Lucavsalā robežas ir iezīmētas, bet viegli pārvaramas) vai arī vasarnīcu („daču”) mājas bez pastāvīga apdzīvojuma. Pēdējā gadījumā piemēri ir „Vārnukrogs” Jūrmalā, „Veselība” – Saulkrastos. Papildus robežas ietekmē īpašuma tiesības – privātīpašums nosaka lielāku norobežošanos. (9., 10. pielikums).

Lauksaimnieciskai izmantošanai, dārziņu veidošanās laikā, mazpilsētās tie tika piešķirti visiem pilsētniekiem, bez sociālas atlasē, lielpilsētās tika veidoti atsevišķi noteiktu uzņēmumu un iestāžu darbiniekiem. Bieži vien tas ietekmēja arī pašu dārziņu kooperatīvu nosaukumus, kas saglabājušies arī pašlaik, piemēram, „Komutators”, „VEF Pabaži”, „VEF Baloži”.

Īpaši tas ir izteikts Pierīgā, kur dārziņu teritorijas tika izvēlētas brīvās lauksaimniecības teritorijās, upju palienēs vai pat izstrādātās kūdras atradnēs, kā tas ir Olaines pagastā. Vienā teritorijā tika apvienoti pat vairāku uzņēmumu/iestāžu dārziņi. Strukturāli katrs no tiem bija ar savu ielu tīklu, administrāciju, ūdens padeves sistēmu vai citiem pakalpojumiem.

Mainoties dārziņu sākotnējai funkcijai no lauksaimnieciska rakstura uz apdzīvojumu, plānošana reaģēja uz to divējādi – veidojot dārziņu teritorijas kā ciemus un paredzot atbilstošas prasības, vai arī atstājot šo teritoriju attīstību iepriekšējā formā, kā dārziņus.

Veidojot jaunu apdzīvojuma struktūru, dārziņu gadījumā tika noteiktas to robežas. Te var izdalīt vairākas pieejas – dārzkopības kooperatīvi kļūst par ciemiem pat saglabājot savus nosaukumus, šādi piemēri raksturīgi Saulkrastu novada gadījumā; kooperatīvi tiek apvienoti lielākos ciemos, mainot nosaukumu, piemēram, Olaines pagastā; kooperatīvi tiek pievienoti citām apdzīvotām vietām, piemēram, Ķekavā.

Daudzos gadījumos, nosakot robežas, tiek iekļautas jaunajās apdzīvotās vietās teritorijas, kas atrodas starp kooperatīviem, kuras aizņem meži, ar domu tās nākotnē apbūvēt (Saulkrastu teritorijas plānojums paredz tādas teritorijas transformēt par apbūvi) (Saulkrastu pilsētas ar..., 2003).

Bieži vien ciemu robežas tiek noteiktas, neievērojot plānošanas principu – veidot vienotu ciema kā apdzīvotas funkcionālas telpas struktūru. Piemēram, Medemciemā (Olaines pagastā), kas strukturāli izveidots uz izstrādātajām kūdras atradnes zemēm (3.29. att.). Medemciems ietver pilnīgi atšķirīgas teritorijas – bijušās dārzkopības teritorijas, ko nodala automaģistrāle Rīga–Jelgava, izklaidus apbūvi ciema Z daļā, plānotās izpētes teritorijas transporta infrastruktūrai, kas sadala plānoto ciemu, un jaunās apbūves teritorijas D daļā. Katrai no šīm teritorijām ir atšķirīga iekšēja struktūra un realizējoties infrastruktūras projektiem, ciema daļas tiks nodalītas arī fiziski.

3.29. att. Dārziņu kooperatīvu teritoriju lokalizācija. Medciems (izmantots TOPO 25K42g PSRS un ORTOFOTO 3 LU ĢZZF karšu pārlūkā, Olaines pagasta teritorijas plānojums)

Neskatoties uz teritoriju formālu apvienošanu ciemos, pastāv kooperatīvu robežas, un telpa tiek organizēta un apsaimniekota, vadoties pēc kooperatīvu robežām. Medemciemā tie ir „VEF–Baloži”, „Rītausma”, „Komutators”, „Ieviņa 99”, „Rīti”. Tas atspoguļojas arī vizuāli izvietotajos shematiskajos plakātos, gan arī cilvēku veidotajā vietas identitātē – vietvārdos, gan teritorijas apsaimniekošanas praksē – sniega tīrīšanā, kopējās komunikācijās, un daudzviet saglabātā kopējā pārvaldības struktūrā – kooperatīvu formā.

Vēsturiskais konteksts

Dārziņu vai dārzkopības biedrību zemes izmantošanas forma Latvijā saglabājusies no PSRS laikiem. Ir nošķirama piemājas zeme no dārzkopības biedrību zemēm. Pirmās tika izdalītas apdzīvotās vietās (pilsētās un ciemos, Latvijas gadījumā arī ap viensētām) blakus daudzstāvu vai individuālajai apbūvei. Dārzkopības biedrības tika veidotas pilsētās un ciemos vai arī ārpus tām, lai veicinātu lauksaimnieciskas produkcijas audzēšanu personīgajam patēriņam. Tieši dārzkopības biedrības pašlaik atbilst vairāk sapratnei – dārziņi.

Zemes izmantošanu noteica PSRS būvnormatīvi un atbilstošie republiku būvnormatīvi. Regulēšana attiecās uz apbūvi, zemes platības lielumu un sakņu vai augļu dārzu zemes izmantošanu. Tomēr Būvnormatīvs neregulēja dārzkopības biedrības zemes lielumu. Piemēram, PSRS 1989. gada būvnormatīvs (СНП..., 1989) regulēja izdalāmo zemes platību piemājas dārziņiem atkarībā no apbūves rakstura. Tas varēja svārstīties no 30 m² līdz 600 m² un vairāk. Tika pieļauta apbūve 200–600 m² zemju platībās, mazākās platībās netika atļauta apbūve. Mazākās teritorijas bija paredzētas izmantot sakņu dārza ierīkošanai. Būvnormatīvs deleģēja piemājas zemes gabalu lielumu noteikšanu republiku Ministru padomēm. Te jāatceras, ka dažādos laika periodos prasības ir mainījušās.

Atsevišķs republikas būvnormatīvs regulēja dārzkopības zemes platības un izmantošanu. LPSR Valsts celtniecības lietu komitejas 1988. gada būvnormatīvs (PCH–04–88 Правила..., 1988) regulēja apbūves kārtību dārzkopības biedrībās. Pēc lieluma dārzkopības biedrības tika iedalītas šādās kategorijās: mazas – līdz 100 zemes gabali; vidējas 101–300 un lielas – vairāk kā 300 zemes gabalu. Sākotnēji dārziņiem bija viena galvenā funkcija – lauksaimniecības produkcijas ražošana. Te varēja būt gan sakņu, gan augļu dārzi, lecektis (neapkurināmas siltumnīcas). Tā kā teritorijas bieži atradās tālu no

dzīves vietas, bija nepieciešamas darbarīku novietnes, kas vēlāk izvērtās par vasaras mājiņām. Tās sāka kalpot kā otrā mājvieta vasaras periodā.

Pāraugšana no 70. gadu sakņu un augļu dārziem uz apbūves teritorijām notika pakāpeniski, saglabājot sākotnējo ielu tīklu un platumu. Vēlāk, šāda apbūve tika pieļauta un plānota. Komunikācijas attīstījās vēlāk. 80. gadu beigās dārzkopības biedrību teritorijas tika plānotas jau ar dzīvojamo funkciju, tas ir, kā apdzīvotas vietas, paredzot prasības komunikācijām, stāvlaukumiem, atkritumu izvešanai, elektrifikācijai un telefonizācijai, sabiedriska rakstura infrastruktūrai.

Republikas būvnormatīvs noteica zemes platību 600 m², iebraukšanas iespējas, automašīnu piekļūšanas iespējas visiem zemes gabaliem, ugunsdzēsības tehnikas piebraukšanu.

Tika paredzēts, ka jāplāno sabiedriska rakstura celtnes un infrastruktūra – ugunsdzēsības piederumi, atkritumu savākšanas laukumi, veikali, medpunkts, valdes kantoris, bērnu rotaļu laukumi, fizikultūras laukumi, tualetes, minerālmēslu un bioķīmisko preparātu glabātuves, gāzes balonu glabātuves, celtniecības materiālu glabātuves, augļu un dārzeņu glabātuves, pirts, lauksaimniecības produktu sagādes pieņemšanas laukumi, autostāvvietas. Tomēr, apbūve netika paredzēta kā pastāvīga dzīves vieta (izņemot sarga un veikala pārdevēja amatiem). Katrā zemes gabalā drīkstēja uzbūvēt apkurināmu vai neapkurināmu māju līdz 50 m². Saimniecisko būvju, siltumnīcu platības netika normētas. Mājas varēja būvēt gan pēc individuāliem, gan pēc tipveida projektiem. Te jāpiezīmē, ka sākotnēji tika veicināta tipveida ēku būvniecība, tomēr tā nebija efektīva. Tika pieļautas māju pārbūves, saskaņojot projektus. Minimālais attālums līdz sarkanajām līnijām tika noteikts 3 m. Kā obligāta prasība bija ūdensvads ar dzerama ūdens kvalitāti un ūdens dārzu laistīšanai. Kanalizācijai tika paredzēti septiķi.

Padomju laika būvnormatīvos noteiktais netika pilnībā realizēts. Tas attiecas, pirmkārt, uz apbūvi, kura 6 simtdaļās attīstījās haotiski, bez projektiem un saskaņojumiem. Otrkārt, sabiedriska rakstura infrastruktūra konsekvēnti netika izveidota. Bieži vien dārziņos tika ierīkots ūdensvads dārzu laistīšanai, elektrība. 80. gados celtās dārza mājas bieži vien bija ar apkuri, kas ļāva tajās dzīvot ne tikai vasarā, bet pastāvīgi.

Līdz ar Latvijas neatkarības atgūšanu, palielinājās pieprasījums pēc zemes apbūves vajadzībām īpaši Pierīgā un ap lielajām pilsētām. Šajā laikā plānošana, īpaši 90. gadu sākumā, netika regulēta. Rezultātā – vairāk kā 10 gadu garumā dārziņu teritorijas bija pilnīgas haotiskas apbūves varā. Projekti bieži vien netika izstrādāti un saskaņoti, notika esošās apbūves legalizācija *post-factum*. Šajā laikā notika privatizācijas procesi, kā rezultātā lielākā daļa no dārziņiem nonāca privātīpašumā ar 600 m², vai mazāku zemes platību. Dažas pašvaldības, piemēram, Rīga, dārziņus saglabāja pašvaldības īpašumā un uz laiku iznomāja zemes lietotājiem.

Dārziņu regulējums plānojumos

Valsts un pašvaldības dažādi regulē zemes izmantošanu dārziņos, piešķirot tiem noteiktas formālas un funkcionālas nozīmes. Tai pašā laikā – sociālas funkcijas veidojas iekšēji, kopienas komunikācijas rezultātā. Pēdējos divdesmit gados dārziņi, tāpat kā visa zeme, tiek privatizēta. Izmantojot plānošanas instrumentus, dārziņi kā kolektīva kopienas eksistences un kontaktu vieta, tiek individualizēta, piešķirot tai neraksturīgas funkcijas un mērķus. Pieļaujot pastāvīgi dzīvojamo māju apbūvi (esošo pārbūvi), pašvaldības ir nonākušas izvēles priekšā – pārveidot dārziņus par ciemiem ar pastāvīgu apdzīvojumu, vienotu komunikāciju tīklu, vai saglabāt esošo zemes izmantošanu, kardināli nemainot robežu iekšējo struktūru. Pašvaldības un atšķirīgi plānošanas līmeņi reaģē dažādi uz šo situāciju un lieto atšķirīgus terminus.

Rīgas rajona teritorijas plānojumā (pašlaik vairs nav spēkā) tiek skaidrots jēdziens – *Vasarnīcu un dārzkopju ciemi* – sezonas rakstura apdzīvotas vietas lauku teritorijās, kas veidotas ar mērķi apsaimniekot dārziņus, kur ir kompakta apbūve un sezonāla apdzīvotība. Tos raksturo blīva apbūve, vājš inženiertehniskais nodrošinājums un neatbilstošu parametru ielu tīkls.

Rīgas pilsētas teritorijas plānojumā – *Ģimenes dārziņš* – teritorija, kur galvenokārt ilglaicīga pagaidu lietošanā uz līgumā noteiktu termiņu ir dārza ierīkošana ģimenes vajadzībām ar vai bez pagaidu būvēm (dārza inventāra noliktavām).

Ķekavas pagasta teritorijas plānojumā *dārziņu un dārza māju apbūves teritorijas* nozīmē teritoriju, kurā galvenais zemes un būvju izmantošanas veids ir augļu un sakņu dārzu ierīkošana ģimenes vajadzībām un sezonas rakstura apbūvi.

Olaines pagasta teritorijas plānojumā ir noteiktas divu veidu zemes izmantošana, kas saistāma ar dārziņu teritorijām – *sakņu dārzu teritorijas*, kas izmantojamas tikai sakņu dārziem un nav atļauta augļu koku stādīšana un apbūve, un apbūves teritorijas – *dārzkopības sabiedrību teritorijas* ar primāro izmantošanu – apbūvi. Tiek lietots jēdziens *Ģimenes dārziņš* ar sakņu dārza nozīmi.

Rīgas rajona plānojuma (Rīgas rajona teritorijas..., 2007) grafiskajā daļā dārziņu teritorijas netiek uzrādītas kā zemes izmantošanas mērķis. To teritorijas ir paredzētas apbūvei un attēlotas kā apbūves teritorijas – ciemi un pilsētas. Tas liecina par skaidru tendenci uz dārziņu teritoriju transformāciju par pastāvīgai dzīvošanai piemērotām teritorijām. Rīgas rajona plānojums šajā gadījumā neko nenosaka, bet vēlreiz apstiprina jau vietējā teritorijas plānojumā noteikto. Arī dārziņu teritorijas, kurām vietējos plānojumos nav noteiktas robežas, šeit tiek parādītas kā apdzīvotas vietas bez robežām – proti, pārējās apdzīvotās vietas.

Dārziņi kā plānošanas teritorija ir uzskatāmi par problēmu, kam nav viennozīmīga risinājuma. Kopumā plānošanas reakcija uz dārziņiem ir atšķirīga dažādos plānošanas līmeņos un pašvaldībās. Nacionālā līmenī nav regulējuma, kas noteiktu vēlamu politiku (vadlīnijas). Tas nozīmē šo jautājumu deleģēšanu zemākam plānošanas līmenim. Reģionālā līmenī dārziņi kā mērķteritorija netiek skatīti. Vietējā plānošanas līmenī ir divi risinājumi – dārziņu pārveide par ciemiem kā apdzīvotām vietām un dārziņu kā zemes izmantošanas veida saglabāšana. Abos gadījumos dārziņi kā specifiska plānošanas teritorija tiek ignorēti. Transformācijas procesā netiek ņemta vērā telpas fragmentācija, dārziņu zemes izmantošanas gadījumā netiek ņemta vērā – šīs formas ilgtspējība.

Pirmajā gadījumā – zemes robežu struktūra nosaka specifisku plānošanas situāciju, kas nav regulējama ar tradicionālām ciema prasībām, otrā gadījumā – pasludinot *status qou*, tiek ignorēta šāda zemes izmantošanas veida spēja ilgstoši pastāvēt, piemēram, Salaspils novadā. Pašvaldībām būs jāatgriežas pie dārziņiem kā pie zemes izmantošanas veida, kas ir jāregulē, un kas var pastāvēt, arī tad, ja tas transformējas uz pastāvīgu apdzīvojumu.

Dārziņi – saskaldītas telpiskās struktūras atspoguļojums

Dārziņš padomju laikā ir kļuvis par pilsētnieku dzīvesveida sastāvdaļu. Nepieciešamība „rušināties dārzā”, nokļūt „klusumā”, „dabiskā vidē”, vajadzība pēc „ekoloģiski tīras produkcijas savam galdam” ir mīti, kas veidojušies jau vairāku paaudžu laikā un nodrošinājuši dārziņu pievilcību un nostiprinājuši to nozīmi cilvēku apziņā. Blakus tam, sapnis par „otro māju”, ko nebija iespējams legāli risināt padomju laikā, ir kļuvis par komercobjektu pašlaik. Zemes cenas Pierīgā uz jebkādu apbūves teritoriju pirmskrīzes apstākļos pārsniedza „veselā saprāta” robežas, bieži nerēķinoties ar teritorijas kvalitātes rādītājiem. Ir mainījusies dārziņu sociālā funkcija.

Dārziņi kā komunikācijas, sadarbības un savstarpējās palīdzības telpa padomju laikā (dārzkopības kooperatīvi), ir kļuvuši par norobežošanās, individualitātes, identitātes un sabiedrības sociālās noslāņošanās atspoguļojumu. Robežas tiek iezīmētas nepārprotami un tiek stingri apsargātas. Tas attiecas arī uz dārziņiem, kas ir tikai uz laiku nodoti lietošanā. Rezultāts – veidojas īpatnējas atvērtas telpas ar teritoriāli un arī telpiski saskaldītu struktūru, vai arī slēgtas/daļēji slēgtas telpas, kuru daļībnieki ir kolektīvi norobežojušies no apkārtnes. Ieeja/iebraukšana šādās teritorijās tiek apsargāta un regulēta. Bieži vien zemes gabali tiek pirkti, tādēļ, ka tie ir salīdzinoši lētāki, nekā citi. Cilvēkiem bieži nav informācijas par komunikācijām, riskiem, teritorijas plānojuma prasībām (11. pielikums).

Cilvēku tieksme pēc zemes īpašuma dažos gadījumos izpaužas kā teritorijas „aizņemšana”, kur tas nevienu netraucē (12., 13. pielikums). Šādas teritorijas, parasti ceļu vai administratīvo robežu nomalēs, veido sakņu dārzus, kas ir teritoriāli norobežoti no kaimiņiem. To dzīves cikls ir saistīts ar zemes lauksaimniecisko izmantošanu un konkrētā zemes lietotāja interesi darboties šajā jomā, un pašvaldību rīcību.

Robežas kā zemes īpašuma/lietojuma atspoguļojums

Dārziņu zemes teritoriju robežas no izveidošanas viedokļa var iedalīt 2 lielās daļās – mantotajās un jaunizveidotajās. Mantotās robežas ir veidojušās padomju laikā vai senāk, kas atspoguļo tā laika vēsturiski noteikto funkcionālo un morfoloģisko struktūru (14. pielikums).

Raksturīgās iezīmes – mazi zemes gabali, piebraucamo ceļu/ielu trūkums vai arī neatbilstoša to platība, sanitāro, ugunsdzēsības normu neievērošana, telpas estētiskais un arhitektoniskais haoss.

Dārzkopības teritorijās veidojas jauna struktūra, kas paredzēta pastāvīgi dzīvojamai vai vasarnīcas funkcijām. Šāda apbūve veidojas esošās struktūras tuvumā, vai arī pārveidojot esošo struktūru (apvienojot zemes gabalus) (15., 16. pielikums).

Mantotā robežu struktūra ierobežo apbūvējamo zemi, kamēr jaunā ļauj attīstīties pilnīgi tukšā vietā. Šādos gadījumos tiek mainīta pati zeme – virskārtu nostumjot, veidojot jaunu zemsedzi, meliorācijas sistēmu. No iepriekšējā zemes izmantošanas veida paliek tikai īpašuma robežas. Šajā izpausmē jaunās struktūras reprezentē citu zemes izmantošanas veidu – dzīvojamo apbūvi. Problēma ir – kas ir tā apbūve, kas balstās uz mantoto struktūru, saglabā gan apbūvi, gan dārziņu funkcionalitāti, kas ir visvairāk izplatīta.

Pēc īpašuma tiesībām var tikt izdalītas robežas zemes gabaliem, kas ir īpašumā un kas ir nodotas lietošanā uz laiku vai pastāvīgi. Pirmajā gadījumā veidojas „cieta” teritoriālā struktūra, kuras grozīšana vai izmaiņas ir saistītas ar zemes tirgu vai atbilstošajām kompensācijām īpašniekiem. Tipiski piemēri ir Pierīgas dārziņu ciemi. Otrajā gadījumā – zemes īpašnieks lielai dārzkopības teritorijai ir viens (parasti – pašvaldība), kas var vieglāk regulēt izmaiņas zemes izmantošanā šajā teritorijā, piemēram, Rīgas pilsētas gadījumā.

Dārziņi labi atspoguļo robežu funkcijas – teritorijas marķēšanas/iezīmēšanas, aizsardzības/drošības, reprezentācijas, identitātes. Teritoriju marķēšanu veic, nosakot zemes īpašumu vai lietojumu robežas. Robežas tiek noteiktas un apzīmētas dabā ar noteiktām robežzīmēm. Pēc dārziņu īpašnieku/lietotāju rīcības var noteikt zemes gabalus, kur robežas ir iezīmētas un atspoguļojas papildus tiesiski noteiktajām, un zemes gabalus, kur šādas robežas papildus netiek noteiktas. Robežu iezīmēšana visbiežāk notiek ar sētas palīdzību, tomēr tiek lietoti arī citi „apzīmējumi” – grāvji, dzīvžogi, kas arī var tikt uzskatīti par savdabīgu sētas atvasinājumu, koku– krūmu stādījumi, vai vienkārši mietiņi, ko lieto visbiežāk sakņu dārzu robežu iezīmēšanai. Pēdējā gadījumā zemes apstrādes robeža ir zemes gabala iezīmēšanas robeža.

Būtiska robežas funkcija ir aizsardzības – „mana māja/zemes gabals – mans cietoksnis/valsts”. Robežu drošības funkciju nodrošina visbiežāk dažādi nožogojumi, kam ir papildus drošības atribūti. Kā piemērus var minēt – dzeloņstieples, dažādas drātis, asi priekšmeti, dzeloņaini krūmi – primitīvā variantā; videonovērošanas kameras, uzraksti „teritoriju apsargā”, „uzmanību – aiz vārtiem nikns suns”, necaurredzams nožogojums kopā ar kādu no iepriekšējiem atribūtiem. Drošības pasākumi izpaužas arī ēkās. Bieži izplatīti logu režģi, slēģi un tml.

Robežai ir reprezentatīvs raksturs, kas „runā” par zemes īpašnieka mantisko, iespējams, sociālo statusu, kultūrvidi, un tml. (17. pielikums). Robeža ir teritorijas identitātes raksturotājs un norobežotājs.

Dārziņi – zemes izmantošanas transformācijas Pierīgā

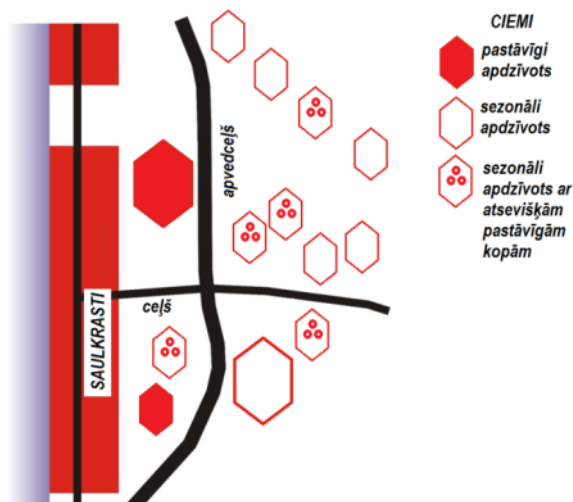
Dārziņi kopā ar lauksaimniecības zemēm Pierīgā kļuva par apbūves rezerves teritorijām. Transformācija notiek divos virzienos – dārzkopības kooperatīvos, mantojot zemju un daļēji arī apbūves struktūru, notiek pāreja no zemes izmantošanas mērķa pārtikas audzēšanai un sezonālai dzīvošanai uz pastāvīgu dzīvošanu esošās struktūras ietvaros. Ciems transformējas pakāpeniski, un tam ir noteikta līdzība ar „pļavu ciemu” izkaisīto apbūvi piepilsētā, tikai šajā gadījumā jaunais neveidojas tukšā vietā, bet gan esošā dārziņu telpā, kur blakus atrodas nevis klajš lauks, bet kaimiņa dārziņš. Tas raksturīgs ciemiem, pie Saulkrastiem, Carnikavā. Citā gadījumā – ja nav izveidojusies pastāvīga dzīvojamā apbūve, transformācija var noritēt daudz radikālāk, veidojot jaunu telpas struktūru – ielu plānojumu, apbūvi. Šajā gadījumā ainava tiek izmainīta pilnībā. Šādu teritoriju nav daudz, piemēram, atsevišķas teritorijas Ķekavas pagastā.

Transformāciju var raksturot ar vairākiem kritērijiem – pastāvīga dzīvošana visu gadu, „otrās mājas”, vasaras māja, dārzs kā atpūtas vieta, sociāla vieta un tamlīdzīgi. Patiesībā padomju laikā dārziņi nekad nav bijuši simtprocentīgi ar lauksaimniecisku funkciju – bieži vien vairākas funkcijas tika apvienotas vienkopus.

Dārziņu gadījumā zemes izmantošanas transformācijas pakāpe ir grūti nosakāma. Ir pieņemts uzskatīt, ka dārziņu teritorijas ir pārvērtušās par pastāvīgu dzīvojamo zonu. Lai atbildētu uz šo jautājumu, jāatrisina ir metodikas dabas jautājumi, kas ir pastāvīgi apdzīvota teritorija (20., 21. pielikums).

Var pastāvēt vairāki dārziņu izmantošanas modeļi – dzīvoklis tiek izīrēts, saimnieki – dārziņos, vai arī dārziņu mājas tiek izīrētas. Pats dārziņš var tikt izmantots kā piemājas zemes gabals lauksaimniecības produktu audzēšanai pašpatēriņam. Vai ir arī pilnīga transformācija uz pilsētas dzīvesveidu, kur zeme tiek izmantota tikai dzīvošanai un apkārtējā teritorija kļūst par šāda dzīvesveida ainavas sastāvdaļu. Par kardinālu transformāciju uzskatāma teritorijas izmantošana citiem, ar apdzīvojumu nesaistītiem mērķiem, vai arī jaunu apdzīvotu vietu veidošana bijušajās dārziņu teritorijās, kas nesaistās ar iepriekšējo telpas struktūru (vecā dārziņu struktūra tiek iznīcināta, un tās vietā tiek radīta jauna).

Apsekojumi Saulkrastos uzrāda tendenci – dārziņu transformācija ir nosacīta – veidojas vietas, kur transformācija ir notikusi. Tā veido „ķekarus” atsevišķās vietās, kur grupējas „transformētās” teritorijas un pārējā teritorija, kur šādas transformācijas nav notikušas. Vairāk transformēto teritoriju ir tiešā pilsētas tuvumā. Šajā gadījumā lielie ceļi ir maz ietekmējuši transformācijas procesu. Izplatītais uzskats par transformācijas lielajiem apjomiem ir mīts. Transformētās zemes lielāko tiesu ir apdzīvotas sezonāli (3.30. att.).

3.30. att. Dārziņu ciemu transformācijas. Saulkrastu piemērs (autors kopīgi ar P. Šķiņķi)

Transformācijas procesi ir lokāli un atkarīgi no vietējās situācijas. Tuvāk piepilsētai norit pakāpeniska transformācija. Piemēram, dārzkopības kooperatīvs „Ziedonis” Ķekavas novadā. No vairāk kā 500 zemes gabaliem apdzīvota aptuveni 1/6 daļa no īpašumiem, saglabājot ievērojamu dārzkopības funkciju kā dominējošo. Arī jaunajos ciemos visas ēkas nav apdzīvotas, piemēram, Ķekavas pagasta Katlakalna un Rānavas ciemu jaunajos „pļavu” ciemos pēc autora novērtējuma apsekojumu laikā, apdzīvota ir $\frac{1}{2}$ līdz $\frac{2}{3}$. Transformācija no dārzkopības uz dzīvojamo funkciju ietver jaunus izaicinājumus – kopējo komunikāciju izveidi, ielu paplašināšanu. Te veidojas daudzveidīga sociālā telpa, kur blakus „jaunbagātņiem”, jauniem īpašniekiem ir nabadzīgi, veci īpašnieki – ar dažādām interesēm un orientāciju, kurus vieno kompakta teritorija (3.31. att.).

3.31. att. Apdzīvotas teritorijas dārzkopības sabiedrībā "Ziedonis"

Pašlaik nevar viennozīmīgi atbildēt uz jautājumu – cik daudz teritoriju ir transformējušās uz citu zemes izmantošanu. Būtiskāks ir jautājums par dārziņu, kā

pilsētnieku dzīves telpas sociālo raksturu, un kopienas attiecībām. Balstoties uz to var risināt jautājumus, kas ir svarīgi noteiktai vietai – kopienai, ciemam, dārzkopības kolektīvam, vasarnīcu kooperatīvam un tml.

3.2.5. Piekraste – robežu strukturētas telpas piemērs

Piekrastes robežtelpa ir unikāla ar savu fizisko atrašanās vietu, ietverot ūdeni un sauszemi. Kā urbāno procesu teritorija tā ir līdzīga Pierīgai (jo daļa no šīs teritorijas arī atrodas piepilsētas robežtelpā – abas telpas pārklājas). Cilvēku vēlme dzīvot pie ūdens ir galvenais virzītājspēks relācijām, kas notiek piekrastē. Līdzīgi kā Pierīgai, Piekraste ir nenoteikta telpa, kurai nav izteiktu robežu.

Atšķirībā no Pierīgas Piekraste cilvēku uztverē ir šaura josla, ko ainaviski norobežo skats uz jūru, piekrastes kāpas, piekrastes ciemi, juridiski – normatīvajos aktos izveidotā struktūra. Kā plānošanas un statistikas teritorija, tā bieži saistās ar administratīva iedalījuma robežām. Piekrastes teritorija jūrā arī ir tikpat brīvi interpretējama un nav noteikta.

Būtiskākā piekrastes robežu relācija veidojas dabiskā un mākslīgā interpretācijās un lietojumā. Dabiskās robežas veido pamatrežģi, kas tiek izmantoti, definējot Piekrastes tiesisko skatījumu, un ietekmē teritorijas apsaimniekošanu un plānošanu (3.32. att.). Piekrastes dabisko struktūru veido sēklis, pludmale, stāvkrasts, kāpas, meži, lauksaimniecības zemes, kas atšķiras dažādās piekrastes teritorijās.

Dabiskās piekrastes robežas – jūras krasts (ūdenslīnija), no vienas puses, mežu – lauku nošķīrums, piekrastes kāpas, no otras puses, nav tik stingri izteiktas. Piekrastes kā politiku mērķteritoriju ir nozīmīga. Ņemot vērā, ka piekrastes dabiskās robežas nav izteiktas, politikas teritorijas noteikšana ir politikas plānošanas uzdevums, kas sakņojas mūsu vērtību sapratnē un plānošanas praksē.

3.32. att. Piekrastes dabīgās robežas pie Ķurmraga (pamatne: Google)

Robežas kā vērtību mērs

Apdzīvojuma un saimnieciskās darbības attīstība ir dabisko un cilvēka veidoto attiecību fokuss piekrastē, kas balstās uz vērtību izpratni. Latvijas jūras piekraste ir izteikta publiskā telpa, kurā ir saglabājušās lielas dabiskas teritorijas. Dabas aizsargājamās teritorijas ir 95 km Rīgas plānošanas reģionā (RPR) un 135 km Kurzemes plānošanas reģionā (KPR), kas veido attiecīgi 51% RPR un 44% KPR no krasta kopgaruma. Piekrastē ir saglabājusies neapbūvēta vide ir 72 km RPR un 73 km KPR, kas veido attiecīgi 39% no RPR krasta un 24% no KPR krasta (mērot gar krasta līniju). Pastāv liels privātpašnieku pieprasījums pēc apbūves zemēm Piekrastē. Plānojumos ir rezervētas lielas ciemu un pilsētu teritorijas Piekrastes zemes apbūves vajadzībām. Šādi krasti veido 244 km (RPR – 185 km, KPR – 146 km) – aptuveni puse no Latvijas piekrastes kopgaruma. Tomēr arī šajās teritorijās ir lielas dabisko teritoriju – mežu un aizsargājamo biotopu platības (Pužulis, 2010).

Latvijā nav sabiedrībai nozīmīgu teritoriju kritēriju vai arī tām ir neskaidras juridiskās sekas. Sabiedriskajā apziņā pastāvošs un masu medijos tiražēts pieņēmums, ka atsevišķiem objektiem vai teritorijām ir vispār nacionāla vērtība – piemēram – Kolkas rags, tomēr ne politikas dokumentos, ne arī likumos, ne teritorijas plāņos tas netiek noteikts. Ja teritorijas plāņos ir noteiktas sabiedriskas vērtības, kas ir plānošanas līmeņa iniciatīva, tad šis līmenis arī uzņemas tiesiskas sekas. Latvijā nav izplatīta prakse uzņemties šādu atbildību, rezultātā teritorijas plāņos šādas vērtības ir ar minimālu vai nekādu juridisku konsekvenci. Dabas teritorijās ir noteikti aprobežojumi īpašniekiem, balstoties uz sabiedriskajām interesēm, kas šajā izpratnē nu jau ir visa ES. Te veidojas mērogu konflikts starp vietējām sabiedriskajām interesēm un ES politiku (ES sabiedriskajām interesēm).

Neskaidra vērtību sistēma atspoguļojas neskaidrā robežu noteikšanā un mērķteritorijas definēšanā. Valsts galvenajā attīstības dokumentā (Latvijas ilgtermiņa attīstības..., 2010) nav akcentētas Latvijas piekrastes vērtības. Kā pamatvērtība Piekrastes telpiskās attīstības pamatnostādņēs ir noteikts vienots piekrastes dabas un kultūras mantojums, kas tiek skaidrots ar detalizētu vērtību uzskaitījumu (Piekrastes telpiskās attīstības..., 2011), kas sniedz daudzveidīgu skatījumu uz piekrasti kā teritoriju, tomēr dokuments nefokusē valsts politiku attiecībā pret tām. Dokumentā Piekrastes teritorijas robežas nav definētas.

Arī pētījumos nav skaidri definētas piekrastes robežas. Projektā „Piekrastes biotopu aizsardzība un apsaimniekošana”, kas vērsts uz piekrastes biotopiem, nav skaidri noteiktas šo biotopu piekrastes robežas (Piekrastes biotopu aizsardzība..., 2006). Tas drīzāk ir vērsts uz normatīvo Piekrastes aizsargjoslu.

Reģiona plānošanas dokumenti skaidri nenosaka Piekrastes robežas, savukārt reģiona vadlīnijas pašvaldību teritorijas plāņos tiek ievērotas nosacīti. Formālā atsaucē uz reģiona vadlīnijām vietējā plānojuma paskaidrojuma daļā maz tiek ievērota šo pašu dokumentu saistošajos noteikumos (Pārskats par problēmām..., 2009). Pašvaldību plāņos Piekrastē pagājušā desmitgadē orientēti galvenokārt uz privātām vērtībām un interesēm, tādēļ jo lielāku nozīmi iegūst valsts regulējums, kas nosaka Piekrastes robežas.

Piekrastes formālās robežas starp dabiskām un mākslīgām robežām

Lai regulētu teritorijas izmantošanu piekrastē, tiek lietotas dažādas formas. Krasta aizsardzības zonējums kā instruments Eiropā nav vispārēja prakse. Tur, kur tas ir noteikts, tiek lietoti dažādi krasta joslu platumi, kas atkarīgi no katras valsts politikas. Lai unificētu šo dažādību, veido vienotas datu sistēmas (27. pielikums).

Zemes izmantošanas datu bāze Landcover ar piekrastes teritoriju saprot 10 km no krasta līnijas zemes iekšienē, kas tiek dalīta 1 km krasta joslā (coastal strip), iekšzemes piekrastes joslā (hinterland) un iekšzemē (inland) – pārējā valsts teritorijā. Jūras teritorija aptver 10 km joslu, kā tas ir NATURA (Natura 2000 coverage analysis). Piekrastei nav arī vienota apzīmējuma – tiek lietoti dažādi sinonīmi – piekrastes zona (coastal zone), piekrastes teritorija (coastal area), piekraste (coast), piekrastes telpa (coastal space), piekrastes sistēmas (coastal systems) (The changing faces..., 2006).

HELCOM rekomendācija 15/1 nosaka aizsargjoslu izveidošanu ārpus pilsētām un apdzīvotām vietām, ņemot vērā dabas un ainavas vērtības piekrastē, bet vismaz 100–300 m platumā sauszemes un jūras virzienā no vidējās ūdens līnijas. Paredz atsevišķus izņēmumus, kas apstiprināmi teritorijas plāņos. Ir noteikta vismaz 3 km sauszemes josla no ūdens līnijas, kā piekrastes plānošanas zona (Protection of the coastal..., (1994).

Latvijā piekraste kā pārvaldes teritorija izprotama, pirmkārt, caur formālo tiesisko regulējumu. Piekrasti, kā politikas mērķi, skar vairāki normatīvie akti un plānošanas

dokumenti dažādos pārvaldes līmeņos. Viskompleksākā pieeja regulējumam ir aizsargjoslu likumā. Aizsargjoslu likums ir specifisks Latvijas gadījumam, un regulē vairākas jomas – gan tehniska rakstura, gan plānošanas. Tai pašā laikā, tas ir nekonkrēts un nenosaka piekrastes teritorijas robežas, deleģējot šo jautājumu pašvaldību plānojumiem (Aizsargjoslu likums, 2011). Likums runā par teritorijas iekšējo strukturējumu, kas uztveramas par vadlīnijām vietējai plānošanai.

Likums skaidri nenosaka pašu objektu, bet definē aizsargjoslu kā objektu. Likums neskaidri definē objektus un teritorijas attiecībā pret to atrašanās vietu, nosakot aizsargjoslu ap objektiem un teritorijām. Tātad, lai varētu noteikt aizsargjoslu, pats objekts ir svarīgs, jo pretējā gadījumā aizsargjoslu nevar noteikt. To paredz arī likuma 33. panta 6. daļa. 6. pantā likums nerunā par pašu objektu, bet gan par aizsargjoslas aptverto teritoriju iekšējo strukturējumu. Tas nozīmē, ka aizsargjosla šajā gadījumā noteikta ar likumu nenoteiktam objektam.

Robežu noteikšanā pastāv teritoriālas nenoteiktības – Likums un aizsargjoslas noteikšanas metodika (Baltijas jūras un..., 2005) nosaka tikai atsevišķus konkrētus rādītājus: 10 m izobatu jūrā, un nosacītos maksimālos/minimālos rādītājus 150–300 m krasta kāpu aizsargjoslai un ierobežotas saimnieciskās darbības zona līdz 5 km. Problēmu pastiprina likumdevēja atsauce uz dabiskiem objektiem vai procesiem. Atskaites sākumpunkts ir augstākās bangas (Tauvas joslai) (Zvejniecības likums, 2009), vienlaidus veģetācijas robeža, krasta kāpas – krasta kāpu aizsargjoslai, kas pašas par sevi ir neskaidras. Galvenie kritēriji, kas tiek ņemti vērā, nosakot aizsargjoslu piekrastē, ir formāla atrašanās ciema (apdzīvotas vietas) robežās un aizsargājamo biotopu esamība. Rezultātā – konkrētās zonas robeža ir bieži atkarīga no ierēdņu interpretācijas, kas savukārt ietekmē privātīpašnieku tiesības uz zemes izmantošanu.

Piemēram, nosakot krasta kāpu aizsargjoslas platumu Skultes teritorijas plānojuma 2010. gada grozījumos Vārzas ciema dienvidu daļā un paplašinot ciema robežas Valmieras reģionālā vides pārvalde nesaskaņoja plānojuma gala redakciju, bet Vides ministrija to saskaņoja (Limbažu novada Skultes..., 2010). Ņemot vērā aizsargjoslas pamatojumu, kas balstās uz krasta noskalošanās procesu nepietiekošajiem datiem minētajā teritorijā (Eberhards, Lapinskis, 2007) un ciemu robežu noteikšanas kritēriju trūkumu, būtisks kļūst cilvēcisks faktors.

Aizsargjoslu likums runā par dabisku un mākslīgu objektu aizsardzību kā mērķi (1. pants). Tālāk likumā nav nodalīts, kas ir šie dabiskie un mākslīgie objekti. Ir mēģinājums veidot atsevišķu politiku dabisku un mākslīgu objektu gadījumiem. 2009. gada Informatīvajā ziņojumā par aizsargjoslu likumā ietverto normu integrēšanu citos normatīvajos aktos, (Informatīvais ziņojums par..., 2009) ir nodalīti dabiski un mākslīgi objekti pēc to aizsargjoslu veidiem. Šāds dalījums nerisina jautājumu par pašas aizsargjoslas noteikšanas pieeju. Svarīgākais te būtu nošķirums starp objektiem/teritorijām, kuri ir skaidri nosakāmi – tie var būt gan dabiski, gan mākslīgi, piemēram, upe vai arī ceļš, kuram ir skaidra lokalizācija un nav problēmu noteikt aizsargjoslu ap to, un objekti/teritorijas, kas nav skaidri definējami, jeb precīzāk – šie objekti prasa īpašu noteikšanu, un paši par sevi nav definējami. Tādi bieži vien ir neskaidri dabas objekti un teritorijas, kas definēšanas rezultātā iegūst mākslīgu objektu vai teritoriju pazīmes, bet precīzāk – mākslīgas robežas.

Šādi objekti/teritorijas būtiski atšķiras no tiem, kas ir aizsargjoslas mērķa objekti, un drīzāk saistās ar plānošanas procesu un regulējumu, nekā ar aizsargjoslas būtību. Šie objekti neprasa pēc speciālas aizsargjoslas, bet tiem ir nepieciešams speciāls regulējošs režīms.

Pamatproblēma ir piekrastes kā telpiska objekta robežu noteikšana un iekšējās struktūras atbilstības nodrošināšana izvirzītajam mērķim, lai noteiktu piekrastes robežas

gan iekšējās, gan ārējās, galvenokārt tās būs mākslīgas robežas mākslīgiem objektiem vai arī laukiem. Veidojot šādas mākslīgas teritorijas veidojas telpiski objekti/lauki ar dabīgām un mākslīgām robežām (3.1. tab.).

3.1. tab. **Piekrastes teritoriju reprezentācijas raksturojums**

Reprezentācijas objekts/lauks	Dabisks/mākslīgs objekts/lauks	Dabiskas /mākslīgas robežas	Konkrēts/nenoteikts
Sauszeme/jūra	Dabisks objekts	Dabiskas robežas	Konkrēts
Sēklis/dziļūdens	Dabisks objekts	Mākslīgas robežas	Nenoteikts
Pludmale/stāvkrasts	Dabisks objekts	Mākslīgas robežas	Nenoteikts
Jūras krasta līnija	Dabisks objekts	Dabiskas robežas	Konkrēts
Veģetācija/biotopi	Dabisks objekts	Mākslīgas robežas	Nenoteikts
Apbūve	Mākslīgs objekts	Mākslīgas robežas	Nenoteikts
Aizsargjoslas	Mākslīgs objekts	Mākslīgas robežas	Konkrēts
Jūras/piekrastes ietekmes zona	Mākslīgs lauks	Mākslīgas robežas	Nenoteikts
Riski	Mākslīgs lauks	Mākslīgas robežas	Nenoteikts

Piekrasti veidojošie dabiski objekti ir nenoteikti, tiem var būt dabiskas un arī mākslīgas robežas. Pretēji tam, mākslīgi objekti vai lauki ir ar mākslīgām robežām, konkrēti vai arī nenoteikti. Daļa no šīm robežām veidojas mākslīgi, uzspiežot šādas robežas noteiktai teritorijai – uzspiestās dinamiskās robežas – (*force dynamic boundaries*), (Smith, 1999) kas laika gaitā var mainīties un pārveidoties ietekmējot telpu. Kā piemērus šādām robežām var minēt aizsargjoslas.

Lai izveidotu iekšēju telpas struktūru, īpaši, lauka gadījumā, kad nav skaidri nodalāmas teritorijas, lieto gradāciju un konceptualizāciju. Gradācijas un konceptualizācijas piemēru var minēt Baltijas jūras piekrastes un Rīgas jūras līča aizsargjoslas iekšējo struktūru, kur gradienti ir prasības un ierobežojumi, bet koncepti – speciāli noteiktas teritorijas. Šeit var noteikt tipiskus lauka elementus (Plewe, 1998): kodola teritoriju – tieša jūras piekraste – piemēram 150–300 m krasta kāpu aizsargjosla, buferzonu – pārējā aizsargjoslas teritorija sauszemē – ierobežotas saimnieciskās darbības josla, un ārējā telpa /perifērija/ – ietekmes areāls, kas var stiepties dažādā attālumā no Piekrastes.

Piekraste atbilst robežreģionam, kam piemīt fizikāla lauka (ietekmju) īpašības. Laukam nav noteiktu robežu, tā ietekme samazinās pakāpeniski. Šādām teritorijām robežas nosaka nosacīti, balstoties uz noteiktiem kritērijiem. Savukārt to kritēriji atkarīgi no mērķiem, ko grib sasniegt definējot šādu teritoriju (skatīt robežu konceptus, Pužulis, 2008).

Juridiskā izpratne – līdz šim bijusi galvenokārt sauszemes krasta virzienā. Latvijas Civillikumā piekraste tiek definēta kā valstij piederoša teritorija līdz tai vietai, kuru sasniedz jūras augstākās bangas (Civillikums, 2011). Ņemot vērā, ka bangu augstākā vieta ir mainīgs lielums, koncepcijā par Baltijas jūras un Rīgas jūras līča piekrastes joslas reģistrēšanu zemesgrāmatā, kā robeža piekrastes joslai tiek uzskatīta pēdējā īpašuma robeža, kas atrodas pret piekrastes joslu (Koncepcija par Baltijas..., 2008).

Zemes pārvaldības likumprojekts (Likumprojekts "Zemes pārvaldības, 2011) Piekrastes pārvaldības mērķiem ir noteicis jūras piekrastes joslu, kas iever jūras pludmali un jūru 500 m no krasta līnijas. Šis dalījums ir paralēls aizsargjoslu likumā lietotajai jūras aizsargjoslai, kas operē ar dziļumu 10 m un veģetācijas robežu sauszemē. Likumprojekts nosaka arī jūras pludmali, kas ietver teritoriju no krasta līnijas līdz pirmajai zemes gabala robežai (Likumprojekts "Zemes pārvaldības, 2011). Ir divas

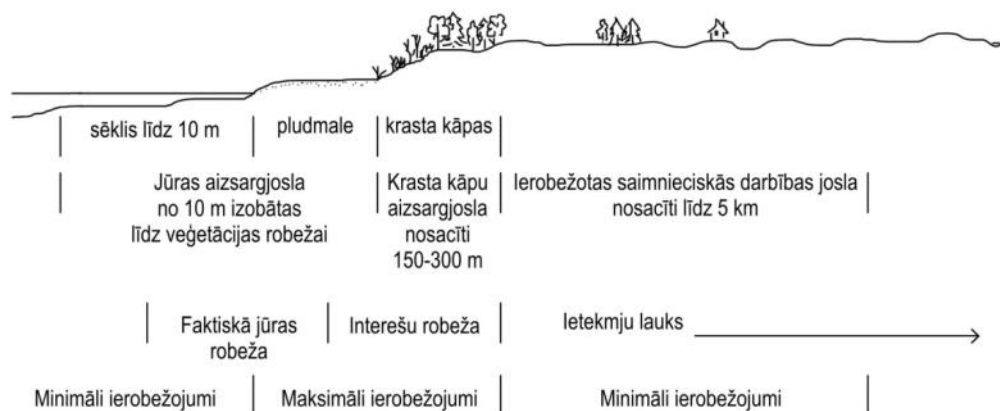
pieejas Piekrastes teritoriju robežu noteikšanai – aizsargjoslu pieeja balstās uz dabiskām robežām (veģetācija, sēklis). Sēkļa gadījumā tā gan ir vairāk graduāla robeža, ko nosaka pieņēmumi par fizikālu vielu transportu piekrastē. Otra pieeja balstās uz tīri mākslīgu robežu noteikšanu, lietojot fiksētu attālumu un zemes īpašumu robežas.

Abām ir savi plusi un mīnusi. Administratīvā robežu pieeja garantē robežu stabilitāti laikā. Tomēr te jāņem vērā dabiskie procesi piekrastē – noskalošanas rezultātā dabiskā pludmales teritorija var pārvirzīties krasta virzienā, un pludmale, kā funkcionāla publiskā telpa, nonāk juridiski privātajā īpašumā, kur rodas konfliktsituācija starp publisko funkciju un privāto īpašumu. Teorētiski var pieņemt, ka noskalošanās procesu rezultātā visa dabiskā pludmale var nonākt privātās rokās.

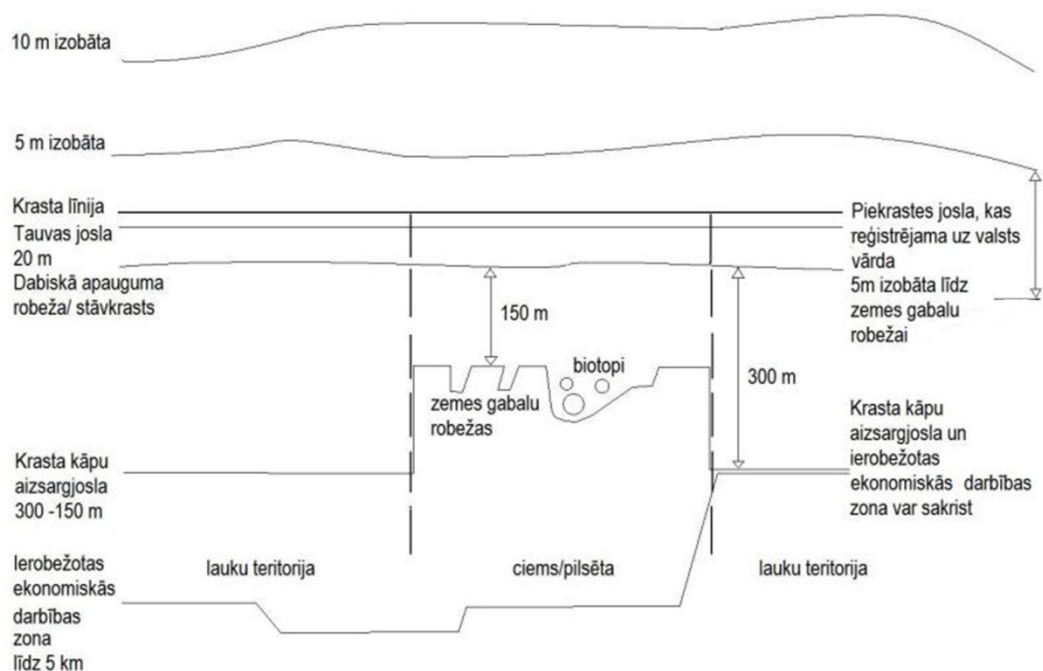
Dabisko robežu gadījumā pamatojums ir adekvāts funkcijai – gan sēklis, gan pludmale, lai kur tā neatrastos, ir politikas mērķteritorija, kas balstās uz publisko telpu. Galvenā problēma – šādas robežas ir grūti pārvaldāmas, jo laika gaitā tās mainās. Ne vienā, ne otrā gadījumā pašlaik nav risinājuma, kā savienot publiskās telpas funkciju ar privāto īpašumu pludmales gadījumā.

Latvijas Aizsargjoslu likums nosaka Baltijas jūras un Rīgas jūras līča piekrastes aizsargjoslu, kuras izpratne likumā ir nekonkrēta. Likums to iedala atsevišķās joslās – jūras aizsargjoslā, kas ietver sēkli un pludmali, krasta kāpu aizsargjoslā, kuras platums mainās no 150 m pilsētās un ciemos, līdz 300 m ārpus apdzīvotām vietām. Jāatzīmē, ka minētie lielumi ir minimālie un var tikt paplašināti ietverot biotopus un krasta kāpu zonu. Ierobežotas saimnieciskās darbības josla tiek noteikta nosacīti līdz 5 km platumam, kuras galvenais kritērijs ir sausieņu meži, un to neesamības gadījumā var tikt samazināta (3.33., 3.34. att.).

Vislielākā interešu sadures zona ir krasta kāpas un pludmale, kur izpaužas dabiskie procesi, vēlme būvēt un vislielākie ierobežojumi. Ierobežojumi ir saistīti ar aizliegumu būvēt jūrā un mazo pieprasījumu būvēt tālāk iekšzemē.

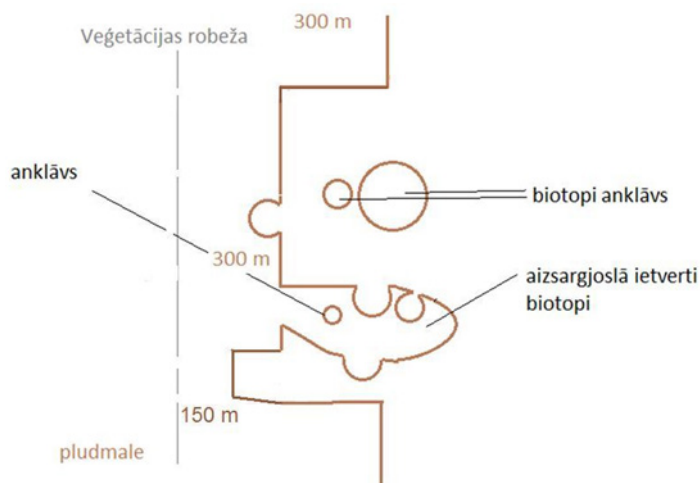
3.33. att. Baltijas jūras un Rīgas jūras līča aizsargjoslas zonējums un ietekmes (izmantots Aizsargjoslu likums)

3.34. att. Baltijas jūras un Rīgas līča aizsargjoslas morfoloģija

Speciālo likumu regulējums bieži vien ir nesaistīts ar plānošanas procesu. Piemēram, prasība krasta kāpu aizsargjoslā ciema teritorijās iekļaut biotopus noved pie joslas robežām, kas ir pretrunā ar pašas joslas jēgu (3.35. att.). Vidzemes piekrastē Vidzemes biosfēras rezervāta biotopi veido papildinošu teritoriju, kas ietekmē krasta kāpu aizsargjoslas noteikšanu, īpaši tas izpaužas Liepupes pagastā. Šajā gadījumā ciemu teritoriju prasības ir attiecinātas uz lauku teritoriju veidojot anklāvus.

Ziemeļvidzemes biosfēras rezervāta zonējums un Piekrastes aizsargjosla ir ar dažādu mērķi un būtībā nav mehāniski savienojama (28., 29. pielikums).

3.35. att. Biotopu ietekmes uz krasta kāpu aizsargjoslu konceptualizācija (balstoties uz Liepupes pagasta teritorijas plānojumu)

Aizsargjoslu likuma veidotās Piekrastes robežas papildina citi tiesību akti, kas regulē tauvas joslu (Zvejniecības likums, 2009), Mežsaimniecības, dabas aizsardzību regulējošo dokumentu pakete, Eiropas Savienības lauksaimniecības un zvejniecības atbalsta instrumentu robežas, kur ir savas nozaru robežas, kas projicējas uz teritoriju.

Tomēr minētās nozaru politikas nav specifiski vērstas uz piekrasti kā mērķteritoriju. Bieži tās pārklājas un pastiprina ietekmi.

Piekrastes funkcionālas robežas – teritorija

Politikā teritorijas veidošanās ir mērķtiecīga darbība, kur teritorijai tiek piešķirtas funkcijas. Robežas reprezentē teritorijas funkcijas tieši vai netieši, un otrādi – teritorijas funkcijas izpaužas robežās. Funkcijas normatīvajos un plānošanas dokumentos atspoguļojas mērķos.

Aizsargjoslu likuma 5. pants nosaka visu Vides un dabas resursu aizsardzības aizsargjoslu mērķi: samazināt vai novērst antropogēnās negatīvās iedarbības ietekmi uz objektiem, kas 6. pantā tiek skaidrota attiecībā pret Baltijas jūras un Rīgas jūras līča piekrastes aizsargjoslu. Likums nosauc aizsardzības mērķi vairākām teritorijām – Baltijas jūra, mežs, krasta erozijas procesi, piekrastes ainavas, dabas resursi, atpūtas un tūrisma resursi, citas teritorijas. Likuma mērķis šajā izpratnē kļūst nekonkrēts, un nav specifiski mērķēts uz kādu objektu.

Aizsargjoslu likums attiecībā pret piekrasti ir vērsts, lai samazinātu piesārņojuma ietekmi uz Baltijas jūru, saglabātu meža aizsargfunkcijas, novērstu erozijas procesu attīstību, aizsargātu piekrastes ainavas, nodrošinātu piekrastes dabas resursu, arī atpūtai un tūrismam nepieciešamo resursu un citu sabiedrībai nozīmīgu teritoriju, saglabāšanu un aizsardzību, to līdzsvarotu un ilgstošu izmantošanu (Aizsargjoslu likums, 2011). Izvirzītie mērķi tālu pārsniedz paša likuma iespējas tos ietekmēt. Piemēram, krasta eroziju, vai piesārņojumu, kas var veidoties tālu no Piekrastes regulējamās teritorijas, bet piedāvātie pasākumi pašā piekrastē negarantē to sasniegšanu.

Mēģinājums ietvert likumā daudzus dažādus mērķus vienai teritorijai ir novedis pie ļoti sarežģītas teritorijas iekšējās struktūras, ko var nosaukt par zonējumu. Tas tiek lietots teritorijas plānojumos, lai piešķirtu teritorijām atšķirīgus izmantošanas mērķus. Šeit tas ir noteikts vienai teritorijai viena likuma ietvaros. Likumā noteiktās prasības ir pārsvarā lineāras. Tās veido vienlaidus, vai arī fragmentētas lineāras struktūras gar jūras krastu. Šādā situācijā nav iespējams ņemt vērā atsevišķo teritoriju unikalitāti un individuālās atšķirības.

Aizsargjoslu likuma prasības (ierobežojumi) skar noteiktas jomas – zemes politikas jautājumus – zemju parcelāciju, īpašuma tiesības un aprobežojumus, apbūvi, iežogojšanu, jūras pieejas, jūras izmantošanu atpūtai, zemes dziļu izmantošanu; tūristu un atpūtnieku uzvedības noteikumus un atsaucis uz rīcību papildus saskaņojumiem valsts institūcijās. Ar laiku krasta kāpu aizsargjoslas šaurā pieeja ir papildinājusies ar vairākiem elementiem, kas regulē citus plānošanas aspektus – apbūvi, meža izmantošanu, riska teritorijas, zemes izmantošanas jautājumus, plānošanas – zonēšanas praksi.

Jautājums par Piekrastes teritoriju vai identitāti nav formāli atbildams, bet ir kontekstuāls. Pastāv vairākas identitātes, kas veidojas uz individuālās un kolektīvās domāšanas un rīcības bāzes. Kā vienojošais elements ir jēdziens „jūras krasts”. Teritorijas noteikšana un robežu novilkšana ir daudzveidīga izpratnēs un rīcībās, un ir mērķorientēta politikās. Piekraste kā politikas teritorija operē ar dabas jēdzieniem, kam ir ekoloģiska, ģeomorfoloģiska, ģeoloģiska, vai kāda cita izcelsme – krasta kāpas, pludmale, bangas, veģetācija, stāvkrasts, kas ir jēdzieni ar neskaidrām robežām. Piekrastes teritorija iezīmējas dažādos dokumentos, pētījumos, kas aptver atšķirīgas izpratnes teritorijas (Pužulis, 2010).

Piekrastes telpiskās attīstības pamatnostādnes sniedz aprakstošu Piekrastes definīciju, kas ļauj nojaust teritoriju: „piekraste ir Baltijas jūras un sauszemes saskares josla, kurā norit jūras krasta ģeoloģiskie procesi (erozija un akumulācija), ir savdabīga jūras un krasta ainava, ko veido pludmale, stāvkrasti, upju grīvas, randu pļavas, kāpas,

lagūnu ezeri, bākas, moli, ostas, ostu pilsētas, ciemi un viensētas, kur dzīvesveids (zveja jūrā, zivju apstrāde, jūraszāļu vākšana) un kultūras mantojums (apbūve, dialekti, tradīcijas u. c.) atšķiras no iekšzemes” (Piekrastes telpiskās attīstības..., 2011).

Reģionālās politikas pamatnostādnes Piekrasti skata kā pašvaldību teritoriju kopu, kas robežojas ar jūru. Šajā gadījumā pastāv divējāda izpratne – vai piekraste tiek identificēta ar pašvaldību visu administratīvo teritoriju, vai arī pašvaldība tiek uztverta kā piekrastes politikas mērķteritorija juridiski, bet konkrētā teritorija tiek noteikta atsevišķi tās ietvaros.

Kā funkcionāla teritorija piekraste darbojas pāri tām robežām, kas ir noteiktas ar normatīvajiem aktiem vai plānošanas dokumentiem. Tā ietver attiecību kopumu (aglomerāciju), kurā ietilpst dažādi spēlētāji, teritorijas, objekti, kas vērsti uz noteikti fokusu (mērķi). Teritorijas plānojumā noteiktās un aizsargjoslu ierobežotās teritorijas ietekmē zemes īpašniekus, tūristus, veido ietekmi uz saimniecisko attīstību apkārtnē. Šīs funkcionālās ietekmes ir atsevišķa pētījuma jautājums. Maksimālie ierobežojumi un ietekmes koncentrējas pludmalē un krastu kāpu aizsargjoslā (3.33. att.).

Gan no funkcionālā, gan strukturālā viedokļa ir diskutējams – vai Piekrastes aizsargjoslu var uzskatīt par vienu, vai vairākām aizsargjoslām. Balstoties uz likumu, tā ir viena Baltijas jūras un Rīgas jūras līča piekrastes aizsargjosla. Tomēr likums runā par 3 aizsargjoslām, kurām ir savi atšķirīgi noteikumi.

Plānošanas dokumentu nozīme piekrastes robežu noteikšanā

Piekrastes aizsargjosla ir skatāma valsts plānošanas sistēmas ietvaros. Plānošana Piekrastes gadījumā darbojas kā telpiskās politikas secīgs instruments. Aizsargjoslu likums apvieno divas pieejas – aizsargjoslu un plānošanas. Galvenais nodalījums starp aizsargjoslu teritorijām un plānošanas teritorijām, kas pēc būtības nav aizsargjoslas, ir iekšējs strukturējums. Aizsargjoslas ir viendabīgas ar vienotām prasībām, turpretim pārējās teritorijas ir atšķirīgas, ar atšķirīgām prasībām. Pie pēdējām pieder Piekrastes aizsargjosla. Baltijas jūras un Rīgas jūras līča piekrastes aizsargjosla ir plānošanas zonējuma teritorija. Šajā kontekstā tā ir līdzīga īpaši aizsargājamām dabas teritorijām, kam ir noteiktas zonas ar atšķirīgiem izmantošanas nosacījumiem. Būtiskākā atšķirība ir šo dokumentu saistošajā raksturā – likuma prasības ir obligātas, īpaši aizsargājamo dabas teritoriju dabas aizsardzības plāni savu saistošo raksturu iegūst tikai caur pašvaldību teritorijas plānošanas procesu.

Saskaņā ar likuma 33. pantu aizsargjoslu noteikšana ir likuma uzdevums, bet attēlošana – teritorijas plānojumu uzdevums. Šajā izpratnē likums gan nosaka aizsargjoslas esamību, tomēr skaidri nepasaka tās robežas. No tā var secināt, ka likums pietiekoši nenosaka aizsargjoslu, bet deleģē to plānošanas dokumentiem. Pašlaik Nacionālais plānojums piekrastei nav izstrādāts, reģionālie plānojumi paredz prasības atsevišķos piekrastes sektoros, tomēr to ietekme uz vietējām pašvaldībām ir niecīga (Telpiskās plānošanas sistēmas..., 2009). Vietējais teritorijas plānojums ir zemes izmantošanas zonējums, kas ievēro daudzo normatīvo aktu un politikas vadlīniju prasības, tās telpiski interpretējot, veidojot lineāri sektorālu segmentu struktūru.

Būtiskākais aizsargjoslu ieviešanas instruments ir vietējie teritorijas plānojumi, kas balstās uz valsts izstrādāto metodiku. Ar 2004. gada MK noteikumiem Nr. 86 apstiprinātā Baltijas jūras un Rīgas jūras līča piekrastes aizsargjoslas noteikšanas metodika paredz vispārējus noteikšanas principus, tomēr nepiedāvā konkrētus risinājumus katrā no situācijām. Kā atsevišķas situācijas ir noteikti erozijas apdraudētie krasti. Potenciālas atsevišķās situāciju teritorijas var būt randu pļavas, stāvkrasti, teritorijas, kur sauszeme pieaug jūras virzienā, ostu teritorijas, apbūvētās teritorijas, aizsargājamo biotopu teritorijas. Pašlaik esošā metodika par šīm teritorijām nerunā.

Īpašs ir stāvkrastu gadījums, kur bieži vien nav krasta kāpu vispār, nav arī meža, zūd pats krasta kāpu objekts. Šajā gadījumā nav arī mērķu, kādēļ tā ir jānosaka. Aizsargjoslu likums saistībā ar krasta kāpu aizsargjoslas noteikšanu nerunā par stāvkrastu bez kāpām.

Metodika paredz vispārīgu aizsargjoslas noteikšanas traktējumu. Šāda pieeja ļauj veidot brīvāku interpretāciju gan „no augšas” – valsts puses, gan „no apakšas” – pašvaldībām, kas atspoguļo politiskus kompromisus. Kā rāda 18.01.2000. ar VARAM ministra rīkojumu Nr.5 "Par Baltijas jūras un Rīgas jūras līča piekrastes aizsargjoslas robežu noteikšanu" apstiprinātā aizsargjosla – no aizsargjoslas tika izņemta Ventspils pilsēta un tā veidoja „pārrāvumu”. Pašlaik no krasta kāpu aizsargjoslas ir daļēji izņemtas lielo ostu teritorijas.

Piekrastes aizsargjosla pašvaldības teritorijas plānojumos nevis tiek attēlota (iezīmēta kartē), kā to prasa likums balstoties uz skaidru referenci, bet gan noteikta, balstoties uz likuma prasībām un daudzo plānošanas dalībnieku interesēm, ņemot vērā vispārējās metodikas prasības.

Plānošanas procesā, tā veidojas kā jebkura cita plānojamā teritorija. To var uzskatīt par vēl vienu zonējumu, par ko atbildību uzņemas pašvaldība un valsts (saskaņojot robežas). Nosakot Piekrastes aizsargjoslas robežu, pašvaldības vadītājs no „Latvijas Valsts meži” sagatavotā sausieņu mežu izvietojuma, no 5 km attāluma no jūras (vienlaidus veģetācijas), pagastu administratīvajām robežām, ceļu, dzelzceļa infrastruktūras. Plānošanas pieredze ir atšķirīga dažādās pašvaldībās – Engures pagasta gadījumā piekrastes aizsargjosla pilnībā nav noteikta un iezīmēta apstiprinātajā pašvaldības teritorijas plānojumā. Sēmes pagasts nav noteicis savā teritorijā aizsargjoslu, Smārdes pagasts ir ietvēris daļu no 2000. gada aizsargjoslas mežiem, Lapmežciema pagastā aizsargjosla noteikta pa administratīvo robežu.

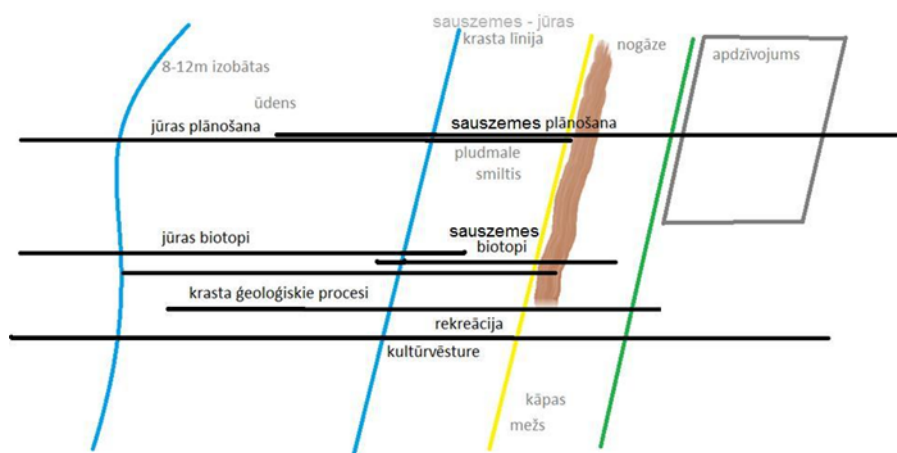
Veidojoties jaunajam administratīvajam iedalījumam, būtu nepieciešams skatīties uz aizsargjoslu kā novada kopējo (pārskatot neatbilstības), un saistīt to ar citiem novadiem.

Piekrastes aizsargjosla tiek sabiedrībā pieņemta kā esoša *a priori*, valsts veidota. Tomēr esošā situācija to ļauj uzlūkot par pašvaldības un valsts „kopēju produktu”. Likums pasaka principus, kritērijus, tomēr tā izpilde ir pašvaldību ziņā un, beidzot, šīs izpildes saskaņojums atkal nonāk valsts institūciju atbildībā. Šāda dubulta „deleģēšana” var izraisīt dažādu interešu interpretāciju šajos trijos posmos (valsts–pašvaldība – valsts), kas gala variantā var nebūt vairs tas, ko likumdevējs bija sākotnēji domājis.

Piekraste kā publisko – privāto attiecību telpa

Piekraste kā publiskā un privātā saskares vieta izpaužas pārvaldības praksē. Attīstības vērtējums ir atkarīgs no sabiedriski akceptētām vērtību normām. Latvijā piekrastes teritorijas sabiedriskā vērtība tiek raksturota kā maz pārveidota vide, piekrastes kāpu mežu ainava, smilšu pludmale. Kā svarīgs elements ir sabiedriskā pieejamība šīm vērtībām (Latvijas ilgtermiņa attīstības..., 2010). Bieži sabiedriskās vērtības, teritorijas plānojumi un prakse veido „trijjūgu, kur katrs zirgs skrien savā virzienā”.

Dažādiem pārvaldības mērķiem var būt dažādas intereses piekrastē (3.36. att.).

3.36. att. Piekrastes izpratnes dažādiem pārvaldības mērķiem

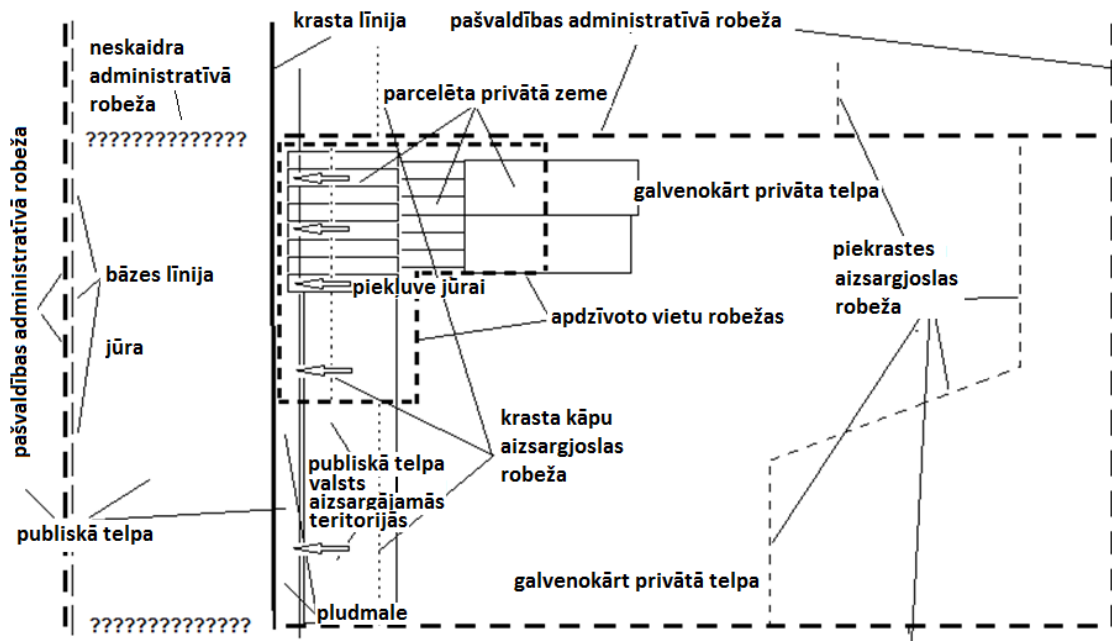
Minētais piemērs ir tikai ilustratīvs, kas ataino dažādas attiecības starp dažādām interesēm. Dabā bieži vien šīs attiecības nav novērojamas. Pludmale kā publiskā telpa ir svarīgākā visā piekrastē. Tā ir teritorija, uz kuriem visi tiecas. Pašā pludmalē, ņemot vērā ierobežojumus, bieži vien nekādas aktivitātes nav vizuāli pamanāmas. Attiecības izpaužas arī respektā pret likuma prasībām un to ievērošanā. Aizsargjoslu likums, neskatoties uz daudzām pretrunām un neskaidrībām, tiek vairāk vai mazāk respektēts.

Piekrastes politikas galvenais sociālais mērķis ir sabiedrisko interešu aizsardzība, kas izpaužas privātu un citu sabiedrisko interešu ierobežošanā. Veidojas attiecību trijstūris publiskā – privāta – publiskā. Bieži praksē veidojas pretruna starp divām publiskām interesēm, kuras pauž atšķirīgas publiskas institūcijas. Piekrastes neattīstītā infrastruktūra (pieeja, nobrauktuves, stāvvietas, peldvietu infrastruktūra) ir viens no piemēriem, kas atspoguļo publisko interešu savstarpējo nesaskaņu. Tas skaidrojams ar vājo starpinstitucionālo plānošanas koordināciju.

Publiskā un privātā ideālā sapratne ir atšķirīga. Privātie īpašumi piekrastē ir mērķēti uz atpūtu un mieru. Tiekme pēc skata un ainavas, norobežošanās no blakus esošā un pārējās pasaules, klātesamības nevēlamība ir daudzu piekrastē pastāvīgi vai sezonāli dzīvojošo ideāls. Tas kontrastē ar sabiedrības sapratni par teritorijas pievilcību un jūru, kā atpūtas un rekreācijas vērtību. Privātais ir nodrošinājis sev pieeju šīm vērtībām un netaisās dalīties ar citiem, veidojot norobežotas teritorijas. Pašvaldības, valsts, savukārt ir atbildīgas, lai nodrošinātu sabiedrībai pieeju pie publiskajām vērtībām un/vai to aizsardzību. Jūra un pludmale kā sabiedriska telpa bieži ciemos un lauku teritorijās ir norobežota ar privātīpašumu joslu, kas kavē brīvu pieeju šīm teritorijām (3.37. att.). Vēl izteiktāk tas ir iekšzemes ūdenstilpņu gadījumā.

Būtiskākās publiskā – privātā strukturālās iezīmes Piekrastē ir publiskās telpas neskaidrā administratīvā robeža un teritorija jūrā, ierobežotas, bieži ar pieejamības ierobežojumiem saimnieciskās attīstības teritorijas krastā – pludmale, dabas aizsardzības teritorijas, valsts un pašvaldību meži un norobežotās privātās zemes, kas ietekmē pieejamību publiskām telpām. Lielāks zemju parcelējums ir gar jūru, ko nosaka vēsturiski veidotie zemju īpašumi, un ciemos, kas ir vieta privātai apbūvei. Publiskā – privātā attiecības visvairāk izteiktas šo divu telpu saskares vietā.

Teritorijas plānošanā ir doti ievērojami praktiski instrumenti, kas ļauj sabalansēt dažādās intereses, paredzot privātas teritorijas ar klusumu un izolētību, publiskas pieejas un attīstības teritorijas, kas nodrošina pašvaldībai izaugsmi un labklājību. Jebkurā gadījumā tās nevar būt absolūtas un teritoriju visaptverošas.

3.37. att. Piekraste privātās un publiskās telpas kontekstā

Piekrastes teritorijai piemīt neviennozīmīgums – telpa ir mentāli nenoteikta. Pretēji tam, procesiem ir skaidra ģeogrāfiskā lokalizācija. Krasta procesi norit ļoti ierobežotā teritorijā, kas aptver dažus simtus metru, lielākās apbūves intereses lokalizējas teritorijā gar jūras piekrasti dažu simtu metru attālumā no jūras krasta, par ko liecina perspektīvā zemes izmantošana teritorijas plānojumos. Šāda lokalizācija ir vai nu dabiski noteikta, vai arī telpas nenoteiktības „sakārtošana”, izmantojot teritoriju zonēšanu un robežas.

Jautājums par juridiski noteikto robežu pamatotību ir aktuāls, kopš šīs robežas ir apstiprinātas. Prasības Aizsargjoslu likumā tiek mainītas regulāri, kas liecina par politiskās rīcības neatbilstību sabiedriski akceptētām vērtībām. Arī piekrastes iekšējās zonējumu robežas teritorijas plānojumos ir mainīgs lielums, kura tendence ir „attīstības” virzīšana uz jūras piekrasti.

Sabiedrībā, plānošanas un zemes izmantošanas praksē ir pretnostatījums – attīstības teritorijām tiek uzspiesta saimnieciskā darbība, un cenšanās panākt maksimālu ierobežojumu atcelšanu ārpus tām (Pārskats par problēmām..., 2009). Pēdējā laikā nozaru speciālisti ir pret aizsardzību, jo NATURA teritoriju ierobežojumi ir pārlietu strikti, tai pašā laikā – ārpus šīm teritorijām tie ir neadekvāti maigi. Veidojas piekrastes fragmentācija – jo NATURA uzsvēr iestāžu darbinieku interpretācijas lomu, veidojot attiecības starp dažādām institūcijām, kas pauž publiskas intereses (Piejūras pašvaldību sanāksme Saulkrastos 2011).

Formālais zonējums reprezentē noteikta laika posma sabiedriski privāto attiecību līdzsvaru. Zonēšanas pamatotību var vērtēt no zonējuma robežu noteiktības un attīstību ietekmējošo prasību viedokļa. 2008. gadā tika veikta krasta kāpu aizsargjoslas analīze, kur tika konstatēts, ka daudzviet tā ir noteikta mehāniski, neievērojot biotopu robežas. Ir izveidots metodiski „ideālais” aizsargjoslas priekšlikums, kas būtiski atšķiras no esošās prakses. Šādu atšķirību cēlonis ir viennozīmīgi saprotamas metodikas trūkums, ka rada dažādu šīs joslas traktējumu plānojumos (Piekrastes pašvaldību teritorijas..., 2008).

Ne visi regulējumi ir vērtējami kā efektīvi. 5 km ierobežotas ekonomiskās darbības zona ir maz efektīva apdzīvotās vietās, jo zemes izmantošanas ierobežojumi skar galvenokārt mežus. Stingru zonas noteikšanas kritēriju trūkums rada teritorijas

plāņojumos apstiprinātās zonas samazinājumu vietām līdz 150–300 m. Šādā kontekstā pastāv jautājums par tās lietderību.

Publisko – privāto interešu saskare ir sabiedrisko mediju viens no visvairāk diskutējamiem plānošanas jautājumiem. Viens no lielākajiem Latvijas laikrakstiem „Diena” mājas lapā ir 898 raksti par aizsargjoslu problemātiku (Portāls “Diena”, 2009). Aizsargjoslai ir attīstību ierobežojošs raksturs, kas darbojas ar sektorāli noteiktiem ierobežojumiem. Piemēram, vislielākie ierobežojumi ir NATURA teritorijās krasta kāpu aizsargjoslā, kur saimnieciskā darbība faktiski ir liegta, un vismazākie – ierobežotas ekonomiskās darbības zonā lauksaimniecības teritorijās.

Latvijas neatkarības gados samazinoties iedzīvotāju skaitam un ekonomiskajām aktivitātēm, palielinājusies apbūve piekrastē, vides slodzes lokalizējušas noteiktās teritorijās, atsevišķās teritorijās samazinājusies piekļuve jūrai, kas darbojas pretēji sabiedriskajām vērtībām (Pārskats par problēmām..., 2009). To daļēji noteikusi plānošanas situācija valstī.

No otras puses, to nosaka aizsargjoslu likuma prasības attiecībā uz aizsargjoslas platumu. Samazināta aizsargjosla ciemu un pilsētu teritorijās ļauj pietuvoties tuvāk jūrai. Tas savukārt izraisa tendenci noteikt nepamatoti lielas ciemu teritorijas, veidojot sapludinātu apbūvi un plānot ciemu izplešanos gar piekrasti. Ir nepieciešamība pēc vienotiem apdzīvoto vietu (ciemu) un to robežu noteikšanas kritērijiem. Šajā gadījumā vērojama divu regulējumu mijiedarbība, kas izpaužas vai nu pastiprinoši un papildinoši (divu aizsargjoslu pārklāšanās gadījumā), vai radot negatīvu robežefektu – ciemi kā plānošanas organizācijas teritorijas ir nonākušas pretrunā ar Piekrastes aizsargjoslas regulējumu.

Plānojumi un attīstības programmas nekalpo kā attīstības instrumenti – esošā plānošanas sistēma nav devusi galveno – nav atrasts tas savstarpējais samērs, kas nodrošinātu daudzveidīgo dokumentu un attīstības instrumentu savstarpējo kopdarbu.

Ir tendences mīkstināt aizsargjoslu likuma prasības pamatojot to ar attīstības procesu atbalstu. Šāda pieeja ir attaisnojama tajā gadījumā, ja ir stingra valsts būvuzraudzība.

Piekrastes pārvaldība

Latvijā nav izstrādāts vienots piekrastes integrētas pārvaldības mehānisms. Latvijas ziņojumā par Eiropas Savienības rekomendācijas 2002/413/EC ieviešanu atzīmēti tiesību akti un plānošanas politikas dokumenti, kas atstāj ietekmi uz piekrastes attīstību un pārvaldību (Statement on the progress..., 2006). Tai pašā laikā jāatzīmē, ka tie nav specifiski vērsti uz kompleksu piekrastes attīstību.

Latvijai nav bijusi specifiska attīstības politika Piekrastei. Esošie politikas mērķi un dokumenti ir saistīti ar vides aizsardzību. Latvijā ir bijuši vairāki projekti, kas saistīti ar integrētas attīstības un uzraudzības priekšlikumus sagatavošanu, tomēr tālāka to ieviešana praksē bija ierobežota. 2011. gadā tika pieņemtas Piekrastes telpiskās attīstības pamatnostādnes 2011. – 2017. gadam, kas iezīmē piekrastes pārvaldības aspektus, nosaka atbildības un rīcības (Piekrastes telpiskās attīstības..., 2011).

Ņemot vērā esošo pieredzi, ar laiku būtu jāatsakās no Aizsargjoslu likuma tajā izpratnē, kā tas regulē piekrastes teritoriju plānošanu, nododot to plānošanas instrumentiem. Krasta kāpu aizsargjoslas šaurā pieeja ir papildinājusies ar vairākiem elementiem, kas regulē citus plānošanas aspektus – apbūvi, meža izmantošanu, riska teritorijas, zemes izmantošanas jautājumus, plānošanas – zonēšanas praksi. No mehāniska (metros noteikta) aizsardzības instrumenta, tā kļuvusi par plānošanas un piekrastes pārvaldības instrumentu, kas tiek vairāk vai mazāk respektēts. Pretrunas teritorijās, kurām ir liels rekreācijas potenciāls (pieejamība, sasniedzamība, satiksme,

attālums...), ar lielu bioloģisko vērtību vai arī paaugstinātu jūtību ir atsināms ar plānošanas instrumentiem.

Būtiskākais pārvaldības jautājums un publisko un privāto interešu konfliktsituācija, ir pieejamība jūrai, dabas objektiem – kāpām, ezeriem, upēm. Daudzas privātas zemes aizšķērso ceļu uz jūru vai brīvu pārvietošanos gar upēm. Pieejamību nodrošina ar servitūtu un plānošanas līdzekļiem, tomēr pašlaik nav legālu instrumentu, kā plānošanas prasības var realizēt. Pašvaldībām nav savu īpašumu, lai realizētu prasības pēc pieejamības un stāvvietām (Pārskats par problēmām..., 2009).

Piekraste ir pakļauta erozijas procesiem, kas plaši izplatīti piekrastē (Latvijā aptuveni 120 km). Krasta līnija nav uzmērīta, un tas nozīmē, ka pludmalei, kas atrodas starp jūru un vienlaidus veģetāciju, un, kas saskaņā ar Civillikumu (Civillikums, 2011), pieder valstij, nav skaidra platība. Parasti pludmale ir valsts īpašums, tomēr, attīstoties krastu noskalošanas procesiem, atsevišķās vietās veidojas privātas zemes, kas nonāk pludmalē vai pat jūrā. Šādā gadījumā saskaņā ar Civillikumu, zeme nonāk valsts īpašumā, tomēr nav noregulēta kārtība, kā tas notiek. Formāli veidojas konflikts starp neskaidri definētajām valsts (sabiedrības) interesēm attiecībā uz pludmales īpašuma tiesībām un privātpersonas zemes īpašuma tiesībām. Atšķirība, jeb situācijas unikalitāte – dabiski transformējoties no cita apsaimniekošanas veida uz pludmali, privātajam zemes gabalam mainās zemes publiskais raksturs (pieejamība) no privātas uz publisku. Papes apkārtnē atsevišķu īpašumu robežas krastu noskalošanas rezultātā ir nonākušas pludmalē, bet pašvaldības robežas saskaņā ar teritorijas plānojumu – jūrā (3.38. att.).

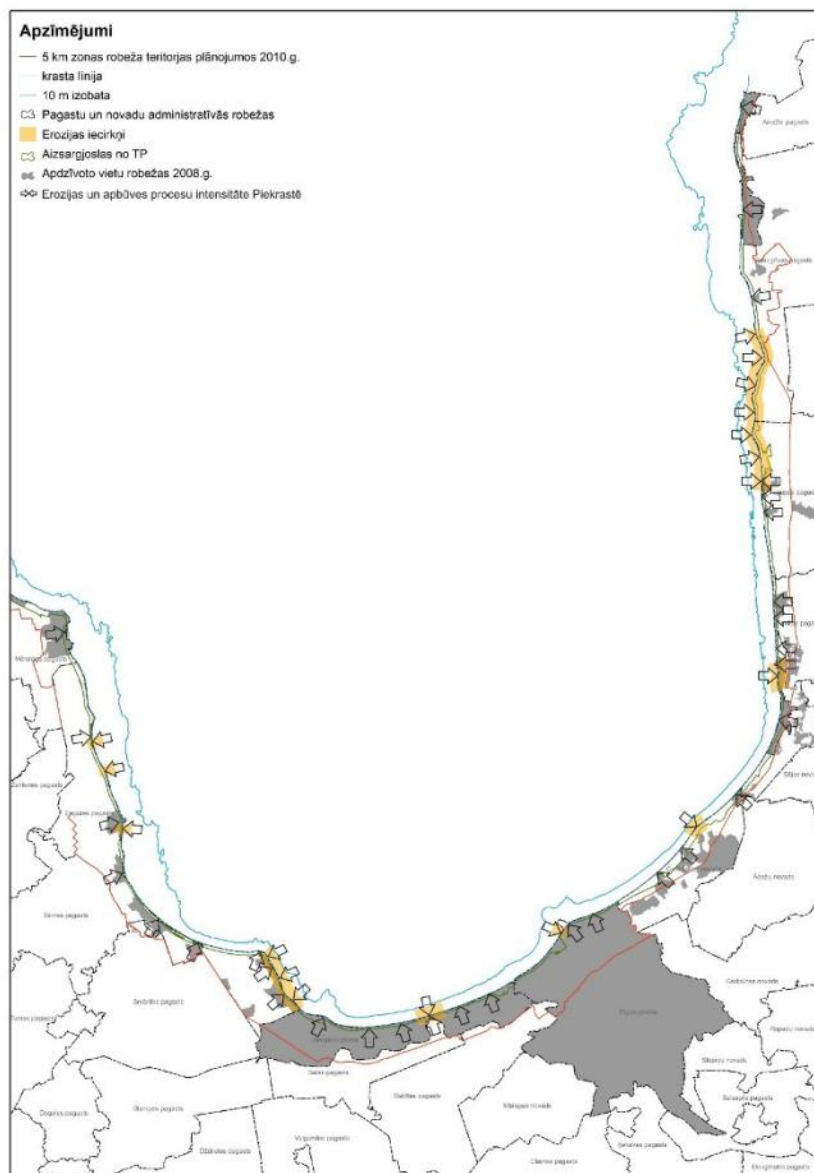

3.38. att. Pape. Zemes īpašumu robežas pludmalē un jūrā (VZD kadastrs, pamatne: Metrum)

Otra problēma, kas veidojas, krastu līnijai pārvietojoties, ir pludmales apsaimniekošana. Zemes pārvaldības likumprojekts piedāvā risinājumu, nododot jūras pludmali pašvaldību lietošanā. Likumprojekts paredz piekļuvi publiskām teritorijām, pašlaik nav skaidrs mehānisms, kā tas tiks nodrošināts.

Nav skaidra arī pati pašvaldības robeža. Saskaņā ar spēkā esošiem tiesību aktiem (Administratīvo teritoriju un..., 2008). administratīvā robeža jūrā ir pa bāzes līniju, kas savukārt veido nosacītu līniju starp punktiem (3.38. att). Robežas starp pašvaldībām jūrā nav nekur noteiktas. Lai gan pašvaldībām jāplāno savā administratīvajā teritorijā (Par pašvaldībām, 2011), pašlaik tas nenotiek. Izstrādājot jūras plānojumu, jautājums – cik tālu pašvaldībai ir jāplāno jūrā – aktualizējas.

Analizējot pārvaldības teritoriju, kas ietver integrētu piekrastes plānošanu, plānu realizāciju un attīstības procesu uzraudzību, iesaistot gan valsts un pašvaldību institūcijas, gan iedzīvotāju grupas, ir nepieciešams ņemt vērā daudzveidīgos piekrastes procesus. Viens no svarīgākajiem ir dabisko erozijas procesu un apbūves aktivitātes intensitātes pretstats (3.39. att.).

3.39.att. Piekrastes dabisko un saimniecisko procesu intensitāte (izmantoti projekta „KALME” un pašvaldību teritoriju plānojumu dati)

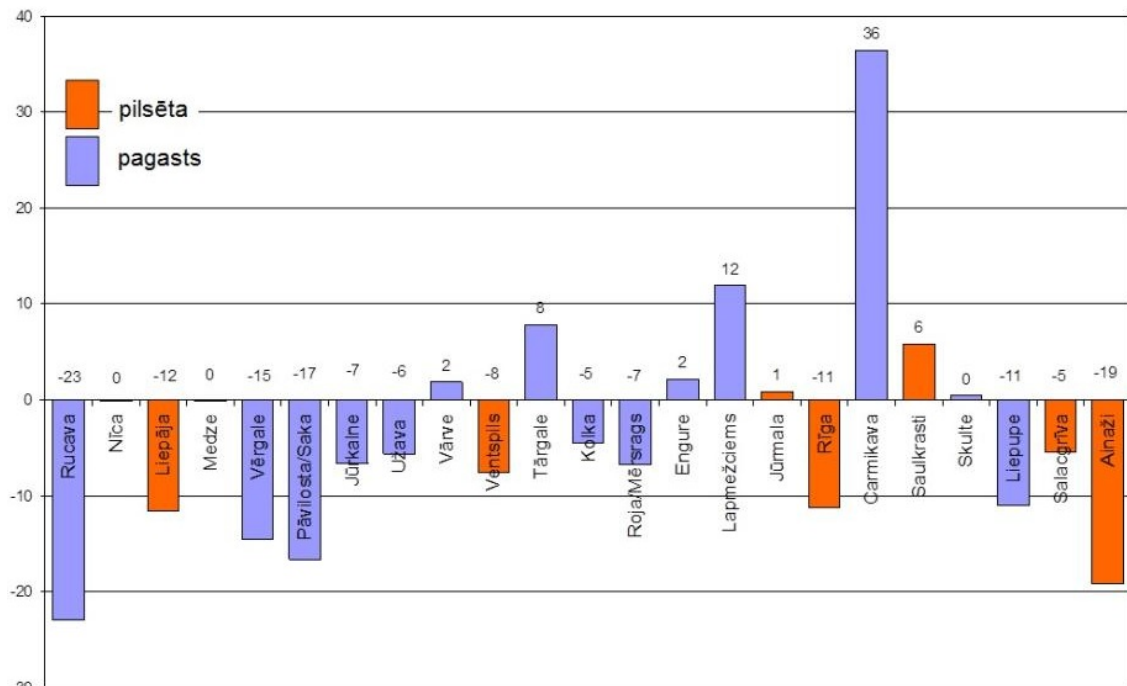
Klimata izmaiņu rezultātā pieaug stipru vērtu atkārtojamība un krastu erozijas procesi (Eberhards, Lapinskis, 2007). Lai gan pašreizējās prognozes neapstiprina ievērojamu krasta infrastruktūras apdraudējumu tuvāko desmitgažu laikā, tomēr te

jāatceras, ka situācija var strauji mainīties. Valstī nav izveidota vienota krasta procesu uzraudzības un riska prognozēšanas un aizsardzības pasākumu plānošanas sistēma.

Piekrastes pašvaldībās ir izteikta nepieciešamība pēc infrastruktūras objektu attīstības, kas organizē cilvēku plūsmas, novērš vides degradāciju un kalpo par pamatu teritorijas attīstībai. Šādas infrastruktūras izveidi ir daļēji kavējuši striktie ierobežojumi aizsargjoslā.

Krasta erozija ir gan vispārīga, tomēr tā izteikti lokalizējas atsevišķos krastu posmos. Visizteiktākā krasta erozija Rīgas līcī vērojama Lembužu – Vitrupes, Saulkrastu, Gaujas ietekas posmā un Lapmežciemā (Eberhards, Lapinskis, 2007). Atšķirīgs ir arī saimnieciskās darbības teritoriju izvietojums. Latvijā nav izveidota attīstības plānošanas uzraudzības sistēma, kas analizētu izmaiņas noteiktās mērķteritorijās (Rīgas plānošanas reģiona..., 2008). Kā pagaidu alternatīvu attīstības procesu analīzei mēs varam lietot netiešus pierādījumus, piemēram, analizējot pašvaldību teritorijas plānojumus, kas „reaģē” uz attīstības spiedienu un paredz atbilstošu zemes izmantošanu (apbūvei, infrastruktūrai).

Viens no indikatoriem ir iedzīvotāju skaita izmaiņas pēdējo 10 gadu laikā piekrastes pašvaldībās ir ar izteiktu pieaugumu Pierīgā, relatīvu stabilitāti ap citām piekrastes pilsētām un samazinājumu perifērijā (3.40. att.).

3.40. att. Iedzīvotāju skaita izmaiņas piekrastes pašvaldībās 1998. – 2009. gadā (%) (izmantoti Centrālās statistikas pārvaldes dati)

Analizējot plānoto apbūvējamo teritoriju paredzamā iedzīvotāju skaita attiecinājumu uz iedzīvotāju pieauguma tempiem Piekrastes ciemos un pilsētās, jāsecina, ka, spēkā esošajos teritorijas plānojumos paredzētais apbūves teritoriju lielums krietni pārsniedz spēju apbūvēt šo teritoriju. Piemēram, Ainažu pilsētā 32 % no pilsētas teritorijas paredzēta kā jaunas apbūves teritorija (Ainažu pilsētas ar..., 2005). Ņemot vērā parces lielumus un vidējo iedzīvotāju skaitu – 3 cilvēkus, var paredzēt 3000 iedzīvotāju pieaugumu 12 gados. Pēdējo 10 gadu laikā iedzīvotāju samazinājums ir 19% (Iedzīvotāju reģistra statistika, 2009).

Tiek lietotas dažādas pieejas pārvaldības teritoriju robežu noteikšanai Piekrastē. Gan normatīvajā regulējumā, gan teritorijas plānojumos, ainavu plānos izmanto jauktu

pieeju nosakot robežas pa dabiskiem objektiem, infrastruktūras objektiem, ģeometriskām līnijām.

Ziemeļvidzemes biosfēras rezervāta ainavu ekoloģiskajā plānā (ELLE, 2007) piekrastes ainavu telpas robežas noteiktas, iekļaujot pludmali, pļavas un piekrastes mežus. Piekrastes ainavas attīstības mērķis ir dabas vērtību saglabāšana un tūrisma un rekreācijas attīstība. Līdz ar to ainavu ekoloģiskais plāns neparedz jaunu apbūvi, izņemot tūrisma un rekreācijas attīstības vajadzībām piekrastē. Plānā ir vērsta uzmanība, ka pašlaik tūrisma infrastruktūras kapacitāte neatbilst atpūtnieku un tūristu radītajai slodzei un tāpēc to nepieciešams paaugstināt. Plānā tiek paredzēts izbūvēt krasta nostiprinājumus tikai tajās vietās, kur jūras izraisītā krastu erozija apdraud apbūvi.

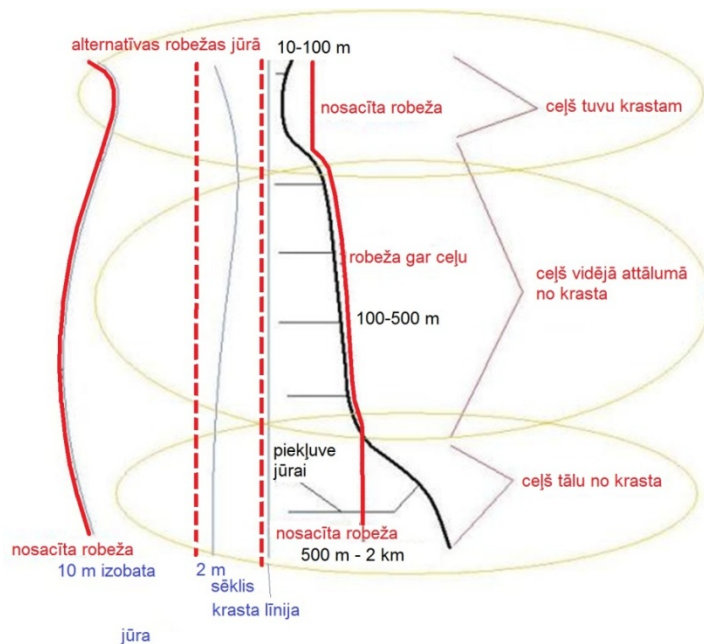
Tā kā ainavu ekoloģiskās robežas ietver daudzšķautnainu izpratni tās noteiktas izmantojot daudzveidīgas references – ekoloģiskās un ģeogrāfiskās: randu pļavas, pludmale, kāpu meži, upes, kas šajā gadījumā neietilpst piekrastē; juridiskās: zemes gabalu robežas – gar krastu; zemes izmantošanas robežas: apbūves zemes gar ielām, grāvji un LIZ robežas; transporta infrastruktūras: ceļi, ostu teritoriju robežas.

Piekrastes ainavu telpas robežas Ziemeļvidzemes biosfēras rezervāta ainavu ekoloģiskajā plānā ir aprakstītas arī izmantojot referenci uz blakus esošajām teritorijām, jo nav skaidru kritēriju, kā noteikt konkrētās zonas robežas. Tā piemēram, Piekrastes ainavu norobežo citas ainavas: Nacionālas nozīmes upes, LIZ ar speciālām prasībām, Apdzīvoto vietu ainava, Meža koridora buferzona, Rīgas jūras līča buferzona, Salacas koridora buferzona, Mežu koridora pamatelementi (28., 29. pielikums).

Kopumā norobežojošie elementi ir ūdeņi, jūra, cits zemes izmantošanas veids – LIZ, mežsaimniecība, ekoloģiski nozīmīgas meža teritorijas.

Kā galvenie principi, nosakot pārvaldības teritorijas piekrastē, būtu saistāmi, pirmkārt, ar pārvaldības mērķiem. Veidojot pārvaldības teritorijas robežas, var izmantot satiksmes infrastruktūru, kas nodala Piekrasti no iekšzemes un veido karkasu jūras sasniedzamībai; dabiskus šķēršļus – kāpu teritorijas, mežu masīvus, ūdens objektus, kas veido sliekšni jūras sasniegšanai; juridiski noteiktās robežas – apdzīvotu vietu un administratīvu teritoriju robežas, īpaši aizsargājamo dabas teritoriju, tai skaitā NATURA 2000 robežas uz sauszemes un jūrā, teritorijas plānojumos noteiktos zonējumus; riska teritoriju robežas; ainaviskās robežas. Jūrā tās var būt pašvaldību administratīvās robežas, kas būtu jāprecizē, vai nosacītas izobatas, kas veidojamas pēc bāzes līniju modeļa (Noteikumi par bāzes..., 2010).

Kā piemērs pārvaldības robežu noteikšanai balstoties uz infrastruktūru ir piekrastes ceļi un piekļuves vietas jūrai, kas kombinējas ar attālumu no krasta līnijas (3.41. att.). Tuva un tāla attāluma gadījumā līdz lineārajam piekrastes ceļam var tikt veidota nosacīta robeža balstoties uz pieeju, kas ir vairāk atbilstoša konkrētam politikas mērķim. Minētā pieeja var tikt izmantota veidojot politiku, kas vērsta uz tuvo piekrasti, jo nodrošina mērķim pakārtotu saikni ar pieejamību. Kā piemēri šādām politikām, var būt tūrisma infrastruktūras attīstība Piekrastē, krasta sasniedzamības nodrošināšana, piestātņu izbūve jūrā, apbūves un attīstības zonu ierobežošana/attīstīšana Piekrastē, klimata izmaiņu adaptācijas pasākumi, un tamlīdzīgi. Robeža jūrā ir atkarīga no mērķiem un izvēlētās robežas noteikšanas veida – balstoties uz nosacītu robežu, kas izteikta ar punktu koordinātēm vai attālumu no krasta, vai arī dziļumu. Piedāvātā robeža nebūs vērsta uz tradicionālu statistiskās informācijas teritoriju, kurā apkopo ekonomiskos vai demogrāfiskos datus. Šāda pieeja ir tuva ainaviskajai pieejai, kas izmanto dažādus kombinētus robežu noteikšanas kritērijus, tai pašā laikā skata teritoriju, kas ir ģeogrāfiski tuva krastam.

3.41. att. Kritēriji piekrastes robežu noteikšanai

Dažādās teritorijās ir pielietojamas atšķirīgas pārvaldības stratēģijas. Pielietojums ir atkarīgs ne tikai no vides slodzes vai dabas procesiem, bet galvenokārt no politikas katrā konkrētā vietā, kas veidojas balstoties uz dažādu vērtību un interešu kopību un respektu. Robežas ir nosakāmas atbilstoši pārvaldības mērķiem un izvēlētajai stratēģijai.

4. ROBEŽU IZMANTOŠANA TERITORIJU PĀRVALDĪBĀ, DISKUSIJA

4.1. Robežas veidojošie procesi, ietekmes un to atspoguļojumi

Robežteritoriju konceptualizācija

Robežu veidošanās notiek noteikta laika periodā, tas ir, robežām ir savs dzīvesstāsts. Tas veidojas mūsu psihē un iegūst apstiprinājumu sabiedriskā līdzdarbībā (kolektīvā intencionalitāte). Lai gan robežu veidošanās process tiek saistīts ar reģiona veidošanos, tomēr tas neietver dažādus robežu veidošanās gadījumus. Piemēram, kā veidojas un līdzdarbojas sabiedriskās un privātās robežas, kā un kādā mērā konceptualizācija var palīdzēt izprast robežu veidošanās mehānismu, vai robežu daudzveidība ir konceptualizējama?

Zemāk (4.1. tab.) esošā tabula saista atsevišķu robežu gadījumus ar konceptiem. Katrs no gadījumiem ir individuāls – nav absolūta risinājuma, lai varētu izskaidrot robežu veidošanos ar vienu vai dažiem konceptiem.

4.1. tab. Konceptu saikne ar teritoriālajiem atspoguļojumiem

<i>Atspoguļojums</i>	<i>Koncepts</i>
Administratīvi teritoriālais iedalījums	Objekta un tā robežu saistība
Aizsargjoslas	Ģeogrāfiska nenoteiktība
Dārziņi	identitāte – teritorialitāte, reprezentācija, telpas personalizācija, niša
Īpaši atbalstāmās teritorijas	Telpiski temporālie reģioni, teritoriju identitāte
Pārrobežu, starp–reģionālā un starp–nacionālā sadarbība	Telpiski temporālie reģioni, teritoriju identitāte
Pilsētvides prioritāte /policentrisma/ esošajam plānošanas periodam	Aglomerācijas un lauku attiecības, nišas koncepts
Funkcionālie reģioni	Lauka – centra attiecības

Robežas kā plānošanas instruments

Robežas reprezentē teritoriju veidošanos, piemēram, teritorijas plānošanu kā pārvaldības instrumentu. Plānošana, kā teritorijas izmantošana, balstās uz zonēšanas principiem. Šajā gadījumā – katrai zonai ir divas savstarpēji saistītas plānojuma komponentes – karte, kas ir telpas iekārtojuma modelis, kas atbild uz jautājumu – kur, un tekstuāli zemes izmantošanas noteikumi, kas atbild uz jautājumu – kā. Abiem ir saistošs raksturs. Plānošanas rezultātā tiek izveidota regulēta telpas izmantošanas struktūra, kura balstās uz robežām.

Plānošana kā pārvaldības rīks var tikt skatīts no trijām veidošanās (relāciju) secībām – juridiskās, fiziskās un attiecību. Plānošanas procesa rezultāts ir teritorijas izmantošanas zonējums ar virtuālām robežām. Plānojuma ieviešanas secība izveido reālo teritoriālo struktūru, bet attiecības veido teritoriālo kopienu. Visas secības raksturo plānošanu kā procesu. Tas var būt secīgs un paralēls. Piemēram, Pierīgas gadījumā fiziskā telpa bieži vien tika veidota pirms juridiskās, bet attiecību telpa atpalika no pirmajām divām.

Robežas šajā kontekstā var skatīt kā noteikta starpposma fiksāciju laikā. Veidojoties šādai struktūrai var noteikt atsevišķus posmus – stabilo, pirms izmaiņām, plānošanas posmu, un stabilo, pēc izmaiņām. Plānošanas robežas ir stabilas neilgu laiku,

jo attīstības procesi veidojas daļēji neatkarīgi no plānotā. Plānošanas pamats ir robežu neatbilstība teritorijas saturam. Teritorijas netiek izmantotas tam, kam tās ir paredzētas (vai arī ir iecerētas izmantot).

Plānošanas posmā teritorijas izmantošana tiek saskaņota ar iecerēto (vai reālo) teritorijas izmantošanu, nosakot izmantošanas noteikumus un pārdalot telpas struktūru ar robežām. Šajā gadījumā robežas tiek nodalītas no teritorijas caur noteikumiem. Par to liecina daudzveidīgās teritorijas plānojumu izstrādes gaitā veiktās izmaiņas. Ķekavas pagasta plānojums būtiski tika grozīts 2006.–2008. gadā, beidzot apstiprinot 2006. gada variantu ar nelielām izmaiņām (Rīgas plānošanas reģiona materiāli).

Pēc teritorijas plānojuma apstiprināšanas saglabājas zināma plānotās telpas un reālās telpas nošķirtība. Te būtu nodalāma tā telpa, ko mēs dabiski uztveram, no telpas, kas ir plānota (regulēta ar juridisko aktu prasībām). Šādas atšķirības nosaka cilvēku telpas uztvere.

Pārvaldības teritorijas

Ar pārvaldības teritorijām darbā saprot noturīgu komunikāciju starp iedzīvotājiem, starp iedzīvotājiem un pašvaldību noteiktā teritorijā, kas ir teritoriju ilgtspējības pamatā. Visizteiksmīgāk šī komunikācija izpaužas plānojumu vai attīstības projektu apspriešanas laikā. Iedzīvotājiem jūtamā neizpratne par diskutējamiem jautājumiem, bet pašvaldības – nespēja vienkārši izskaidrot, liecina par pārvaldības problēmām.

Pārvaldības mērogs ir balstāms uz teritoriju vajadzībām. Darbā skatīts Ķekavas pagasta piemērs, kas ietver lokālu mērogu. Var izdalīt vairākas pārvaldības relacionālās stratēģijas, kas balstās uz kopienu pieeju.

Uz kopienu balstīta pārvaldība veidojama tajās teritorijās, kur teritoriālās kopienas pastāv un reāli darbojas – ir uz pašiniciatīvu balstīta darbība un reāli pārstāvības mehānismi. Kopiena šajā nozīmē var būt šaura sociāla apvienība noteiktā teritorijā, vai arī ietvert plašāku sociālu grupu apvienību. Potenciāls kopienas veidošanai ir Dārzkopības sabiedrībā, jaunajos pļavu ciemos, kur risināmas konkrētas problēmas, vecajos centros.

Uz teritoriju balstīta pārvaldība ir tur, kur kopienas nav izveidojušās – cilvēki nav pietiekoši aktīvi, nevar rast risinājumus, kopējas vienošanās. Šajās teritorijās ir vai nu pārāk atšķirīgas intereses, vai arī nav komunikāciju tradīciju. Jaunie pļavu ciemi ir tipisks piemērs, jaunās ielas, kas veido kompaktu apbūvi ap kodolteritorijām.

Administratīvo robežu pieeja tiek lietota pašlaik, tomēr, šāda pieeja ir attaisnojama tajā gadījumā, kur nav nepieciešama atšķirīga pieeja, jo formāli noteiktās ciemu robežas ietver pārāk lielu atšķirību. Kā piemērs adresācijas izmantošanai, var kalpot atsevišķas ielas, kurās ir vai nu viendabīgs iedzīvotāju sastāvs, vai risināmo jautājumu loks.

Kā pēdējo teritoriju, kur nav izteiktas ne teritoriju, ne mēroga ilglaicīgas iezīmes var nosaukt brīvprātīgas/problēmorientētas sociālas grupas/teritorijas. Šādā izpratnē tā var būt iela, kurai ir nepieciešama ūdensvada vai kanalizācijas izbūve, vai atsevišķas sociālas grupas problēmu risināšana pagasta, vai mazākas teritorijas mērogā.

Atšķirīgs piemērs ir nacionālā līmenī – LEADER kopienu teritorijas. Tās var attiecināt uz administratīvām teritorijām, tomēr to veidošanas pieeja un mērķi ir atšķirīgi. LEADER vietējo rīcību grupas veidojušās balstoties uz valsts noteiktiem finanšu atbalsta noteikumiem, tai skaitā noteiktajiem lieluma kritērijiem 5–65 tūkstošiem iedzīvotāju (36. pielikums), kas ir pēc būtības līdzīgi administratīvajām teritorijām (tika noteikts minimālais iedzīvotāju skaits).

Analizējot 2011. gada Ķekavas pagasta plānojuma grozījumu sabiedriskā apspriešanu, jāsecina, ka izvēlētais mērogs, ielu komunikāciju izbūvei, kā arī ielu

sarkano līniju plānam – formālās ciemu robežas, bija neadekvāts. Pašvaldība aptvēra teritorijas, kuru intereses bija savstarpēji pretrunīgas un nespēja piedāvāt visiem pieņemamus risinājumus.

Mūsdienu publiskās telpas vadības tendences nav jāskata kā kontekstuāli specifisks process, jo vadība attiecas uz analītisko un praktisko. Formālās vadības struktūras ir jāmaina uz pārvaldīšanu ‘*governance*’, kas attiecas uz vadības procesu un daudzdimensionālu valsts un sabiedrības mijiedarbību, kas to nosaka (Kooiman, 2003). Robežas kā pārvaldības instruments šādā gadījumā ir atbilstoša mēroga meklējumu teritoriālā fiksācija.

Plānošana kā sabiedrisko interešu instruments

Plānošanas prakse atspoguļo sabiedrībā akceptējamu individuālā praksē veidotu vērtību sistēmu. Latvijā teritoriālajā pārvaldībā maz tiek runāts par vērtībām. Parasti ar vērtībām Latvijā saprot resursus, ko var izmantot, vai arī, kas būtu jāaizsargā. Vērtības bieži tiek uztvertas kā ekonomiska kategorija, ko var aprēķināt skaitliski. Balstīšanās uz tirgus ekonomiku, kā uz visu vērtību kritēriju noved pie sabiedriski nevēlamām sekām. Tieši šī iemesla dēļ teritorijas plānojumos minētās vērtības/plānošanas principi, bieži netiek ievēroti. Sabiedriskais labums, ilgtspējīgi risinājumi, lokālais raksturs, kopienas intereses varbūt par pamatu teritoriālai vērtību sistēmai.

Latvijas neatkarības gados teritorijas izmantošanas plānošana nav bijusi valstiski nozīmīga politika. Par to liecina Nacionālā līmeņa plānošanas deklaratīvais raksturs un telpiskās attīstības dokumentu vājā ietekme uz teritoriju. Nacionālais līmenis plānošanas tiesisko regulējumu veido, uzsvāru liekot uz tiesību aktiem – likumiem un MK noteikumiem, un, mazāk, uz valsts līmeņa plānošanas politikas dokumentiem. Šāda pieeja veido situāciju, kur nacionālais un reģionālais līmenis ir pārstāvēts ar vadlīnijām, kas tiek uzskatītas par neobligātām un nesaistošām, bet zemes izmantošanas plānošana veidojas vietējā līmenī, kam pašlaik nav izstrādāta nacionāla politika. Valsts patur nozaru plānošanas monopolu un zināmu „veto” attiecībā pret to teritoriālo lokalizāciju. Tātad smaguma centrs ir vietējais plānošanas līmenis, kur tiek sabalansētas privātpersonu intereses ar valsts tiesisko regulējumu (likumiem un MK noteikumiem).

Vietējā kopiena netiek šeit uztverta kā plānošanas procesa dalībnieks bieži vien tāpēc, ka tai nav formālu interešu paudēju. Tur, kur tās ir izveidotas, pastāv iespēja ietekmēt plānošanas risinājumus (Rīgas, Jūrmalas pilsētas).

Demokrātiskā plānošanā ir būtisks līdzsvars starp plānošanā iesaistītajām pusēm – valsts un reģiona institūcijām, pašvaldību, privātpersonām, interešu grupām. Pamatjautājums – kā tiek nodrošināts šis līdzsvars un kādas intereses un vērtības pauž katra no tām? Privātās intereses, kā vērtība sabiedrībā, dominē visos pārvaldes līmeņos. Tas atspoguļojas plānošanas sistēmā – attiecībās starp plānošanas līmeņiem un to atbildībām, pašvaldību līmenī – starp pašvaldības publisko raksturu un to lēmumu privāto dominanci, vājajā vietējā kopienas līmenī.

Vispār nacionāliem ilgtermiņa attīstības plānošanas dokumentiem (NAP, LIAS) nav atbilstošu realizācijas instrumentu, bet programmēšanas dokumenti (Valsts stratēģiskais ietvardokuments, Latvijas lauku attīstības valsts stratēģijas plāns, Zivsaimniecības nozares stratēģiskais plāns) – balstās uz ministriju izstrādātām prioritātēm un vairāk kalpo kā finansēšanas dokumenti, neveidojot vienotu valsts attīstības skatījumu. Vietējā līmeņa teritorijas attīstības plānošanas dokumenti (īpaši lauku pašvaldībās) tiek veidoti pēc principa – „paņemt maksimālu naudu no fondiem un atļaut to ieguldīt gandrīz jebkurā teritorijā”. Teritorijas plānojumu grozījumi un sēdes lēmumi par finansēšanu ir galvenie procedūras instrumenti, kas nodrošina reālu rīcību/izmaiņas formālajā dokumentā (Rīgas plānošanas reģiona..., 2009).

Sadarbības trūkums starp dažāda līmeņa institūcijām, starp pašvaldību un iedzīvotājiem, bieži izpaužas kā konkurence, neuzticēšanās, kas atspoguļojas arī socioloģiskajās uzticības reitingu aptaujās.

Plānošanas uzdevums ir veidot līdzsvaru starp privāto un publisko. Reālajā praksē plānošanai galvenais uzsvars būtu jāpavirza publisko interešu virzienā. Publisko interešu joma Latvijas tiesību aktos nav skaidri definēta. Tas kļūst būtiski, ja zemes izmantošanas plānošana ir koncentrēta pašvaldību līmenī. Pašvaldības pašlaik nosaka publiskās telpas izpratni un regulē tās izmantošanu caur saistošajiem noteikumiem. Saistošajos noteikumos bieži vien publiskums tiek saprasts sašaurināti, projicējot to uz teritorijas vai objektu apsaimniekošanas jautājumiem. Tas netiek skatīts plašākā – teritorijas pārvaldības kontekstā, kur vadmotīvs būtu – pašvaldība iedzīvotājiem. Plānojums ir publisko interešu dokuments, kas saskaņo privātas intereses publiskām vajadzībām, balstās uz kopējo labumu un attiecas uz visiem zemes izmantotājiem.

Ķekavas „pļavu ciemu” gadījums rāda izteiktu privātā dominanci, ko tiesiski nodrošina pašvaldības atbalsts. Iespēja mainīt situāciju ir caur tiesu institūciju, ko iedzīvotāji arī izmanto. Garkalnes Pierīgas mežu gadījumā galvenais zemes īpašnieks ir valsts un pašvaldības, kas veido savu „komercpolitiku”, bieži nerēķinoties ar vietējām interesēm. Šajā gadījumā veidojas situācija, kur nav pretspēlētāja. Formālās valsts un Rīgas pašvaldības sabiedriskās intereses saskaras ar citas pašvaldības sabiedriskajām interesēm. Zem šīm sabiedriskajām interesēm ir privātas, kas šajā gadījumā nekonfliktē. Lapmežciema gadījumā veidojas valsts publisko interešu konflikts ar vietējām interesēm. Arī šeit ir slēptas privātas intereses, ko pauž pašvaldība, paredzot teritorijas plānojumā lielas apbūvējamās platības.

Kolektīvās dārzkopības teritorijas – dārziņi ir viens no piemēriem, kas atspoguļo attiecības, kas, no vienas puses, veidojas kā kolektīvā identitāte caur kopējiem pasākumiem, tradīcijām, noteikumiem, formālo organizatorisko struktūru, no otras, kā individualitātes izpausme. Līdzīga pēc būtības, bet atšķirīga pēc formas, ir pārvaldes struktūra slēgtajos jaunajos ciemos (*gated communities*). Ne tik viennozīmīgi ir vērtējami plānojumi, kas „uzspiež” robežu un teritoriju struktūru, nerēķinoties ar teritorijas kapacitāti un apsaimniekošanas iespējām.

Publiskas un privātas telpas attiecības ir nosacītas un ne vienmēr skaidri reprezentējas teritorijas plānojumos. Analizējot teritorijas plānojumu, var pieņemt, ka noteikti zemes izmantošanas zonējumi nosaka zemes izmantošanas mērķi, kas ir vērtējams kā publisks vai privāts. Galvenais nošķirums šeit ir teritorijas noteikšana izmantošanai vai nu sabiedrības, vai arī privātā labā.

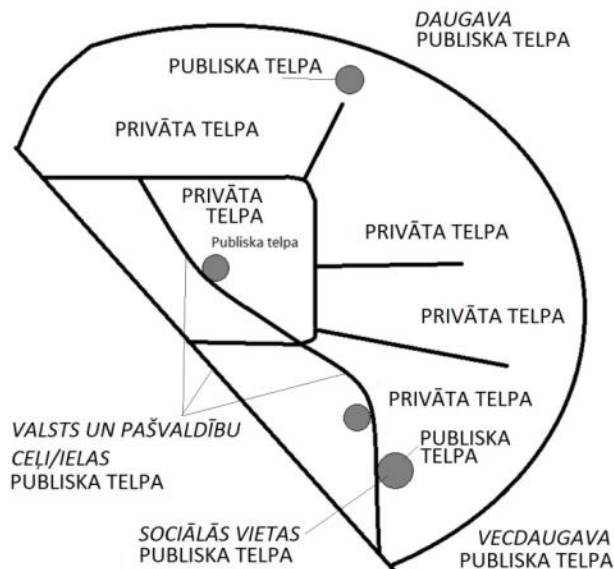
Par publisku mērķi tiek uzskatīti parki, dārzi, laukumi, ielas, publisko ūdeņu, publisko pakalpojumu teritorijas, dabas aizsargājamās teritorijas, valsts un pašvaldības meži. Par privātiem mērķiem tiek uzskatītas dzīvojamā, ražošanas, komercapbūve, privātā infrastruktūra, norobežotas (saskaņā ar likumu) privātas mežu teritorijas.

Daudzos gadījumos privāts īpašums nenosaka mērķa privāto raksturu, bet sabiedriskais labums nenodrošina sabiedrības piekļuvi šādām teritorijām. Šajā gadījumā nākamais kritērijs ir teritorijas sabiedriskā pieejamība.

Lapmežciema, Garkalnes un Ķekavas pašvaldības veido atšķirīgu plānojuma situāciju publiskuma nodrošināšanā. Lapmežciemā publiskās teritorijas – Jūra un piekraste, Ķemeru Nacionālā parka dabas lieguma zona, tiek nodrošināta ar Aizsargjoslu likuma prasībām un Ķemeru Nacionālā parka dabas aizsardzības plāna prasībām, Katlakalna gadījumā publiskās telpas – atsevišķi pakalpojumu objekti, valsts un pašvaldību ielas, Daugava, iekļauj dominējoša privātā telpa, Garkalnes gadījumā – dominē publiskā telpa (4.1., 4.2., 4.3. att.).

Visos gadījumos ir problēmas ar piekļuves nodrošināšanu publiskajām telpām (jūra, Baltezers, Daugava), ko ierobežo privātās telpas. Privātās telpas dominances apstākļos ir problēma piekļūt privātai telpai, jo publiskā to nenodrošina – piekļuves tiesības ir privatizētas, bet publiskie mērķi (piemēram, privātas ielas) reāli nedarbojas.

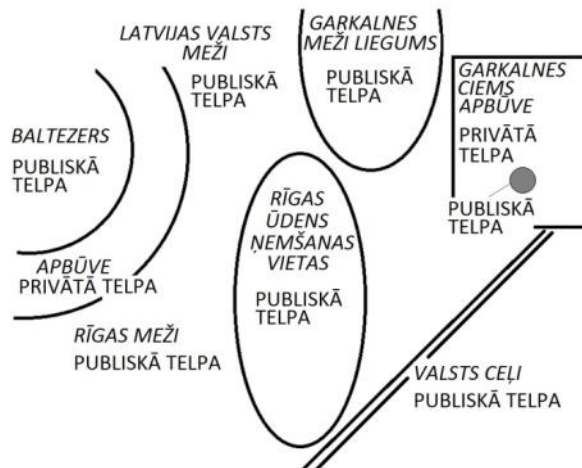
Kā atšķirīgu publisku mērķi var izdalīt aizsardzības zonas, kas darbojas sabiedrības interesēs un ierobežo piekļuvi šādām teritorijām (Rīgas ūdens ņemšanas vietas, dabas aizsardzības teritorijas). Ja brīva sabiedriska piekļuve teritorijai ir publiskuma kritērijs, tad šādas teritorijas nekalpo kā publiskas, bet gan kā privātas, kuru īpašnieks ir valsts vai pašvaldība.

4.1. att. Publiskie un privātie mērķi teritorijas plānošanā Ķekavas pagastā. Katlakalna piemērs

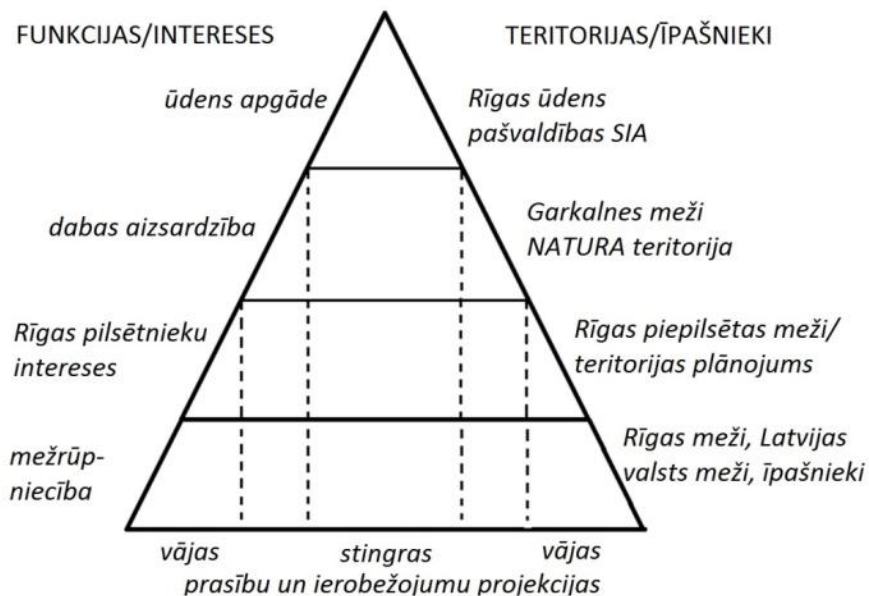
JŪRA	PUBLISKA TELPA
PLUDMALE	PUBLISKA TELPA
KRASTA KĀPU AIZSARGJOSLA	PRIVĀTA/PUBLISKA TELPA
APBŪVE	PRIVĀTA/PUBLISKA TELPA
AINAVU AIZSARDZĪBAS ZONA - ABŪVE	PRIVĀTA TELA
DABAS LIEGUMS	PUBLISKA TELPA

4.2. att. Publiskie un privātie mērķi teritorijas plānošanā. Lapmežciema piemērs

4.3. att. Publiskie un privātie mērķi teritorijas plānošanā. Garkalnes piemērs

Garkalnes gadījumā teritorijas plānojums ir veidots kā „daudzkārtaina pankūka”, kur dažādas tās sastāvdaļas vai nu tiek uzliktas viena uz otras, vai arī – vietām iztrūkst, kur atsedzas zemāks slānis. Šādā izpratnē pamats mežu teritorijai ir galvenie mežu īpašnieki – „Rīgas meži” un „Latvijas Valsts meži”, kuru intereses galvenokārt ir mežsaimniecība, kas tiek apgrūtināts ar nākošo zemes izmantošanas mērķi – Rīgas piepilsētas mežiem, kas noteiktas teritorijas plānojumā, tālāk – valsts īpaši aizsargājamajām teritorijām „Garkalnes meži” un pa virsu tam – „Rīgas ūdens”, kura mērķis ir nodrošināt tīru ūdeni Rīgai (4.4. att.).

4.4. att. Publisko interešu piramīda Garkalnes pašvaldībā

Katrs nākamais slānis ir ar pieaugošiem ierobežojumiem, kas pārklājoties summējas. Šajā nozīmē ir neskaidrs, ko nozīmē, piemēram, piepilsētas meži, kur pilsētnieki nedrīkst ieiet, vai dabas lieguma teritorija, kas nav pieejama cilvēkiem. Te darbojas spēcīgākie ierobežojumi.

Iztirzātais piemērs rāda resoru plānošanas projekciju pašvaldības gadījumā, kur pašvaldības loma ir valsts definētās intereses uzlikt uz kartes, neskatoties uz to, kā tās projicētas. Šāda pieeja ir saprotama no mērķu viedokļa, kas ir atšķirīgi, tai pašā laikā nav izskaidrojama ar teritoriālo robežu nosacītību.

Garkalnes novada gadījumā, plānošanu nosaka Valsts un Rīgas intereses, ko pārstāv attiecīgas valsts un pašvaldības veidotas sabiedrības (Rīgas meži un Latvijas

Valsts meži) vai valsts pārvaldes institūcijas (dabas lieguma gadījumā). Daudzas teritorijas ir izņemtas no teritorijas plānošanas procesa. Pašvaldībai ir pavisam ierobežotas zemju platības, ko tā var paredzēt pašvaldības funkciju nodrošināšanai.

Sabiedrisko interešu ignorance dažādos gadījumos veido plānojumu pēc principa „viss ir atļauts visur”. Šāda situācija kļūst iespējama pašvaldības publisko interešu neizpratnes, prasību neuzturēšanas un valsts pasīvā novērotāja pozīcijas apstākļos.

4.2. Administratīvo teritoriju organizācija

Administratīvās robežas veidotas vairāku pārvaldības jautājumu risināšanai – adresācijai, teritorijas plānošanai, pakalpojumu organizēšanai, noteiktu attīstības politikas instrumentu piemērošanai. Robežu izmantošana administratīvo (adresācijas) noteikšanai praksē izpaužas caur teritorijas plānojumu. Vietas formalizācija veidojama, respektējot esošās telpas struktūras. Dabiskas un fiziskas robežas, infrastruktūras objekti, vietai raksturīgās ainavas kvalitātes var būt par pamatu teritoriālu vienību (ciemu, apkaimju) veidošanā.

Teritorijas plānojumos noteiktās robežas – zonējumu robežas ir attīstības robežas, kas laika skalā ir relatīvi mainīgas (grozot plānojumus, vai izstrādājot jaunus). Plānošanas (attīstības) robežas (vietējā plānojumā) pēc tā apstiprināšanas iegūst administratīvu raksturu – radot pamatu administratīvo aktu izdošanai. Teritorijas plānojuma saistošie noteikumi, kā robežu normatīvais akcepts, veido jaunu teritorijas izmantošanas sadalījumu, blakus zemes īpašumu robežām. Ar šīm administratīva rakstura robežām privātipašums tiek ierobežots par labu sabiedriskām interesēm. Veidojot plānošanas robežas, jāņem vērā publiskās intereses, ko pauž gan nacionāla līmeņa regulējums, gan vietējā sabiedrība. Tai pašā laikā būtiska ir pašvaldības telpas attīstības politika, kas būtu jāapstiprina, un kura strikti un konsekventi jārealizē. Kā vienu no apbūves ierobežošanas instrumentiem var izmantot pasaulē izplatīto apbūves robežu definēšanu, kam ir saistošs raksturs. Apdzīvojamā plānošana esošā plānošanas struktūrā ir neefektīva. Tā jāveido kā nacionāla prioritāte, paredzot nacionāla mēroga regulējumu un instrumentus.

Veidojot administratīvās robežas dažādu pārvaldes mērķu sasniegšanai, būtiski ir lietot robežas kā teritorijas organizācijas (vienojošo, jaunradošo) līdzekli. Robežu jaunradošā funkcija ir būtiska jebkuru jaunveidojamu teritoriju noteikšanai. Pārvaldes teritorijas jācenšas veidot tā, lai jaunveidojamā teritorija būtu iekšēji viendabīgāka. Iekšējās atšķirības rada papildus nepieciešamību pēc teritoriālajām politikām un papildus teritoriālajām struktūrām. Tas ir potenciāls iekšējam konfliktam.

Otrs princips ir administratīvo teritoriju robežu instrumentu saikne ar pašu teritoriju. Latvijas gadījumā administratīvi teritoriālās reformas prakse norāda uz robežas, kā atsevišķa rīka, lietošanu nesaistot to ar teritoriju un tām funkcijām, kādām teritorija ir veidota. Veidojot apdzīvoto vietu robežas, kuru metodika nav regulēta, tiek lietotas robežas, kas ir formālas un balstās uz atpazīstamiem fiziskiem objektiem vai zemes gabalu robežām. Pierīgā nav izpratnes par šādu teritoriju izveides mērķi (pašlaik to lieto adresācijas vajadzībām).

Teritorijas saikne ar funkcionālo teritoriju ir būtisks priekšnosacījums attīstības plānošanai. Pašlaik praksē tiek noteiktas funkcionālās teritorijas pēc darbaspēka svārstmigrācijas, apdzīvojamā blīvuma atšķirībām, balstoties uz administratīvām robežām. Veidojot funkcionālās robežas, jāņem vērā, ka tās būs gala rezultātā ar administratīvu raksturu. Atšķirībā no valsts pārvaldes pakalpojumu teritorijām, tās atšķirsies tikai ar noteikšanas kritērijiem. Ietekmes areāls nav viennozīmīgi nosakāms ar administratīvu robežu, tādēļ būtiski ir teritoriālo funkciju ietekmes noteikšanas kritēriji.

Valsts pārvaldes reģiona definēšana ir aktualizējusies ATR kontekstā. Plānošanas reģioni veidojušies kā vietējā iniciatīva, pašlaik pilda ierobežotas valsts funkcijas. To robežas ir veidotas uz bijušo administratīvo rajonu pamata un nesakrīt ar funkcionālajām teritorijām. Starp funkcionālajām un administratīvajām teritorijām vienmēr saglabāsies atšķirības, to nosaka administratīvo robežu relatīva laika stabilitāte, kas funkcionālajām teritorijām ir daudz mainīgāka. Balstīšanās uz centru kā teritoriju organizācijas kodolu veido galveno politisko pieeju reģionu izveidei. Funkcionālo teritoriju noteikšana vajadzīga ne tik daudz, lai lokalizētu atbalsta instrumentus, cik, lai pārraudzītu šo instrumentu efektivitāti.

Vietējā līmenī pastāv lielas atšķirības starp administratīvajām teritorijām, daudzu morfoloģisku – platības, iedzīvotāju skaita, attīstības centru lieluma, teritorijas kompaktuma, viengabalainības, un funkcionālu rādītāju – pakalpojumu pieejamības, budžeta ieņēmumu ziņā. Robežu zīmēšana nav izveidojusi jaunu identitāti vai labāku telpisko pārvaldi. Daudz nozīmīgāka ir bijusi esošo teritoriju robežu pārmantojamība, kas veidojusies gadu desmitos, nosakot centra un perifērijas funkcionālās attiecības.

4.3. Dabas kompleksu teritoriju organizācija

Dabas kompleksu teritorijas robežu uzdevums ir veidot barjeru starp apkārtni un dabas vērtībām. No robežu funkciju viedokļa dabas aizsargājamo teritoriju robežas ir plānošanas, tātad – attīstības robežas. Tomēr, ja plānojumos robežu noteikšana ir vērsta uz jaunradošo – jaunas attīstības teritorijas, jauni zemes izmantošanas mērķi, tad dabas teritorijās tā ir ierobežošana, vai pat, atsevišķos gadījumos, konservācija. Robežām ir barjeras efekts. Attīstības jautājumi ietver infrastruktūru, kas nodrošina pieejamību atsevišķām dabas teritorijām, tas ir robežbarjeru šķērsošanu.

Veidojot dabas teritorijas būtiski ir nodrošināt tām pieejamību. Atkarībā no dabas aizsardzības režīma, pieejamība var izpausties dažādā veidā – gan fiziski, gan informatīvi. Informatīvie stendi, informācija internetā, fizisko objektu esamība – celiņi, pieturas vietas, stāvvietas, tūrisma, atpūtas un telšu vietas, takas, ir tās robežpārejas, kas nojauc barjeras efektu un ļauj cilvēkiem sasniegt dabas vērtības.

Piekraste kā dabas teritorija ir sarežģīta, kur likumā tiek ietverti plānošanas instruments. Zonas kā instruments Piekrastē nenodrošina pamatu daudzveidīgās teritorijas apsaimniekošanai. Robežas tiek formalizētas prasībās, bet reālās telpiskās rīcības ne visur ir akceptējušas šo formalizāciju. Citiem vārdiem sakot – formāla deklaratīva politika vēl negarantē rezultātu. Pašlaik publiskās telpas pieejamības nodrošināšana un lemšanas procesu atklātība ir galvenās plānošanas problēmas.

Pašas teritorijas dabiskais raksturs nosaka politikas veidošanu, balstoties uz dabiskām robežām, kas ir laikā mainīgs lielums. Pretruna starp dabas procesu veidoto robežu pamatu (dabiskās robežas) un mākslīgi apstiprinātajām politikas robežām uz šī pamata, un laika gaitā mainīgām plānošanas (attīstības), vai maz mainīgām zemes īpašumu (kadastra) robežām veido robežu konfliktu. To pastiprina robežas starp publisko un privāto telpu.

Problēma ir dabas teritoriju plānošanas eksteritorialitāte – plāno – Latvija, iekļaujas Eiropas dabas regulu sistēmā, uztur – Latvija. Dabas teritorijas plāno valsts (vai valsts institūcijas), kas ir augstāka hierarhiskā līmeņa teritorija, nosakot atbilstošas robežas, bieži neiesaistot lemšanā vietējā līmeņa dalībniekus. Īpaši izteikti tas izpaužas gadījumos, kad pārklājas robežas lielu publisku monopolīpašumu teritorijās. Šādos gadījumos būtu jāpastiprina tiesiskais regulējums, kas veicina papildus komunikācijas pasākumus.

Ir jāmaina dabas teritoriju robežu normatīvais regulējums, paredzot lielāku plānošanas rīku iesaisti. Ar laiku tas var mainīt arī cilvēku attieksmi pret šīm teritorijām.

Aizsargjoslu likums kā dabas teritoriju regulējošs instruments būtu jāpārskata, nodalot plānošanas funkcijas (telpas strukturēšana nav šī likuma, bet gan plānošanas instruments), saglabājot un pastiprinot teritorijas plānošanas uzraudzības mehānismus. Lietojot aizsargjoslu kā teritorijas plānošanas instrumentu, būtu jāpaplašina tā jēdzieniskā izpratne un mērķi, nosakot arī teritorijas attīstības un aizsardzības mērķus, no dabas radītajiem riskiem. Ir nepieciešamas atšķirīgas pieejas dažādām teritorijām. Krasta kāpu aizsargjosla ir saglabājama kā instruments, ir precizējama tās noteikšanas metodika un kritēriji.

Piekrastes izpratnei būtu jānostiprinās pārvaldības/apsaimniekošanas izpratnē, kas noteikti nav kārtējā aizsargjosla, bet gan teritorija. Piekrastes aizsargjosla pilda plānošanas teritorijas lomu, kas nav iekļaujama aizsargjoslu izpratnē.

Piekrastes robežas nav noteiktas un nav viennozīmīgi nosakāmas. Piekrastes pārvaldības robeža ir uztverama vairāk kā zona, teritorija, nevis kā līnija. Veidojot Piekrastes pārvaldības teritorijas robežas, jāņem vērā pārvaldības mērķi, kas ir jānosaka iepriekš politikā.

Kā galveno pārvaldības mērķi jāizvirza sabiedriski nozīmīgu teritoriju pieejamību. Nepieciešams ņemt vērā sabiedrības piekļuves tiesības Piekrastei. Blakus pludmalei, svarīgi ir arī piekļuves jautājumi jūrai, kāpām, mežam, apkalpojošajai infrastruktūrai, ceļiem, gan no sauszemes, gan jūras puses, tāpat lineāri gar krastu,, mazinot vai novācot šķēršļus un barjeras.

Veidojot pieejas nodrošinošos mehānismus, tai pašā laikā valstij jānodrošina, lai tiesību aktos noteiktās prasības un izpildes deleģējumi darbotos, tas ir, jānodrošina, lai visa ķēde no likuma līdz fiziskajai infrastruktūrai tiktu ievērota, paredzot valsts instrumentus tā nodrošināšanai – kompensācijas, zemes atsavināšanu, izpirkšanu, plānojamos paredzētā ievērošanu, tauvas joslas ievērošanu un tamlīdzīgi.

Galvenie pieejas ceļi ir autoceļi/dzelzceļa līnijas, kas ir lineāras gar piekrasti. Ir jānodrošina daudzveidīgi piekļuves virzieni un formas, paredzot atbilstošus pasākumus un instrumentus. Ceļi var kalpot par nosacītu robežzonu Piekrastes pārvaldības jautājumu teritorijai.

Integrētā piekrastes pārvaldība/apsaimniekošana ir galvenais mērķis, kam jāpieskaņo nozaru mērķi. Kā pārvaldības blakus virzienus (mērķus) izdalīt atbilstošas vides kvalitātes (dabiskas, fiziskās un sociālas) nodrošināšanu.

Piekrastes apsaimniekošanas mērķiem jāsaistās ar klimata izmaiņu ideoloģiju, paredzot atbilstošus mērķus/uzdevumus dažādām teritorijām. Politika, kas reaģē uz krastu ģeoloģisko procesu ietekmi, jāsaista ne tikai ar šo procesu intensitāti un krasta īpatnībām, bet arī ņemot vērā to ainavisko, kultūrvēsturisko nozīmi vietas identitātes veidošanā.

Nepieciešams saistīt sauszemes un jūras piekrastes daļas kompleksu jautājumu risināšanai – tai skaitā pludmales apsaimniekošanas, zemes īpašumu piederības, pieejamības, infrastruktūras krastā un jūrā jautājumi.

No aizsargāšanas, kā galvenās Piekrastes teritorijas politikas mērķa, uzsvars jāpārliet uz attīstības izpratni plašākā nozīmē, kā ideoloģisko pamatu pārvaldībai. Aizsardzības izpratne ir jāintegrē attīstības jautājumos, kā nepieciešama komponente, nevis kā pretstats.

Jāveido metodiska pieeja dažādu interešu saskaņošanas procedūrām un praksēm, kas būtu ieteikumi darbam pašvaldībās. Īpaši tas attiecas uz publiskās un privātās telpas līdzāspastāvēšanu un attiecībām. Šajā izpratnē publiskā telpa var nebūt vienlīdzīga ar privāto īpašumu. Jāveido vietas prakse šo jautājumu risināšanai.

Turpmāk būtu jāmeklē Piekrastes pārvaldības regulējuma vieta tiesību aktu sistēmā – vai tā ir jārisina viena aizsargjoslu likuma ietvaros, un vai likums te ir atbilstošā forma. Aizsargjoslu likums ietver daudz pretrunu un juridisku neatbilstību.

Kā alternatīvas aizsargjoslu likumam var būt jauns Piekrastes plānošanas likums, ar likumu apstiprināts nacionālais plānojums piekrastei, nacionālas vadlīnijas, kas deleģē reģionālam līmenim interešu saskaņošanu, ko kontrolē neatkarīga plānojumu kontroles institūcija, vairākas aizsargjoslas, kas sadalītas starp dažādiem tiesību aktiem, kā tas ir kaimiņvalstīm (27. pielikums). Pēdējā gadījumā šis variants var darboties, tikai ievērojot vairākus citus, saistītus priekšnoteikumus.

Valstī jāvienojas – kādā plānošanas līmenī ir jāplāno Piekraste, katrā gadījumā tas nevar būt tikai vietējais līmenis, nepieciešams nacionāla līmeņa regulējums, kontrole, pārraudzība, ko veic centrālās plānošanas institūcijas vai tiek deleģēts pakļautības institūcijām. Šis jautājums risināms valsts pārvaldes līmeņu reformas ietvaros.

Pašlaik pārvaldība balstās tikai uz aprobežojumiem, ar ko jāreķinās arī plānošanas instrumentam. Ir meklējami citi veidi – kopienas līmenī, publiskās un privātās partnerības, sadarbības līgumu ietvaros.

Būtu nepieciešams veikt monitoringu/analīzi – kā likuma/politikas mērķi tiek realizēti attiecībā uz Piekrastes pārvaldību. To var darīt valsts līmeņa vai reģionāla līmeņa institūcijas.

Diskutējams jautājums – kā panākt, ka teritorijas tiek noteiktas un interpretētas viennozīmīgi, vai tas vispār ir vajadzīgs un kādiem mērķiem. Kā tas attiecas uz Piekrastes pārvaldības gadījumu? Šajā nozīmē teritorijas plānojums ir mentālā karte – plānotāju, politiķu, sabiedrisko organizāciju, iedzīvotāju, ierēdņu ideju interpretācija.

4.4. Teritoriju saskarsme un robežu loma

Teritoriju saskares un pārklāšanās gadījumos veidojas robežsituācijas, kur novērojamas ietekmes no blakus esošās teritorijas. Robežteritorijas, robežreģionu (*frontier*) lietošana tradicionālā izpratnē neizskaidro robežu situāciju. Tā balstās uz 2 telpu savstarpēju saskarsmi, ko nosaka un ietekmē robeža. Robežreģions veidojas abpus robežai. Vistipiskāk tas atsedzas valsts robežas gadījumā. Šajā gadījumā robežreģions ir vienusīgs – uz katru no robežas pusēm, jo to veido divi objekti. Katrā no šiem robežreģioniem veidojas atšķirīga pierobežas iekšējā struktūra, nosacījumi, ierobežojumi. Politika katrā valstī tiek veidota balstoties uz savas valsts pierobežas teritoriju. Eiropas pārrobežu sadarbības instrumenti veido jaunas pārrobežu struktūras, kuru uzdevums ir mazināt robežas barjeras efektus. Veidojas jauna politikas teritorija abpus robežai, kurai ir definētas robežas. Šajā gadījumā izpaužas robežas jaunveidojošā loma, kas var institucionalizēties politikas dokumentos.

Pierobežas teritoriju robežu definēšana veido sliekšni starp Pierobežas teritorijām un pārējām iekšzemes teritorijām, uz ko neattiecas pierobežas politika. Sliekšņa mazināšanai Eiropas politikās tiek izvēlētas lielas teritorijas (NUTS 3 reģionu līmenī), kas Latvijas gadījumā veido ar konkrētiem robežefektiem nesaistītu telpu.

Valsts robežas konceptu var attiecināt arī uz citām robežtelpām – Piekrasti, Pierīgu. Pierīgas gadījumā robežtelpa nav nodalīta ar fizisku infrastruktūru, bet gan izpaužas kā administratīva robeža (starp administratīvajām teritorijām, kā robeža starp pilsētām un ciemiem, vai starp apbūvētajām teritorijām – atkarībā no noteikšanas kritērija). Šeit nav arī izteikta iekšēja zonējuma, tomēr pārējās robežas koncepta sastāvdaļas saglabājas.

Piekraste ir izteikta ar jūras robežu un strukturētu iekšēju zonējumu, kas var tikt pielīdzināts valsts robežai. Piekrastes robežas tiek veidotas dažādiem atšķirīgiem

mērķiem, daļa no tiek vienas lielākas struktūras ietver pakārtotas, kā tas ir Piekrastes aizsargjoslas gadījumā. Katra no tām ir ar atšķirīgu regulējumu.

Veidojot robežpolitikas robežu saskares un savstarpējās ietekmes teritorijās, būtiski ir noteikt dažādo teritoriju mērķus, kas var būt pretrunīgi, politiskās robežtelpas robežas, galvenos mezgla punktus, kur notiek teritoriālā komunikācija pāri robežām. Kā mezgla punkti kalpo robežšķērsošanas punkti valsts robežas gadījumā, ceļi zemes īpašumu gadījumā, ostas, piestātnes, piekļuves vietas jūras un sauszemes robežu gadījumā. Mezgla punktu definēšana ir būtisks telpas organizācijas rīks, kas ļauj mazināt robežu negatīvos efektus. No plānošanas viedokļa, ir būtiski saskaņot dažādās rīcības un robežu mērķus šādās teritorijās, kas mazina teritoriju mērķu pretrunas.

Robežas jaunveidojošie efekti izpaužas kā iespējas izmantot abu teritoriju labumus. Ģeogrāfiskais tuvums, pakalpojumu pieejamība, teritoriālo atšķirību sliekšņa radītie pozitīvie efekti, ir daži piemēri, kas veido, nevis nodala. Jaunveidojošā izpratnē var skatīt Piepilsētu, Piekrasti, Pierobežu un citas teritorijas, kas var nebūt institucionalizētas, vai kam ir/nav īpašas politikas, bet, kas ir pievilcīgas savas robežtelpas dēļ.

4.5. Robežu loma telpas pārvaldībā

Robeža kā telpas pārvaldības instruments var tikt skatīts no tās formalizācijas un atspoguļojuma viedokļa. Ar to saprotot procesu no politikas ieceres (intencionālā) līdz politikas teritoriālajām izpausmēm. Zemes politikas gadījumā veidojot zemes īpašumu robežas tā ir darbību kopa no zemes pretendenta iesnieguma līdz kadastram un zemes grāmatai, kas iever virtuālas robežas plānā un reālas robežu zīmes dabā (atspoguļojums). Robežu zīmes dabā regulē normatīvie akti (tai skaitā plānojumi), kas nosaka, kā teritorija ir norobežojama. Veidojas divas telpas – viena, kas ir virtuāla (kas ir formalizēta dokumentos) un otra – reāla. Abas var nesakrist, jo normatīvajos aktos nav iespējams aprakstīt visus dzīves gadījumus. Reālās robežas ir formālo prasību, politiku, nosacījumu un telpisko rīcību mijiedarbības rezultāts, kas veidojas caur politikas realizācijas vidi – dažādām procedūrām, regulām, ikdienišķo praksi katrā konkrētā vietā. Ļoti būtisku lomu spēlē politikas (tai skaitā robežojošo teritoriju) interpretācija. Norisinās iedomāto (intencionālo) robežu materializācija – no mākslīgām „uz papīra”, uz dabiskām reālajā telpā (4.5. att.).

4.5. att. Politikas vide un robežas

Robežas kā politikas noteicošais (ierobežojošais) līdzeklis ir būtisks politikas definēšanas laikā, jo tālākajā politikas ieviešanā veidosies robežu reālās ietekmes.

Politiku analizē būtiski ir pašas robežas raksturojošie atribūti – atvērtība, šķērsošana, fragmentācija, viendabība, kas raksturo ne tikai pašu robežu, bet arī norobežojošo teritoriju.

Teritoriālās politikas ir balstītas uz plānošanas dokumentiem, kas lieto attīstības robežas. Attīstības robežas ir nosauktas politikas dokumentos. Lai definētu teritorijas, lieto piesaisti pie administratīvā iedalījuma, robežu apraksta (bieži izplatīta prakse ministru kabineta noteikumos), vai arī piesaisti pie kartogrāfiskā materiāla (teritorijas plānojumos). Pēdējā gadījumā precizitāti nosaka kartes datu noteiktība.

Dažādos plānošanas mērogos tiek lietotas robežas ar dažādu juridisko slodzi. Valsts un reģiona līmeņa dokumentos mērķteritoriju robežas ir „izplūdušas”, bet prasības ir vadlīniju formā. Šo robežu saistošais raksturs ir noteikts ar paša dokumenta hierarhisko plānošanas modeli, tomēr nav nodrošināts ar praktiskiem instrumentiem. Svarīga ir plānošanas un juridiskā kultūra, kas veido „robežu vadlīniju tulkošanas” tradīciju un izpratni.

Vietējā plānojuma gadījumā robežas ir vietējā likuma (saistošo noteikumu) noteiktu teritoriju identifikācija. To attēlošana ir privāto interešu „ierobežošanas” process par labu kopējam labumam. Veidojot teritorijas attīstības plānojumu, reti tiek plānotas publiskās telpas. Publiskā telpa nav saistāma tikai ar zemes piederību publiskajam sektoram vai zemes lietojuma publiskajām funkcijām. Tai ir daudz plašāka jēga – publiskā telpa ir kultūrvides komponente, kas iever gan pieejamību, gan sociālo dzīvi, gan kopienu veidojošos faktoros. Vizuālās robežas starp dažādiem morfoloģiskiem rādītājiem ne vienmēr ir skaidri redzamas.

Bieži vien plānošanas atbildība tiek saprasta, kā vietējās plānošanas līmeņa pienākums. Tai pašā laikā būtiskākie attīstību veicinošie faktori ir ārpus pašvaldību ietekmes.

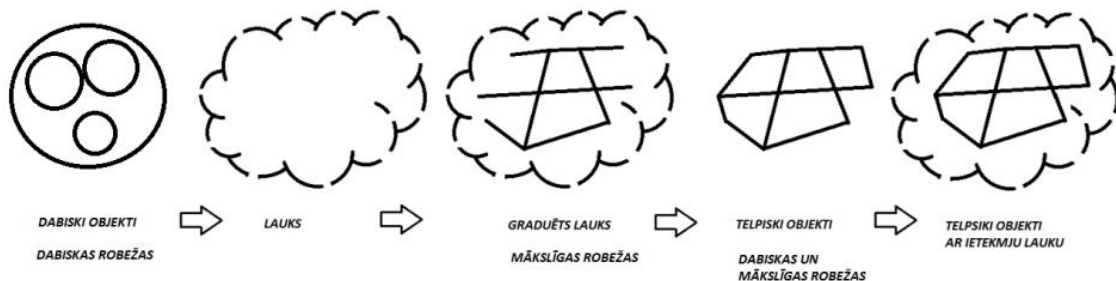
Pārvaldība ietver teritorijas apsaimniekošanu (saimniekošana), uzraudzību, attīstības plānošanu, aizsargāšanu, kopējus pasākumus un rīcības, komunikāciju un pilsonisko aktivitāti. Robežas atstāj neviendabīgu ietekmi uz dažādiem telpas pārvaldības aspektiem. Pārvaldība saprotama vairāk kā process, nevis rezultāts. Pašreizējā prakse plānošanā ir stipri formalizēta, kas rada nevajadzīgus šķēršļus un kavē politiku izstrādi, tai pašā laikā, plānošanas kultūra, kas balstīta uz privātām vērtībām, pazemina regulējošo instrumentu lomu telpas organizācijā. Atšķirībā no valsts pārvaldes, kur atbildība un funkcijas gulstas uz valsti un pašvaldībām, pārvaldības gadījumā šīs funkcijas ir dalītas starp iesaistītajām pusēm – valsti, institūcijām, pašvaldību, iedzīvotājiem, nevalstiskajām organizācijām, komercuzņēmumiem.

Politikas definēšana vienmēr ir bijis valsts uzdevums, tomēr politikas realizācija ietver daudzus spēlētājus, kur rezultāts ir panākams vienojoties un kopēji līdzdarbojoties.

Robežas, kā teritoriālās politikas rīks, ir ierobežots tajā izpratnē, ka tas ir saistīts ar teritoriju. Robežu loma ir vislielākā valsts dabas teritoriju plānošanā (striktais robežas), kas atstāj būtisku ietekmi uz teritorijas plānošanu vietējā līmenī, zemes īpašumiem, cilvēku telpisko uzvedību. Mazākā ietekme ir attīstības robežām, kas gan var būt skaidri identificējamās (vietējā plānojumā), vai nosacītas (nacionālā un reģionālā līmenī), bet kas nodala teritorijas ar neskaidriem mērķiem. Robežu adaptācijai ir vislielākā nozīme teritorijas izmantošanas jomā – pielāgošanās un atbildes reakcija uz regulējumu izpaužas konkrētās telpiskās rīcībās, piemēram, „teritorijas ieņemšanā” dārziņu gadījumā, kāpu zemsedzes nobrašanās Piekrastē.

Personālās uztveres robežas ir nozīmīgs teritoriāli sociāls faktors, kas ietekmē teritorijas sociālo telpu, cilvēku attiecības, veido vidi un vietu. Visvairāk tas izpaužas teritoriālo kopienu formā. Robežu sociālās nozīmes ir būtiskas teritoriju apsaimniekošanas un pārvaldības jautājumu risināšanā – privātie ceļi, troksnis, kopējas komunikācijas, bērnu pieskatīšana, kopējas tradīcijas un komunikācijas formas ir tikai daži piemēri.

Robežu izpratnē būtisks ir to veidošanās process, kas ietver sevī secīgu lauka un objektu mijiedarbību. Var pieņemt, ka ģeogrāfisko telpu veido lauks, kam ir noteiktas pazīmes vai funkcijas (piemēram, teritorijas pārvaldes telpa). Laukam raksturīgs, ka tam nav teritorijas, ne arī robežu. Cilvēks organizē šo telpu, veidojot strukturējumu. Izvēloties noteiktus graduālus lielumus, lauks tiek sadalīts noteiktās daļās. Daļas, kam ir teritorija un robežas, kļūst par telpiskiem objektiem. Savukārt šiem telpiskiem objektiem ir ietekme, kas veido lauku, kam nav robežu. Piemēram, administratīvi teritoriālās robežas „sakārto” telpu noteiktā kārtībā, kas, atstāj ietekmi, piemēram, uz pakalpojumu saņemšanu. Objektu noteikts strukturēts lauks, ko nosaka robežas veidojas nepārtrauktu izmaiņu rezultātā, kas savukārt veido mūsu strukturētos laika nogriežņos un to nenoteikta izmēra laika ietekmēs (4.6. att.). Šajā pārmaiņu virknē tiek veidotas/veidojas atšķirīgas robežas. Cilvēku darbība norisinās dabiskajā telpā, kur pastāv dabiski objekti. Cilvēku darbības rezultātā tie var pilnībā vai daļēji pārveidoties – piemēram – zemju transformācijas gadījumā no meža uz apbūvi. Mākslīgi veidotās robežas var iegūt dabiskas reprezentācijas, piemēram – žogus, kas norobežo mākslīgi veidoto īpašumu.

4.6. att. Robežas veidošanās koncepts lauka–objekta kontekstā

Mākslīgas robežas veidošana ir teritoriālo politiku pamatā. Arī tad, ja politikas izmanto teritoriju noteikšanai dabīgas robežas, veidotās teritorijas ir mākslīgas, arī to robežas ir mākslīgas, kas gan var sakrist ar dabīgām un veidot dabīgas reprezentācijas.

Var nodalīt pašas robežas, kam ir noteikts izveides mērķis (politikas mērķis) un šo robežas ietekmes teritoriju (robežtelpa), kas var būt gan strukturēta (piemēram, Pierobeža) veidojot robežreģionu, vai nestrukturēta (*frontier*). Teritorijas plānošanas gadījumā veidojas iekšēji strukturēti robežreģioni. Par tādiem var kalpot kompleksas robežu telpas – Piekraste, Pierīga, Pierobeža, administratīvās teritorijas plānošanas teritorija. Strukturētus robežreģionus nosaka teritoriālajā politikā.

Kādēļ mums ir vajadzīgas robežtelpas kā koncepts. Plānošanas prakse saskaras ar sarežģītu robežu un telpu dalījumu noteiktā teritorijā. Šādā gadījumā ir svarīgi saprast šo teritoriju savstarpējo ietekmi, lai veidotu pamatotu pārvaldības mehānismu. Esošā plānošanas prakse bieži vien neņem vērā sarežģīto robežu situāciju, plānošanas dokumentos to vienkāršojot. Kā plānošanas rīks tiek izmantota zonēšana, kur noteiktai teritorijai tiek piešķirtas viendabīgas prasības attiecībā uz zemes izmantošanu, bieži neievērojot vietējās atšķirības. Lai maksimāli izvairītos no tā, tiek lietoti dažādi plānošanas detalizācijas mērogi. Teritoriālā politika ir plānošanas produkts, kas tiek veidota, balstoties uz priekšstatiem par noteiktas teritorijas attīstības nepieciešamībām, un tiek realizēta ar teritorijas strukturēšanu, kur robežas ir šī procesa atspoguļojums.

Nestrukturēti robežreģioni veidojas gadījumos, kur robežas tiek noteiktas izmantojot lauka graduēšanu pēc noteiktiem principiem, kur raksturojums vai funkcija ir teritoriāli mainīga. Piemēram, iedzīvotāju blīvuma gadījumā – teritorijas sadalījumu atsevišķās struktūrās nosaka mūsu izvēlētais skalārais lielums. Cita situācija ir administratīvi teritoriālā iedalījuma vai funkcionālā reģiona gadījumā, kur lauks –

pārvaldes telpa – tiek graduēts daudzdimensionāli – ņemot vērā vairākus kritērijus (Metodoloģiskie norādījumi Rīgas..., 2004; SIA CTB, Rīgas aglomerācija, 2004).

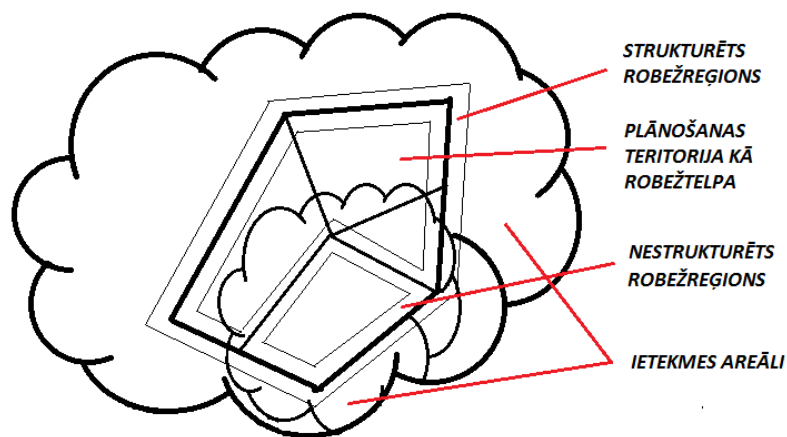
Administratīvā iedalījuma robežas veidojas, balstoties uz vēsturiski mantotām struktūrām, ekonomiskām, funkcionālām vai matemātiskām konstrukcijām (funkcionālā telpa, tirgus reģioni). Latvijas pēdējās administratīvi teritoriālā reformas teritoriju robežas ir atsevišķu teritoriju pārvalžu un centrālās varas politisks lēmums. Ņemot vērā izvirzītos kritērijus, jāsecina, ka daudzās teritorijās tie nav izpildīti, kas liek apšaubīt pašu mērķa pamatojumu.

Robežas var laika gaitā var transformēties un iegūt citu funkcionalitāti. Administratīvās robežas var tikt skatītas kā strikto robežu gadījums. Tai pašā laikā, funkcionālās robežas pēc savas būtības ir plānošanas robežas, kuru definēšana atkarīga no plānošanas mērķiem, un līdz ar to – izvēlētajiem kritērijiem. Nosakot funkcionālās robežas, tās iegūst citu raksturu. Tās kļūst par administratīvajām pārvaldes robežām, jo uz teritoriju tiek attiecināta politika, kas skar tikai šo teritoriju. Administratīvajā robežām ir funkcionāls raksturs, kas atspoguļo teritoriju veidošanas nozīmi.

Funkcionālās robežas nav nosakāmas kā striktas, jo ietekmei nepastāv strikta noteiktība. Funkcionālo teritoriju robežas, kas mērķētas uz noteiktas politikas teritorijām, šajā izpratnē, ir nekonkrēti robežreģioni, uz ko ir grūti attiecināt politiku. Balstot pārvaldības instrumentus uz koncentrācijas centriem, tiek pieņemts, ka ietekme izplatās nenoteiktā apkārtnē.

Nestrukturēti robežreģioni tiek veidoti ar definētu mērķi konkrētā teritorijā, kura no līdzekļu viedokļa ir viendabīga. Kā piemēru te var minēt konkrētu zonējumu teritorijas plānojumā, mežu aizsargjosla ap pilsētu, īpaši atbalstāmie reģioni (30. pielikums). Veidojoties nestrukturētiem reģioniem, saglabājas robežu ietekmes telpa.

Nestrukturēti robežreģioni ir strukturētu robežreģionu sastāvdaļas, veidojot reģionu un robežu hierarhiju. Robežu hierarhija ir atkarīga no teritoriālā mēroga, kādā tā tiek skatīta (4.7. att.).

4.7. att. Strukturēti un nestrukturēti robežreģioni plānošanas teritorijas kontekstā

Ir nodalāmas teritorijas, teritoriju robežas, teritorijas ietekmes un pašu robežu ietekmes. Teritorija, kas veidota ar noteiktu mērķi, ir ierobežota un atstāj ietekmi, kas izpaužas dažādās relācijās. Darbā skatītais dārziņu piemērs (kas, piemēram, ir dārzkopības kooperatīvs) saistīts ar apkārtējām teritorijām ar attiecību saitēm, kas tālu pasniedz paša reģiona robežas (M. Miklaša). Dārzkopības kooperatīva zemju īpašnieki, pastāvīgi dzīvojošo darba vietas, piederības sajūta, ir tikai daži piemēri.

Pašu robežu ietekmes izpaužas dažādās relācijās starp teritoriju un apkārtni – aizliegums iebraukt privātas teritorijas gadījumā, ainaviski – vizuālās barjeras, fiziski –

iespēja pārvietoties pa teritoriju (nožogojums). Šādas ietekmes var izpausties gan fiziski, gan virtuāli – piemēram, aizsargjoslu likuma noteiktās robežas.

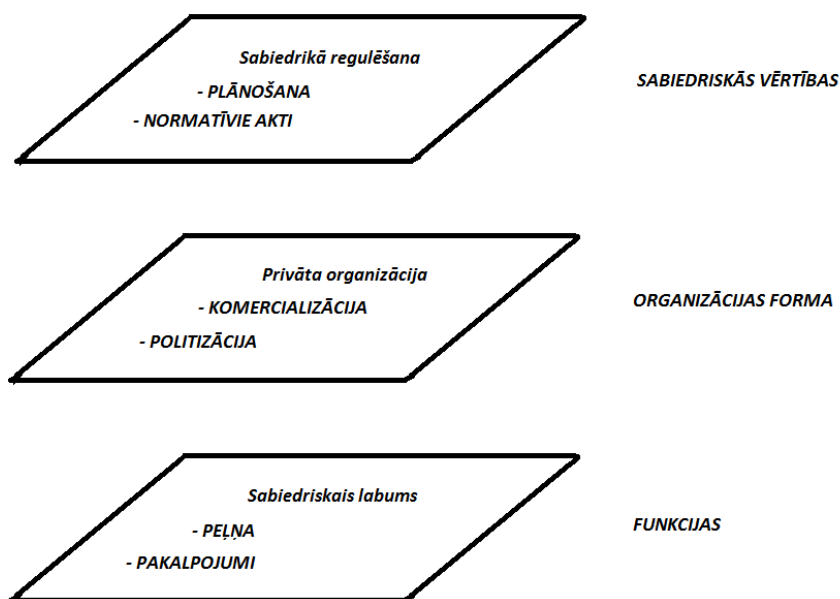
Virtuālā telpā esošas robežas ir sociāli fiksētas, un bieži vien fiziski nav reprezentētas ar noteiktiem dabiskiem objektiem. Zemes īpašumu un plānojumu mērogs parāda robežu ainu, kas reāli ietekmē zemes izmantošanas procesus. Zemes īpašumu robežas atspoguļo zemes politikas veidošanās vēsturi. Reālais dabā esošais objekts (piemēram, iela) kadastrā var piederēt vairākiem īpašniekiem, kuru attieksme pret reālo objektu var būt atšķirīga. Šādu situāciju pieļauj arī spēkā esošais teritorijas plānošanas dokuments. Veidojas pretruna starp plānoto (vēlamo), reāli nepieciešamo (funkcionālo) un īpašnieka attieksmi (kognitīvo) pret to. Dažāda teritorijas (objekta) piederība ir par iemeslu teritorijas/objekta apsaimniekošanas problēmām.

Visizteiktāk robežattiecības veidojas publiskā – privātā konteksta nodalījumā, īpaši, ja privātā un publiskā kompetence un teritorija nav skaidri nodalīta. Šādos apstākļos Latvijā dominē privātais daudzās telpas plānošanas un izmantošanas jomās. Plānošanā tā ir privātās apbūves teritorija, teritorijas pārvaldībā un izmantošanā – privātās uzņēmējdarbības valsts/pašvaldību formas.

Pieklūve teritorijai ir būtisks publiskās telpas raksturojums. Apbūves telpa tiek privatizēta, nosakot ārējo robežu un iekšējos noteikumus, kur citiem pieklūve ir ierobežota. Šādu teritoriju izveidi neregulē apbūves noteikumi. Arī privātie meži ir telpas privatizācijas piemērs, kuru regulē Meža likums, paredzot robežzīmju uzstādīšanu un pieklūves ierobežojumus (Meža likums, 2011). Līdzīgi ir ar lauksaimniecības teritorijām, privātiem ūdeņiem. Teorētiski – pastāv iespēja atrasties privātā zemē, ja par to nav brīdinājuma, taču ir morāli ētiski un tīri praktiski – kā gan var zināt, kura teritorija kam pieder.

Piemēram, ciemats „Vācukalni” ir dabīgi norobežots ar Juglas upi, divas iebrauktuves ciemā ir apsargātas (18. pielikums).

Daudzām publiskām teritorijām ir ierobežota pieeja, kas padara šīs teritorijas par privātām pēc būtības, kas pieder valstij. Kā piemērus var minēt atsevišķas Piekraustes teritorijas, dabas aizsardzības teritorijas. Rīgas mežu vai Latvijas Valsts mežu gadījumā, ņemot vērā privāto teritorijas pārvaldības formu, publiskās intereses (valsts, pašvaldību) tiek aizvietotas ar komerciālajām, tādējādi monopolizējot lielas publiskās telpas. Sabiedrība regulē privāto, izmantojot likumdošanas un plānošanas procedūras, balstoties uz sabiedrībā akceptētām vērtībām (4.8. att.).

4.8. att. Privātā un publiskā dilemma

Teritorijas publiskumu nosaka publiskās funkcijas un sabiedriskā vērtība (veikals, skola un Pludmale) un nodrošina pieejamība. Reāli nepastāv absolūtais privātais īpašums (to ierobežo teritorijas plāni, normatīvie akti, sniedzamo pakalpojumu sabiedriskā regulēšana), tai pašā laikā publiskais var izpausties kā privāts pēc savas formas, kur notiek publisko funkciju (pakalpojumu) upurēšanu peļņas mērķiem.

Robežas reprezentē telpas izmantošanas mērķus. Politikās ir novērojama lielāka vai mazāka mērķu neatbilstība robežu, kā šo mērķu realizācijas instrumentam. Robežas var neatspoguļot teritoriālās politikas mērķus vai arī pretēji – robežas ir veidotas pēc kādiem citiem mērķiem, kas nav politikā definēti. Piemēram, teritorijas attīstības mērķi un saistošie noteikumi pašvaldību teritorijas plānojumos, aizsargjoslas mērķi un aizsargjoslas teritorijas ierobežojošie instrumenti.

Robežu nodalošā un jaunveidojošā daba tiek bieži izmantota teritoriālo politiku nodalīšanai. Atšķirībā no barjeras funkcijas, kas noteiktā teritorijā var darboties pati par sevi (jo teritorijās tiek definētas atšķirīgas prasības, nosacījumi, radīti atšķirīgi apstākļi), tad jaunveidojošā funkcija, kas ir tikpat dabīga, bieži vien darbojas, ja to veicina. Politikas uzdevums, attiecībā uz robežām, ir atrast samēru starp šīm divām nesaraucjami saistītām robežu funkcijām.

5. ATZIŅAS, SECINĀJUMI UN IETEIKUMI

5.1. Robežu reprezentācijas un pārvaldība

Robežu kā cilvēka telpiskās domāšanas fenomena loma izpaužas relācijās. Telpu mēs strukturējam noteiktā veidā, lai to saprastu un lai to pārveidotu ar noteiktu mērķi. Robežām piemīt vairākas dabas. Kā dabiskas robežas tās norobežo dabiskus objektus un ļauj mums tos nošķirt. Dabiskas robežas eksistē reālajā pasaulē. Cilvēka mērķtiecīgi veidotās robežas veidojas reālajā vidē, tomēr tām piemīt sociāls raksturs – tās nošķir savu no svešā. Kā sociāls fenomens robežas reprezentējas virtuāli – tiesību aktos un dokumentos, fiziskajā vidē – kā konkrēti objekti telpā, sociālajā vidē – kā sociālās attiecības.

Robežas skatāmas kā temporāli attiecību nogriežņi, kas reprezentē telpas situāciju noteiktā brīdī. Šis sastingušais skatījums ir būtisks, ja jāraksturo robežu struktūra, morfoloģija, tomēr ar to nepietiek, ja grib saprast attiecības. Atšķirībā no telpas konteinera pieejas, relācijas bieži vien ir nojaušamas, ne vienmēr skaidri izmērāmas, tomēr tās ir pētāmas, izmantojot fiksētu situāciju. Pētījumu pieejas šajā jomā vēl veidojas.

Darba pētījumu pieeja balstās uz robežtelpu konceptu kā relāciju telpu. Robežtelpa tiek lietota, lai pasvītrotu attiecības, kas to atšķir no citiem konceptiem – robežreģioniem, robežareāliem, frontēm (*frontiers*), kas ir līdzīgas, tomēr vairāk orientēta uz konkrētu teritoriju. Latviešu valodā un pētījumu literatūrā nav izveidoti robežu koncepti. Autors lieto dažus konceptus, kas ir atvasināti no starptautiski lietotajiem, lai pamatotu savu pieeju.

Jēdzieniski daudzas robežas, ko lieto, nav definētas, piemēram, zemes īpašumu robežas jēdziens nav atrunāts tiesību aktos – Civillikums to raksturo ar īpašuma piederību (Civillikums, 2011, lietu tiesības. 1042. pants). Nav skaidra apdzīvotas vietas robeža – ciema robeža tiek noteikta teritorijas plānojumā, paliek atklāta viensētu, to grupu kā apdzīvotu vietu robeža.

Ģeogrāfiskiem objektiem vispārpieņemtoša īpašība ir nenoteiktība. Robežas saistība ar objektu ir pašu objektu nenoteiktības produkts. Nenoteiktam/neskaidram (*vague*) objektam var būt neskaidras robežas, piemēram, piekrastes kāpas. Neskaidru ģeogrāfisku objektu lietošana mērķtiecīgai plānošanai tos konkretizē un jēdzieniski transformē. Piekrastes kāpu lietošana juridiskā izpratnē, kā krasta kāpu aizsargjosla, iegūst konkrētu teritoriju, kam ar dabisko kāpu izpratni vairs nav nekāda sakara (piemēram, stāvkrastu gadījumā).

Īpašas ir dabisku un mākslīgu robežu attiecības politikās. Dabiskas robežas tiek lietotas, lai noteiktu mākslīgas. Dabisku robežu izmantošana var sarežģīt to lietošanu, jo dabiskas robežas ir pakļautas izmaiņām (piemēram, Rīgas – Jūrmalas robeža Lielupē). Tai pašā laikā, mākslīgu robežu noteikšana aktīvu dabisko procesu teritorijās, piemēram, Piekrastē, pretnostata zemes izmantošanas mērķi juridiskajam regulējumam.

Neskaidriem objektiem var būt arī pietiekoši skaidras robežas, piemēram, ciemu robežas teritorijas plānošanas dokumentos. Ciems kā apdzīvota vieta, kā koncepts nav skaidri definēts, nav noteikti kritēriji to robežu noteikšanai, tai pašā laikā, tiem var būt noteiktas robežas. Šajā gadījumā robežas it kā funkcionē pretēji teritorijai. Diskutējams jautājums ir – vai tādā gadījumā pati teritorijas funkcija ir saprasta pareizi. Ciemu robežu noteikšana ir apdzīvojuma sistēmas plānošanas sastāvdaļa (Vietējās pašvaldības teritorijas plānošanas noteikumi).

Robežām piemīt neviennozīmīgas attiecības ar pašu objektu, ko tās norobežo. Tā kā tika pieņemts, ka robežu funkcionalitāte ir skatāma kopā ar teritoriju un robežas reprezentē teritorijas funkcionalitāti, tad diskutējams ir jautājums par ciemu kā funkcionālas teritorijas jēgu. Robežas var darboties atrauti no teritorijas, ko tās ierobežo, veidojot īpašus relāciju gadījumus. Krasā pretrunā ir ielu robežu juridiskā un funkcionālā nozīme haotiskas izkaisītās apbūves gadījumā Pierīgā. Atbilde jāmeklē robežu lietošanas praksē, kas veido bieži absurdas plānošanas situācijas.

Darbā lietotais dalījums starp pārvaldības (administrācijas) striktajām robežām, plānošanas mainīgajām, personālās un sociālās prakses adaptīvajām, un individuālajām un sociālajām uztveres robežām ir nosacītas, tomēr ļauj vērtēt robežu lomu dažādos kontekstos un attiecībās. Robežu prakse dažāda mēroga robežtelpu gadījumos iever visas robežu formas atšķirīgās izpausmēs. Robežām piemīt sociālā atmiņa, kas izpaužas robežu pārmantojamībā. Vismazāk tā izpaužas dinamiskās teritorijās.

Pastāv nelīdzsvars starp plānošanas normatīvajiem aktiem un attīstības plānošanas dokumentiem. Plānošanas instrumentu pielietojums normatīvajos aktos norāda uz plānošanas nepilnībām. Piemēram, Aizsargjoslu likuma Piekrastes regulējums drīzāk ir plānošanas uzdevums, kas ietvertu arī teritorijas attīstošos elementus. Teritorijas plānojumos iestrādātās prasības pēc vienotas infrastruktūras, pieejamības, publiskās telpas ciemu teritorijās ir normatīvā regulējuma vieta.

Robežas ietekmē telpas struktūru mainīgos teritorijas izmantošanas apstākļos divējādi. Kā mantotās un jaunveidojamās struktūras – tās nosaka esošo un paredzamo zemes izmantošanu. Mantotās robežas ietekmē teritoriju funkcijas, piemēram, publiskās telpas trūkums zemes reformas rezultātā, vai dārzkopības kooperatīvu teritoriju zemes struktūras ietekme uz to transformācijām par pastāvīgi apdzīvotiem ciemiem. Jaunveidojamās robežas transformē zemes izmantošanu, piemēram, no lauksaimniecības uz apbūvi.

Robežu lietojums politikās bieži vien sadrumstalo un sarežģī telpas struktūru. Te izpaužas mērķa atrautība no teritorijas un dažādu mērķu teritoriju pārklāšanās, piemēram, zemes izmantošanas struktūra teritorijas plānojumos. Fiziskajā telpā šādi regulējumi bieži tiek vienkāršoti praksē – daļa no zonējumiem nedarbojas tā, kā tie ir paredzēti. Normatīvajos un plānošanas dokumentos pastāv robežu lietojums ar līdzīgiem mērķiem, bet dažādu saturu. Piemēram, jūras piekrastes josla (Likumprojekts "Zemes pārvaldības...", 2011) un jūras aizsargjosla (Aizsargjoslu likums, 2011), ceļu nodalījuma josla (Par autoceļiem, 2008) un ceļu aizsargjosla (Aizsargjoslu likums, 2011), attīstības veicināšana teritorijā izmantojot LEADER teritorijas un pašvaldību teritorijas. Vienai teritorijai var būt atšķirīgi mērķi, kas ne vienmēr ir pamatoti. Piemēram, plānošanas reģionu robežas nevar tikt izmantotas kā izlīdzināšanas (teritoriālās kohēzijas) kritērijs vai nosacījums nekustamo īpašumu iegādei. Minētie piemēri rāda dažādu robežu mērogu konfliktu.

Kaut gan teritorijai ir raksturīga administratīvā un funkcionālā vienotība, kas gan var nesakrist, politikas praksē pastāv funkcionālo un administratīvo robežu nošķiršana. Politikas tiek balstītas uz administratīvajām robežām, mērķējot to ietekmi uz funkcionālajām teritorijām. Savukārt funkcionālās teritorijas tiek noteiktas balstoties uz administratīvajām robežām vai arī netiek noteiktas vispār, koncentrējot politiku funkcionālajā centrā.

Robežām ir atšķirīga loma publiskās un privātās telpas kontekstā. Robeža privātajā telpā reprezentē individuālo, nodalot to no apkārtnes. Blakus tam robežas ir identitātes veidotāja teritorijā caur attiecībām. Privātsaimniecībai šī nodalīšanās liekas būtiska, kalpo par argumentu vietas izvēlei (Ušča, Miklaša, 2011). Publiskās telpas robežas ir vairāk atvērtas, ko nosaka pašas telpas raksturs – iela, tautas nams, bibliotēka,

trešās vietas, Latvijas valsts mežu teritorijas, publiskie ūdeņi ir pieejamas visiem. Cita veida attiecības var būt teritorijās, kur privātais pilda publiskus pakalpojumus (piemēram, tūrisma jomā). Norobežošana ir maz regulēta joma normatīvajos dokumentos, atstājot to īpašnieku vai valdītāju rīcībā.

Pārvaldības un plānošanas kontekstā ir būtisks attiecību līdzsvars starp politikas veidojošajiem spēkiem noteiktā teritorijā. Privātā – gan pēc formas, gan satura dominance vai monopols veicina nihilismu, plānotāju profesionālās ētikas degradāciju, kas atspoguļojas gan plānošanas dokumentos kā privātā monopoltiesības noteikt zemes izmantošanu, gan realizējas fiziskajā vidē konkrētā rīcībā, kas var būt pretrunā ar vietējās sabiedrības interesēm. Monopola gadījumā bieži zūd robeža starp publiskā privāto formu (piemēram, Rīgas mežu gadījumā) un privātā saturu (privātīpašumu).

Publiskās telpas neskaidrība izpaužas teritorijas izmantošanas regulējumā. Vispārējās juridiskās publiskās telpas trūkuma apstākļos (pašvaldību un valsts zemes), funkcionālās telpas neskaidrībām (kas iestrādātas plānojumā), un pašlaik vājas sociālās telpas pieredzes (īpaši jaunizveidotos ciemos) dēļ, publiskā telpa ir telpiski fragmentēta (Katlakalna un Rāmavas piemērs).

Privātās telpas plānošana ir noritējusi privātā aprītē – privāts īpašums – privāts attīstītājs – privāta banka – privāts detālpilnvarojums – privāta būvniecība. Šajā aprītē trūkst publisko interešu paudēja, kas organizētu teritorijas mērķtiecīgu attīstību – pašvaldības, kas bijušas pasīvas procesu vērotājas. Darbs rosina uz diskusiju par izmaiņām robežu regulēšanā tiesību aktos, plānošanas politikas dokumentos.

Robežas kā politikas veidotājs un atspoguļotājs darbojas apgriezti. Robežām ir svarīga loma teritorijas struktūras juridiskā izpratnē – iela kā zemes īpašuma vienība, pludmale kā apsaimniekošanas un pārvaldības teritorija, ciems kā apdzīvota vieta reprezentē politiku. Caur noteiktām robežām tās iegūst teritorijas statusu, kas ļauj realizēt politiku. Atkarībā no tā, kādu funkcionālo jēgu mēs tām piešķiram, būs atkarīgas sociālās izpausmes.

Robeža darbojas kā pasīva reprezentācija, kas atkarīga no pašas robežas dabas un atspoguļo attiecības, kas veidojas nodalīšanas un apvienošanas rezultātā. Nošķirot veidojas teritorija un attiecības. Robeža darbojas kā aktīva reprezentācija, kas atkarīga no robežas izmantošanas. Robeža kļūst kontekstuāla – atkarīga no mērķa. Abas reprezentācijas ir apgrieztas savas ietekmēs – robežas daba atspoguļo politiku, un politika izmanto robežas dabu kā instrumentu.

5.2. Secinājumi un atziņas

1. Robežu sapratnes ir kontekstuālas, kas atspoguļojas robežu izpētē.

Robežu pētījumu izvērtējums balstās uz zinātniskās literatūras analīzi. Robežu pētījumi ir mērogorientēti, tematiski orientēti. Galvenās tēmas ir reģionālā politika, reģionālā pārvaldība, robežreģionu pētījumi, politiskās robežas, urbānās robežas, piekrastes pārvaldība, robežas plānošanā, sociālie robežpētījumi, mazāk ir pētījumu par administratīvajām robežām, īpašumu robežām, robežu ētiku, kolektīvajām dārzkopības teritorijām.

Darbā izveidotā pieeja balstās uz robežu atspoguļojumiem, kas tiek skatīti dažādos mērogos un dažādās teritorijās teritorijas pārvaldības kontekstā. Pieeja balstās uz robežu funkcionālo klasifikāciju, kas saista teritoriju funkcijas ar robežām. Robežas tiek skatītas kā publiskā – privātā attiecību lauks, kas atspoguļojas dažādās attiecībās. Šādu pieeju noteica robežu dabiskā un mērķtiecīgā loma teritorijas pārvaldībā.

Robežu ontoloģijā ir izveidota pamatjēdzienu un konceptu sistēma, kas tiek izmantota daudzos robežpētījumos kā reference. Tomēr ģeogrāfiskā ontoloģija balstās pārsvarā uz mereoloģiju. Trūkst savstarpēji saistītu konceptu un to attiecību skatījuma.

Nav izveidota vienota robežu metateorija. Ontoloģisko pētījumu būtība ir to pielietojumā. Veidojot savu pētījuma pieeju, galvenie robežu koncepti ir izmantojami robežu gadījumu skaidrojumam. Piemēram, lauka un objekta attiecības izpaužas funkcionālo un administratīvo teritoriju noteikšanā teritoriālās politikās, dabiski-mākslīgais nošķīrums – dabas teritoriju regulējumā – Piekrastē.

Robežu pētījumi funkcionālā izpratnē skatīti, galvenokārt, saistībā ar teritoriālo pieeju, ko veido robežas, nodalot telpu. Mēģinājumi veidot daudzās funkcionālās klasifikācijas, neveido vienotu priekšstatu par robežu funkcijām. Attīstībā no statiskām uz dinamiskām, no ieslēgtām uz atvērtām, no teritoriālām uz relacionālām, no ģeometriskām un morfoloģiskām, uz virtuālām un sociālām, ir tikai daži galvenie pētījumu attīstības virzieni, kas parāda gan robežu funkcionēšanas izpratnes dinamiku, gan robežu daudzveidīgo raksturu.

Lietišķie pētījumi balstās uz teritoriju kā politikas objektu un ir saistāmi vairāk ar funkcionālo teritoriju robežu noteikšanu, rajonēšanas praksi, robežu vēsturisko attīstību, robežu ietekmes pētījumiem uz teritoriju (barjeras efekti), un mazāk ar pašu robežu kā objektu. Lietišķie pētījumi jebkurā gadījumā būs robežu un teritoriju attiecību pētījumi, nevis „tīri” pašas robežas pētījumi, un kā tādi tie ir attiecību pētījumi.

2. No teritoriju plānošanas un pārvaldības viedokļa Latvijā galvenā nozīme ir publisko – privāto attiecību reprezentācijām.

Darbā analizētās robežtelpas – Pierīga un Piekraste reprezentē plānošanas robežu dažādus gadījumus un to atspoguļojumu telpas struktūrās. Valsts regulēta normatīvā plānošana (Piekrastē) veido respektētu sabiedrisku interešu regulējumu monopolu, pašvaldību plānošana (Pierīgā) veido privātu interešu monopolu. Pirmajā gadījumā robežas tiek noteiktas un saskaņotas nacionālā līmenī (piedaloties pašvaldībai), otrajā – plānošanas robežas ir vietējās pašvaldības noteiktas (piedaloties valsts institūcijām).

Normatīvi regulētās robežas ir nozīmīgākas, nekā plānošanas procesā veidotās. To nosaka galvenokārt tiesību aktu hierarhija, kas ir pamatā plānošanas dokumentu hierarhijai Latvijā. Pašvaldību teritorijas plānojumos noteiktās zemes izmantošanas robežas aptver abas iepriekš minētās robežas (kā saistošie noteikumi).

Robežrelāciju gadījumu analīze rāda, ka publiskās – privātās attiecības dažādās teritorijās raksturojas ar izteiktu asimetriju vērtību un interešu nozīmē, kas izpaužas teritorijas attīstības plānošanā un praksē.

3. Robežtelpu kā relācijas gadījumu analīze atsedz publisko – privāto attiecību gadījumus, kas ļauj tos tipizēt Latvijas situācijā un vienlaikus atsedz to vienreizīgumu, kam pamatā ir vēsturiskā, ģeogrāfiski telpiskā, plānošanas un prakses pieredze.

Ķekavas novads reprezentē privātā monopolu plānošanā, kur robežu struktūra, lokalizācija, zemes izmantošana ir, galvenokārt, privāti noteikta. Valsts un pašvaldības iesaiste ir bijusi formāla – apstiprinot privāto piedāvājumu, kā vēlamo telpas struktūru. Šādā gadījumā ir izveidojusies fragmentēta privāta telpa, kas nenodrošina sabiedriskās funkcijas (piemēram, inženierkomunikācijas, pieejamību, sabiedrisko transportu, sabiedriskos pakalpojumus).

Garkalnes novads reprezentē publiskā līdzsvara monopolu plānošanā, kur robežu struktūra lielākajā teritorijas daļā ir noteikta ar valsts vai citas pašvaldības institūciju lēmumiem. Sabiedriskās funkcijas šeit ir pakļautas privātai īpašuma apsaimniekošanas formai, kas rada pretrunu starp sabiedriskā īpašuma raksturu un tā privāto formu. Pašvaldībai ir maz ietekmes iespēju, lai saskaņotu savu teritorijas politiku.

Lapmežciema novads reprezentē publiskā monopola konfliktsituāciju, kas veidojas starp publiskām institūcijām – dabas aizsargājamām teritorijām un pašvaldību,

no vienas puses, un dažādiem mērogiem – no otras. Šajā gadījumā pašvaldība pauž savu iedzīvotāju intereses un sava mēroga intereses, kas ierobežotā attīstības telpā nonāk pretrunā ar dabas aizsardzības sabiedriskajām interesēm un valsts teritoriālo mērogu. Kompromiss ir sarežģīta plānojuma robežu struktūra, kas būtībā nerisina dažādo mērogu interešu saskaņu.

Kolektīvās dārzkopības teritorijas Pierīgā (dārziņi) reprezentē attiecību transformāciju telpu. Mantotās robežu struktūras, zemes izmantošana, sabiedriskās attiecības nonāk saskarē ar teritorijas izmantošanas funkciju maiņu. Mantotās robežas konfliktē ar jaunajām funkcijām, bet adaptīva zemes izmantošana (attiecībā pret normatīvo regulējumu) ar pašvaldību politiku – veidot pastāvīgi apdzīvotus ciemus.

4. Robežu loma izpaužas robežu izmantošanā.

Robežu izmantošanas loma pieaug lokālā un samazinās nacionālā līmenī. Mēroga nozīmi nosaka politikas mērķteritorija, kas tieši vai netieši ir īpašums. Plānošanā visas robežas nav tieši orientētas uz īpašuma mērogu, bet izmanto administratīvas vai funkcionālas teritorijas, lai līdz tam nokļūtu (piemēram, sabiedrisko pakalpojumu organizācija administratīvās teritorijās vai atbalsts uzņēmējdarbībai īpaši atbalstāmajās teritorijās).

Normatīvajā regulējumā robežām piemīt attiecību veidojoša loma. Zemes izmantošanas plānošana, zemes izmantošanas aprobežojumi, kas tiek iezīmēti ar robežām, nosaka attiecības starp valsti/pašvaldību un privātpašnieku, vai privātpašnieku starpā. Veidojas arī sociālā attiecību vide noteiktā teritorijā (piemēram, sabiedriskās vietas Katlakalnā ir atkarīgas no plānošanas procesa veidotās telpas struktūras).

Robežu loma sabiedrisko teritoriju plānošanā ir diskursīva, kas izriet no pašu sabiedrisko teritoriju funkcionālās nenoteiktības, gan konkrētas plānošanas situācijas. Sabiedrisko teritoriju ierobežošana negarantē tās funkcionalitāti. Līdzīgi kā sabiedrisko teritoriju nenoteikšana – tās neesamību (Garkalnes piemērs pirmajā gadījumā un Katlakalna un Rāmavas piemērs – otrajā).

Robežas loma var būt atšķirīga dažādos attiecību līdzsvara gadījumos. Robežtelpās ar izteiktu nelīdzsvarotu attiecību modeli, robežām ir lielāka nozīme, nekā līdzsvarotā gadījumā. Nelīdzsvarotā gadījumā tiek paustas dažādas vērtības caur interesēm, kas rada konfliktsituācijas (piemēram, Ķekavas gadījumā – ielu robežu noteikšanas laikā). Līdzsvarotā attiecību gadījumā (Garkalnes novadā – sabiedrisko interešu monopols) nav izteiktu interešu paudēju, kas gan nenozīmē, ka tādas nepastāv. Robežām šajā gadījumā telpā ir mazāka regulējoša nozīme.

Robežu loma ir saistāma ar īpašumtiesībām. Teritorijās, kur ir privātais īpašums, robežu loma ir lielāka un tās izteikti reprezentējas telpā. Robežām ir mazāka nozīme teritorijās, kur ir nomas attiecības (piemēram, kolektīvās dārzkopības teritorijas Rīgā).

Robežu loma ir saistāma ar zemes izmantošanas mērķi. Teritorijās, kur mērķis ir dzīvojamā vai komercapbūve, robežām ir izteikta loma. Robežas ir daudz atvērtākas lauksaimniecības vai dārzkopības teritorijās.

Robežu atšķirības nosaka attiecības, kas veidojušās dažādos laikos, kas reprezentē atšķirīgu vērtību sistēmu. Jaunie „plavu ciemi”, jaunā apbūve reprezentē atšķirīgu kultūrtelpu no vecās (padomju laika) apbūves. Jaunais individuālais un privātais izpaužas lielākā nošķirtībā.

Robežu izmantošanas iespējas teritorijas apsaimniekošanā un attīstības plānošanā saistāmas ar daudzveidīgiem mēroga, varas līdzsvara, īpašumu piederības, sociālo attiecību, telpas fiziskās struktūras, zemes izmantošanas, publiskuma, kultūras vērtību faktoriem konkrētās teritorijās.

5.3. Turpmāk pētāmie jautājumi

Darba gaitā radās vairāki neskaidri jautājumi, kas netika iekļauti kā darba uzdevumi un prasa turpmāku izpēti.

Ar robežu dabu saistītie jautājumi:

1. Pieejas robežu izmantošanai dabiskā – mākslīgā un objekta – lauka nošķiruma situācijās, definējot konkrētas teritorijas.
2. Robežu jēdzieniskā klasifikācija.
3. Robežu telpiskās reprezentācijas formas.

Ar robežu kā politikas instrumentu saistītie jautājumi:

1. Vai morfoloģiskā pieeja telpas organizācijā un pārvaldībā ir pietiekoša un kādi ir ieteicamie risinājumi.
2. Kāda loma ir funkcionālajiem reģioniem kā valsts pārvades teritorijām, un kādas ir to robežu noteikšanas iespējas.
3. Kāda ir institūciju loma un kopspēle kompleksu robežtelpu attīstībā.

5.4. Ieteikumi teritorijas pārvaldībai

Darbā analizētie robežu reprezentācijas piemēri veido šādus ieteikumus politikām:

1. Lai ierobežotu apbūvi urbānās izplešanās teritorijās, lietojamas apbūves teritoriju robežas. Tās ir projicējamās uz dažādiem plānošanas mērogiem, tomēr plānošanas tradīcijas Latvijā nosaka nepieciešamību to noteikt nacionālā līmenī normatīvā veidā. Apbūves teritoriju regulējošās robežas nerisina esošo daļēji apbūvēto puduru tālāku izmantošanu.
2. Blakus finansiālajiem apbūves pabeigšanas veicināšanas instrumentiem, robežas ir teritorijas noteikšanas instruments šādu politiku pielietošanai.
3. Būtu nodalāmas tās robežas, kas iezīmē teritorijas adresācijas un uzskaites vajadzībām no teritorijām un robežām, kam ir attīstības funkcionāla nozīme (piemēram, ciemu gadījumā).
4. Funkcionālo robežu veidošana balstāma uz esošo fizisko infrastruktūru (ceļiem, dzelzceļiem, ūdenstecēm), kas raksturo lielas dabiskas robežu teritorijas. Tur kur tas nav iespējams – funkcionālās teritorijas nosakāmas ar administratīvām (juridiskām) robežām.
5. Ja funkcionālās robežas nenosaka, vai tās nav lietderīgi noteikt, tad politikas uzraudzības mērķiem ir nepieciešamas politikas uzraudzības teritoriju robežas, kas apspoguļo politikas mērķi.
6. Mainīgu un dinamisku procesu teritorijās – piemēram, piekrastē, tiesiski regulējamās robežas būtu saistāmas ar stabilu, laika gaitā maz mainīgu referenci, piemēram, īpašumu robežām, un procedūrām, kas nodrošina īpašniekiem procesu kompensējošos pasākumus.
7. Nav ieteicams lietot mākslīgu objektu definēšanai dabisku objektu nosaukumus. Šajā gadījumā veidojas pretrunas starp dabiskā objekta sapratni un juridiski lietotā objekta funkcionālo nozīmi.
8. Veidojot robežu referenci uz dabiskiem, laika gaitā mainīgiem objektiem, nepieciešams precīzi noteikt šo dabīgo objektu robežas un atrunāt robežu pārskatīšanas procedūras to izmaiņu gadījumā.
9. Plānojot jaunu vai esošo teritoriju izmantošanu, paredzamas konkrētas teritorijas publiskai telpai, neatkarīgi no īpašuma piederības, jo esošā plānošanas prakse nenodrošina publiskās telpas funkcionēšanu.

10. Nosakot kolektīvās dārzkopības teritoriju robežas, jāņem vērā to esošā zemes izmantošana, īpašnieku (zemes nomnieku) intereses un transformācijas tendences. Nebūtu pieļaujama unificēta pieeja šo teritoriju transformācijā par pastāvīgi apdzīvojamiem ciemiem.
11. Jaunās apbūves teritorijās („pļavu ciemos”, slēgtajos ciemos) būtu veicināma šo teritoriju integrācija ar apkārtējo telpu, mazinot fiziskās un sociālās robežas barjeras.
12. Nosakot apdzīvoto vietu robežas, tās jāsaista ar esošo un paredzamo teritorijas izmantošanas funkciju. Ciema robežām jāatspoguļo ciema kā apdzīvotas vietas, zemes izmantošanas funkcijas.
13. Definējot atbalsta instrumentus, kas vērsti uz teritorijas centru un kam ir funkcionāla ietekme lielā teritorijā, atbalsta plānošanā un izvērtēšanā jāiesaista apkārtējās teritorijas.
14. Ņemot vērā ievērojamās iedzīvotāju atšķirības dažādās apdzīvotajās vietās Latvijā, nav lietderīgi piesaistīt politiku apdzīvoto vietu formālajam statusam (pilsēta, ciems), bet tas jāsaista ar citiem kritērijiem (iedzīvotāju skaits, attīstības centra funkcionālā nozīme).
15. Nenoteiktas teritoriālās politikas gadījumā vienas politikas robežas nebūtu attiecināmas uz citām nesaistītām politikām. Lai izvairītos no daudzu robežu pārklāšanās, valsts līmenī būtu nosakāmas teritoriālo politiku robežas, kas ir pamats tās attiecināt uz citām politikām.
16. Teritoriju robežu noteikšana jāsaista ar teritorijas noteikšanas mērķi, paredzot tam pakārtotus kritērijus robežas noteikšanai. Var būt dažādi mērķi vienā teritorijā, kas teritoriāli pārklājas, bet nebūtu atbalstāmas teritorijas, kam ir līdzīgi mērķi ar dažādām robežām.

IZMANTOTĀ LITERATŪRA UN MATERIĀLI

- Agarwal, P. (2004). Contested nature of 'place': knowledge mapping for resolving ontological distinctions between geographical concepts. In: Egenhofer, M., Freksa, C. and Harvey, M. (eds) *Proceedings of the 3rd International Conference on GIScience*. Vol. 3234 of LNCS. Berlin, Springer-Verlag, 1–21.
- Agnew, J. (2002). The 'Civilisational' Roots of European National Boundaries. In: Kaplan, D., Hakli, I. (eds.) *Boundaries and Place: European Borderlands in Geographical Context*. London: Rowman & Littlefield, 18–33.
- Amin, A. (2007). Rethinking the urban social. *City*. 11(1), 100–114.
- Amin, A., Massey, D. and Thrift, N. (2003). *Decentering the nation: a radical approach to regional inequality*. London: Catalyst.
- Anderson, J. (2001). Theorizing State Borders: 'Politics/Economics' and Democracy in Capitalism. *CIBR Working Papers in Border Studies*. CIBR/WP01–1.
- Aristotle (1995). *Metaphysics*. In: Barnes, J. (ed.) *The Complete Works of Aristotle*. Vol. 2. Princeton: Princeton University Press, 1552–1728.
- Bakan, A., Kobayashi, A. (2000). *Employment Equity Policy in Canada: An Interprovincial Comparison*. Ottawa: Status of Women Canada, cited in: Blomley, N. (2004). The boundaries of property: lessons from Beatrix Potter. *Canadian Geographer*. 48(2), 91–100.
- Barry, S. (1994). 'Fiat Objects'. In: Guarino, N., Vieu, L., Pribbenow, S. (eds.) *Parts and Wholes: Conceptual Part – Whole Relations and Formal Mereology, 11th European Conference on Artificial Intelligence, Amsterdam, 8 August 1994*. Amsterdam: European Coordinating Committee for Artificial Intelligence, 15–23.
- Barth, F. (1969). 'Introduction'. In: Barth, F. (ed.) *Ethnic Groups and Boundaries: the Social Organization of Cultural Difference*. London, George Allen and Unwin, 9–38.
- Bauer, M., Gaskell, G. (1999). Towards a Paradigm for Research on Social Representations. *Journal for the Theory of Social Behaviour*. 29(2), 163–186.
- Bauls, A., Krišjāne, Z. (2002a). Migrācijas procesi Latvijā un to reģionālās atšķirības. *Ģeogrāfiski Raksti. Folia Geographica VIII*. Rīga, Latvijas Ģeogrāfijas biedrība, 55–63.
- Bauls, A., Krišjāne, Z. (2002b). Urban Migration Pattern in Latvia. *From Native and Landscape Research to Urban and Regional Studies. Conference abstracts, papers*. Tartu, University of Tartu.
- Bauls, A., Krišjāne, Z., Vilciņš, A. (2004). Changing Patterns of Population Mobility in Latvia. *Ģeogrāfiski Raksti. Folia Geographica XII*. Rīga, Latvijas Ģeogrāfijas biedrība, 66–74.
- Bauls, A., Melbārde, Z., Šķiņķis, P. (1999). Rīgas aglomerācijas robežu noteikšana nepilnīgas informācijas apstākļos. *Ģeogrāfiski Raksti. Folia Geographica VII*. Rīga, Latvijas Ģeogrāfijas biedrība, 86–94.
- Beatley, T. (1994). *Ethical Land Use Principles Of Policy And Planning*. Baltimore, The Johns Hopkins University Press, cited in: Spaling, H., Wood, J. R. (1998). Greed, need or creed? Farmland ethics in the rural urban fringe. *Land use policy*. 15(2), 105–118.
- Bennett, B. (2001). What is a forest? On the vagueness of certain geographic concepts. *Topoi*. 20(2), 189–201.
- Bennett, B., Agarwal, P. (2007). *Semantic Categories Underlying the Meaning of 'Place'*. COSIT 2007. Berlin, Springer, 78–95.
- Berdoulay, V. (1989). Place, Meaning, and Discourse in French Language Geography. In: Agnew, J. A., Duncan, J. S. (eds.) *The Power of Place*. London, Unwin Hyman, 124–139., cited in: Rodman, M. C. (1992). Empowering Place: Multilocality and Multivocality. *American Anthropologist*. New Series, 94(3), September 1992, 640–656.
- Blake, G. (2000). Borderlands under Stress: Some Global Perspectives. In: Pratt, M., Brown, J. (eds.) *Borderlands Under Stress*. London: Kluwer Law International, 1–16.
- Blomley, N. (1994). *Law, Space and the Geographies of Power*. New York, Guilford Press.
- Blomley, N. (1998). Landscapes of Property. *Law and Society Review*. 32(3), 567–612.
- Blomley, N. (2002). Mud for the land. *Public Culture*. 14(3), 557–582.
- Blomley, N. (2004a). The boundaries of property: lessons from Beatrix Potter. *Canadian Geographer*. 48(2), 91–100.
- Blomley, N. (2004b). *Unsettling the City: Urban Land and the Politics of Property*. New York, Routledge.
- Blomley, N. (2005). The Borrowed View: Privacy, Propriety, and the Entanglements of Property. *Law & Social Inquiry*. 30(4), 617–661.
- Blomley, N. (2007a). Making Private Property: Enclosure, Common Right and the Work of Hedges. *Rural History*. 18(1), 1–21.
- Blomley, N. (2007b). How to Turn a Beggar into a Bus Stop: Law, Traffic and the 'Function of the Place'. *Urban Studies*. 44(9), 1697–1712.

- Blomley, N. (2008). Simplification is complicated: property, nature, and the rivers of law. *Environment and Planning A*. 40, 1825–1842.
- Blomley, N. (2010a). Cuts, Flows, and the Geographies of Property, *Law, Culture and the Humanities*. 7(2), 203–216.
- Blomley, N. (2010b). The Right to Pass Freely: Circulation, Begging, and The Bounded Self. *Social & Legal Studies*. 19(3), 331–350.
- Blomley, N. K., Prait, C. (2001). Canada and the political geographies of rights. *The Canadian Geographer*. 45(1), 151–166. cited in: Blomley, N. (2004). The boundaries of property: lessons from Beatrix Potter. *Canadian Geographer*. 48(2), 91–100.
- Brenner, N. (1998). Between fixity and motion: accumulation, territorial organization, and the historical geography of spatial scales. *Environment and Planning D: Society and Space* 16(4), 459–481.
- Brogaard, B., Peuquet, D., Smith, B. (1998). *The Ontology of Fields: Report of a specialist meeting held under the auspices of the Varenus Project*. Bar Harbor, National Center for Geographic Information and Analysis.
- Cadenasso, M. L., Pickett, S. T. A., Weathers, K. C., Jones, C. G. (2003). A Framework for a Theory of Ecological Boundaries. *BioScience*. August 2003, 53(8), 750–758.
- Campari, I. (1996). Uncertain boundaries in urban space. In: Burrough, P. A., Frank, A. U. (eds.) *Geographic objects with indeterminate boundaries*. Bristol: Taylor&Francis, 57–69.
- Casati, R., Smith, B., Varzi, A.C. (1998). Ontological Tools for Geographic Representation. In: Guarino, N. (ed.) *Formal Ontology in Information Systems*. Amsterdam, IOS Press, 77–85.
- Casati, R., Varzi, A.C. (1999). *Parts and Places. The Structures of Spatial Representation*. Cambridge, The MIT Press.
- Caspersen, O. H., Konijnendijk, C. C., Olafsson, A. S. (2006). Green space planning and land use: An assessment of urban regional and green structure planning in Greater Copenhagen. *Geografisk Tidsskrift Danish Journal of Geography*. 106(2), 7–20.
- Castells, M. (1989). *The informational city: information technology, economic restructuring, and the urban–regional process*. Oxford: Wiley–Blackwell.
- Certeau, M. (de.) (1990). *L’Invention du Quotidien*. Paris: UGE.
- Chen, X. (2005). *As borders bend: transnational spaces on the Pacific Rim*. Lanham, Rowman and Littlefield.
- Chuinard, V. (1994). Geography, law and legal struggles: which ways ahead? *Progress in Human Geography*. 11(5), 415–440. cited in: Blomley, N. (2004). The boundaries of property: lessons from Beatrix Potter. *Canadian Geographer*. 48(2), 91–100.
- Cold–Rauvkilde, S. M., Sing, J., and Lee, R. (2004). Cascadia, the construction of a bi–national space and its residents. *Journal of Borderland Studies*. 19(1), 59–78.
- Cox, K. (2002). *Political Geography: Territory, State and Society*. Malden, Blackwell.
- Damuth, J. (1985). Selection among ‘species’: a formulation in terms of natural functional units. *Evolution*. 39, 1132–1146.
- Davoudi, S. (2009). Asymmetric development in spatial planning: positivist content and post–modernist processes? In: Davoudi, S., Strange, I. (eds.) *Conceptions of space and place in strategic spatial planning*. London, Routledge, 207–244.
- Delaney, D. (2005). *Territory: a short introduction*. London, Blackwell.
- DeSilvey, C. (2003). Cultivated histories in a Scottish allotment garden. *Cultural geographies*. 10, 442–468.
- Diener, A. C., Hagen, J. (2009). Theorizing Borders in a ‘Borderless World’: Globalization, Territory and Identity. *Geography Compass*. 3(3), 1196–1216.
- Dixon–Gough, R., Hernik, J., Dixon–Gough, J. (2011). Sustainability and the Cultural Landscape. In: Hepperle, E., Dixon–Gough, R. W., Kalbro, T., Mansberger, R., Mayer–Cech, K. (eds.) *Core–Themes of Land Use Politics: Sustainability and Balance of Interests*. Zurich, vdf Hochschulverlag AG an der ETH Zürich, 85–110.
- Dobell, R., Neufeld, M. (1994). *Trans–border citizens*. Vancouver, Oolichan Books.
- Elazar, D. J. (1996). The frontier as chain reaction. In: Gradus, Y., Lithwick, H. (eds.) *Frontiers in regional development*. London, Rowman & Littlefield Publishers, 173–190.
- Francis, I. (2002). Iedzīvotāju un strādājošo teritoriālā izvietojuma īpatnības Rīgā. *Ģeogrāfiski Raksti. Folia Geographica X*. Rīga, Latvijas Ģeogrāfijas biedrība, 90–106.
- Franck, K., Stevens, Q. (2007). *Loose Space: Possibility and Diversity in Urban Life*. London, Routledge. cited in: Gallent, N., Wong, C. (2009). Introduction: Place shaping, spatial planning and liveability. *Town Planning Review*. 80(4), 353–358.
- Friedmann, J. (1996). Borders, Margins and Frontiers: Mith and Metaphor in Frontiers. In: Gradus, Y., Lithwick, H. (eds.) *Frontiers in regional development*. London, Rowman & Littlefield Publishers, 1–20. cited in: Smith, B. (2001). Objects and Their Environments: From Aristotle to Ecological Ontology. In:

- Frank, A., Raper, J., Cheylan, J. P. (eds.) *The Life and Motion of Socio-Economic Units. GISDATA 8*. London, Taylor and Francis, 79–97.
- Gesler, W. (1992). Therapeutic landscapes: Medical issues in light of the new cultural geography. *Social Science & Medicine*. 34(7), 735–746. cited in: Milligan, C., Gatrell, A., Bingley, A. (2004). ‘Cultivating health’: therapeutic landscapes and older people in northern England. *Social Science & Medicine*. 58(9), 1781–1793.
- Gesler, W. (1993). Therapeutic landscapes: Theory and a case study of Epidauros, Greece. *Environment and Planning D: Society and Space*. 11, 171–189. cited in: Milligan, C., Gatrell, A., Bingley, A. (2004). ‘Cultivating health’: therapeutic landscapes and older people in northern England. *Social Science & Medicine*. 58(9), 1781–1793.
- Gibson, J. J. (1986). *The Ecological Approach to Visual Perception*. Hillsdale, Lawrence Erlbaum.
- Godschalk, D. R. (2004). Land use planning challenges: coping with conflicts in visions of sustainable development and livable communities. *Journal of the American Planning Association*. 70(1), 5–13. cited in: Quentin S. (2009). ‘Broken’ public spaces in theory and in practice. *Town Planning Review*. 80(4–5), 371–391.
- Gottman, J. (1973). *The Significance of Territory*. Charlottesville: University of Virginia Press.
- Goverde, J. M. (1992). Representation of power in the built environment. *Journal of Housing and the Built Environment*. 7(3), 239–261.
- Gradus, Y., Lithwick, H. (eds.) (1996). *Frontiers in regional development*. London, Rowman & Littlefield Publishers.
- Graudonis, J. (1994). *Arheoloģijas terminu vārdnīca*. Rīga, Zinātne.
- Hartmann, E. (1991). *Boundaries in the Mind: A New Psychology of Personality*. New York, Basic Books.
- Hartmann, E. (2008). Boundaries: Boundaries between Disciplines and Boundaries in the Mind. In: Waldvogel, F., Billotte, J., Cockell, M., Darbellay, F. (eds.) *A Vision of Transdisciplinarity*. First edition. Lausanne, EPFL Press, 60–74.
- Hartmann, E., Harrison, R., Zborowski, M. (2001). Boundaries in the Mind: Past Research and Future Directions. *North American Journal of Psychology*. 3, 347–368.
- Hartshorn, R. (1936). Suggestions on the Terminology of Political Boundaries. *Annals of the Association of American Geographers*. 26(1), 56–57.
- Harvey, D. (1989). *The Condition of Postmodernity*. Oxford, Basil Blackwell.
- Harvey, D. (1996). *Justice, nature and geography of difference*. Oxford, Blackwell.
- Hellstrom, T. (1997). Boundedness and Legitimacy in Public Planning: Knowledge and Policy. *The International Journal of Knowledge Transfer and Utilization*, 9(4), 27–42.
- Holder, J., Harrison, C. (eds.) (2003). ‘Law and geography’ in *Current Legal Issues*. Vol. 5 Oxford, Oxford University Press. cited in: Blomley, N. (2004). The boundaries of property: lessons from Beatrix Potter. *Canadian Geographer*. 48(2), 91–100.
- Hornsby, K. Egenhofer, M. (2000). Identity-Based Change: A Foundation for Spatio-Temporal Knowledge Representation. *International Journal of Geographical Information Science*. 14(3), 207–224.
- Houtum, H. van (1999). Internationalisation and mental borders. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geograaie*. 90, 329–335. cited in: Houtum, H. van, Struver, A. (2002). Borders, Strangers, Doors and Bridges. *Space & Polity*. 6(2), 141–146.
- Houtum, H. van (2005). The Geopolitics of Borders and Boundaries. *Geopolitics*. 10, 672–679.
- Houtum, H. van, Lagendijk, A. (2001). Contextualising Regional Identity and Imagination in the Construction of New Policy Configurations for Polycentric Urban Regions, the Cases of the Ruhr Area and the Basque Country. *Urban Studies*. 38(4), 743–764.
- Howitt, R. (1998). Scale as relation: musical metaphors of geographical scale. *Area*. 30, 49–58.
- Howitt, R. (2002). Scale and the Other: Levinas and geography. *Geoforum*. 33, 299–313.
- Howitt, R. (2003). Scale. In: Agnew, J., Mitchell, K., Toal, G., (eds.) *A companion to political geography*. Oxford, Blackwell, 138–157.
- Ipsen, D. (1997). *Raumbilder: Kultur und Ökonomie räumlicher Entwicklung*. Pfaffenweiler, Centaurus-Verlagsgesellschaft. cited in: Knapp, W. (2003). *Regional Identity – A Conceptual Framework*. Dortmund, ILS NRW.
- Jakovļeva, M. (1999). Robežas un administratīvais iedalījums Latvijas teritorijā 16.gs. otrajā pusē un 17.gs. Grām.: *Latvijas zemju robežas 1000 gados*. Rīga, Latvijas vēstures institūta apgāds, 91–131.
- Jakovļeva, M., Mieriņa, A. (1999). Robežas un administratīvais iedalījums Latvijas teritorijā 18.gs. Grām.: *Latvijas zemju robežas 1000 gados*. Rīga, Latvijas vēstures institūta apgāds, 131–147.
- Johansson, I. (2006). The Constituent Function Analysis of Functions. Preprint version of paper published in Koskinen, H. J. et al. (eds.) *Science – A Challenge to Philosophy?* Bern, Peter Lang, 35–45.
- Jones, M. (2009). Phase space: geography, relational thinking, and beyond. *Progress in Human Geography*. 33(4), 487–506.

- Jones, R. (2009a). Categories, borders and boundaries. *Progress in Human Geography*. 33(2), 174–189.
- Jones, R. (2009b). The spatiality of boundaries. *Progress in Human Geography*. 34(2), 263–267.
- Kaganskiy, V. L. (1983). Geographical Boundaries: Contradictions And Paradoxes. *Soviet Geography: Review and Translation*. XXIV, 39–48.
- Keleş, R. (2011). How to Reconcile Private Interests with the Public Interest? In: Hepperle, E., Dixon–Gough, R. W., Kalbro, T., Mansberger, R., Mayer–Cech, K. (eds.) *Core–Themes of Land Use Politics: Sustainability and Balance of Interests*. Zurich, vdf Hochschulverlag AG an der ETH Zürich, 85–110.
- Klepers, A., Rozīte, M. (2009). The Regional Development of Tourism and the Emergence of Clusters in Latvia: The Example of Sigulda. *Ģeogrāfiski Raksti. Folia Geographica XIV*. Rīga, Latvijas Ģeogrāfijas biedrība, 24–37.
- Kolossov, V. (2005). Border studies: changing perspectives and theoretical approaches. *Geopolitics*. 10(4), 606–632.
- Kooiman, J. (2003). *Governing as Governance*. London, Sage. cited in: Magalhães, C. de, Carmona, M. (2006) Innovations in the Management of Public Space: Reshaping and Refocusing Governance. *Planning Theory & Practice*. 7(3), 289–303.
- Krišāns, Z., Skujiņa, V., Staltmanis, I., Timmermanis, K. (sast.) (1997). *Elektroenerģētikas pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga, Jumava.
- Kristof, L. (1959) The Nature of Frontiers and Boundaries. *Annals of the Association of American Geographers*. 49, 269–282.
- Krūmiņš, R. (red.) (2011). *Reģionu attīstība Latvijā 2010*. Rīga, Valsts reģionālās attīstības aģentūra.
- Kūle, L. (2008) Concepts of rurality and urbanity as analytical categories in multidimensional research. Review. *Proceedings Of The Latvian Academy Of Sciences. Section B. Natural, Exact, and Applied Sciences*. 62(1/2), 9–17.
- Latour, B. (1996). On actor–network theory: A few clarifications. *Soziale Welt*. 47(4), 369–81.
- Latviešu–angļu–vācu–krievu poligrāfijas un izdevējterminu vārdnīca*. (1995). Rīga, Litta.
- Latvijas republikas pilsētas un ciematī. Statistisko datu krājums*. (1990). Rīga, Latvijas valsts statistikas komiteja.
- Lefebvre, H. (1978). *De l'Etat: Les Contradictions de l'Etat Moderne*. Vol. 4. Paris, Union Generale d'Editions.
- Lefebvre, H. (1991). *The Production of Space published 1974, translated by D Nicholson–Smith*. Oxford, Blackwell.
- Lenk, H. (2009). Regarding Responsibility for Land Use and Eco–systems, Some Problems of Social Traps. In: Hepperle, E., Lenk, H. (eds.) *Land Development Strategies: Patterns, Risks, and Responsibilities*. Zurich, vdf Hochschulverlag AG an der ETH Zürich, 9–15.
- Linkola, T. (1994). *Land reform and territorial planning in Latvia*. Helsinki, Association of Finnish Local Authorities.
- Macpherson, C. B. (1975). Capitalism and the Changing Concept of Property. In: Kamanka, E., Neale, R. S. (eds.) *Feudalism, Capitalism and Beyond*. London, Edward Arnold. cited in: Blomley, N. (2007) Making Private Property: Enclosure, Common Right and the Work of Hedges. *Rural History*. 18(1), 1–21.
- Massey, D. (1994). *Space, Place and Gender*. Cambridge, Polity.
- Melluma, A. (2000). *Latvijas pierobeža*. Rīga, Zinātne.
- Melluma, A. (2002). Ainava ka attīstības resurss: Kurzemes reģiona piemērs. *Ģeogrāfiski Raksti. Folia Geographica VIII*. Rīga, Latvijas Ģeogrāfijas biedrība, 5–15.
- Melluma, A. (2003). *Latvijas Piekrastes ilgtspējīgā attīstība*. Rīga, Latvijas Universitāte.
- Melluma, A., Leinerte, M. (1992). *Ainava un Cilvēks*. Rīga, Avots.
- Metodoloģiskie norādījumi Rīgas aglomerācijas robežu noteikšanai*. (2004). Latvijas Universitātes Cilvēka ģeogrāfijas katedra. Rīga.
- Mieriņa, A. (1999). Latvijas administratīvais iedalījums (1918 – 1940). Grām.: *Latvijas zemju robežas 1000 gadus*. Rīga, Latvijas vēstures institūta apgāds, 210–241.
- Mignolo, W. D., Tlostanova, M. V. (2006). Theorizing from the Borders: Shifting to Geo– and Body–Politics of Knowledge. *European Journal of Social Theory*. 9(2), 205–221.
- Milligan, C., Gattrell, A., Bingley, A. (2004). Cultivating health: therapeutic landscapes and older people in northern England. *Social Science & Medicine*. 58, 1781–1793.
- Minghi, J. (1991). From conflict to harmony in border landscapes. In: Rumley, D., and Minghi, J. (eds.) *The geography of border landscapes*. London, Routledge, 15–30.
- Minnery, J., Knight, J., Byrne, J., Spencer, J. (2009). Bounding Neighbourhoods: How Do Residents Do It. *Planning Practice and research*. 24(4), 471–493.
- Mugurēvičs, Ē. (1999). Novadu veidošanās un to robežas Latvijas teritorijā (12.gs. – 16.gs.vidus). Grām.: *Latvijas zemju robežas 1000 gadus*. Rīga, Latvijas vēstures institūta apgāds, 54–91.

- Murdoch, J. (2006). *Post-Structural geography: a guide to relation space*. London, Sage. cited in: Blomley, N. (2010a). Cuts, Flows, and the Geographies of Property, *Law, Culture and the Humanities*. 7(2), 203–216.
- Nadel, S. F. (1956). *Understanding primitive peoples*. *Oceania*. 26(3), 159–173. cited in: Donnan, H., Wilson, T. M. (2003). Territoriality, anthropology, and the interstitial: subversion and support in European borderlands. *Focaal*. 41(3), 9–25.
- Nedelsky, J. (1990). Law, boundaries, and the bounded self. *Representations*. 30, 162–189. cited in: Blomley, N. (2010). Cuts, Flows, and the Geographies of Property. *Law, Culture and the Humanities*. 7(2), 203–216.
- Newman, D. (2003). Boundaries. In: Agnew, J. A., Mitchell, K., Tuathail, G. Ó. (eds.) *A Companion to Political Geography*. Oxford, Blackwell, 123–137.
- Newman, D. (2006a). Borders and Bordering: Towards an Interdisciplinary Dialogue. *European Journal of Social Theory*. 9(2), 171–186.
- Newman, D. (2006b). The lines that continue to separate us: borders in our ‘borderless’ world. *Progress in Human Geography*. 30(2), 143–161.
- Newman, D., Paasi, A. (1998). Fences and neighbours in the postmodern world: boundary narratives in political geography. *Progress in Human Geography*. 22(2), 186–207.
- Olwig, K. R. (2004). ‘This is not a landscape’: Circulating reference and land shaping. In: Palang, H.; Sooväli, H.; Antrop, M.; Setten, G. (eds.) *European rural landscapes: persistence and change in a Globalising Environment*. Boston and Dordrecht, Kluwer Academic Pub, 41–66.
- Paasi, A. (1986). The institutionalization of regions: a theoretical framework for understanding the emergence of regions and the constitution of regional identity. *Fennia*. 164, 105–146.
- Paasi, A. (1996). *Territories, Boundaries and Consciousness: The Changing Geographies of the Finnish–Russian Border*. Chichester, John Wiley & Sons.
- Paasi, A. (1997). Geographical perspectives on Finnish national identity. *GeoJournal*. 43, 41–50.
- Paasi, A. (1999). Boundaries as social processes: territoriality in the world of flows. In: Newman, D. (ed.) *Boundaries, Territory and Postmodernity*. London, Frank Cass, 69–89.
- Paasi, A. (2004). Place and region: looking through the prism of scale. *Progress in Human Geography*. 28(4), 536–546.
- Paasi, A. (2005). Generations and the ‘Development’ of Border Studies. *Geopolitics*. 10(4), 663–671.
- Peck, J. (2002). Political economies of scale: fast policy, interscalar relations, and neoliberal workfare. *Economic Geography*. 78, 331–360.
- Plewe, B. (1998). Data Modeling, GIS Integration, Vagueness. In: *The Ontology of Fields: Report of a Specialist Meeting Held under the Auspices of the Varenus Project*. Bar Harbor, National Center for Geographic Information and Analysis, 18–22.
- Popescu, G. (2006). *Transborder state reterritorialization in Eastern Europe: The Lower Danube Euroregion*. Tallahassee, The Florida State University College of social sciences.
- Pred, A. (1984). Place as historically contingent process: Structuration and the time–geography of becoming places. *Annals of the Association of American Geographers*. 74(2), 279–297. cited in: Blomley, N. (2002). Mud for the Land. *Public Culture*. 14(3), 557–582.
- Prescott, J. R. V. (1987). *Political frontiers and boundaries*. London, Allen & Unwin.
- Pūķis, M. (2007). *Subsidiaritātes principa pielietojums kompetences sadalē Latvijas publiskajā pārvaldē*. Promocijas darbs.
- Pūzulis, A. (2008). Application of concept of boundaries in geographical studies. *Modelling the European future integrating the old and the new*. 4, 6–15.
- Razack, S., (ed.) (2002). *Race, space and the law*. Toronto: Between the Lines Press. cited in: Blomley, N. (2004). The boundaries of property: lessons from Beatrix Potter. *Canadian Geographer*. 48(2), 91–100.
- Relph, E. (1976). *Place and Placelessness*. London, Pion Press.
- Representation. (S. a.). Merriam–Webster Online Dictionary. Sk. 01.05.2011. Pieejams: <http://www.merriam-webster.com/dictionary/representation>
- Rīgas aglomerācijas robežu noteikšana. (2004). SIA CTB. Rīga.
- Rivža, B., Rivža, P., Krūzmētra, M., Ramute, I. (1999). *Valsts administratīvi reģionālais iedalījums: problēmas, metodes, risinājumi*. Jelgava, LLU.
- Rodoman, B. B. (1983). Basic types of geographical boundaries. In: *Soviet Geography: Review and Translation*. XXIV.
- Rose, G. (2001). *Visual methodologies*. London – New Delhi – Thousand Oaks, Sage Publications.
- Rumford, C. (2006). Theorizing Borders. *European Journal of Social Theory*. 9, 155–169.
- Rumley, D., Minghi, J. (eds.) (1991). *The Geography of Border Landscapes*. London, Routledge.
- Sack, R. D. (1986). *Human Territoriality: Its Theory and History*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Saktiņa, D. (2000). *Latvijas lauku teritorijas klasifikācija*. Rīga, IAMO, LVAEI.

- Sassen, S. (1999). *Globalisering: Over mobiliteit van geld, mensen en informatie*. Amsterdam: VanGennip.
 cited in: Houtum, H. van, Naerssen, T. van. (2002). Bordering, Ordering And Othering. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*. 93(2), 125–136.
- Schofield, R. (1994). Borders & Territoriality in the Gulf and Arabian Peninsula during the twentieth century. In: Schofield, R. (ed.) *Territorial Foundations of The Gulf States*. London: UCL Press, 1–77.
- Shields, R. (2006). Boundary–Thinking in Theories of the Present: The Virtuality of Reflexive Modernization. *European Journal of Social Theory*. 9(2), 223–237.
- Shiffrin, J. B. (2006). A Practical Jurisprudence of Values: Re–Writing Lechmere, Inc v. NLRB. *Harvard Civil Rights – Civil Liberties Law Review*. 41, 188–218.
- Sibley, D. (1995). *Geographies of Exclusion: Society and Difference in the West*. London, Routledge.
- Sibley, D. (1995). *Geographies of Exclusion: Society and Difference in the West*. London, Routledge.
- Simmel, G. (1909/1997) Bridge and door. In: Leach, N. (ed.) *Rethinking Architecture: A Reader in Cultural Theory*. London: Routledge, 66–69. cited in: Houtum, H. van, Struver, A. (2002). Borders, Strangers, Doors and Bridges. *Space & Polity*. 6(2), 141–146.
- Šķiņķis, P. (1999). *Teritorijas un teritoriālās stratēģijas Latvijā*. Promocijas darbs. Rīga, LU.
- Skujiņa, V. (aut. kol. vad.) (1996). *Ekonomikas, lietvedības un darba organizācijas (ELDO) termini*. Latviski, krieviski, angļiski, vāciski. Rīga, SEPA.
- Skujiņa, V. (rec.) (1997). *Angļu – latviešu muitas terminu vārdnīca*. Rīga, Jāņa seta.
- Šļara, A. (2005). *Latvijas pašvaldību teritorijas attīstības programmu kvalitātes izvērtēšanas sistēma*. Promocijas darbs.
- Smirnov, A. M. (1972). General geographic concepts. *Voprosi Geografii*. No. 88. cited in: Kaganskiy, V. L. (1983). Geographical Boundaries: Contradictions And Paradoxes. *Soviet Geography: Review and Translation*. XXIV, 39–48.
- Smith, B. (1994). Fiat Objects. In: Guarino, N., Vieu, L., Pribbenow, S. (eds.) *Parts and Wholes: Conceptual Part–Whole Relations and Formal Mereology*. Amsterdam: European Coordinating Committee for Artificial Intelligence, 15–23.
- Smith, B. (1995a). More Things in Heaven and Earth. *Grazer Philosophische Studien*. 50, 187–201.
- Smith, B. (1995b). On Drawing Lines on a Map. In: Frank, A. U., Kuhn, W., Mark, D. M. (eds.) *Spatial Information Theory*. Proceedings of COSIT '95, Berlin/Heidelberg/Vienna/New York/London/Tokyo, Springer Verlag, 475–484.
- Smith, B. (2001). Objects and Their Environments: From Aristotle to Ecological Ontology. In: Frank, A., Raper, J., Cheylan, J. P. (eds.) *The Life and Motion of Socio–Economic Units*. GISDATA 8. London, Taylor and Francis, 79–97.
- Smith, B., Varzi, A. C. (1997). Fiat and Bona Fide Boundaries. *Philosophy and Phenomenological Research*. 60(2), 401–420.
- Smith, B., Varzi, A. C. (2000). The Niche. *Noûs*. 33(2), 214–238.
- Smith, B.; Varzi, A. C. (2001). Environmental Metaphysics. In: Meixner, U. (ed.) *Metaphysics in the Post–Metaphysical Age*. Proceedings of the 22th International Wittgenstein Symposium. Vienna: Hölder–Pichler–Tempusky, 231–239.
- Soja, E. (1989). Postmodern geographies. London, Verso. cited in: Blomley, N. (2010). Cuts, Flows, and the Geographies of Property. *Law, Culture and the Humanities*. 7(2), 203–216.
- Spaling, H., Wood, J. R., (1998). Greed, need or creed? Farmland ethics in the rural urban fringe. *Land use policy*. 15(2), 105–118.
- Staheli, L. A., Mitchell, D. (2007). Locating the public in research and practice. *Progress in Human Geography*. 31, 792–811.
- Storey, D. (2001). *Territory. The Claiming of Space*. Harlow: Prentice Hall.
- Takacs, D. (2008). The Public Trust Doctrine, Environmental Human Rights, and the Future of Private Property. *New York University Environmental Law Journal*. 16(3), 711–765.
- Taylor, P. J. (1994). The state as container: territoriality in the modern state system. *Progress in Human Geography*. 18(2), 151–162.
- Thelan, D. (1999). Rethinking history and the nation–state: Mexico and the United States. *Journal of American History*. 86(2), 439–452.
- Tisenkopfs, T. (2006) Human capability and quality of life. Researching quality of life in Latvia. *Social Sciences*. Socialnīai Mokslai, No. 3 (53) 2006: 7–16.
- Tuan, Y. F. (1979). *Landscapes of Fear*. New York, Pantheon Books.
- Uriely, N., Ron, A., (2004). Allotment holding as an eco–leisure practice: the case of the Sataf village. *Leisure Studies*. 23(2), 127–141.
- Urry, J. (1999). *Sociology Beyond Societies: Mobilities for the Twenty–First Century*. London, Routledge.
- Vanags, E. (1998). Īpaši atbalstāmo teritoriju noteikšana. Grām. *Statistiskās informācijas pilnveidošana atbilstoši starptautiskiem standartiem: Zinātniskā darba pārskats*. Rīga, LSI, 7–10.

- Vanags, E., Vilka I. (2000). Territorial Statistics and Regional Development in Latvia. *Humanities and Social Sciences. Latvia: Economy at the turn of centuries*. 1, 17–34.
- Varzi, A. C. (1997). Boundaries, Continuity, and Contact. *Noūs*. 31, 26–58.
- Varzi, A. C. (2001). Vagueness in Geography. *Philosophy & Geography*. 4(1), 49–65.
- Vilka, I. (2004). *Pašvaldību reformas un reģionālā attīstība Latvijā*. Promocijas darbs. Rīga, LU.
- Waldron, J. (1990). Homelessness and the issue of freedom. *UCLA Law Review*. 39, 95–324. cited in: Blomley, N. (2003). Law, Property, and the Geography of Violence: The Frontier, the Survey, and the Grid. *Annals of the Association of American Geographers*. 93(1), 121–141.
- Walzer, M. (1983). *Spheres of Justice*. New York, Basic Books. cited in: Houtum, H. van (2005). The Geopolitics of Borders and Boundaries. *Geopolitics*. 10, 672–679.
- Walzer, M. (1984). Liberalism and the Art of Separation. *Political Theory*. 12(3), 315–330. cited in: Blomley, N. (2010). The Right to Pass Freely: Circulation, Begging, and The Bounded Self. *Social & Legal Studies*. 19(3), 331–350.
- Welch, R. J. (1996). Redefining the frontier: regional development in the postwelfare era. In: Gradus, Y., Lithwick, H. (eds.) *Frontiers in regional development*. London, Rowman & Littlefield Publishers.
- Wiltshire, R., Azuma, R. (2000). Rewriting the plot: Sustaining allotments in the UK and Japan. *Local Environment*. 5(2), 139–152. cited in: Milligan, C., Gatrell, A., Bingley, A. (2004). ‘Cultivating health’: therapeutic landscapes and older people in northern England. *Social Science & Medicine*. 58(9), 1781–1793.
- Yilma, M., Keleş, R. (2009). Sustainable Urban Development and the Patterns of the Right to Ownership. In: Hepperle, E., Lenk, H. (eds.) *Land Development Strategies: Patterns, Risks, and Responsibilities*. Zurich, vdf Hochschulverlag AG an der ETH Zürich, 161–171.
- Zeme – mana, tava, mūsu*. (2002). Rīga, VZD.

Elektroniskās literatūras un informācijas hipersaites

- Administrative boundaries*. (2009). Sk. 10.11.2009. Pieejams: <http://www.rev.net/%7Ealoe/boundary/>
- Administratīvo teritoriju un apdzīvoto vietu likums*. (2008). LR likums. Sk. 11.07.2009. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=185993>
- Administratīvo teritoriju un teritoriālā iedalījuma vienību robežu noteikšanas, kā arī aprakstu sagatavošanas un aktualizēšanas kārtība*. (2010). MK noteikumi Nr. 478, 25.05.2010. Rīga: Ministru kabinets. Sk. 13.02.2011. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=211206>
- Aizsargjoslu ap ūdens ņemšanas vietām noteikšanas metodika*. (2009). MK noteikumi Nr. 43, 21.10.2009. Rīga: Ministru kabinets. Sk. 17.11.2010. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=83439>
- Aizsargjoslu likums*. (2011). LR likums. Sk. 05.03.2011. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=42348>
- Allotment Gardens for Philippine Cities*. (2003). EuropeAid’s AsiaUrbs Programme. Sk. 24.04.2008. Pieejams: http://puvep.xu.edu.ph/publications/29_phil.pdf
- Atīstības plānošanas sistēmas likums*. (2011). LR likums. Sk. 01.07.2011. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=175748>
- Baltijas jūras un Rīgas jūras līča piekrastes aizsargjoslas noteikšanas metodika*. (2005). MK noteikumi Nr. 86, 17.02.2004. Rīga: Ministru kabinets. Sk. 01.07.2009. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=84548>
- Civillikums*. (2011). LR likums. Sk. 05.03.2011. Pieejams: http://www.likumi.lv/tema.php?tema_id=429
- Comparison between criteria of G. Etzel Percy and Ward Cleaver*. (2008). Sk. 10.11.2009. Pieejams: <http://www.rev.net/%7Ealoe/region/pearcy.html>
- CORINE Land Cover*. (2000). ĢIS dati. Eiropas Vides aģentūra. Sk. 08.09.2010. Pieejams: <http://www.eea.europa.eu/themes/landuse/interactive/clc-download>
- Dabas lieguma “Garkalnes meži” individuālie aizsardzības un izmantošanas noteikumi* (2008). MK noteikumi Nr. 871, 21.10.2008. Rīga: Ministru kabinets. Sk. 04.04.2009. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=182923>
- Donnelly, M., Smith, B. (2003). *Layers: A New Approach to Locating Objects in Space – Forthcoming in COSIT 2003*. Sk. 14.04.2008. Pieejams: <http://ontology.buffalo.edu/geo/Layers.pdf>
- Eberhards, G., Lapinskis, J. (2007). *Latvijas jūras krasta procesu atlants. KALME*. Sk.16.03.2009. Pieejams: http://kalme.daba.lv/faili/aktualitates/2007/DP_4/Juras_krasta_procesu_atlants.pdf
- Eiropa 2020 – Stratēģija gudrai, ilgtspējīgai un integrējošai izaugsmei*. (2010). EK paziņojums 3.3.2010. Briselē: Eiropas komisija. Sk. 01.07.2010. Pieejams: http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/1_LV_ACT_part1_v1.pdf
- ELLE (SIA Estonian, Latvian & Lithuanian Environment) sadarbībā ar Latvijas Universitāti. (2007). *Ziemeļvidzemes biosfēras rezervāta ainavu ekoloģiskais plāns*. Sk. 26.03.2011. Pieejams: <ftp://84.237.218.196/pub/public/CD/>
- Euclid. (1926). *The Thirteen Books of Euclid’s Elements*. Cambridge: The University Press. cited in: Varzi,

- A. C. (2007). *Boundary*. Sk. 20.02.2008. Pieejams: <http://plato.stanford.edu/entries/boundary/>
- Grenona, P., Smith, B. (2004). *SNAP and SPAN: Towards Dynamic Spatial Ontology*. Sk. 15.04.2009. Pieejams: http://ontology.buffalo.edu/smith/articles/SNAP_SPAN.pdf
- Iedzīvotāju reģistra statistika. (2009). Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde. Sk. 16.03.2009. Pieejams: <http://www.pmlp.gov.lv/lv/statistika/iedzivotaju.html>
- Imigrācijas likums. (2011). LR likums. Sk. 01.08.2011. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=68522>
- Informatīvais ziņojums par Aizsargjoslu likumā ietvertu normu integrēšanu citos normatīvajos aktos. (2009). Ministru kabinets. Sk. 04.08.2010. Pieejams: www.mk.gov.lv/doc/2005/RAPLMzino_081009_AL.3696.doc
- Īpaši aizsargājamo dabas teritoriju vispārējie aizsardzības un izmantošanas noteikumi. (2010). MK noteikumi Nr. 264, 16.03.2010. Rīga: Ministru kabinets. Sk. 21.05.2010. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=207283>
- Īpaši atbalstāmās teritorijas statusa piešķiršanas un atcelšanas kārtība. (2003). MK noteikumi Nr. 637, 11.11.2003. Rīga: Ministru kabinets. Sk. 17.05.2010. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=81051>
- Kai, P., Yue T., Sheng J. (2007). *The study of a new gerrymandering methodology*. Sk. 03.04.2010. Pieejams: http://arxiv.org/PS_cache/arxiv/pdf/0708/0708.2266v1.pdf
- Kārkla, E. (2010). *Eiropas reģionālā attīstības fonda finansējuma pilsētu attīstības izaugsmes veicināšanai apguve un ieviesto projektu ieguldījums teritoriālās attīstības sekmēšanai*. Prezentācija. Sk. 01.07.2011. Pieejams: http://www.vraa.gov.lv/uploads/Prezentācijas/E.Karkla_konference_10.12.2010.pdf
- Ķemeru nacionālā parka dabas aizsardzības plāns 2002–2010.g. (Bez. dat.). VARAM. Sk. 1.07.2011. Pieejams: http://www.varam.gov.lv/lat/darbibas_veidi/ipasi_aizsargajamas_dabas_teritorijas/?doc=4059
- Koncepcija par Baltijas jūras un Rīgas jūras līča piekrastes joslas ierakstīšanu zemesgrāmatā uz valsts vārda. (2008). MK rīkojums Nr. 241, 29.04.2008. Rīga: Ministru kabinets. Sk. 14.05.2009. Pieejams: <http://polsis.mk.gov.lv/view.do?id=2661>
- Latvijas ilgtermiņa attīstības stratēģija līdz 2030. gadam. (2010). RAPLM. Sk. 14.01.2011. Pieejams: http://www.nap.lv/upload/latvija2030_saeima.pdf
- Latvijas Republikas valsts robežas likums. (2009). LR likums. Sk. 08.02.2010. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=201364>
- Likumprojekts "Zemes pārvaldības likums". (2011). Rīga: LR Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija. Sk. 9.08.2011. Pieejams: <http://www.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40224010>
- Living Places: Cleaner, Safer, Greener. (2002). London: Office Of The Deputy Prime Minister. Sk. 13.07.2008. Pieejams: http://www.ocs.polito.it/biblioteca/verde/lp_doc.pdf
- LR likums. Sk. 01.07.2011. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=112279>
- LU ĢZZF datu servisi. (2009/2010). LU ĢZZF datu servisi. Sk. 01.-12.2009. - 01.10.2011. Pieejams: <http://kartes.geo.lu.lv>
- Meža aizsargjoslu ap pilsētām noteikšanas metodika. (2009). MK noteikumi Nr. 63, 13.06.2009. Rīga: Ministru kabinets. Sk. 19.05.2010. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=71046>
- Meža likums. (2011). LR likums. Sk. 01.07.2011. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=2825>
- Noteikumi par bāzes līniju punktu koordinātām. (2010). MK noteikumi Nr. 779, 17.08.2010. Rīga: Ministru kabinets. Sk. 01.07.2011. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=215323>
- Noteikumi par darbības programmas "Infrastruktūra un pakalpojumi" papildinājuma 3.6.1.1.aktivitāti "Nacionālas un reģionālas nozīmes attīstības centru izaugsmes veicināšana līdzsvarotai valsts attīstībai". (2010). MK noteikumi Nr. 91, 30.07.2010. Rīga: Ministru kabinets. Sk. 28.11.2010. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=205050>
- Par autoceļiem. (2008). LR likums. Sk. 11.07.2009. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=65363>
- Par īpaši atbalstāmajiem reģioniem. (1997). LR likums. Sk. 24.10.2010. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=52916>
- Par Latvijas PSR normatīvo aktu piemērošanas izbeigšanu. (1998). LR likums. Sk. 15.08.2010. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=50429>
- Par pašvaldībām. (2011). LR likums. Sk. 01.07.2011. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=57255>
- Par zemes īpašnieku tiesībām uz kompensāciju par saimnieciskās darbības ierobežojumiem īpaši aizsargājamās dabas teritorijās un mikrolieģumos. (2011).
- Par Zemes politikas pamatnostādņēm 2008.–2014.gadam. (2008). MK rīkojums Nr. 613, 13.10.2008. Rīga: Ministru kabinets. Sk. 06.07.2009. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=182424>
- Pārskats par problēmām un konfliktu situācijām piekrastē Rīgas plānošanas reģionā. (2009). Rīgas plānošanas reģions. Sk. 16.03.2009. Pieejams: <http://www.rpr.gov.lv/uploads/filedir/Uzraudziba/RPR%20Parskats%20par%20piekrasti.pdf>
- Piekrastes telpiskās attīstības pamatnostādnes 2011. – 2017.gadam (informatīvā daļa). (2011). MK Rīkojums Nr. 169, 20.04.2011. Rīga: Ministru kabinets. Sk. 15.12.2011. Pieejams: <http://polsis.mk.gov.lv/LoadAtt/file4375.docx>

- Portāls "Diena". Sk. 16.03.2009. Pieejams: <http://www.diena.lv/lat/home>
- Potenciālo īpaši atbalstāmo teritoriju noteikšanas metodika. (2009). RAPLM ministra rīkojums Nr.2–02/313 14.09.2009. Sk. 10.10.2009. Pieejams: http://www.raplm.gov.lv/uploads/filedir/Regionala%20attistiba/rkojums_AT_140909.pdf
- Protection and management of coastal habitats in Latvia. (2006). LIFE02NAT/LV/8498. Sk. 16.03.2009. Pieejams: http://piekraste.daba.lv/EN/reports/200406_2nd_progress_report.pdf
- Protection of the coastal strip. (1994). HELCOM recommendation 15/1. Helsinki Commission. Sk. 16.03.2009. Pieejams: http://www.helcom.fi/Recommendations/en_GB/rec15_1/
- Public trust doctrine. (2011). Wikipedia. Sk. 10.04.2011. Pieejams: http://en.wikipedia.org/wiki/Public_trust_doctrine
- Pužulis, A. (2010). Rīgas jūras līča piekrastes teritorijas noteikšana. Rīgas plānošanas reģions. Sk. 01.07.2011. Pieejams: [http://www.rpr.gov.lv/uploads/filedir/Uzraudziba/Piekrastes%20teritorijas%20noteiksana/piekrastes%20r](http://www.rpr.gov.lv/uploads/filedir/Uzraudziba/Piekrastes%20teritorijas%20noteiksana/piekrastes%20robezas.pdf)
- Pužulis, A., Šķiņķis, P. (2009). Pierīgas apdzīvojuma struktūras izpēte. Rīgas plānošanas reģions. Sk. 03.02.2010. Pieejams: <http://www.rpr.gov.lv/uploads/filedir/Uzraudziba/Pierigas%20apdzivojuma%20struktura.pdf>
- Pužulis, A., Trukšāns, M. (2009). Telpiskās plānošanas ietekme uz nekustamo īpašumu tirgu. Rīgas plānošanas reģions. Sk. 03.02.2010. Pieejams: <http://www.rpr.gov.lv/uploads/filedir/Uzraudziba/NI%20tirgus%20un%20apdzivojuma%20planosana%20Pieriga.pdf>
- Reģionālās attīstības likums. (2011). LR likums. Sk. 01.07.2011. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=61002>
- Rīgas meži. (2010). Sk. 29.06.2011. Pieejams: http://www.rigasmezi.lv/lv/par_mums/vesture/
- Rīgas plānošanas reģiona attīstības uzraudzības ziņojums. (2008). Rīgas plānošanas reģions. Sk. 16.03.2009. Pieejams: <http://www.rpr.gov.lv/uploads/filedir/Uzraudziba/RPR%20Uzraudzibas%20zinojums%202008.pdf>
- Rīgas plānošanas reģiona attīstības uzraudzības ziņojums. (2009). Rīgas plānošanas reģions. Sk. 6.09.2009. Pieejams: <http://www.rpr.gov.lv/uploads/filedir/Uzraudziba/RPR%20Zinojums%202009%20FINAL.pdf>
- Rīgas plānošanas reģiona teritorijas plānojums 2005.–2025. gadam. (2007). Rīgas plānošanas reģions. Sk. 6.09.2009. Pieejams: <http://www.rpr.gov.lv/pub/index.php?id=180&h=telpisk%C4%81s>
- Sabiedrības ar ierobežotu atbildību „Rīgas Meži” korporatīvā stratēģija 2008. – 2013. gadam. (2010). Rīgas meži. Sk. 9.12.2010. Pieejams: http://www.rigasmezi.lv/lv/par_mums/strategija/?doc=1061
- Smith, B. (1998). *More Things in Heaven and Earth*. Sk. 15.01.2009. Pieejams: <http://ontology.buffalo.edu/smith/articles/meinong.html>
- Smith, B. (1999). *Agglomerations*. Sk. 16.03.2009. Pieejams: [http://ontology.buffalo.edu/smith/articles/SMITH\(COSIT\).PDF](http://ontology.buffalo.edu/smith/articles/SMITH(COSIT).PDF)
- Smith, B., Varzi, A. C. (1999). *The Formal Structure of Ecological Contexts*. Sk. 13.01.2010. Pieejams: http://www.ontology.buffalo.edu/smith/articles/Context_1999.pdf
- Statement on the progress of implementation of the EC Recommendation 2002/413/EC on Integrated Coastal Zone Management. Latvia. (2006). Project. Rīga: Ministry of Regional Development and Local Governments. Sk. 16.03.2009. Pieejams: <http://ec.europa.eu/environment/iczm/evaluation/iczmdownloads/latvia2006.pdf>
- Stephan, E. (S.a.). *The Division of Territory in Society*. Sk. 04.05.2011. Pieejams: <http://www.edstephan.org/Book/contents.html>
- Survey of Allotments, Community Gardens and City Farms: Urban Research Summary No.23. (2006). Department of Communities and Local Government. Sk. 13.07.2008. Pieejams: <http://www.communities.gov.uk/documents/regeneration/pdf/152603.pdf>
- Telpiskās plānošanas sistēmas attīstības koncepcija. (2009). Sk. 16.03.2009. Pieejams: http://www.raplm.gov.lv/uploads/filedir/telpiska%20planosana/2009/RAPLMkonc_020609_TPS.pdf
- Teritorijas plānošanas likums. (2011). LR likums. Sk. 01.07.2011. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=63109>
- The changing faces of Europe's coastal areas. (2006). EEA Report No 6/2006. Sk. 4.09.2009. Pieejams: http://www.eea.europa.eu/publications/eea_report_2006_6/at_download/file
- The development of Urban Agriculture; some lessons learnt. (2007). Key note paper for the International Conference "Urban Agriculture, Agro-tourism and City Region Development", Beijing, 10–14 October, 2004. RUAFA. Sk. 16.03.2009. Pieejams: http://www.ruaf.org/sites/default/files/development_ua_lessons.pdf
- The European Social Survey. (2011). Sk. 01.08.2011. Pieejams: <http://www.europeansocialsurvey.org/>

- TOPO 25K PSRS. *Bijušās PSRS armijas ģenerālštāba 42. gada sistēmas topogrāfisko karšu mozaīka mērogā 1:25 000*. LU ĢZZF WMS. Sk. 01.07.2010. Pieejams: <http://kartes.geo.lu.lv>
- Valsts pētījumu programma. Klimata maiņas ietekme uz Latvijas ūdeņu vidi*. (2010). Sk. 09.08.2010. Pieejams: <http://kalme.daba.lv>
- Valsts un Eiropas Savienības atbalsta piešķiršanas kārtība vietējo attīstības stratēģiju īstenošanai. (2011). MK noteikumi Nr. 515, 07.07.2008. Rīga: Ministru kabinets. Sk. 21.08.2011. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=178093>
- Varzi, A. C. (2007). *Boundary*. Sk. 20.02.2008. Pieejams: <http://plato.stanford.edu/entries/boundary/>
- Vietējās pašvaldības teritorijas plānošanas noteikumi*. (2011). MK noteikumi Nr. 1148, 07.09.2011. Rīga: Ministru kabinets. Sk. 11.09.2011. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=198901>
- Zvejniecības likums*. (2009). LR likums. Sk. 14.10.2009. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=34871>

Nepublicētie materiāli

- GIS Latvija 9.2 mērogā 1:500 000*. (Bez dat.). Rīga, Envirotech.
- Iedzīvotāju aptauja Ķekavas pagasta Rāmavas un Katlakalna ciemos*. (2011). Latvija. Karte. (1920). Rīga, Olava fonda izdevums.
- Latvijas 3. etapa ortofoto karšu mozaīka*. (Bez dat.). Latvijas Ģeotelpiskās Informācijas Aģentūra.
- Latvijas nekustamā īpašuma valsts kadastra dati*. (2010). Valsts Zemes Dienests.
- Latvijas topogrāfiskā kartes ĢIS dati mērogā 1:50000*. (Bez dat.). Latvijas Ģeotelpiskās Informācijas Aģentūra.
- Lauksaimniecībā izmantojamo zemju apsekojuma zemes nekustamā īpašuma nodokļa noteikšanai dati*. (2010). Lauku Atbalsta Dienests.
- Linkola, T. (1996). *Land registration and land management in urban areas*. Mission report. December 6. Latvia.
- LIZ apsekojums*. (2010). Lauku atbalsta dienests.
- Miklaša, M. (2011). *Vietējo kopienu veidojošie faktori piepilsētā: Rāmavas - Katlakalna piemērs*. Maģistra darbs.
- Par meža aizsargjoslas noteikšanu ap Rīgas pilsētu*. (2006). Līgums. 2006. gada 24. februārī.
- Par Rīgas pilsētas un Jūrmalas pilsētas noteikšanas, tajā skaitā grozīšanas, tiesisko regulējumu Latvijas Republikā*. (2007). Juridisks atzinums. Rīga, Baltmane & Bitāns.
- Piekrastes pašvaldību teritorijas plānojuma noteiktās Baltijas jūras un Rīgas jūras līča piekrastes aizsargjoslas konstruēšana uz 2007. gada radītā M 1:2000 ortofoto, tās atbilstības izvērtējums atbilstoši aizsargjoslas noteikšanas metodikai*. (2008). Noslēguma pārskats. Metrum.
- Planning Policy Guidance 17: Planning for open space, sport and recreation*. (2006). London, Department for Communities and Local Government.
- Reģionālās politikas pamatnostādnes 2011. – 2017. gadam (informatīvā daļa)*. (2011). Projekts. Rīga, VARAM.
- Rīgas plānošanas reģiona nepublicētie uzraudzības materiāli*.
- Rīgas rajona apdzīvojuma ĢIS dati*. (2009). Rīgas Plānošanas reģions.
- Rīgas rajona padomes ĢIS ciemu teritoriju dati*. (2008). Rīgas Plānošanas reģions.
- Rīgas rajona teritorijas plānojums, ĢIS dati.
- Topogrāfiskā karte. Lapa Liepāja – Kuldīga*. (1940). P. Rīga, Mantinieka kartografiskā institūta izdevums.
- Ušča, M., Miklaša, M. (2011). *Katlakalna un Rāmavas iedzīvotāju aptauja*.
- Карта районов Латвийской ССР*. (1949). Верховный Совет Латвийской ССР.
- Пригородная зона города Риги*. (Bez dat.). НИИ Строительства. Госстрой Латвийской ССР. Inventāra Nr. 798
- РСН-04-88. Правила застройки садоводческих товариществ*. (1988). Госстрой Латвийской ССР.
- СНиП 2.07.01-89 Строительные нормы и правила. Градостроительство. Планировка и застройка городских и сельских поселений*. (1994). Государственный строительный комитет СССР.

Pašvaldību plānojumi

- Ainažu pilsētas ar lauku teritoriju teritorijas plānojums 2005–2017.g. Ainažu pilsētas dome, 2005.
- Allažu pagasta teritorijas plānojums 2008–2020.g. Allažu pagasta padome, 2008.
- Ādažu novada (pagasta) teritorijas plānojums 2006–2012.g. ar 2009.g. grozījumiem. Ādažu novada dome 2009.
- Babītes pagasta teritorijas plānojums 2008–2020.g. Babītes pagasta padome, 2008.
- Baldones pilsētas ar lauku teritoriju teritorijas plānojums 2006–2018.g. Baldones pilsētas dome, 2006.
- Baložu pilsētas teritorijas plānojums 2008–2020.g. Baložu pilsētas dome, 2008.
- Carnikavas pagasta teritorijas plānojums 2005–2017.g. Carnikavas pagasta padome, 2005.

Daugmales pagasta teritorijas plānojums 2007–2019.g. Daugmales pagasta padome, 2007.
 Engures pagasta teritorijas plānojums 2003–2015.g. ar 2007.g. grozījumiem. Engures pagasta padome 2007.
 Garkalnes novada teritorijas plānojums 2009–2021.g. Garkalnes novada dome, 2009.
 Ikšķiles novada teritorijas plānojuma grozījumi 2006–2010.g. Ikšķiles novada dome, 2006.
 Ikšķiles novada teritorijas plānojuma grozījumi 2006–2010.g. Ikšķiles novada lauku teritorija. Ikšķiles novada dome, 2009.
 Inčukalna novada teritorijas plānojums 2007–2019.g. Inčukalna novada dome, 2007.
 Jūrmalas pilsētas teritorijas plānojums 1995–2007.g. ar grozījumiem un papildinājumiem līdz 2009.g. Jūrmalas pilsētas dome, 2007.
 Kandavas novada teritorijas plānojums 2005–2017.g. Kandavas novada dome, 2006.
 Krimuldas pagasta teritorijas plānojums 2002–2014.g. Krimuldas pagasta padome, 2003.
 Ķekavas pagasta teritorijas plānojums 2003–2015.g. ar grozījumiem. Ķekavas pagasta padome, 2007.
 Ķekavas pagasta teritorijas plānojums 2009–2021.g. Ķekavas pagasta pašvaldība, 2009.
 Lapmežciema novada teritorijas plānojums 2009–2020.g. Lapmežciema novada dome, 2009.
 Liepupes pagasta teritorijas plānojums 2008–2020.g. Liepupes pagasta padome, 2008.
 Limbažu novada Skultes pagasta teritorijas plānojums 2006–2018.g. ar grozījumiem. Limbažu novada dome, 2010.
 Mālpils pagasta teritorijas plānojums 2008–2020.g. Mālpils pagasta padome, 2008.
 Mārupes pagasta teritorijas plānojuma 2002–2014.g. ar grozījumiem. Mārupes pagasta padome, 2009.
 Mārupes pagasta teritorijas plānojums 2002–2014.g. Mārupes pagasta padome, 2002.
 Olaines pagasta teritorijas plānojums 2008–2020.g. Olaines pagasta padome, 2008.
 Olaines pilsētas teritorijas plānojums 2004–2016.g. Olaines pilsētas dome, 2005.
 Rīgas teritorijas plānojums 2006–2018.g. ar grozījumiem. Rīgas dome, 2009
 Ropažu novada teritorijas plānojums 2006–2018.g. ar 2009.g. grozījumiem. Ropažu novada dome, 2009.
 Salacgrīvas pilsētas ar lauku teritoriju teritorijas plānojums 2004–2016.g. Salacgrīvas pilsētas dome, 2004.
 Salas pagasta teritorijas plānojums 2005–2017.g. ar 2008.g. grozījumiem. Salas pagasta padome, 2008
 Salaspils novada teritorijas plānojuma 2002–2012.g. ar grozījumiem. Salaspils pilsētas dome, 2009.
 Saulkrastu pilsētas ar lauku teritoriju teritorijas plānojuma 2003–2015.g. grozījumi. Saulkrastu pilsētas dome, 2007.
 Sējas novada teritorijas plānojums 2007–2019.g. ar grozījumiem. Sējas novada dome, 2009.
 Siguldas novada teritorijas plānojums 2008–2020.g. Siguldas novada dome, 2008.
 Skultes pagasta teritorijas plānojums 2006–2018.g. Skultes pagasta padome, 2007.
 Stopiņu novada teritorijas plānojums 2003–2013.g. ar 2009.g. grozījumiem. Stopiņu novada dome, 2009.
 Vangažu pilsētas teritorijas plānojums 2006–2018.g. Vangažu pilsētas dome, 2006.

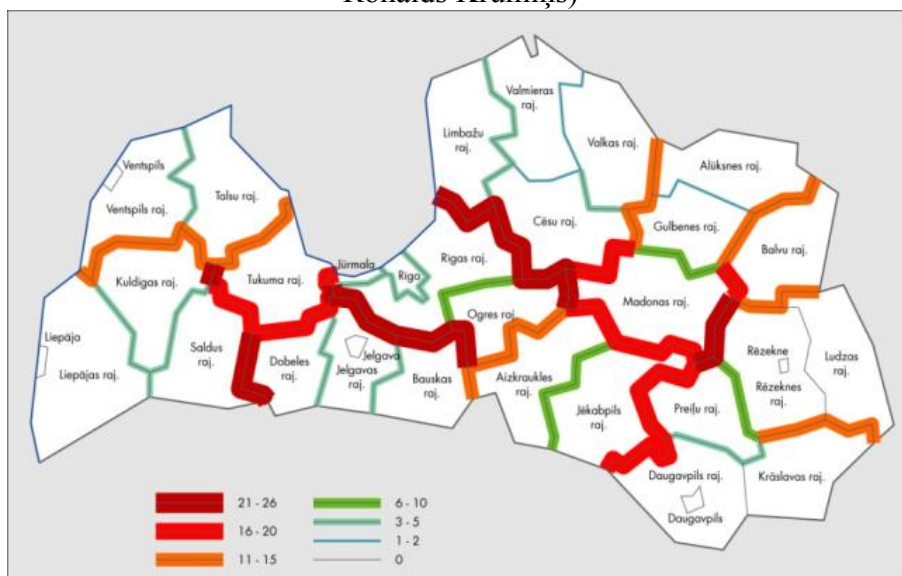
Intervijas

Intervija ar Čakāni, S., Garkalnes novada domes Būvvaldes teritoriālpilnotāju, 09.06.2011.
 Intervija ar Ķekavas pašvaldības darbiniekiem, 2011. g. februāris.
 Intervija ar Vazdiķi, J., SIA „Rīgas meži” valdes locekli, 09.06.2011.
 Intervija ar Vilciņu, K., Dabas aizsardzības pārvaldes Dabas datu un plānojumu departamenta direktora vietnieci, 02.06.2011.
 Intervijas ar Rīgas reģiona plānošanas darbiniekiem, 2009–2011.g.

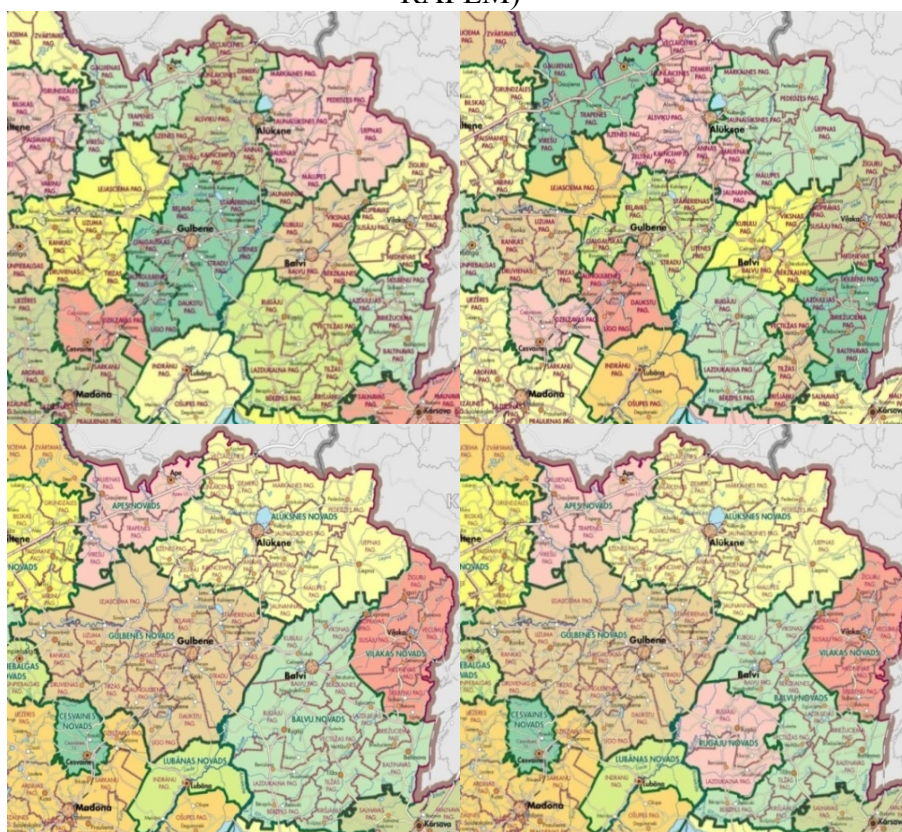
PIELIKUMI

1. *pielikums* – Robežas nacionāla līmeņa dokumentā (avots: Latvijas ilgtermiņa attīstības... 2010)
2. *pielikums* – Robežas vietējā līmeņa plānojumā (avots: Lapmežciema pagasta teritorijas..., 2009)
3. *pielikums* – Reģionālo pārvaldes institūciju teritoriju robežas 2005. gadā (autors: Ronalds Krūmiņš)
4. *pielikums* – Administratīvi teritoriālās reformas varianti 2004. – 2008. gadā (avots: RAPLM)
5. *pielikums* – Rīgas funkcionālā aglomerācija un Rīgas plānošanas reģions (avots: Rīgas aglomerācijas robežu..., 2004)
6. *pielikums* – „Loreķu lauks” 2006. un 2010. gadā (avots: Ķekavas dome)
7. *pielikums* – Neizbūvēta, netīrīta iela, Katlakalns, Ķekavas pagasts
8. *pielikums* – Rīgas mežu teritorijas (avots: SIA Rīgas meži)
9. *pielikums* – Dārziņi Lucavsalā, maz izteiktas, viegli pārvarams iekšējās robežas
10. *pielikums* – Vasarnīcu ciemats „Veselība”, maz izteiktas, viegli pārvarams iekšējās robežas
11. *pielikums* – Baloži, dārzkopības sabiedrība „Buras” ir apsargāta un ārēji norobežota
12. *pielikums* – „Teritorijas ieņemšana”, Baloži, elektrolīnijas telpa 2008. gadā
13. *pielikums* – „Teritorijas ieņemšana”, Baloži, Purva iela 2008. gadā (pašlaik būves demontētas)
14. *pielikums* – Medemciems: ciems, kas apvieno bijušos dārzkopības kooperatīvus 2008. gadā
15. *pielikums* – Baloži, jauna struktūra, kas veidojas apvienojot zemes gabalus 2008. gadā
16. *pielikums* – Medemciems, jauna struktūra, kas veidojas uz mantotās struktūras pamata 2008. gadā
17. *pielikums* – Medemciems, robežu drošības pasākumi
18. *pielikums* – Ciemats „Vācukalni” Salaspils novadā reprezentē tehniski nodrošinātu slēgtu privātu telpu (avots: <http://www.oket.lv>)
19. *pielikums* – Esošās un plānotās mežu cirsma Baldones novadā (sagatavots pēc LVM datiem, pamatne: LĢIA)
20. *pielikums* – Rīgas rajona mazdārziņu transformācijas struktūra pašvaldību griezumā (ha)
21. *pielikums* – Rīgas rajona mazdārziņu teritoriju transformācija
22. *pielikums* – Apbūvētās un plānotās apbūves teritorijas Rīgas rajonā
23. *pielikums* – Plānotās apdzīvoto vietu teritorijas un plānotā apbūve ārpus apdzīvoto vietu robežām
24. *pielikums* – Plānotās ciemu, pilsētu un ārpus ciemu apbūve
25. *pielikums* – Apbūvētā platība Rīgas rajona apdzīvotajās vietās
26. *pielikums* – Zemes izmantošana Katlakalnā un Rāmvav teritorijas plānojumā un dabā (avots: Ķekavas pagasta teritorijas..., 2009 (pa kreisi); autors (pa labi))
27. *pielikums* – Piekrastes teritorijas juridiskā struktūra Igaunijā un Lietuvā
28. *pielikums* – Piekrastes teritoriju klasifikācijas kritēriji
29. *pielikums* – Piekrastes ainavu telpa (dati: ELLE, 2007; pamatne: LĢIA)
30. *pielikums* – Īpaši atbalstāmās teritorijas 1998. – 2006. gadā (avots: RAPLM)
31. *pielikums* – Tirgus piedāvājums „Mākoņkalns”
32. *pielikums* – Sasniedzamības problēmas – tirgus radītās sekas (avots: LĢIA)
33. *pielikums* – Slēgta sabiedrība
34. *pielikums* – Iela kā sociālā telpa Rāmvavā
35. *pielikums* – Kopienas teritorijas Katlakalnā un Rāmvavā (autors: Margarita Miklaša)
36. *pielikums* – Piekrastes teritorija LEADER programmas atbalsta pasākumiem (sagatavots pēc LAD datiem)
37. *pielikums* – Lauku partnerības kā alternatīva pārvaldes teritorija (sagatavots pēc LAD datiem)
38. *pielikums* – Esošās un plānotās īpašumu robežas Ādažu novadā 2010. gadā (avots: Ādažu novada dome)
39. *pielikums* – Zemes parcelācija Babītes pagasta Mežāres ciema noteikšanas kritērijs (avots: Babītes pagasta teritorijas..., 2008)
40. *pielikums* – Valdlauči – Rīgas pilsētas izplešanās „pielipšanas” variants (pamatne: Google)
41. *pielikums* – Mārupe – Rīgas pilsētas izplešanās „difūzijas” variants (pamatne: Google)
42. *pielikums* – Babītes novads – Rīgas pilsētas izplešanās „izkaisītās apbūves” variants (pamatne: Google)
43. *pielikums* – Ādaži – Rīgas pilsētas izplešanās „jaunās pilsētas” variants (pamatne: Google)
44. *pielikums* – Ainavu izmaņas Ķemeru nacionālā parka ainavu aizsardzības zonā 2002. – 2008. gadā (pamatne: Google, LĢIA aerofoto, Lapmežciema teritorijas plānojuma materiāli)

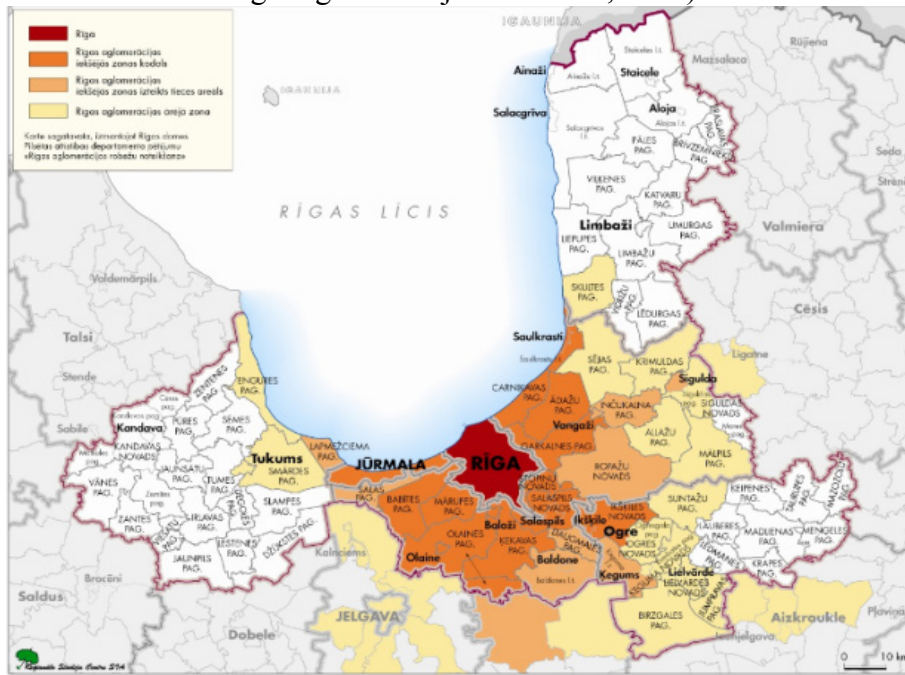
3. pielikums – Reģionālo pārvaldes institūciju teritoriju robežas 2005. gadā (autors: Ronalds Krūmiņš)

4. pielikums – Administratīvi teritoriālās reformas varianti 2004. – 2008. gadā (avots: RAPLM)

5. pielikums – Rīgas funkcionālā aglomerācija un Rīgas plānošanas reģions (avots: Rīgas aglomerācijas robežu..., 2004)

Rīgas pilsētas funkcionālais reģions. Rīgas aglomerācija

6. pielikums – „Loreķu lauks” 2006. un 2010. gadā (avots: Ķekavas dome)

7. pielikums – Neizbūvēta, netīrīta iela, Katlakalns, Ķekavas pagasts (2011.g.)

8. pielikums – Rīgas mežu teritorijas (avots: SIA Rīgas meži)

9. pielikums – Dārziņi Lucavsalā, maz izteiktas, viegli pārvarams iekšējās robežas (2008.g.)

10. pielikums – Vasarnīcu ciemats „Veselība”, maz izteiktas, viegli pārvarams iekšējās robežas (2011.g.)

11. pielikums – Baloži, dārzkopības sabiedrība „Buras” ir apsargāta un ārēji norobežota (2008.g.)

12. pielikums – „Teritorijas ieņemšana”, Baloži, elektrolīnijas telpa 2008. gadā

13. pielikums – „Teritorijas ieņemšana”, Baloži, Purva iela 2008. gadā (pašlaik būves demontētas)

14. pielikums – Medemciems: ciems, kas apvieno bijušos dārzkopības kooperatīvus 2008. gadā

15. pielikums – Baloži, jauna struktūra, kas veidojas apvienojot zemes gabalus 2008. gadā

16. pielikums – Medemciems, jauna struktūra, kas veidojas uz mantotās struktūras pamata 2008. gadā

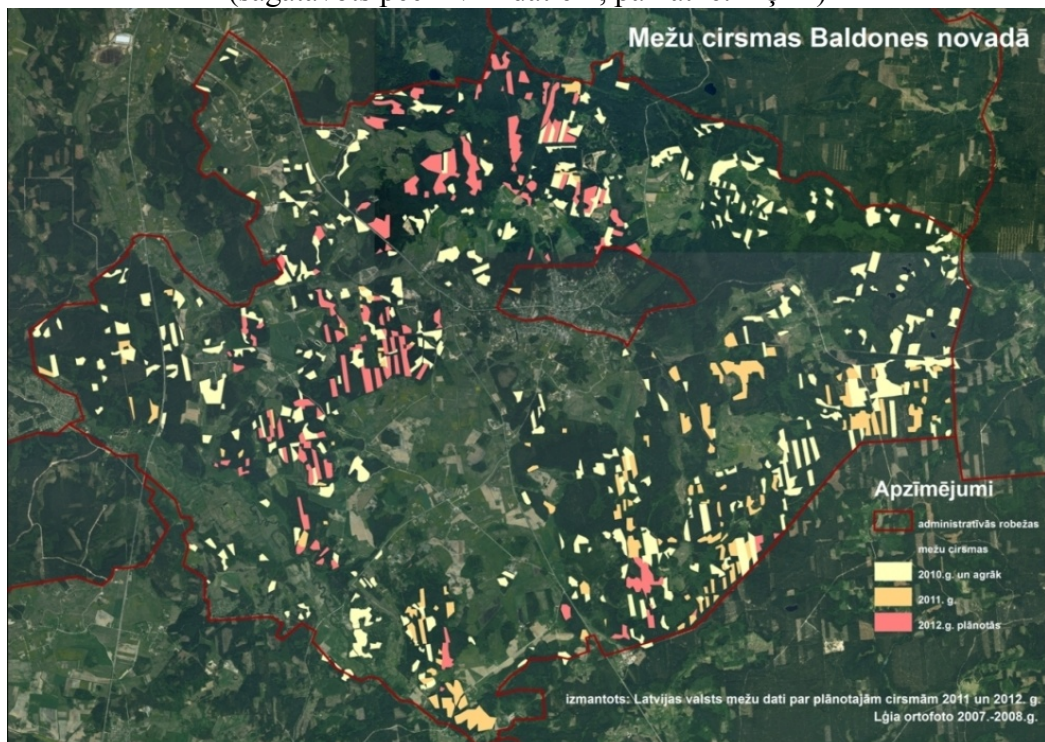
17. pielikums – Medemciems, robežu drošības pasākumi (2008.g.)

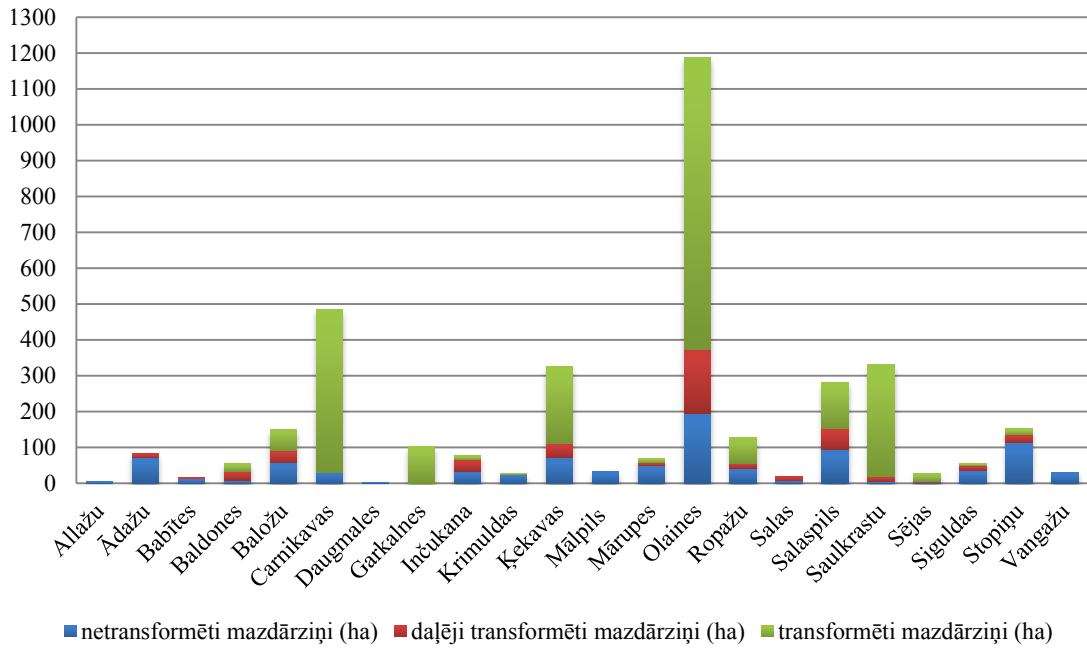
18. pielikums – Ciemats „Vācukalni” Salaspils novadā reprezentē tehniski nodrošinātu slēgtu privātu telpu (avots: <http://www.oket.lv>)

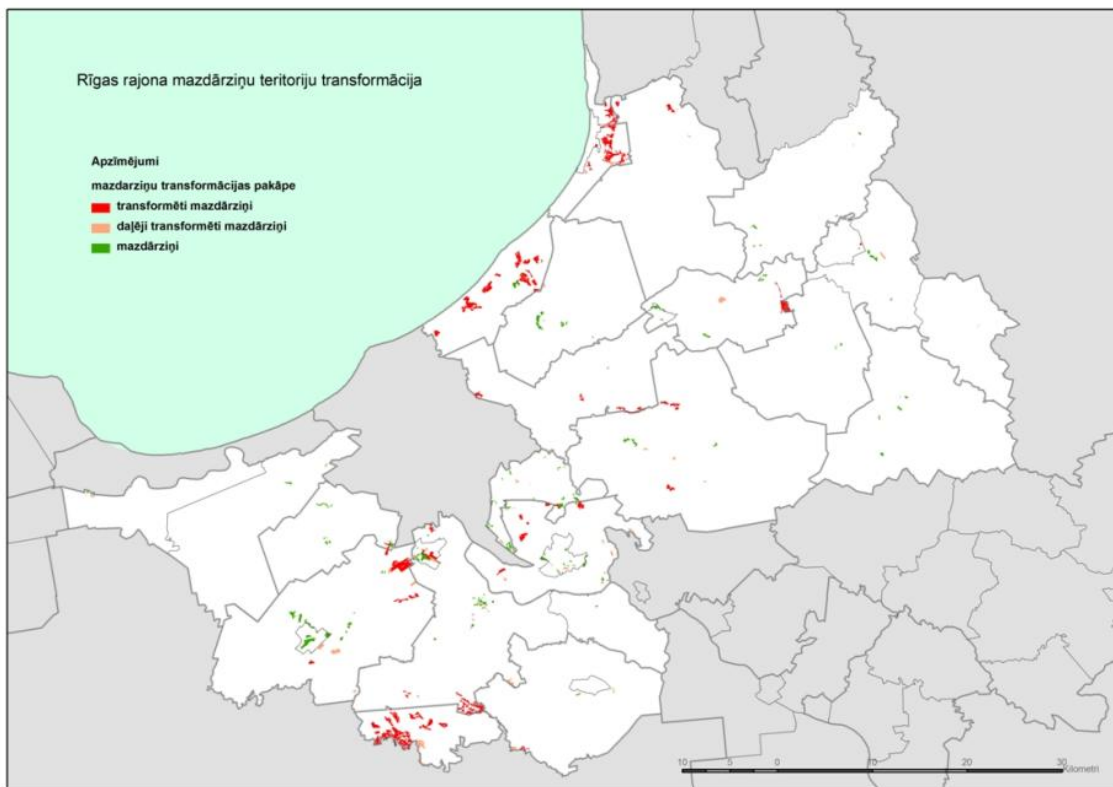
19. pielikums – Esošās un plānotās mežu cirsmas 2010.- 2012.g. Baldones novadā (sagatavots pēc LVM datiem, pamatne: LĢIA)

20. pielikums – Rīgas rajona mazdārziņu transformācijas struktūra pašvaldību griezumā (ha)

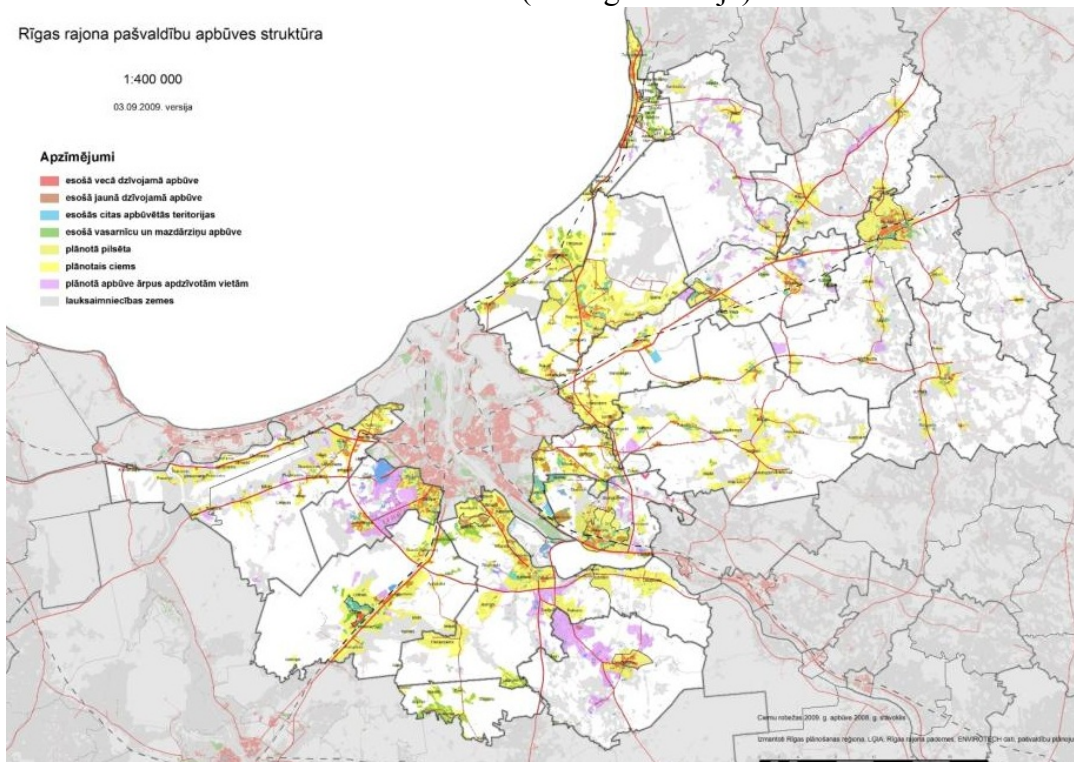
21. pielikums – Rīgas rajona mazdārziņu teritoriju transformācija

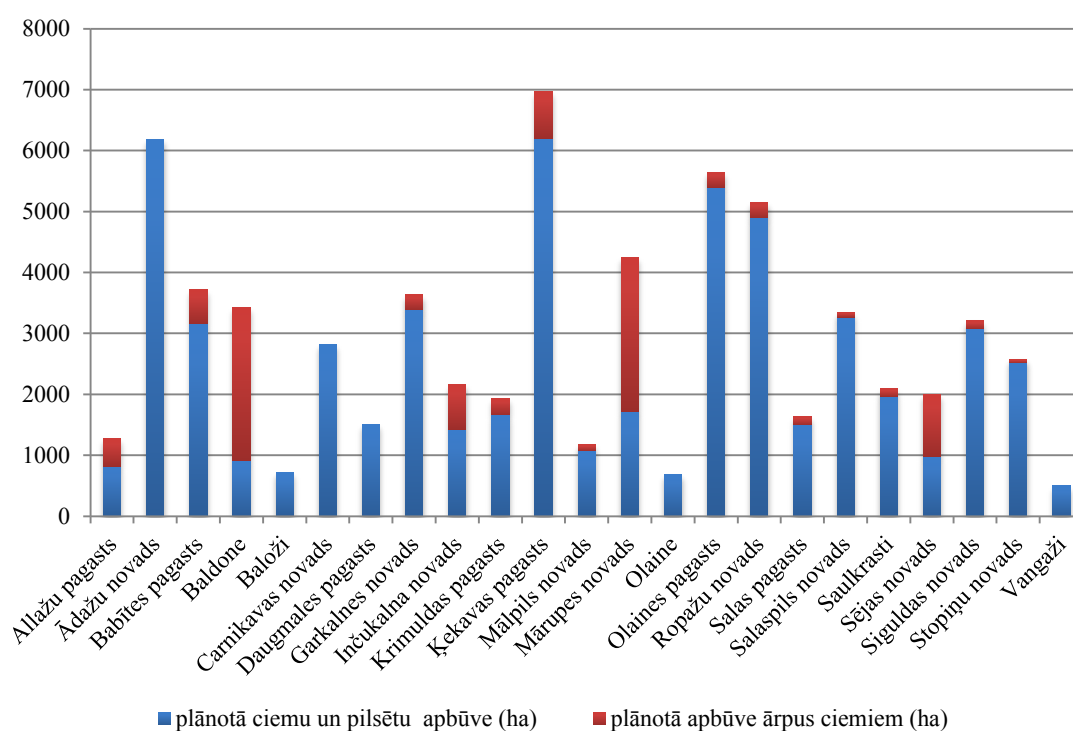
22. pielikums – Apbūvētās un plānotās apbūves teritorijas Rīgas rajonā

	% no rajona platības	tūkst. ha
Rīgas rajona platība	100	314,0
Ciemu un pilsētu platība 2008.g.	16,3	51,1
Apbūves platība ciemos 2008.g.	3,7	11,5
Apbūves platība ārpus ciemiem 2008.g.	1,0	3,2
Kopējā apbūvētā platība no Rīgas rajona 2008.g.	4,7	14,7
Plānotā ciemu un pilsētu platība 2009.g.	18,0	56,5
Plānotā apbūves teritorija ārpus ciemiem 2009.g.	3,3	10,2
Kopējā plānotā apbūvējamā platība 2009.g.	21,2	66,7

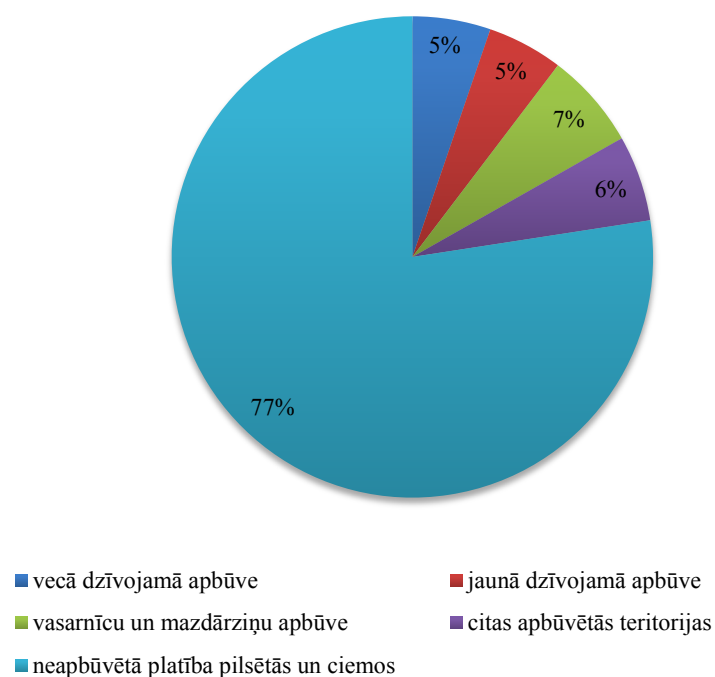
23. pielikums – Plānotās apdzīvoto vietu teritorijas un plānotā apbūve ārpus apdzīvoto vietu robežām (2009.g. situācija)

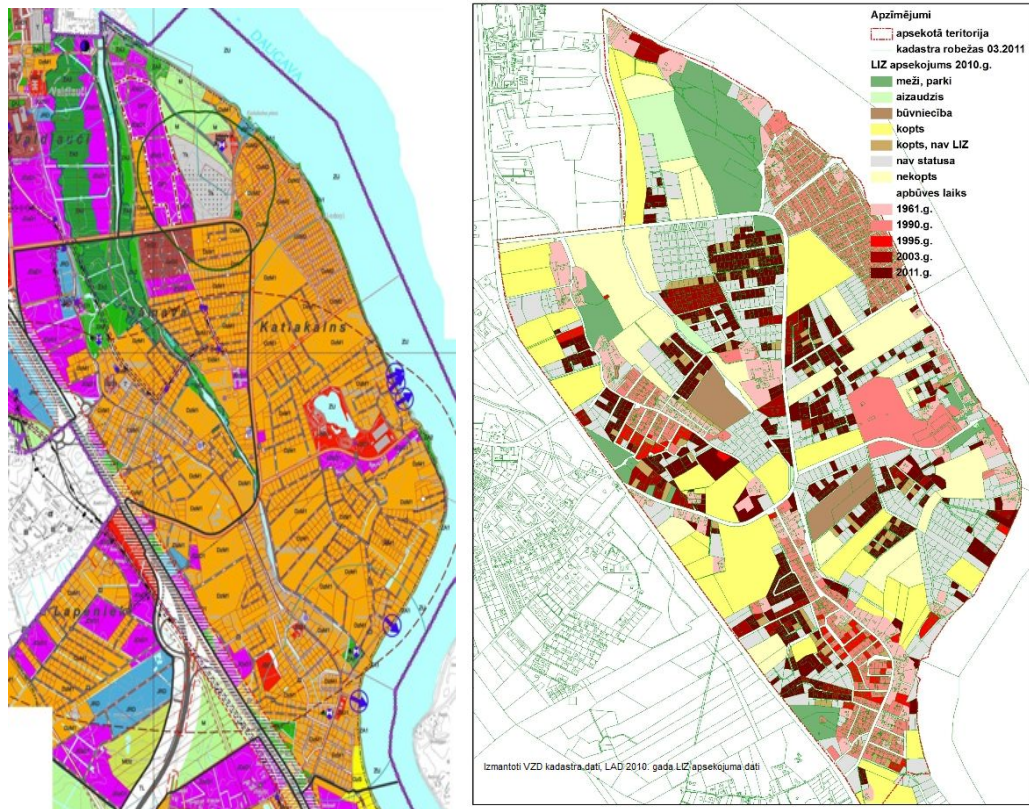
24. pielikums – Plānotās ciemu, pilsētu un ārpus ciemu apbūve

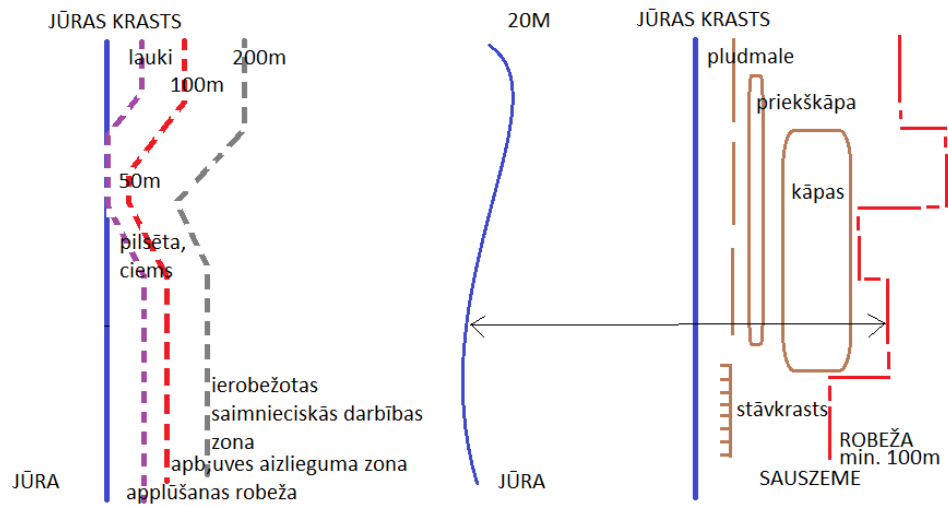
25. pielikums – Apbūvētā platība Rīgas rajona apdzīvotajās vietās

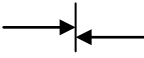

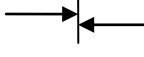
26. pielikums – Zemes izmantošana Katlakalnā un Rāmavā teritorijas plānojumā un dabā (avots: Ķekavas pagasta teritorijas..., 2009 (pa kreisi); autors (pa labi))

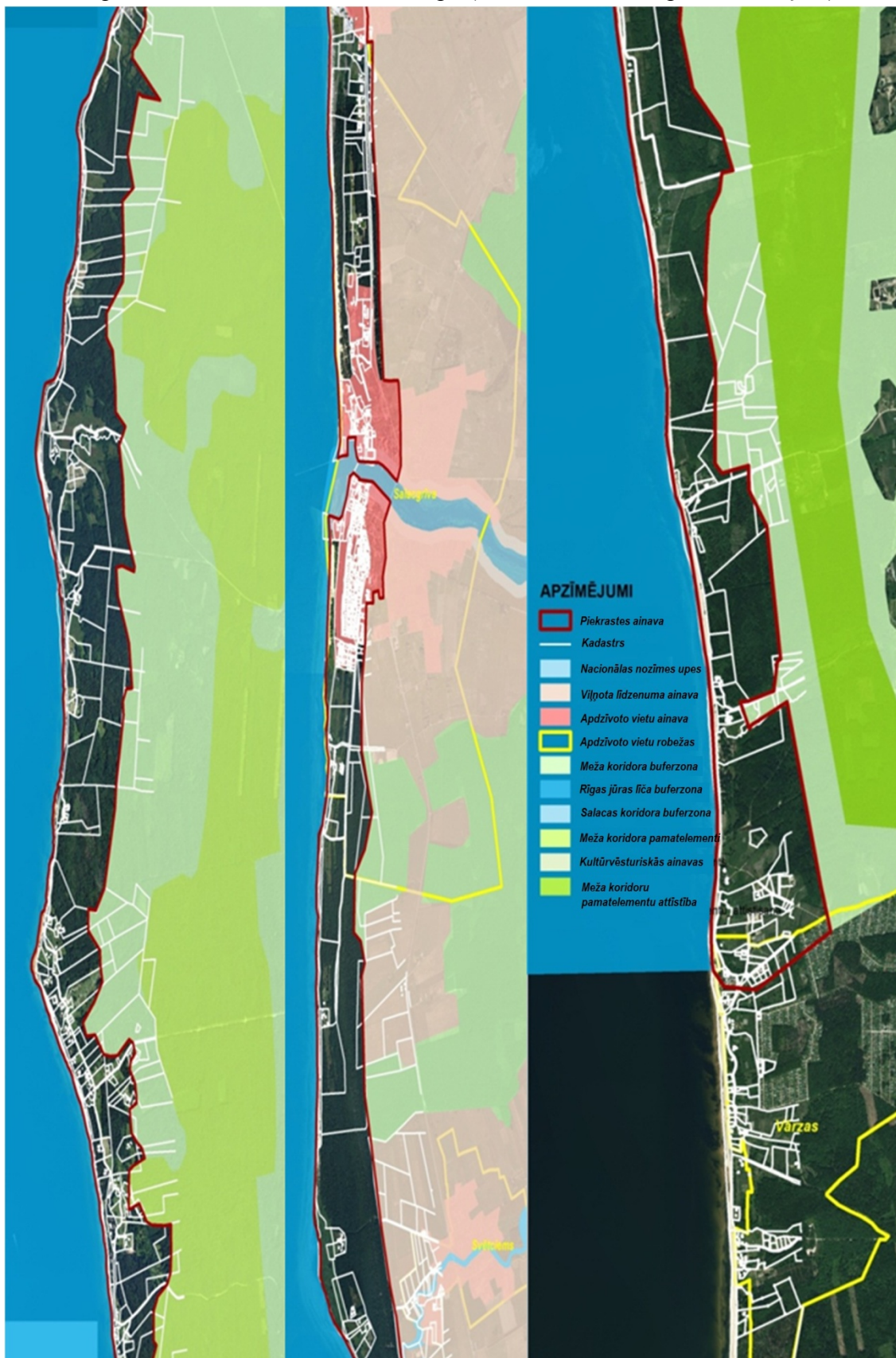
27. pielikums – Piekrastes teritorijas juridiskā struktūra Igaunijā un Lietuvā

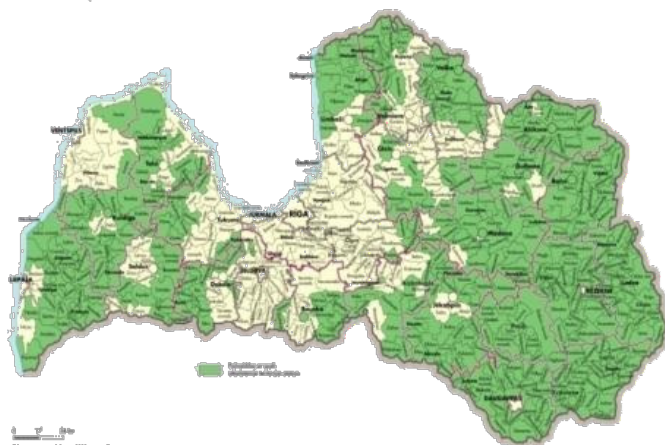
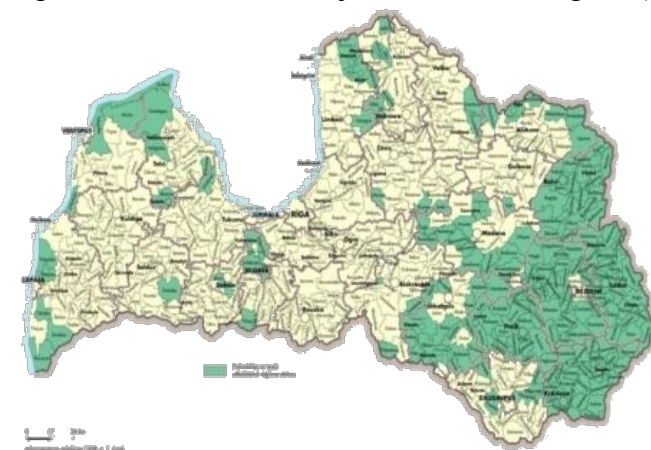
28. pielikums – Piekrastes teritoriju klasifikācijas kritēriji

Kritērijs	Piemērs	Telpiskā lokalizācija jūra/sauszeme
Krasta procesi	Erozija Akumulācija Dinamiskais līdzsvars	
Attīstības procesi	Attīstības „spiediens” Līdzsvars Depresija	
Vides vērtības	Kāpu meži Zemās pļavas Mitrie meži Jūras biotopi	
Novietojums	Centrāls Vidējs Nomaļos	
Vietas pievilcība	Izpratne atkarīga no mērķa	
Zemes lietošanas veidi	Lauksaimniecības zemes Meža zemes Apdzīvojums	
Resursi	Cilvēku potenciāls Telpas kapacitāte Finanšu resursi	
Riski	Ekonomiskie Sociālie Vides	

29. pielikums – Piekrastes ainavu telpa (dati: ELLE, 2007; pamatne: LĢIA)

30. pielikums – Īpaši atbalstāmās teritorijas 1998. – 2006. gadā (avots: RAPLM)

31. *pielikums* – Tirgus piedāvājums „Mākoņkalns” (2011.g.)

32. *pielikums* – Sasniedzamības problēmas – tirgus radītās sekas (avots: LĢIA) (2008.g.)

33. *pielikums* – Slēgta sabiedrība – „Mākoņkalns” (2011.g.)

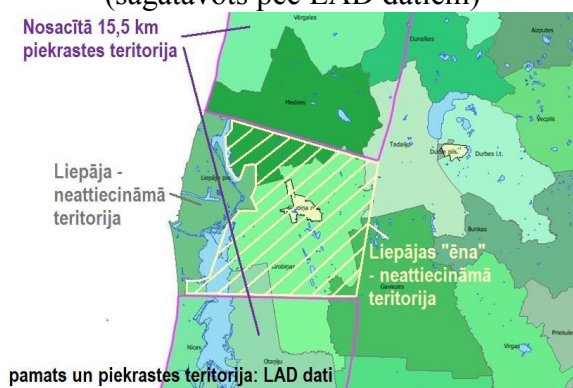
34. pielikums – Iela kā sociālā telpa Rāmavā (2011.g.)

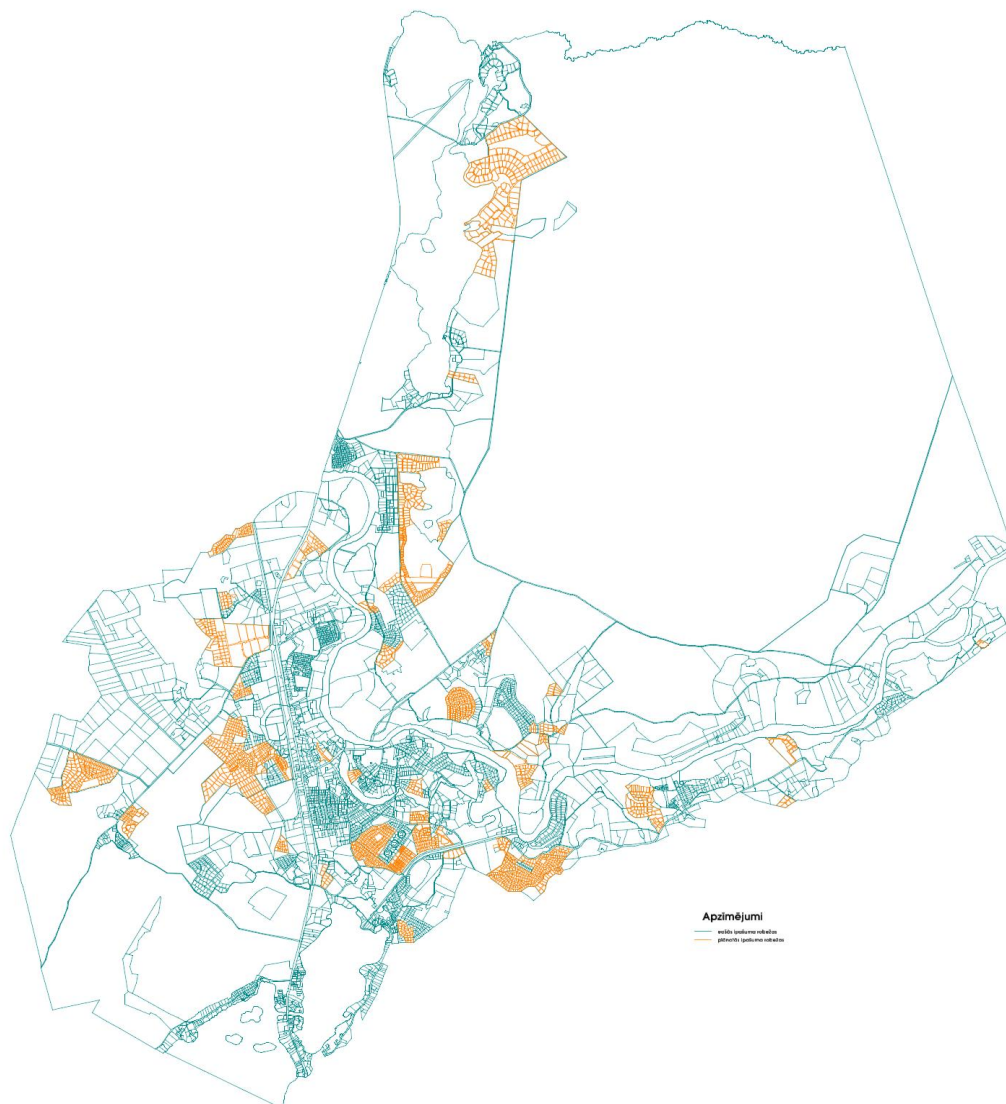
35. pielikums – Kopienu teritorijas Katlakalnā un Rāmavā (autors: Margarita Miklaša)

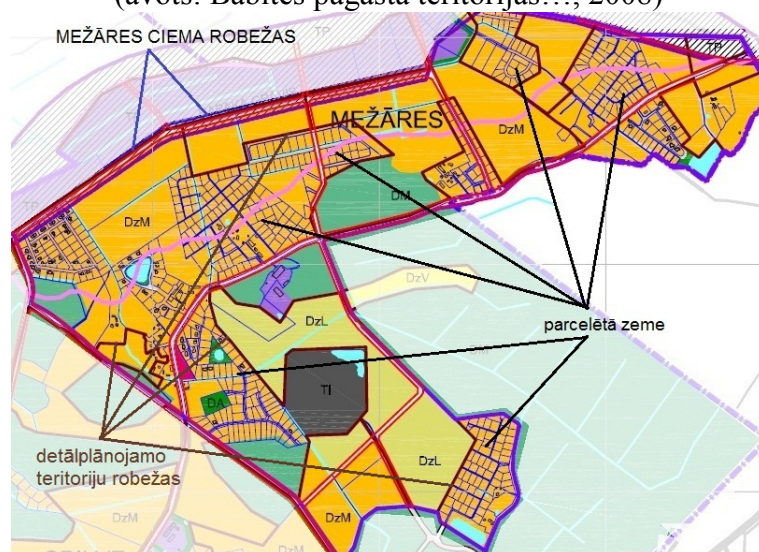
36. pielikums – Piekrastes teritorija LEADER programmas atbalsta pasākumiem (sagatavots pēc LAD datiem)

38. pielikums – Esošās un plānotās īpašumu robežas Ādažu novadā 2010. gadā (avots: Ādažu novada dome)

39. pielikums – Zemes parcelācija Babītes pagasta Mežāres ciema noteikšanas kritērijs (avots: Babītes pagasta teritorijas..., 2008)

40. pielikums – Valdlauči – Rīgas pilsētas izplešanās „pielipšanas” variants (pamatne: Google)

41. pielikums – Mārupe – Rīgas pilsētas izplešanās „difūzijas” variants (pamatne: Google)

42. pielikums – Babītes novads – Rīgas pilsētas izplešanās „izkaisītās apbūves” variants (pamatne: Google)

43. *pielikums* – Ādaži – Rīgas pilsētas izplešanās „jaunās pilsētas” variants (pamatne: Google)

44. *pielikums* – Ainavu izmaiņas Ķemeru nacionālā parka ainavu aizsardzības zonā 2002. – 2008. gadā (pamatne: Google, LĢIA aerofoto, Lapmežciema teritorijas plānojuma materiāli)

